Frontisp
+
34 plates

52412
ch -

De
MENSCH-KUNDE
Ontworpen
door W. Goeree
AMSTERDAM
By JAN ROMAN

NATUURLYK

EN

Schilderkonſtig Ontwerp

DER

MENSCH-KUNDE:

Lerende niet alleen de Kennis

van de Geſtalte, Proportie, Schoonheid, Muskele, Beweginge, Actien, Paſſien, en Welſtand der Menſchbeelden.

TOT DE

Teykenkunde, *Schilderkunde*, *Beeldhouwery*, *Bootſeer en Giet-Oeffening* toepaſſen;

Maar ook hoe zig een Menſch na dezelve Regelen, in allerhande Doeninge van Gaan, Staan, Loopen, Torſſen, Dragen, Arbeyde, Spreke en andere Gebeerde, Bevallig en Verſtandelyk aanſtellen zal.

DOOR

W. GOEREE.

Derde Druk.

TE AMSTERDAM,

By JAN ROMAN,

Boekverkooper in de Kalverſtraat, 1753.

Digitized by the Internet Archive
in 2015

https://archive.org/details/natuurlykenschil00goer_0

Aan den

Wel-Edelen HEER,

KONSTANTYN HUYGENS,

Heer van Zeelhem, &c.

MYN HEER,

TErwyle dat ik bezig was te overleggen met hoedanige welvoegſaame blyken ik aan Uw Edelheid mogte doen zien dat ik myn ſelven grootelyks verpligt vinde aan Uw Ed. Goedheid en ſonderlinge beleefdheid ontrent de geringheid van myn Perſoon, quam my voornamelyk te binne hoedanigen Spoor U Ed. my van tyd tot tyd geweeſt zyt, om door een dikmaal aanraade en navrage, my tot het ſchryven over de Schilderkonſt aan te zetten en vrymoedig te maken: Sulks dat ik door Uw Ed. deugdelyk Oordeel in myn voorneeme kragtig onderſteund, ſtukwyſe daar in ſoodanig heb beginne te volharde, dat onder andere buytenstydige beſigheyd, ook eyndelyk myn Ontwerp over de Menſchkunde ſoo verre is voldraagen geraakt, dat het dusda-

 nig,

nig, en foo als het Uw Ed. fal gelieven te Oordeelen, ter weereld komt. Doch gelyk dit Nieuw-geboren Schepfel, foo van wegen zyn eygen Naaktheid, als van wegen zyn geringe Afkomft, t'eenemaal van nooden heeft dat het met wat Eer en Aanfien bekleed word, en dat een Wys en Verftandig Konft-beminner het felve gelieve onder zyn Opfigt en Befcherminge te nemen; Soo bid ik Veel-geagte Heer, dat Uw Ed. de Goedheid wild hebben, van my toe te laaten, dat ik dit Papiere-Kind, aan Uw Ed. forge mag opdragen: niet om dat in het felve, mynes wetens, eenige deugd is, die foo Rykvoerigen Huysvefting verdienen kan, maar op dat myn onvolmaakt Konft-werk, door het bevallig Oog van foo een Wys aanfienelyk Man en beroemd Konft-beminnaar, als van een Wel-verkofen Daglicht, een deftige Houdinge, in allerhande ftand van Befchouwing mogt worden bygezet. 't Welk onder Uw Ed. goede toegenegentheyd, my gelukkende, Grondveften fal, dat alle de Menfchelyke Struikelingen in myne Menfchkunde begaan, by alle Befchouwers, goedertierendlyk fullen door de vingeren gefien worden. En dit geloof ik foo veel te meer, als d'Ervarenis my geleerd heeft, dat Wyfe Mannen en Verftandige Oordeelers gemeenlyk meer werk maken van het Befte in een Werk-

ftuk

ſtuk verſtandelyk te pryſen, dan het Slegte en ongeagte By-werk te hekelen of te veragten: En ik en wil ook geenſints toeſtaan, Wel Edele Heer, dat men Uw Ed. vergeet te tellen onder die gene, welke haren Naaſten alleen na het ſwaartſte en het geen de meeſte lof verdiend, begeerig zyn af te wegen. Dusdanige overleggingen my dan ſtout makende, Offere ik dit Boek met een ſonderlinge toegenegentheyd aan Uw Ed. op; over myn zelven gemelyk zynde dat ik onder ſoo veel verpligting, maar dat ſekere ſoort van Onvermogen my de pas afſnyd, om dat met meerder Staatſie te doen. Doch dit aan een kant zettende, wil ik my van nu aan gaan verblyden, om dat myn Tyd-verdryf en Kinderwerk, geen ruyme Huysvesting by Uw Ed. ſal geweygerd worden; maar Vernagten mogen in het geſelſchap van de uitmuntenſte Juweelen der vermaardſte Schryvers en Konſtenaaren, die den roem der Weereld als een eigen erfgoed onophoudelyk inhouden, en die met een Waardige hoogagting wel ſorgvuldig in Uw Ed. Kabinetten bewaard, doch geenſinds ſoodanig opgeſloten zyn, datter een Konſt-beminner het geſigte van geweygerd blyft. Welke eene beleefde gemeenſaamheyd, waarlyk in een Man van geen geringe Wysheid, Wetenſchap en Aanſien, voor een overprys-

waardige ſake by alle die verſtand hebben te houde is. En dit is dan ook Uwen Roem, ja dit is uwe Wel-Edele Kroone. Maar op myn ſelven ofte op myn Werk ziende, ſoo weet Gy Myn Heer, dat het eener die de bekommering van de dingen deſes Leevens niet t' eenemaal ontworſteld is, ſwaar vald, ontrent de beſt-verkoſen Konſthandelingen, yets voort te brengen, dat den Lof van het reſtantje deſer Eeuw, veel min die van de reeks der volgende verdienen kan. Doch het ga daar mede ſoo als het wil, ik ſalder my weinig aan kreunen, indien ik ſlegts met de Opdragt van dit Boek Uw Ed. Wel-gevallen hebbe aangetroffen, en dat ik het overſchot van myn Leef-tyd daar op mag Glorie dragen, dat ik gedurig gelegentheyd hebbe, om met een Gul en Ootmoedig Herte door veele blyken te bewyſen dat ik ben

Edele Wel-wyſen, ſeer
Veel-geagten Heere

Uwen geheel Verpligten Dienaar,

WILHELMUS GOEREE.

VOOR-REDEN

AAN DEN

BESCHEIDEN LESER.

WAARDE LESER.

DAt wy van overlang belooft hebben een Boek over de Menſchkunde uyt te geven, is te rugtbaar, dan dat wy het onder eenige bewimpeling ſouden durven ontkennen. Doch gelyk onſe ging in die eerſte toeleg geſtrekt lag, om ſulx tot den Omſlag, van een groot Schilderkundig werk, als een Weſentlyk Deel daar van, in te laſſen; ſoo ſyn wy onder het netter opvylen en polyſten van 't ſelve ontwerp, te eenemal van ſinnen veranderd; en hebben beginnen te oordeelen, dat alle die dingen beter en met meerder nut, ſtukswyſe van ons ſouden aan den dag gebragt worden: mits die een ſoodanigen ſwier aan te drajen, datſe niet alleen in het byſonder tot Verbetering en ſteunſel van de algemeene Schilderkonſt, maar daar beneffens ook mogten afgerigt zyn, tot dienſt en vermaak van alle betamelyke Wetenſchappen en geheele ommegang der Menſchen in alle Doeningen. Onder welke ook geene konnen geteld worden, die de Schilderkonſt op 't minſte ſou konnen geſeyd worden, te moge derve.

En voorwaar ſoo ymand gelooft, dat den Maker van het Heel-Al, de Weereld ſchynd geſchapen te hebben, om des Menſchen Wille, ten ſal hem niet meer vreemd dunken; als we ſeggen, dat aan de kennis van dat Goddelyk Meeſterſtuk, ſeer veel gelegen leyd. 't Was een Gulde ſpreuk by de Oude, *Kent u Selven*; en ſy rold noch dagelyks van yders tong af. Maar men behoorde daar over aan te merken dat derſelver zin ſoo ruym en breed is, datſe niet alleen tot de Goddelyke noch tot de Zedige, maar ook tot allerley Konſtige Leeringen behoord. Want een braaf Gemoed ruſt niet ligt in een of in eenige weinige dingen, maar 't beeld zig in dat al wat pryſwaardig, en al wat Fraay is, en eenig vercierſel tot zyn verſtand kan aanbrengen, hem ook toebehoord te weten.

Die dan met ons vaststeld dat de Menschkunde niet alleen tot de Teyken-en Schilderkunde van groot belang is, maar datze zig ook uytstrekt, tot de welvoegzame Zamenleving en dienst der Menschelyke behandelinge: voorwaar ten sal soo eenen niet buyten den haak schyne, datwe in een Boek datwe de *Menschkunde* Doopen, zeer veel dingen overhoop halen, die yder betamelyk te wete zyn. En gelyk wy in sulk doen geern vergunne wille, dat yder een Baas in zyn verkose Wetenschap en konst zy, en groot geloof verdiend van 't gemeene volk, even soo en pogen wy ook door soo algemeene Kundschap geensins weg te neme 't groot onderscheyd datter is, tussen de Beschouwige kennis en de praktyk-oeffening; maar wel dat wy arbeyde te belette dat Meesters en Meestertjes, met 't kleen gedeelte datse van 't algemeen verkose hebbe niet over yders oordeel, als over een verstandeloos schepsel den baas spelen; om elk te ribbesakke en te oversnoeve, want dat is alleen uytgevonde om van een Leugenaer: van een Bedrieger, of ten beste genome, van een Broddelaar en Werkzaligen Dag-gelder alles te laten op de mouw spelle, wat iemand ook sou wille. 't Kan zyn dat een vernufteling voordeel weet met een onkundig Heerschap wat te dollen; maar wy agten dat een verstandig Werkman liever zyn arbeyd aan een Kundig dan aan een onkundig oordeelder behoorde te verspille; om dat die van de laatste soort vaak niet en konne segge watse wille gemaakt hebbe, of wat aan 't gemaakte hapert; op dat 't gebeterd en hun misnoege aan een kant geholpe word. En hier van daan komt 't voort, dat wanneer temets een misselyk herssebekke die uyt een algemeene onbedrevendheid in de wetenschappe zyne zinnelykheit niet na de mogelykheit der doeninge en bepaalde Konsthandelinge weet te leeste, bevel aan een Werkman geeft daer hy over bedeest staat, niet wetende of hy op de wanstaltige voorslag en eisch des werks, of op 't Heerschap, of op zyn eige selve vloeken wil. Invoege dikmaal gebeurt, datter twee over hoop rake, terwylse beide ongelyk hebbe; en eer 't werk noch half of heel verbrod is uitgevalle, 'k laat staan dan, als de uitslag juist anders is, als de viese gedagte van de Betaals-heer, hadde te gemoet gezien.

Daar is geensinds aan te twyffele of de meeste Faalgrepe en botte misslage die soo in 't gebiede als in 't gehoor-

ſame begaan worde, hange niet alleen grootdeels af van de onkunde der algemeene wetenſchappe, maar ook byſonderlyk van die der Menſchkunde; niet kennende 't maakſel noch 't vermoge van ſich ſelve noch van zynen naaſten. Daar-en-bove dat yder byna zyn doeninge, alleen uyt navolging zyner Voorgangers, door een bloote na-Aping verrigt; en alſoo ſlegts een Konſtenaar door ſimpele uytwerking word, waar van hy eer in zyn hande, dan in zyn herſſens geoeffend is. En gelyk dit noodſakelyk inſluit dat dusdanige Konſtenaars 't vermoge van hun oeffening, alleen aan de toppen van haar Vingeren hangd; en geenſints daar in door de redenering beſtuurd worden, daar van vloeid het af, dat de meeſte by 't geleerde blyve, en ſelde een duymbreed vorderen konnen. En gelyk zich dit ſodanig in 't leve toedraagt, ſoo gaat alle die dingen van daar ook over tot de Schilderkonſt, die het leve alleen voorgeſteld is te volgen. Invoege dat die van de algemeene menſchkunde zal ſpreke tot verbetering van die beyde, niet ontgaan kan der ſelver nuttigheid en nootſaak hoogelyk aan te pryſen. De ſchoonheid die als een groot-geagt en beminnelyke bloeyſſem aan de ſtam van het menſchbeeld ge-eert word, kan daar in, in genen dele vergete blyve: En daar moet ook aangewefe worde, waar in die beſtaat, en hoe die in haar minder trappe, door betamelyke verciersele geholpe; of door een ſlordige toetakeling, of te dertele opſmukkinge, die kwalyk verkoſe is om te verciere, min of meer verdorve word. En nadien de ſchoonheid haar kennelykſte Weſen van de Ledenſtemming en ſamengeſchiktheid der Deelen met het geheel, ontleend, zoo moeten de Proportie-Wetten nauwkeurig overzien worde, zonder te ontzien hoe zeer zig ook iemand door het ontdekke van eenig mangel aan zyn eige Lichaam, daar over mogt gebelgd houde. Doch gelyk de Ledenſtemming genoegſaam de verſcheidentheid der deelen aanwyſt, die in Form en in Plaats verſchillige dienſten en gebruiken tot den geheelen menſch hebben, zo vereyſt de Menſchkunde dat men ſe wel in haar eygen geſteldheid en vermogen ontleed; maar zoo nogtans, dat men ze tot haar gebruik wel digt aan 't Lighaam zamegevoegt behoud, om daar uyt het geheel beſtuur en werkelyk bedryf van de Menſchen in allerley Stand en Doeninge te leere ken-

 nen.

nen. 't Geen niet alleen in 't Verbeelden der Menfch-beelden op tafereelen, en de Bootfeer-en Giet-oeffening dienft doet, maar ook in het leeren van alle Konft-greepen, Arbeyden, Tillen, Dragen, Gaan, Staan, Loopen, Worftelen, en andere Oeffeninge wel te pas komt. Daar dan alle de volmaakthede en regte gebruyken der Menfchelyke Deelen wonder opgehaald; wat wonder iffet datter ook zommige gebreken en onvolmaaktheden, voor den dag komen. Ja in dusdanigen foort van handeling is men dikmaal, en eer men het weet in Waarnemingen verfeyld, die meer tot de Heelkonft en Genees-oeffening, of eenig ander Ampt, dan tot de Schilderkundige Anatomie of Menfchkunde fchynen te behooren; en men ftaat in gevaar om een Laster-zieke Mond ligtelyk van de tong te ftroopen; *Schoemaker houje byje Leest.* De Kundfchap dier 'er vereyft word om de Paffien en Actien, en de Gemeenfchap van die beyde in een en het zelve Menfch wel zaam te voegen, op dat men ze natuurlyk oordeeld te wefen, fchoonze flegts op een Tafereel ontworpen zyn; verpligt ons te eenemaal tot nafporing van de verfcheide Swemingen der Tronien en Aangezigten. Want of wy het zeggen, dan of wy het zwygen: al de Weereld moet het toeftemmen, dat de kragtigfte Zieltogten des Gemoeds; in de trekken van het Aangezigt veelzinds afgebakend ftaan, en datter tusfchen die beyde foo nauwen gemeenfchap is, dat den geheelen Menfch als in zyn aangezigt woond; en nergens zekerder als daar in t'huys te vinden is. En of wel het bepalen van vele defer Waarnemingen, eenig gevaar omtrent de Waarheyd mag onderworpen zyn: zoo willen wy ons zelven egter zoo onbefuyft niet aanftellen, dat een Al-berifper ftof zou vinden om ons vermetelheid of dwaasheid aan te vryven. Want wy en fluyten hier omtrent in geenen deele de uytvlugten buyten, die men van wegen eenen vromeling zou konnen te berde brengen: en zeggen dat deze en gene zyn togten en begeerlykheden der Aardfe Leeden (fchoonfe haar Uurwyfer in het aangezigte hebben) feer wel weeten in te toomen en te dooden. Dus moeten wy weten dat ymand wel een quaadaardige Paffie in zyn Tronie kan late blyken, die egter zelden een beurt krygt, haar eygen rol te fpelen. Want door het deugdzaam gemoed, en de le-

ring van de Goddelyke Wet, weet hy de begeerlykhede die zyn lichaam oogzienelyk pynigen en kryg aandoen, in toom te houden. Sekerder gaat het in de Schilderkonst, wanneer de waarheyd zoodanige Passien vereyst alsser in de Konst-beelden gezien worden, dewyl 't bekend geval verbied, dat men meerder deugd in het gemoed van de Beelden bedenkt, als de Tronien, de Actien, en de Waarheyd der Historie afvorderen.

By aldien dan het Aangezigt 't voornaamste spiegelboek is van Ziel en Lichaam, wat dunkt u Bescheyden Leser? heeft men niet een groote swerm van Waarnemingen in soo een Konst die haar vermeet alle dusdanige Passien door de Teykenkundige Trek, op Tafereelen af te malen, in agt te nemen, op dat den Beschouwer daar door een evenredig denkbeeld van ingedrukt word? Ja is die Kennis ook niet noodig in de Dagelykse Ommegang met ons Even-Mensch; op dat wy weten met Wie, en in welk een Gesteldheid des Gemoeds wy met onse bekende omgaan! zou men hier niet wel denken konnen dat de Troni Schouwing en de Sweming der Landaard en Kroost-kunde hier eenigsinds sal te passe komen? Voorwaar die dit ons toestaat, sal wel gissen konnen, dat dan om Lof en Eer in de Schilderkonst te behalen, alle die Waarnemingen een groote Figuur in die Konst moeten maken.

De Fraayjigheid der Actien is noodzakelyk vast aan 't wel verkiezen en stellen der Beelden: Want gelykse zonder Actien levenloos en dood schynen: zoo zynze zonder Actie ook qualyk gesteld; en die kwalyk gesteld is, is onbekwaam om goede Actien te hebben, en derhalven kan hy niet wel voegzaam werken. Hier diend dan verstaan te worden, hoe en door welke middelen de Menschen Werktuigelyk en verstandig Werken. Hoese haar ophouden, bewegen, en bestuuren, en onder en in dat doen haer Lighaam in goed gewigt en tegenwigt houden. Als mede waar het door by-komt dat den eenen Mensch meer vermogen en bekwaamheyd heeft om yets knaphandiger en vaardiger en met meer geweld te doen, dan den anderen. Welke Wetenschap tot de dagelykse Oeffening en Arbeyd aan alle staat van Menschen die haar vermogen niet erger als de beesten willen bezitten, nuttig is te ondersoeken. Van dese algemeene Kund-

ſchap vloeid ons van ſelfs de welvoegſaamheid der Actien in de hand, om die tot deſe en gene byſondere doening, zediglyk toe te paſſen: En om voornamentlyk de oogzienelyke Werkdaad, met de denking des Geeſts, of Wille van den Werker even grootvoerig tot malkander te maken: op dat alſoo den Beſchouwer en die het mag aangaan, geen ander, maar ſulk een denkbeeld daar van mogt hebben, als met de waarheid der ſaak over een komt. Alle die nu bedenken, hoe oneyndige Actien en Gevallen in de Doeningen der Menſchen voorkomen, ſal het niet te veel zyn, datwe van eenige weynige ſpreken; en datwe de voornaamſte Leſſen met een Vertoogſchetsje ſtoffeeren, om uyt de Klauw de Leeuw te kennen. En nadien de redelyke Menſch, niet verſtandelyk noch aandagtelyk werkt als onder 't geleyde van de Denkende Ziel en mede bewuſtheyd van een Conſcientie, ſoo moeter tot onderſcheyd van de Dierelyke Ziel, dat zyn de Levende Geeſten, die in 't Bloed en Vogten Huyshouden; ook iets van de redenkavelende Geeſt des Menſchen gehandeld worden. By gebrek van duſdanige Levende Geeſten, word de Band van Ziel en Lighaam los gemaakt, en de Geeſt verhuyſt door 't ontberen van bekwame Werktuygen na de plaats van waarſe quam; en 't Lighaam van zyn Huysraat en verſtandigen Beſtuurder beroofd, is Dood en vergaat tot ſtoff waar uyt het opgebouwd en 't ſamen geſteld was. En gelyk in deſe Ontdoening de Gebeenten langſt van alle ſtand houden, ſoo willen wy ook der ſelver konſtige Koppeling op 't eynde van dit Boek beſchouwen; Doch niet ſoo ſeer om de inwendige Leeſt van 't Menſchen Lighaam na de Dood te kennen, als wel ook de Bekleedſelen der Zienelyke Muskelen daarom heen, in haar wonderlyke Dienſt, en onbegrypelyk vermogen, daar aan ter regter Plaats thuys te brengen. Want voorwaar het zyn alleen de Muskelen, waar mede door hulp van de Levende Geeſten, als door ſoo veel Werktuygen, van Raders, Katrollen, Windhaſpels, Hys-touwen, Schroeven en Vyſen, zich, den Menſch met zyn Gebeende Leden vrywillig bewegen, en duyſentderley Actien uitvoeren kan. En wanneer wy dan de Zienelyke Gedaante en Dienſt deſer Spieren, in ſommige bepaalde Doeningen, met Voorbeelden ſullen aangeweſen hebben, zo

agten-

agtenwe de Menschkunde tamelyk genoeg afgehandeld te hebben, om 'er een eynde van te mogen maken: Doch geheel niet om ons te laten voorstaan, datwe van alle Lesers even groten dank behalen sullen. Want in een Boek daar de voorname Stof het Menschdom en de Zeden raakt, daar in kan men 't ligt verpeuteren. Ook sullenwe misschien heel weynig Bescheide Lesers hebben: En dit gebrek schynd onder de menschen nooyt te sullen uytsterven, dat die een ding meest aangaat, gewoon zyn daar minst werk van te maken. Ook en zyn de meeste Schildergeesten, tot die volmaaktheid noch niet gekomen, datse weten dat hun 't wel en veel Lesen, en alles te Weten, ontbreekt. Want dit 's de waan van de meeste Konstenaars, dat al wat in de Geest en in de Bestuuring der Handen schynd te bestaan, in geen Boeken te vinden is. Of zoo zy mogelyk agten, dat iemand iets daar van tot hun nut sou konnen doen, sy wagten 't immers niet geern af, van eenen die buyten de Praktyk-oeffening leeft; alwaar 't dan ook dat iemand noch zoo wel haar Doen hadden door en door gezien. Want het schynd haar swaar te denken, dat eenen die aan Land staat en zich buyten 't schip houd, beeter kan zien wat Kours en Voortgang 't selve neemd, dan die daar binnen in zyn. Wel wat zal ons dan van dusdaniggezinde te wagten staan? Niet anders misschien als dat een Loshooft, ons uyt zynen Morsbak liever leelyk sal pogen af te malen, dan dank voor onsen arbeyd gunnen. En zoo wy mogelyk al de Huyd voor een verwaand Ontleders Vilmes heel houden: Het staat te vreesen dat een onbeleeft geneeskundiger ons sal willen met een Pisglas doopen. Een Ontaarde Landaard sal hier meenen stof te vinden om verbolgen te zyn; om dat hy juist in Taal, of in Zeden, of in Schoonheid der Lyfsgestalre, 't gebraden Haantje niet en is; en niet en wil leeren datter ook Leelyk en Foey moet zyn, op dat het Fray en Schoon sou kenbaar worden. De dertele Modelingen die 't Hoofd met Hullen en Krullen, ja Prullen boven Prullen en uytzinnige Bekaperingen by na onkenbaar voor Godt maken, sullen ons wel wenschen, Spiegel en Salfpot na de Kop te werpen, om datwe niet toe en staan dat haare Aangezigten dus ontmaakzeld wel deftig vercierd zyn; en over zulks met een grooten M

ſchryven dat de Jongvrouwen met allerley ſotte en qualyk-verkoſe Teuyering konnen Mooy zyn. Daar-entegen, om datwe elders wat ruym van het Lang Hayr der Mannen geſproken hebben, zal mogelyk wel een Pharizeeſchen Werk-heylig, de Barbier-ſchaar op de Bybel leggen, en ons onder verdoemende dreigementen pogen te bewyſen, dat het ſelve volgens den Theologiſche Knip, niet langer dan even over de Oor-lellen, by de Chriſtenheid mag gedragen worden. Een Lamgat en Dommen Ezel, die doch werken moet wil hy Eten, ſal eer luſt krygen ons met een Hand-ſpeek of Help-zeel af te roſſen, als verſtaan willen hoe hy door een goedt Poſtuur te maken, ligtvoerig een Pak opbeuren, dragen, en knaphandig Omboxen of vervoeren zal, zonder Koopman of Heerſchap in zyn waar of daggeld te benadeele. Die in de Vorm van haar Leden een kenbare Misvorming hebben, of een Brandmerk van quade Voorſegginge aan haar Lichaam omdragen, ſullen de Menskunde en Tronie-ſchouwing, voor Duyvels-Konſt en Tooverye uytſchelden, indienſe ſlegts van verre maar konnen vernemen, datter een heymelyke kneep van haren Geeſt door kan ontdekt worden: Want de Baatſugt en andere quade Begeerten van haren Geeſt, ſchept te veel genoegen daar in, dan daiſe ſulke Gebreken in de Ziel, door yver tot de Deugd, Zedelyk verbeteren, of metter tyd geheel uytbranden ſouden. Die in het Spreken en omgaan met andere Menſchen zich vuyle manieren en onbevallige Weſpen hebben aangewend, ſullen haar laten voorſtaan, datwe Gek worden of haar van Meta aan willen Kinds maken, wanneerſe zien datwe ook poogen te leeren hoe ymand verſtandelyk en welgemanierd zal Spreken, Vragen, Belaſten, Onderwyſen, Aanhooren, Stilſtaan, Zitten, Gaan, Loopen, of iets anders doen. Doch hoe een Gramſteurig of Toornig Menſch zich onbeſuyſt aanſtellen moet, dat hebbenwe op zyn Plaats alleen tot de Schilderkonſt, en geheel niet tot de Zedeleer ingedrayd; Want men moet geen Luyſen in Pelſſen zetten; en een Kriegel Herſſebekken ſal buy en dat wel ligt genoeg gelegentheyd ſoeken, om tegen ons uyt te vallen. Dus wetenwe dan ook dat die gene, welke meer natuurlyke Luſt in 't beriſpen vinden, dan Moed en Verſtand hebben om ſelfs iets fraays aan den dag te bren-

brengen, ongetwyffeld hier de misflagen zoo digt als Haft zullen weten op te vangen. Want het zal den eenen aan de lamme Styl, den anderen aan het onbevallig Duyts en ymand mogelyk aan de fpelling haperen. Gelyk mede een ander feer veel dingen kwalyk fullen te pas gebragt fchynen. Onze Vertoogfchetfen belangende, die konnen onmogelyk vry blyven, van hoe grooten Af-komft men die mogelyk wel zou konnen betoonen te zyn. Want een Pluys-pens, onkundig in de Teykenkundige Vryheyd, zal in het berifpen van een Hayrtje, een Vinger of een Hand, of dat noch van minder belang is, elk pogen wys te maken, dat hy 'er grondig verftand van heeft. En die dan niet en verftaan hoedanig de kleyne en Toevallige Misftanden door d'Algemeene Deugd en Welftand eenes Dings moeten toegegeven en bedekt blyven; zullen de Byziende Oogen van zulke Berifpers, een groot Oordeel toefchryven.

.Och of al onze Lefers wiften hoe befwaarlyk het valt iets in dusdanige Stoffe buyte beftraffing voorr te brenge, de Onbefcheidenfte onder hen fouden ons miffchien in vele verfchonen. Immers is het een bekende zaak dat de koftelykfte Wyn door dikwils overftorten, zyn befte Geur en Kracht verlieft. 't Geene dan door veel Handen moet pasfeeren, moet zig in het zelve gevaar begeven. En door hoe veel toevallen een wel ontworpen Ding verknoeid kan worden, zulks is te bekend dan dat het een redelyk Menfch noch zou moeten ingeftampt worden. Dus verlieft een fraay Denkbeeld te mets veel van zyn zwier eer het in een Teykening overgeftort is: En een goede Afteykening moet duifent gevaren ondergaan om door een Styven en niet Teykenkundigen Plaatfnyder, jammerlyk verminkt; of heel verbrot te worde. Ja als alles noch tamelyk gelukkig in het Koper bearbeyd is, zal vaak een Dronke en Koolfwarten Mors-priem van een Drukker, met de laatfte Hand daar aan te leggen (op dat ik zoo fpreeke) al den bruy verderven. Daar leyd dan al de Konft; Daar leyd al de Zorge; Ja daar leyd al de Bekofting; en daar blyft geen andere Winft over dan een Korfel-hooft, een misnoegd Gemoedt, en kleynen Dank. Een fchade voorwaar die aan de Ziel niet en kan vergoed worden, als met zig kragtelyk in te beelden en verzekert te zyn dat men geen oorzaak van zyn zelfs

kwaad

kwaad is. Dus besluyten wy dan ook boven alles dat ons van het gezeyde zou mogen overkomen, datter ligtgeraakte Menschen zullen gevonden worden, die een Gat in den Hemel zoude slaan, byaldienze ons tot lof van d' Algemeene Teykenkunst hoorden zeggen; Datter geen Wetenschappen nog Oeffeningen aan de Menschen gegeven zyn, die een grooter Uytstrekking tot alles hebben, dan de Godgeleerdheyd en de Schilderkonst lagt vry lezer hebje lachens of Spottens lust, over deze Wonder-spreuk en ongelyke Samenschikking; het Woort isser uyt en wy hebbend gezeyd. Dog wy gissen alsje uytgelachen zult hebben, datje mogelyk beter bequaam zult zyn, onze Gedagten van wat nader by te beschouwen: En wy mogen heel wel lyen dat gy zulks ook naukeurig doedt, terwyl wy ons met de Waarheid, als met een Schild tegen alle Blame in dezen gedekt houden. En zoo ymand meend dat de laatdunkendheyd nog boven de gezeyde Oeffeningen draaft, wy zullen hem gelyk geven en zeggen dat hy de Man is, die met zyn doen bewyst dat hy de Waarheyd beleefd. Vaard wel, terwyl wy volharden willen, om zoo eenige dezer Dingen u behagen mogen, ook ons lang-voltoyde Boek van ORDINEERING, of Inventeering en Samenschikken der Historien (daar in de Verkiezing der Beelden in haar Samenkoppeling of Troeping, de Kleedingen, Vercierzelen, Zeden, Gebruyken en wat voorts tot Grootsheyd en Verryking van alle Ordinantien moet bedagt worden, na de Antike Maniere geleerd en uyt de Oudheid zal ontleend wezen) by gelentheid den liefhebbers mede te deelen: Want al onzen Roem leyd hier in datwe mogen zyn Beminde lezer.

Uwen Dienstbereyden

W. GOEREE.

N A-

NATUURLYK
EN
Schilderkonſtig Ontwerp
DER
MENSCH-KUNDE.

I. HOOFDSTUK.

Van de algemeene noodzakelijkheid der Menſchkunde tot de Teyken-en Schilderkonſt, &c.

INdien daar eenige beminnelijke wetenſchap waar, in welk een verſtandig en geleerd Schilder op 't minſte mogt onkundig bevonden worden, ten mag hem op 't nauwſte genomen, aan geen gedeelte van de Menſchkunde haperen. Want behalven 't onwaardeerlijk nut dat al de voornaamſte wetenſchappen uyt de ſelve ontfangen, ſoo leydt 'er ten opſigt van de algemeene Schilderkonſt, een volſtrekte noodwet, die ſonder eenige bewimpeling of verſchooning, alle Teykenaars, Schilders, Beeldhouwers, Giet-oeffenaars, en die verſtandelijk van derſelver Konſtwerken willen ſpreken; ten uiterſten verpligt, grondige kennis te hebben, van de ware Schoonheyd der Menſch-Beelden: en hoedanig de maatredige Proportie moet geſchikt zijn tot de bedieninge der Ledematen; op dat die in en onder

Menſchkunde is den Schilders ten uyterſte nut.

 der

der de beweging, welk tot de doeninge der Actien, en tot de zienelijke uitdrukking der Paſſiën vereyſt word, wel beſtuurd mogte worden. Gelijk ook de kennis van de uitwendige geſtalte en koppeling der Beenderen; aangaande haar form en plaats, beneffens de bediening der Muskelen, die de geſeyde beenen met vleeſch omkleeden, tot de naauwkeurigheyd der Menſchkunde geenſinds kan uytgeſloten blijven; om datſe niet alleen de voorname werktuygen zijn, waar mede een Menſch, door middel van de levende Geeſten, volgens 't gebied van de redelijke Ziel, ſich ſelven ordentlijk bewegen kan, maar ook den geheelen Menſch binnen een ſeer Edelen en by na onnavolgbaren Omtrek bepaalen. Invoegen wy onbeſchroomd durven ſeggen, dat een Konſtenaar die ſich hier in t'eenemaal onkundig en verlegen vind, niet de minſte grondveſt kan hebben, waar op hy ſich ſelven voor een groot meeſter in de Schilderkonſt kan uitgeeven; gelijk hy ook geen bequaamheyd ſal konnen hebben; om van de ſtelling of waare ſchoonheyd der Beelden, verſtandelyk te redeneeren.

Getuygeniſſen die ſulx beveſtigen.

Van over lang hebben niet alleen Geletterde Mannen, en groote Schildermeeſters, maar ook veel vermaarde Ontleders onder de geneeskundigers ernſtig aangedrongen dat de kennis van het maakſel des Menſchen Beelds, ſeer noodigh was tot alle natuurlijke wetenſchappen in 't gemeen: en dat die in het byſonder niet alleen diende verſtaan te worden van de Wijsgeren, Genees en Heelmeeſters, maar by uitnementheyd ook van de Teykenaars, Schilders, Beeldhouwers, Gietkundigers, Plaatſnijders, en alle navolgers van het natuurlijk leven; op dat ſy alle de beroeringen en bewegingen volgens

de

de natuurlijke en toevallige ſchikking der ledematen en deelen in den geheelen menſch, na allerhande ſtaat en voorval, op een kenbare, bevallige en levendige wijſe ſouden konnen afbeelden.

Wanneer wy naſporen willen, op wat grond en om wat reden en Schilderkonſt en Beeldvorming, eertijts onder de Grieken en Romeynen, van de geheele wijsheyd ſoo hoog is verheven geworden, wy ſullen waarlijk bevinden dat het alleen de wetenſchap der Menſchkunde geweeſt is; welke d'Antijke Schilders en Bootſeerders ſeer naauwkeurig aan 't beſtuur van hun pinçeel en beytel hadden vereenigd: waar van ons de getuigeniſſen in de Schryvers van dien tijt, en voornaamelijk in de oogſienelijke blijken van ontelbare ſchoone Statuën in kopere gegoten, en uyt marmer gehouwen, tot op den dag van heden overgebleven zijn; en onder de bewaarders der fraye Outheden, en beminners der Konſten, niet alleen als Oude Relikiën dier tijden en volken, maar als deftige en navolgwaardige Voorbeelden der Schilderkonſt, en algemeene Menſchkunde geherbergd worden.

De Menskunde heeft de oude Schilderkonſt alleen vermaard gemaakt.

Maar gelijk als ons wel vele Konſt-oeffenaars geeren ſullen toeſtaan; dat de Menskunde noodſakelijk van den Schilder moet verſtaan ſijn, ſoo veel immers de uytwendige trek, in de beſchouwing van 't maakſel der leden en onderhoorige ſpieren aangaat; Soo en konnen doch ſommige niet al te wel verduwen, dat men haar beſtipte regelen wil voorſchrijven, om alle uyterlijke en inwendige deelen, tot de veranderlijke voorvallen der menſchelijke actien en doeningen, ja tot d'uytdrukking der Paſſien en Zieltogten ſelfs te leeren uytvoeren; Op datſe alſoo niet ſlegts geſchilderde, maar ook ſprekende, bewegende,

De Menskunde word van vele wel toegeſtemd maar in eygen grond verworpen.

de, werkende en denkende beelden in haare Tafereelen ſouden vertoonen: en voornamelijk konnen eenige van kleyn geſigte niet wel lijden, datmen haar dit uyt de Anatomie-oeffening by wijſe van Ontleed-kunde voorſtellen wil. Doch dat de oude en al die, die vermaarde meeſters geworden ſijn, daar op hebben toe geleyd, en deſelve weg ſijn ingegaan, konnenwe met veele blijken en getuygeniſſen waar maaken, ſonder ons eens te bekreunen, wat ook ſommige tegenſprekers uyt d'overblyffelen van eenige oude ſteenen en lamme beelden, die in ſommige *Bas-relieven* te ſien ſijn, mogten voortbrengen, om te bewijſen dat die tijden onkundiger in de Menſchkunde, dan d'onſe tegenwoordigh zijn geweeſt: Om waar van de geſchapenheyd te verſtaan, wy moeten aanmerken; dat ſulx de vervalle en kunſteloofe eeuwen moet toegeſchreeven worden, die eerſt een langen tijd na de bloey-tijt ingekomen zijn; alswe in onſe Bouwkunde breeder hebben aangeteekend. Wilmen weten hoe d'Oude de Menſchkunde geagt hebben, den vermaarden *Philoſtratus* ſal u de waarheyd van 't geen wy voor hebben aan te wijſen, in deſe korte woorden afſchetzen. „ Indien „ yemand, ſeyt hy, de Schilderkonſt regt ſal oeffenen, hy moet niet alleen de uytwendige leeſt „ van het natuurlijk weſen en geſtel des menſchen „ verſtaan, maar hy moet ook de ware eygenſchappen van 't gemoed, ſelfs in de gene die ſtil ſwijgen, „ onderſcheydentlijk weten uyt te drukken; en „ derhalven is het noodig dat hy ter dege begrijpe „ waar in de voornaamſte kragten der menſchelijke „ hertstogten gelegen zijn, die men ſoo in de opſlag „ der Oogen, beweging der wingbraan, wappering „ der kaken, mont en lippen, roeringe der handen „ als

d'Oude hebben haar ſterk in de Menſkunde geoeffend.

De vervalle en konſteloofe eeuwen moet men niet tot verwyt der goede meeſters bybrengen.

De Menſchkunde van den ouden Philoſtratus afgeſcheſt.

„ als in al de reſt beſpeurd: ja hy moet alles waar-
„ nemen dat het oordeel des beſchouwers eenigſints
„ verſterken kan, om d'innerlijke denkingh der beel-
„ den (het ſy dan datſe gemengd ſijn met uyterlijke
„ doeningen van het lichaam, ofte datſe ſlegs en-
„ kel en alleen in den geeſt werkende, inwendig
„ zijn) duydelijk te bekennen.

Misſlag van die meenen dat de aldernaauſte kennis der Menſchbeelden naadeelig aan de kunſt is, of dertelheyt voortbrengt.

't Is ons ook niet onbekend, dat d'uytvoerige kennis der Schilderkundige Anatomie by ſommige leege verſtanden enigſints ſlegt te boek ſtaat; en dat veele meenen datmen door te veel kennis daar van te hebben, niet ligt kan nalaaten, deſelve uytbundig te oeffenen; ofte datmen daar door te ligt gekitteld word, om over al, oft paſt of niet, te laaten blijkken, datmen ſulx verſtaat; en datmen andere, die of ſulx ſoo fix niet en hebben, of beſchroomd zijn daar mede te pronken, daar door wil trotſeren, en van de loef ſteken: invoegen datſe wanen dat indien ſulke Meeſters niet te ſtout op haar kennis waren, ſy ſouden ſulx niet ſoo gemeen en over al laten uytkijken. En dit is de reden waarom deſe ſoo noodige kennis, niet alleen by eenige is tegengeſprooken, maar ook mogelijk by ſommige ſoo ſober geoeffend word. Te meer hebben ſommige d'Anatomie in de Schilderkonſt tegengeſprooken, wanneerſe ſagen, dat veele haar daar in, het ſy dan door dwaling, of door agteloosheyd of anders quamen te vergrypen; en haare naakte beelden met ſeer harde Muskelen, ja als gevilde Anatomie-mannen quamen te maken. Waarom wy dan ook, om deſe beſchroomde geeſten niet bang te maken, het hatelijk en onſchilderagtig woord *Anatomie* veellievever agter de bank ſmijten, en deſe nutte wetenſchap met een veel ſagter naam de *Menſchkunde* noemen: alhoewel de eerſte benaming

Waarom de menſchkunde by ſommige niet geoeffend is.

alrede onder de schilderkundige konstwoorden, ingehuldigd en gemeen genoeg geworden is. Op de rest antwoorden wy, dat alhoewel, behalve de brodders, selfs eenige van de beroemdste meesters der voorige eeuwen, niet geheel vry van de gesyde misslag zijn geweest, en somtijts Naakten hebben gemaakt, daar aan men de Spieren en muskelen niet met een sagte twijffelagtige betrekking, noch met een beklonkene vleesigheyd, of poeseligheyd, of vellige ontspanningh, of volkomen opspanning en gehoorsaam werkende volsappigheyd, maar die veel eer als klotsen en schollen van harde klippen op en aan den anderen geflanst, scheynd te sien, men nogtans de Mistastingen van eenige dier groote Geesten soo seer niet en moet afleyden van de al te grondige kennis der Muskelen, als wel daar van voorkomende, dat alhoewelse 't regte pad bewandelden, sy mogelijk noch niet ver genoeg daar in doorgeboord, hun grondige kennis niet genoegsaam met de bevalligheyd van 't leven en de schoonheyd hebben weten te vereenigen. Onder 't welk ook wel kan geschied zijn, dat eenige te veel hebben opgehad met de kennis haarer Menschkunde te nadrukkelijk te vertoonen. Doet 'er by dat de Schilderkonst ook haar eeuwen en tijden van afwisseling is onderworpen geweest; insonderheyd wanneerse in Italien by na 't enemaal vervallen en te soek geraakt, slegts van eenige arbydsame geesten en schrandere verstanden wierd opgeholpen; onder welke herstelling sommige niet wel 't eenvoudigste wandelpad van het waaragtige leven konnende houden, te mets daar van sijn afgedwaald. En gelijk in sulke tijden veel dingen alleen tot proefstukken sijn gemaakt, in welkse na de waarheyd der sake getast en gesogt hebben, en buy-

Misslagen der Ouden in de beste vouw opgenomen.

In de vervalle kunsteeuwen sijn veel dinge alleen tot een proef gemaakt, om die wederom op de been te brengen.

buyten twijffel ook dagelijkx daar in gevorderd zyn, wat wonder ist dat in de Beelden en Tafereelen van die groote Meesters, dingen gevonden worden die van de nakomelingen eenigsints te berispen zijn? Maar even als men in de onderwijsing der Teykenkunde en schrijfkunde nu en dan de Leerlingen wel een onnatuurlijken of te duydelijken Trek voormaakt, om d'onderwijsing te nadrukkelijker en kenbaarder aan den leerling te doen, soo hebben ook veel treffelijke Geesten der Schilderkonst; willende de geheele weereld in 't verstaan der muskelen dienst doen, deselve nu en dan te onnatuurlijk sterk aangewesen, alhoewel de meeste en beste nogtans soodanig zijn, datmen niets aangaande de teykenkundige Trek of plaats of werking, sou weten te berispen. En dusdanige voorbeelden van de nakomelingen, somtijts te onverstandig nagevolgt, heeft te weeg gebragt dat eenige behagen daar in scheppende, hartnekkig daar in volhard hebben; sig latende voorstaan dat hun doen, met dat van haren Meester of goede voorgangers genoeg kon goet gemaakt worden. En dus isset bygekomen datter ook somtijts *Moden* in de Schilderkonst sijn opgekomen, die by na algemeen doorbraken: onder welke de trant van verkrampte Menschbeelden, die men in later tyd, *Sprangers Greepjes* noemde, al medemag ingeteld worden. Gelijk men verder in de sukkeltijt der Schilderkonst, en 't leven der vermaarde Meesters kan ontwaar worden.

Hoe door quade navolginge de gebreken der Oude voort geplant zyn.

Moden in de Schilderkonst.

In de tijt dat eenige Meesters haar in de Menschkunde verliepen en sommige te kort schoten, hebben sig nogtans eenige veel bescheydender aangesteld, gelijk hunne Tafereelen en Printen aanwijsen. Men getuygt van den Florentijnschen Schilder *Dello*,

Wat sommige meesters hebben gedaan om de vervalle Menskunde te herstellen.

lo, dat hy een van d'eerste is geweest onder de moderne, die met een verstandig oordeel de muskelen, volgens de actien en werkingen begon te vertoonen. Insgelijx word van den Schilder *Rosso* verhaald, dat hy de Dooden steelswijse ontgroef, en met groote neerstigheyd daar een *Anatomie* of *Menschkunde* uyt maakte. Seker die tot de algemeene Lees-oeffening en beschouwing der voorbeelden, beneffens 't geduurig Teykenen van Akademi-beelden, te mets gelegentheyd kan vinden om het dood lichaam van een mensch te sien ontleeden, of sulx op een zedige wyse selfs te doen, die heeft de middel in de hand, om met opmerking de konstige samenstel van het grootste Meesterstuk der schepping wel te doorgronden, en 't geen hy hier na 't leeve in een doode romp siet, tot de regelen van sijn konst over te brengen. En alhoewel de mewaarigheyd, en de eerbied diewe voor onsen evenmensch altijt in ons gemoed hebben omgedraagen, ons eenigsinds schromig maakte, een afgestorve mensch in riemen te snyen, en de gebeenten van haar spieren te sien ontkleeden en afschillen, egter heeft ons dat niet geheel de lust benoemen, om somtijts eenige nagt-uurtjes in een Doodkamer, soodanige ontledingen by te woonen. Ons gemoet kragtelijk te binnen brengende, dat doch de nootwet des doods, vast gestelt zijnde, onse lichamen eens tot verderflijkeyd in den schoot der aarden moeten gezaayd worden, om met een onverderflijk lichaam wederom uyt te botten. Of sulx nu geheel door de verrotting, of door de Oontleding ten deele bevorderd word, de saak komt op een uyt. Voorwaar een kloeke ziel behoorde te weeten, dat dusdanige behandelingen der dooden, in alle stilligheyd tot verbetering des verstands aangeleyd, 't eenemaal

maal de veragting uitsluyt, nadien die alleen opsigt tot de levende, maar geheel geen tot de dooden heeft. Dewijl nu de levende, het sy Schilders, het sy Geneeskundigers of Heelmeesters of andere Wijsgeeren, 't selve ondernemen tot bevordering van haar oeffening, soo behoordense niet als met alle eerbied besig te zijn, omtrent een saak waar doorse voornamelijk in haar konst onderwesen worden.

Men behoorde dan aangaande de Menschkunde geen Meesters noch voorbeelden te volgen, dan voor soo veelse navolgers van het leven, en 't betamelijk werken der Beelden sijn geweest. Dat nu eenige Meesters, die al wel meenen onderwesen te sijn, hier in noch te kort schieten, is alleen de reden datse niet wel voorberyd tot het leven komen, zelfs ook noch niet na datse in de kennis van de uyterlijke trek en form en plaats der muskelen al wel afgerigt sijn: want om datse de muskelen slegts als muskelen in haar plaats en form verstaan, en niet in haar dienst, en veranderlijkheyd, diese in 't bewegen der leeden en werkingen hebben, soo krijgense nimmer geleerde oogen in 't hooft, om die in 't leven wel te onderscheyden, en in haar werking zijnde, na te volgen. En dus sal het dan ook nuttig zijn, dat al wat in doode lichaam gesien is, tot de levende word overgebragt.

't Is niet genoeg de muskelen alleen in haar form te verstaan.

Daar zijn mede eenige van oordeel, dat men door het veel en geduurig nateykenen van schoone Statue-beelden ver genoeg in de Menschkunde in booren kan, en dat al die Schilders wijslyk en wel doen, en 't eenemaal in 't regte padt wandelen die haar daar geheel aan overgeven. Doch dit en kan ons al meede niet verder brengen, als de voorgaande oeffening: want schoon ook yemant sijn gantsche

Hoedanigen Menskunde uyt de Statuebeelden te leeren is.

leven daar in had doorgebragt, hy ſoude doch noch door een vreemden bril kijken: en niet eer een klaar en verſtandig begrip van de meeſte dingen in 't leven hebben, voor dat hy grondig de ontledings en inledingskundige Anatomie, beneffens de bediening die yder zienelijke muskel, in allerhande doeninge heeft, verſtaat.

Statue-beelden verſchillen van 't leven.

Zeker Schilder onſes tijts plagt te ſeggen, dat die haar te veel, en te ſtout aan de Statue-beelden vergapen; dikwils ſoo een ſtijve zedigheyd en loome beweging in haar beelden aanwennen, als de ſteenen ſelve. Ik ſie liever ſeyde hy, datmen in de beroeringe der beelden een verkramping vertoond als dat men my d'oogen met ſulke geeſteloofe koolſtronken beſwalkt. Seker, een Schilder die niet anders en weet dan de bloote omtrekken der ſchoone leden, en de muskelen der Statue-beelden in haar teykening en gedaante na te volgen, ſal ſig ſeer verlegen vinden wanneer hy eenige beelden na ſeker gegeven voornemen moet ſchikken, op datmer waarlijk de vereyſte werking, en geen andere, in zou zien. Ja hy ſal ſig genoegſaam onbedreven in de Menſchkunde vinden, wanneer hy ſlegts in de Collegien Akademie beelden ſal Teykenen; als niet wel konnende waarnemen door welke meeſter-ſpelende muskelen, en Partyen, ſijn voorgeſteld beeld in 't leven werkt; op dat hy die nauwkeurig in agt nemende, en wel navolgende, die ook aan ſijn Beeld ſou konnen geven, en maken dat de actie van ſijn Teykening met die van ſijn Modél, welwerkende over een ſtemd. Want nadien de muskelen volgens d'ontelbare verſcheydentheden der werkingen, oneyndig verſchillige gedaantens konnen hebben; die onmogelijk uyt geen Statuen of Pronkbeelden konnen geleerd wor-

Verlegentheyt die de onkunde der ware Menskunde voortbrengt.

De veranderlykegedaante der muskelen verpligt den Schilder die naukeurig te verſtaan.

worden, om dat in yder voorbeeld slegts een enkel en bepaald geval vertoond word: soo volgd van selfs, datmen in de algemeene Schilderkonst, niet alleen en moet verstaan wat yder Muskel in dusdanigen Actie doet, maar in wat trap en gedaante en onderschikking sy sulx doet; en wanneerse min en wanneerse meer, geweldig of stemmig sulx doet: want men moet vast stellen dat yder bysondere doening of beroerlijheyd niet alleen sijn eygen muskel, of muskelen heeft, om dit of dat lidt te buygen, te regten, op te trekken, na binnen, na buyten en elders heen te drayen en op te houden, maar dat sulx ook door veelderhande toevallige trappen geschied. Invoegen den eenen muskel altemet wel den anderen doet meede werken, en somtijts verscheyde 't saamen, doch nooyt alle te gelyk werken; en in weynig standen, hoe eenvoudig men die byna aanmerkt, alle geheel stil staan. Want regten en buygen, binnewaards en buytenwaards voeren van een lidt, sijn tegenstrijdige werkingen: gelijk ook min of meer wel geen geslagt verandert, schoon het eenig verschil in de werkdaad en beschouwing geeft: En daarom kan men ligt beseffen, dat terwijl eenige muskelen ontrent een lidt werken, datter ook eenige stilstaan, en dat terwijl d'een tot d'uytvoering van eene daat word voortgebragt, en vry meer dan in haar ledige stant opgeswollen is en sich vertoond, andere haar wederom na binnen getrokken houden, en als verdweenen of ten minsten seer twijffelagtig zijn. Invoegen wy al wederom zien, dat het noodig is, datmense na die verscheyde werkingen, verscheydentlijk in agt neemd; sou het mogelijk zijn een eenige waarachtige en wel werkende Daad te vertoonen. Maar sal mogelijk ymant seggen, men kan

Hoe de muskelen moeten verstaan zyn.

Aanmerking over de werking der muskelen.

kan alle 't geſeyde immers in de modellen van 't leven, en als men Akademie-beelden teykend, vertoont ſien; en dat is ligt na te volgen? wy antwoorden; of ſchoon alle de muskelen ſoodanig in 't leven geſien worden dat ſelfs de minſte aankomeling die ſtiptelijk weet te volgen, dat ſulx niet meer tot verſtant van de veranderlijke beroering en vermogen der muskelen in haar dienſt ſou konnen geven; dan of een onkundige in de zangkonſt, de muſyk noten die hy in een zangboek zag nauwkeurig na maakte, en ondertuſſchen niet en wiſt met wat toonen en volgens wat neuritrant ſy moeſten uytgegalmd worden. Veel min ſoude hy daar uyt konnen leeren hoe die moeſten behandeld zijn, om nieuwe Stukken of Deunen te inventeren.

Waarom ſommige haar vergeefs op haar werk vergrammen.

Veele vergrammen haar dikwils, en worden over haar eygen doen verdrietig en moeyelijk, niet wetende waar het haperd; ziende inſonderheyt in forſſige actien, dat hun Beelden gantſch niet werkſaam maar ſich geheel lam, loom en niet met al doende vertoonen; in welkſe nogtans met veel dubbing, nauwlijx een eenige muskel hebben vergeten die niet kenlijk aangeweſen is: waarlijk, deſe behoorden te weten, dat d'oorſaak daar van niet anders is, als datſe de dienſt van alle de muskelen niet verſtaan hebbende, die ook daar niet behoorlijk in hebben waargenomen, noch tot de begeerde actie toegepaſt. Welk gebrek noch nader ſal openbaar worden, wanneer wy op 't eynde beſes boeks, met verſcheyde voorbeelden ſullen aangeweſen hebben, welke muskelen met naam en plaats, in deſe en gene byſondere actie oogenſchijnelijk haar ampt moeten bekleeden.

Dat van outs-her de Grootſte Mannen, het meeſte

ſte vermogen der Schilderkonſt hebben geſteld in die Menſchkunde, welke haar leerd de ſchoonſte ledenſtemming, beneffens d'uytdrukking der levendige beroerlijkheyd in de muskelen; dat en blijkt niet alleen daar uyt, datſe met d' uytputting van al haar verſtand en arbeyd by na alleen in 't verbeelden van Naakten, of ſlegts half gekleede Beelden hebben bezig geweeſt; maar ook groot-deels uyt de veel agting en groote getuygeniſſe die 'er de geheele wijsheyd der Ouden van geeft. Sy waren te meer tot het maken van Naakten beſig, om dat al het goede en prijſenswaardige daar in geenſints kon verholen blijven: *Seneca* ſeyde, waar de bloote leden zijn voorgeſtelt, daar plagt het ſtrax openbaar te worden, watter aan de gewrigten, of aan 't getal of aan de orden was ontbrekende. En gelijk d'oude Schilders en Gietkundigers die na een onſterffelijken naam ſtreefden, hun lieten voorſtaan, dat die ſig onberiſpelijk in de naakten der Menſchbeelden wiſten te dragen, genoegſaam tot alles bequaam wierden, ſoo hebben ſy ook nagt en dag met d' aldergrootſte neerſtigheyd daar omtrent beſig geweeſt. Ook is het ſpreekwoord al oud; die ſijn Herkules wel kan maken, ſal ſig met den leeuwen-huyd niet veel bekommeren. En dit heeft buyten twijffel te weeg gebragt, dat het getal der naakte Statue-beelden in de bloey tijd der konſt ſoo ruym is uytgedegen, dat mer noch menigte van d' overgeblevene kan beſchouwen, die door 't menigvuldig navolgen en hermaken de weereld in houden. Het ſtond ook die verſtandige Menſchkundigers ligt te denken, dat terwijl de ſlegte Meeſtertjes en Knoeyers de onberoerlijkheyd en gebreklijkheyd harer beelden onder d' optoyſels der kleedingen, en rijkgeplooyde drapperyen quamen

Waarom de naakte beelden by d' oude Konſtenaren ſo veel gemaakt en geagt zyn.

men te verbergen, en 't oog des gemeenen volx beguichelden, ſy met haar wel verſtaane Beelden, die ſonder eenige bewimpeling als aan de naakte waarheyd konden getoeſt worden, de grootſte eer by de Konſtkenders en Menſchkundige beſchouwers ſouden inleggen: en datſe by gevolg alle de andere werken van die en de volgende tijden, ſoo doende beſt verduuren konden.

Waarom men voorbereyd tot het leven moet gaan.

Soo iſſer boven alle 't gene geſeyd is ook misgetaſt, te meenen datmen alleen door veel na het leven te Teykenen (en dat even ſoo als 't ons voorkomd te volgen,) tot de voorgeſtelde trap der ware Menſchkunde kan komen: want na dienmen met onbereyde oogen en zinnen, tot het Leven komende, veel dingen in het leven niet en kan ſien, om dat noch door een byſondere voorbereydinge de oogen niet open gedaan zijn, (of ſoo menſe ziet, niet verſtaat watſe in dat geval daarmenſe ontwaar word, voor dienſt en werking hebben) ſoo gebeurd het datmenſe onkundig en onſeker aantaſt; en dikmaal ſtilſtaande ſpieren 't onregt in haar uyterſte vermogen, en ſterk werkende in een gemeene, of geheel niet werkende ſtand aanſiet en vertoond. 't Vereyſt dan datmen voor af weet wat alles beduyd, niet tegenſtaande ſommige dingen ſig alleen twijffelachtig opdoen; en kend wat form en trek de muskelen hebben ſchoonſe maar half geſien worden; waar een muskel begind, waar hy eindigd, of met ſijn ſteert of pees ſich onder een ander inplant. Waarlijk, *Lod. de Vincy* en taſte niet geheel mis, als hy ſeyde dat de Schilders welke naakte beelden buyten de grondige ervarentheyd der Menſchkunde ſchilderden, niet anders dan de opperſte huyd der beelden maakten, maar niets van het Beeld ſelf, noch yets dat aan ſijn

Die de muskelen ſonder haar eygen doening vertoonen, en laten maar de huyd ſien van de beelden.

ſijn werkelijke actien of inwendige geeſt deelachtig is. Men leeſt van ſeker verſtandig meeſter die van ſijn leerlingen niet alleen begeerde, dat ſy in het onderſoeken der muskelen die ſouden afteykenen, en by geſchrifte aanteekenen wat Spieren en Peſen ſig in yder lidt volgens ſekere bepaalde actien en bewegingen lieten ſien of verſcholen of het meeſte werk, of niet met allen deden; maar hy begeerde ſelfs datſe ontrent de lichaamtjes der kleyne kinderen, van haar geboorte aan tot hun volle wasdom en van daar tot haar hoogſte jaaren, door alle trappen des ouderdoms en verandering die in yder lidt en in de ſamenvoegſelen valt, ſouden opſchrijven, welke dikker, welke vetter, en welke magerder wierden; en met welk een onderſcheyd, ſy in d'een en d'ander ſtaat en ſtand te kennen waren: 't geen waarlijk een groote ervarentheyd heeft te weeg gebragt. Dien treffelijken Onderwijſer wilde dat ſijn diſcipelen haar geheel en al aan de leere van de Natuure en wetten van het Leven ſouden overgeven, ſonder daar niet alleen niet af te wyken, maar daar ook niet als ongehoorſame Leerkinders tegen te knorren, en te morren: want een Schilder mag hem nooyt laten voorſtaan datter wetten of regels in de natuur of in 't leven ſijn, die in haar ſelven onvoegſaam, laſtig of moeyelijk zijn; zulx dat hy wenſchen ſou datſe hem te geval anders waren danſe ſijn; of datſe mogten toelaten, ſoo 't mogelijk waar, datſe door hem wat verhanſſeld wierden. Maar hy moet de wetten van 't leven ſoo aanmerken, datſe enkel en hem alleen tot voordeel van ſijn konſt, ſoo alſſe zijn, geſtelt zijn.

Naukeurige maniere om den aart der muskelen te verſtaan.

Een Schilder moet nooyt tegen de wetten van de natuur twiſtreden.

Hy moet de regels van de natuur voor volmaakt aanſien.

Voorwaar de Menſchkunde is tot de Schilderkonſt ſoo algemeen noodſakelijk, datſe ſelfs van de Konterſeyters en Landſchap Schilders behoorde wel

wel verstaan te zijn. Want dewijl veele soo versot zijn, op een kleen gedeelte datse van de konst verkosen hebben om daar in een meester te zijn, soo gebeurd het datse al de rest der schilderkonst laten varen; en verseylen metter tijt soo ver datse naulijx een stuk van een lijf, of een schouder, arm of hand meer aan den hals van een Konterfeytsel weten vast te maken; of elders een beeldeken by te ordineeren.

Op wat orden wy de Mensch-kunde sullen verhandelen.

Om dan deese stoffe verder op de voegsaamste wijse te verhandelen, soo sullenwe de Menschkunde eerstelijk in de eygenschappen der Schoonheyd en bevalligheyd aantasten, dan de Proportie der Ledenstemming; beneffens het natuurlijk Maaksel, en dienst der Ledematen; en dan voorstellen hoedanig de lichamen in haar gewigt en tegenwigt, onder het bestuur der beweging in allerhande doeningen en actien, sich gedragen, ophouden en redden konnen. En na datwe dan d'eygenschappen, en de middel om allerhande passien en hertstochten, uyt te drukken sullen aangewesen hebben, soo sullen wy d'inwendige en uytwendige leest des menschen-beelds, dat is sijn Vleesch en Been, ontleden en verklaren, en aanwijsen de plaats, den dienst en vermogen van alle de beenen, gewrigten en muskelen daar om heen, door welk een gesond en verstandig mensch na het bestuur van sijn wil, alle sijn actien uytvoeren kan.

Hoedanig de vertoogschetsen sullen zyn.

En op dat sulx van ons te ligtvoeriger en met meer nut der Schilderkunde souw konnen verrigt worden, sullen wy een tamelijk getal Vertoog-schetzen bybrengen, die eenige van onse gedagten nader dan onse woorden sullen konnen aanwijsen; en wel voornamelijk die, welke de stants-gelegentheyd der beelden in haar verscheide actien, bewegingen, poogingen, en bestuur des gewichts en tegenwichts,

soo

zoo in de gemeene als in de uiterſte vermogens aan gaan. En gelyk het eenigzints betamelyk is, dat de Voorbeelden door welk men onderwyzen wil, vry zyn van de aldergrootſte beriſping, dagten wy beſt te doen, ons onder andere te bedienen, van eenige Modellekens, diewe niet aan een geringe, maar aan de goede hand van den grooten Schildermeeſter *Nikolaas Pouſſyn* verſchuldigd zyn. Ons latende voorſtaan beter te doen, die te gebruyken, welke ons gelukkig, en te eenemaal tot ons voornemen afgerigt voorquamen, dan na andere van minder geagtheyd om te zien, ofte datwe in gevaar zouden geſtaan hebben, die van een ander volgens onſe meeninge wel te laten ontwerpen: alhoewel wy aangaande zommige geringe misſtellingen, de menſchelyke ſtruikelingen niet geheel hebben konnen ontduiken.

II. HOOFTSTUK.

Van de Schoonheyd *en* Bevalligheyd *der Menſch-beelden, en waar in die beſtaat.*

HEt zal buyten alle twyffel aan de Schilderkonſt ten hoogſten voordeelig zyn, altyt de meeſte Schoonheyd en volmaaktheyd der dingen die verbeeld worden, te bevorderen. Want gelyk ons de geſchape dingen beſt behaagen, welke Schoon en volkomen zyn, zoo blyft 'er geen reden over, waarom de nageboodſte dingen niet de zelve bevalligheyd aan het oog van den Beſchouwer zouden voortbrengen. En alhoewel men in de Tafereelen veel dingen ſchoon kan noemen, welke in 't natuur- lyk

In de Schilderkonſt is het altyd raadſaam 't ſchoonſte te verkieſen.

Zommig leelyk is in de Konſt ook fraay.

lijk Leven leelijk en verfoeyelijk, ja mismaakt zijn, soo moetmen sulx alleen aan de verstandige en uytvoerige navolging van de veel vermogende Schilderkonst opdragen, en die ook veel eer *Fraay* en *konstig* dan *Schoon* noemen. Dog wat de keur van 't Leeven selfs belangd, wy weten dat ook die menschen (soo 'er anders waarlijk zijn) welke meer behagen in het Leelijke en Wanstaltige konnen vinden, dan in het Schoone en Wel-gemaakte, selfs voor Leelijke Monsters in de Natuure te houden zijn.

Die het Leelijk voor 't Schoon bemind is selfs Leelijk.

Schoonheyd swaar te beschryven.

'T Is seker dat de Schoonheyd voornamelijk behoord geteld te worden onder de dingen die onverbeterlijk zijn. Vele onder d'Oude en Jonge hebben gemeend dat het niet wel uyt te spreken noch te bepalen was, wat het eygentlijk is, dat wy *Schoon* noemen: en dat het over sulx niet net kan aangewesen worden, door welke Waarnemingen, de Schoonheid volkomen en seker te verbeelden is: Ziende eenige op de verschillige Keur der Oordeelders, andere op de verschillige trappen der Voorwerpen in welk die te kennen en t'onderscheyden is. Gelijk dan ook tot noch toe de verstandigste onder dese, (ziende de keur van Schoonheyd in geschil hangen,) besslooten hebben, dat 'er in allerley aart, een Schoonheyd op oneindige wijsen te vinden is. En nadien niet kan geloogend worden datter ook trappen in de Schoonheyd zijn, en dat men *Schoon*, *Schoonder* en noch *Schoonder* vind; soo isser geen reden die ons belet te denken, datter ook een *Allerschoonst* is. Doe *Aristoteles* gevraagd wierd wat Schoonheyd was, en waarom al 't geen Schoon is, bemind word? antwoorde hy: *Dat is een Blindemans vraage.* d'Heer *Kats* heeft hem over de verschillige Keure der Schoonheyd evenwel niet ruymborstig derven verklaren,

Schoonhyd steund op verscheyde gronden.

Aristoteles meende dat men niet vragen moest wat Schoonheyd was.

klaren, want hy ſpreekter elders deſe onſekere woorden van:

Men twiſt noch ever ſtaag, men twijffeld overal.
Wat datmen in den Menſch voor SCHOONHEID *keuren ſal.*
Daar is nauw eenig Volk of 't heeft verſcheide Gronden,
Waar op dat yemand SCHOON *of* LEELYK *word bevonden.*

Seker, nadien de verſcheyde Volken ook in 't verkieſen en goedkeuren der *Schoonheyd* niet alleen verſchillig zijn; maar datter ook ſommige gevonden worden die de *Leelykheyd* en *Mismaaktheyd* ten opſigt van andere Oordeelders voor de Schoonheyd ſtellen; ſulx heeft menig onvaſt herſſebekken in twijffel gebragt; en doen denken, of de Schoonheyd niet wel ſlegts in een Keur, of in een Mode, of in een eigen Zinnelijkheyd des Menſchen beſtaat. Want datter Menſchen gevonden worden, die een eigen vrywillig verkooſen Schoonheyd onder hun Land-aard pogen in te voeren, en de aangebooren Schoonheyd, die hun veeltijts mishaagt, door geweld en konſt na hun fantaſie poogen te verbeteren; daar van ſijn veel blijken en getuygeniſſen. Men ſegt dat die van *Cumana*, om datſe Schoonheyd ſtellen in ſmalle Tronyen, de hoofden der Jonge Kinderen tuſſen kuſſentjes van boomwol prangen. Andere bevalligheyd in platte Tronyen ziende, duwen met den duym, de nieuwgeboren Kinderen, de neus in. Andere verſot op lange Lel-ooren hangen de Kinderen van jongs af gewigten daar aan, en rekkenſe metter tijt tot op de Schouders. By d' inwoonders ontrent de riviere *Gabon*, iſt heel de Mode d' onderſte Lip

In de Keur der Schoonheyd word ſomtijts ook de Leelijkheyd voor Schoon aangeſien.

Met Voorbeelden beveſtigt.

Lip zoodanig te doorbooren datzer de tong konnen doorsteken. By andere ist een Schoonheyd de Oogscheelen om te keeren, zulx datzer erger uitzien als *Koppen Kyk-leelyk.* Sommige *Javaners*, en ook de *Ottentotten* aan de *Kaap*, en andere van zulken slag, meenen niet mooy te zyn, wanneerze niet met vuyl smeer en koedrek, mooytjes geslíddert zyn. Doch wy en mogen de grillen van Menschen die in de ondervinding en in de redeneering dood zyn, en weynig van de beesten verschillen, niet verder ophalen, noch veel min door haare manieren zoodanig in twyffeling gebragt worden, datwe niet meer bequaam zouden zyn te oordeelen, welke en hoedanige aangebooren gebreken eenigzints te verbeteren zyn, op datze nader aan de Schoonheyd mogten komen: 't geenmen onzes agtens veylig zal konnen doen, wanneerwe wel in agt nemen, waar in de Natuure zig meest vermaakt, of welk de voorbeelden der Schoonheyd zyn, die ons en yder buyten alle toedoen, door een heimelijke Bevalligheyd, (diewe wel in ons gevoelen, maar niet geheel net noch ten klaarsten en verstaan,) komen te behagen.

Hoemen de gebreken van de Schoonheyd kan onderkennen.

Eenige nieuwe Filozoofen zyn van gevoele; dat de Schoonheyd niet zoo zeer een hoedanigheydt of volmaaktheyd is van 't Voorwerp 't welk men ziet, als wel een gewrogt, of daad daar af in den geenen die ziet. Want zeggenze, indien onze Oogtuygen langer of korter waren, of onze gesteldheyd anders was, zoo zouden die dingen, die wy nu Schoon agten, Leelyk, en de gene die nu Leelyk zyn, Schoon aan ons schynen. De Schoonste hand door een vergroot-glas gezien, zal verschrikkelyk schynen. Invoegen dat de dingen in zich zelven aangemerkt, of tot Godt betrokken, noch schoon noch Leelyk zyn. De geen dan

Nieuwe Gevoelens over de Schoonheyd.

dan die zegt dat Godt de weereld Schoon gemaakt heeft, moet noodzakelyk een van beyden vast stellen; te weten of dat Godt de weereld na de Zinnelykheyd en Oogen der Menschen, of de Oogen en Zinnelykheden der Menschen na de Weereld gemaakt heeft. Wy bekennen, dat wanneermen de Schoonheyd alleen in zekere respecten of opzigten neemt, die de dingen tot malkander hebben, en aanmerkt zoo alsser veel dingen afhangen van de verschillige Zinnelykheden der Menschen die dikmaal sotte en ongegronde fantasien hebben; dat die Wysgeeren grootdeels gelyk hebben. Doch sulx en is in 't algemeen van alle waare Schoonheyd niet waaragtig, inzonderheyd niet van die, welke voornamentlyk op de vaste redenering en op de gelykzydige proportionele zamenstelling der deelen tot het geheel, steund. Want of wel dusdanige Schoonheden by gebrek van onkunde en oordeel des Beschouwers, zomtyts ymand niet Schoon noch bevallig schynen, daarom laten zy niet na, zulx egter in haar zelven waarlyk te zyn; even gelyk een wiskundige waarheyd op haar eygen waarheyd rustende, daarom niet minder zeker in haar zelven blyft, schoon ook ymand die niet zien noch niet verstaan en kan. Sulx dat men onzes agtens hier met regt zou mogen vragen: of het gewrogte niet onafscheydelyk afhangt van zyn oorzaak? 't welk zoo zynde, zoo wetenwe wel dat onze oogen noch onze zinnen geen oorzaak van 't gewrogte des voorwerps, maar 't voorwerp; de oorzaak van 't gewrogte is; en dat bygevolg onze oogen als werktuygen der ziening alleen maar lydig zyn, om 't gewrogte des voorwerps zoo veel haar gestel toelaat te ontfangen: en derhalven kan geseyd werden datter zeke Schoonheyd,

De proportionele Schoonheyd staat niet onder de keur der Menschen.

heyd, is of blijft in eenig voorwerp als in haar oorsaak. Hier te seggen dat indien onse oogen anders gesteld waren, dat wy alsdan de voorwerpen anders souden zien, dat is wel de waarheyd, maar ten doet hier ter sake niet met allen, want wy soudense valsselijk zien: maar nu blijkt uyt de Natuure der Ziening, dat God gewild heeft datwe de dingen die tot en onder onse behandeling behooren, souden zien en oordeelen soo alsse zyn; en wat de dingen belangt die buyten 't bereyk van onse handeling en ver van ons gezigt afliggen, (gelyk ymand sou konnen tegenwerpen datwe de Son, de Maen, Sterren, Wolken, de dingen in 't verschiet en verkleynd liggende, niet soo en zien alsse zyn, maar soo alse schijnen, soo moet men weten, dat ons de reden en de ervarentheyd in alle dien te hulp komt; ja ons ook hier leerd, datwese egter soo zien gelijkse waarlijk in soo een stands gelegentheyd volgens de waaragtige regelen der Natuurlijke Ziening, mogelijk te zien zyn. Doch dit behoord eenigzints tot de Doorzigtkunde. Waar van mogelijk te zyner tyt. Alleen moeten wy hier vermaand blijven, dat nadien de Schoonheyd, welke tot de Menschkunde behoord, meestdeels gelegen is in de proportionele Ledenstemming der Menschbeelden, die tot desselfs dienst en vermogen als konstige Werktuygen tot veelerley doeningen afgerigt zyn; dat ons de geleyde grondvest der Schoonheyd, van niemand in de Schilderkonst ontfutseld word.

Schoonheyd van Cicero beschreven.

Als *Cicero* zig eens vermat de Schoonheyd te beschryven, wist hy niet anders te seggen; als dat de ware Schoonheyd onse Oogen door een bequame samenschikking der Deelen en Leden beweegt: ons daar voornamelijk mede vermakende dat alle de deelen

deelen tot het geheel gants ordentlyk onderschikt zyn. Den selven onderscheyd verder de Schoonheyd tweesints, namelijk, in een Schoonheyd welke bestaat in een deftige aansienelijkheyd, gemaakt door een onderlinge schikking der partyen, en in een Schoonheyd welke daar en boven in een lieffelijke bevalligheyd gelegen is. d'Eerste steld hy in de Mannen, voor soo veel die meerder met de stemmigheyd, verstanden wysheyd moet over een komen; de laatste stelt hy in de Vrouwen, voor soo veelse daar door behaaglijk in de oogen der Mannen sijn; en haar tot liefkosing aansetten: 't welk soo verre gaat, dat selfs de grooste Regtsgeleerde, als *Tiraquellus*, *Cabalinus* en andere van oordeel sijn, dat het min strafbaar is, sig aan een schoone, dan aan een Leelijke vrouw te vertasten.

en van hem nader bepaald.

in Man en Vrouw.

Wanneer wy dese waarschijnelijke beschryving der Schoonheyd willen vast houden, soo staat ons daar over tot de algemeene Schilderkonst noodwendig aan te merken, dat het treffen van de Schoonheyd voornamelijk daar in gelegen is, dat de Beelden een behoorlijke Ledenstemming hebben: derhalven salder volgen dat die Leden ten opsigt van haar form, plaats, samenkoppeling en dienst, ten uitersten moeten gekend zijn; gelykwe ook voorhebben in dese verhandeling na te spooren.

Watter in de Schilderkonst omtrent de Schoonheyd waar te nemen staat.

Veel gauwe Verstanden hebben van overlang niet sonder reden aangemerkt dat de uitbeelding der Schoonheyd en Volmaaktheyd seer moeijelijk was, om dat haar tegendeel, namelijk de Leelijkheyd en Mismaaktheyd seer ligt, of door verscheyde toevallen van selfs gebooren word; of door sekere merkteykenen en kenbare trekken op veelerhande wijse en by trappen en deelen kan uytgedrukt worden; Ja som-

waarom de Leelijkheyd eer dan de Schoonheyd getroffen word.

zomtyts wel aldermeest door d' onkundige behandeling der Konstenaars kan ter weereld komen: Maar de Schoonheyd zoo ligt niet, om datze alleen door haar eenvoudig geheel wil vertoond zyn; welk Geheel niet eer met die zelve eenigheyd in de nagevolgde Beelden kan gezien worden, voor dat alle Deelen, zonder de minste afwyking met malkander over een stemmen. Waarom dan ook sommige over dit gewigtig deel der Schilderkonst hebben gezyd, dat de Schoonheyd op het juist na te volgen, alzoo ongemeen is, als de Schoonheyd zelfs.

Maar daar staat noch verder aan te merken, dat alhoewel de Schoonheyd aan yder in 't algemeen behaaglyk is, dat alle Schoonheyd nogtans niet eeven groot vermogen heeft om onze gemoederen in het beschouwen der zelve zoo te overtuygen, datmenze waarlyk zoodanig voor schoon groet; of datwe de pogingen van ons hert als 't waare daar henen getrokken, en zagtelyk daar toe geneigt vinden; ten zy eerst in zulke, de *Gratie*, of liever de *Bevalligheyd*, (het regte cierzel van de Schoonheyd) daar by komt: welke Bevalligheyd, voortkomende uyt een zoet en aanminnig gebaar of bestuur der Oogen, Mont en Handen, die bescheydentlyk de streelende Toonen der tong, en de rest der welgemaakte deelen verzellen, maakt dat ons de Lichamen Schoonder dan schoon zyn. In 't leven van *Nero* word gezeyd dat hy wel gemaakt van Leden, en Schoon, maar op 't minst niet Bevallig was. Daar en tegen meend Ovidius de laatste streek aan de Schoonheyd van zyn *Venus* te geven; wanneer hy zegt dat haar Schoonheyd met volkomen bevalligheyd vermengd was. Den digter *Katullus* heeft dit onderscheyd ook seer wel weeten te maken, als hy de Schoonheyd

Bevalligheyd in het uyterste optooysel der Schoonheyd.

Getuygenissen die sulx bevestigen.

van

van *Quintia* en *Lesbia*, tegen malkanderen in de weegſchaal ley: Niet weynige ſeyd hy, beelden haar in dat *Quintia* ſchoon is; ſy is mijns bedunkkens wel blank van verwe, aenzienelijk van Lijfslengte, en hups van Leden; Nogtans en kan ik niet toeſtaan datmenſe voor Schoon moet houden, gemerkt in ſoo grooten lichaam gants geen Bevalligheyd, Ja niet een kruym van Aardigheyd bevonden word. *Lesbia* is waarlijk ſchoon: Want gelijkſe van 't hooft tot de voetzool volkomen Schoon is, ſoo heeftſe daar en boven allerley aanminnigheyd, die een ſchepſel vercieren konnen, op de lodderlijkſte maniere heymelijk ingezogen.

Speling der Schoonheyd.

Soo word de Schoonheyd ook menigmaal door een ſlegte, en zedige eenvoudigheyd op 't hoogſte voltoyd gezien; Ja door het nalaten van 't algemeen Verçierſel, merkelijk verbeterd: 't geen wel meeſt gezien word, in zulke, daar in de Schoonheyd door haar eygen aangebooren welſtand, als onbedwongen willende zijn, alle teujering de ſchop geeft. *Semyramis* d' Aſſyriſe Koningin wierd voor de Schoonſte Vrouw van die eeuw gehouden, nogtans verſoeydeze alle optooizels en behulpmiddelen der Schoonheyd. 't Scheynt dat het in haar wel over een quam 't geen *Cicero* elders van een zekere zoorte van zorgvuldige onagtzaamheyd komt te zeggen, waar door hy onzes agtens, den aart der Bevalligheyd, ten uyterſten net heeft afgeſchetſt: Men verneemt zeyd hy, dat het veele Vrouwen niet qualijk ſtaat, ongeçierd te zijn: Hoe menigmaal en merken wy niet, datze veel beeter geçierd zyn wanneer haar de hayr lokken, een weynig los, ongeagt en ſwierig om het hooft hangen, den Hals een weynig vry, en den boeſem tamelyk ontdaan is; dan

Men moet onderſcheyd maken tuſſen een Schoonhyd die natuurlyk en eenvoudig is, en tuſſen die, die opgecierd is.

wanneer het door een al te stijven nettigheyd opgestreken, of met een gesogte teujering oneygentlijk is opgeschikt. *Klemens* den Alexandriner verhaald, dat wanneer *Apelles* een van sijn Leerlingen besig vont de schilderie van *Helena* met gout en gesteente te Hullen, hy hem daar over bestrafte: Zeggende; Zoon gy hebt u beeld rijkkelijk willen verçieren, om dat gy niet en wist, hoe gy dat Schoon sout maken: te kennen gevende, datter een groot onderscheyd tussen een Poppegepronk, en de ware Schoonheyd is. Eenige Keurmeesters stellen de Schoonheyd der Vrouwen en Maagden in de blankheyd of witheyd van het vlees, andere in de tangerheyd en teerheyd der welgemaakte Leden, en prijsen die boven de middelstaltige proportie van een goede Taalje. Dan hy moet wel kinderagtig van oordeel zijn, die zich liever met een Pop als met een Mensch vermaakt. Onses agtens heeft het een ander Mensch-kundiger beter bevat, wanneer hy ons de Schoonheyd van een Vrouw aldus beschrijft: een Vrouw segt hy, sal Schoon zijn, wanneerse Fier van gedaante, bruyn van Oogen, blondgraauw of donker van Hayr, verheven van Voorhooft, breed en glat, welgeklieft, helder en doorschijnig van verwe, kleyn van Mond, witte Tanden, kort van Kin, die wat gekloofd is; kleynen Boezem, wel geplaatste Borsten; en de rest van 't lichaam, daar soo eenparig mede over eenkomende heeft, datmer geen beeter of slimmer, of dat malkander ergens in de weg is, of van wanstal beplakt, aan ontwaar word; by welk komende de gesondheyd en een brave Geest, die wel onderwesen is, het laatste optoysel aan dese Schoonheyd sal toebrengen.

Tangerheyd mag geen Schoonheyd heeten.

Schoonheyd van een Vrouw beschreve.

Daar is ook een ingebeelde of valsche Schoonheyd,

heyd, die alleen door de Liefde, of om beter te zeggen, door de onbeſuysde driften, die als een valſchen Bril, welk alle ding ſchoonder of anders voordraagd alſe waarlijk zyn, den Beſchouwers bedriegd; zoo dat ſelfs de gebreken voor Schoonheden en aanminnigheden worden aangezien: Dus zal een driftig Minnaar te mets een ſwart getaand Pantoffelgezigt, voor een bevallig Bruinetje; of een dik pruispenſſige Pompelkiſt voor een zagtpoezelige Tas; of een uytgedorde magere Stokvis, daar niet dan vel en been aan is, voor een tangere en geeſtige Deerne groeten. Gelijk ook wel een kort en onderbleven Schepſeltje den naam van aardig Diertje na 't hooft geſmeten word. Maar gelijk de ware proef der Konſt-taferelen, en alle ſchoone dingen, daar in beſtaat, datſe onder de hand verbeteren, dat is in deugt en in ſchoonheyd ſchynen toe te nemen, hoe menſe meer en langer beſchoud: Soo iſt in deze gewaande Schoonheyd heel anders gelegen; want daar maakt de langdurige beſchouwing menigmaal dat de Schoonheyd in haar eygen en ware Lelijkheden verwiſſeld: gelijk ons dat ſeer geeſtig, onder 't mom-aanzigt van een nieuwbakken Wyf, die mogelijk de moyſte niet en was, in 't volgende veersje gedoodtverwt wordt.

Valſche Schoonheyd.

Proef der Schoonheyd.

Ons Jonge Vrouwtje ſchreyd en klaagd,
Dat'z haren Man niet meer behaagd,
En dat zyn liefde gants verminderd;
Zy kan niet denken wat haar hinderd?
Maar lieve Wyfje zwygt doch ſtil,
Eerſt zag hy door een Minnebril:
G'hebt nu zyn Neus zoo ſcherp geſnoten,
Dat daar de Minnebril is afgeſchoten.

Maar

Hoe de bevalligheyd door Cieraad schoonder word.

Maar alhoewel die bevalligheyd die de ware schoonheyd verzeld, zoo eenvoudig en nauw in haar zelven bestaat; datze niet ligt door een moyelijke opsmukking bekomen word, egter bevind men dat de Bevalligheyd, schoon 'er de schoonheyd ontbreekt door een verstandig en wel toegepast Cieraad, veel' schoonheyd kan worden bygesett? sulx datwe door deze beguigeling menigmaal buyten staat gestelt worden; de Gemaakte van de waaragtige Schoonheyd wel te onderscheyden. Doch gelykwe gezeyd hebben dat de aangeboore schoonheyd zig dikwils alderbest laat zien, wanneerze buyten alle vercierzel eenvoudig by haar zelven bezig is: zoo meenenwe hier eenigzints de middel gevonden te hebben om 't valsche van 't ware te konnen afscheyden: Want indienwe by voorbeeld een schoon mensch zien, die te gelyk ook rykelyk en fray vercierd en beteujerd is; zoo moetenwe om 'er wel van te oordeelen onze gedachten teenemaal van alle die prullen aftrekken; en ons kragtelyk verbeelden hoedanig zoo een Vrouw, Dogter, Man of Jongeling, of Kind van Wezen zou zyn, by aldienze ongecierd waren; 't geenwe met groot voordeel konnen doen, wanneerwe dezelve door zoo een enge vuyst of andere opening beschouwen datwe niet als 't geen eygentlyk tot haar volkomen Trony-schouwing behoord, konnen zien. By aldien zeggenwe, zoodanigen mensch ons dan noch schoon of schoonder dan te vooren voorkomt; Wy hoeven van dessels schoonheyd niet te twyffelen. Maar by aldien wy het tegendeel ontwaar worden, laat ons vry denken dat hy 't niet en is; dewyl zyn Schoonheyd met de ontbering van het Cieraad verdwenen is; en oversulx datze maar geleend is geweest; alhoewel wy ons moeten

Hoe men de gemaakte van de ware Schoonheyd zal onderscheiden.

laten

laten voorſtaan dat evenwel de verciering in welk wy hem zien, hem zeer eygen is, en zeer wel, met zyn zweming, over een ſtemd, en derhalven dienſtig is om hem te Vercieren. En hier uyt konnen wy dan ook ligtelyk verſtaan, hoe het bykomt dat een en dezelve Hulzels, en hooft en hals Cieraden, d' een menſch vergoelykt, en d' ander mismaakt: namelyk wanneer in die toepaſſing geen opzigt op de welvoegzaamheyd en verſcheydentheyd der onderwerpen genomen werd. En derhalven dwalen zommige Juffrouwen zeer, welke de Moden zonder omzigtigheid navolgen, en meenen dat al wat een ander wel ſtaat, dat het haar ook verfrayen zal; daar 't dikwils verre misgetaſt is: en zy zouden ſulx ook genoeg tuſſen de ſpiegel en de hulmand gewaar worden, zoo de drift om de Mode te volgen, en niet minder dan Peete *Baafje* of Peete *Geesje* of Juffrouw *Dings*, of een ander te zyn, haar niet blind gemaakt hadde.

Hoe en waar door een en 't zelve Cieraad, d'een menſch beter voegt dan den anderen.

Dwaling van de Juffers in 't verkiezen en navolgen der Moden.

Tot een verder optoy-ing der Schoonheyd is het al van ouds onder 't Vrouwgeſlagt in gebruyk geweeſt den Boeſem, ja ook de geheele Borſten bloot te dragen; 't geen ook in onze Landen, tot een weinig boven de Tepels, noch by vele gebruyklyk is. En gelyk dit van zommige is tegengeſproken, zoo heeft eenen *Thomas a Vio*, in zyn uitleggingen over *Thomas Aquinas*, die maniere van doen, ſterk verdedigd en van zonde vrygepleyt: Zeggende dat zulx alleen om welſtaanshalven, en tot verciering van de Vrouw gedaan word. Want zegt hy, gelyk onze Voorouders in 't Paradys na de ervarenis harer Naaktheyd, alleen de Teelleden ſchynen bedekt te hebben, zoo en iſſer geen reden over waarom men de Borſten onder de ſchaamleden betrekken zouw.

Of de borſten bloot te dragen der Vrouwen ſchoonheyd ook vermeerd.

Eva heeft in 't Paradys na den val de borſten niet gedekt.

Sulx

Sulx dien Man wil beſloten hebben dat de naakte Borſten, in haar eygen gedaante geen aanſteking tot onkuysheyd geven, als voor ſoo ver ſy de Schoonheyd des aangeſigts tot een hooger trap ſchijnen te brengen. *Tacitus* ſchrijvende van de Zeden der Oude Duitſen, ſeyd dat hare Vrouwen met de armen en een gedeelte van de borſt bloot gaan. De Spartiſche Maagden in Griekenland moeſten ſig na het bevel van *Likurgus*, in d' openbare Schouwplaatſen met de Mannen, tot oeffening harer lichamen, naakt begeven, om de hittige minnedrift der Jonkheyd, door de geſtadige gewoonte van dat geſigt, allengskens te beteugelen. 't Welk van *Plutarchus* in 't leven van *Likurgus*, beleden en nader aangeweſen word, als hy ſeyd, datter in dit ontbloten, niets ongeſchikts, maar veel eer de ſchaamte verſeld was. *Plato*, en wilde in ſijn wet, ook ſulken doen niet belaghen hebben. De Romeynen egter, ſchijnen daar in wat zediger geweeſt te ſijn: Want die ſlegts in een Bad te ſamen gevonden wierden, waren ligt verdagt. Ja het is by *Juſtinianus* onder d' oorſaken der Egtſcheydinge opgeſtelt ſoo wanneer een Vrouw haar verſtout had, in een gemeen Bad, neffens andere Mans ſig te waſſen. En de wijſe *Kato* wilde ſelfs met ſijn *Zoon* niet te gelijk in een Bad gaan.

Ontbloting der borſten een oude dragt.

Zeden der Ouden in 't baden en waſſen.

By de Romeynen zediger dan by Grieken geoeffend.

Sommige Keurmeeſters hebben de Schoonheyd van een Vrouw alleen in Trony geſogt; 't welk ook van *Seneka* ſchijnt toegeſtemd, wanneer hy ſeyd: het en is geen ſchoone Vrouw, wiens Dyen of Armen prijswaardig van maakſel zijn, maar wiens geheel aangeſigt, de wonderbaarlijke welgeſteltheyd van al de andere Leden verminderd en verdoofd, Buyten twijffel heeft deſen Wysgeer geſien op het geen ſig gemeenlijk eerſt in de beſchouwing op-

Hoe ſommige de ſchoonheyd van een Vrouw in de Trony alleen ſtelden.

opdoet; en dewijl de Tronye de ſpiegel, of liever het levendig uytdrukſel van de Ziel is, daar in, neſſens veel bevalligheyd, meeſt alle de pogingen van 't gemoed konnen geſien worden; tot welke de reſt der Leden buyten aanmerking van de Tronie niet met de allen konnen doen; ſoo is niet vremd dat in de Landen daar de Mannen van den vlees en bloed verteerenden duivel (jaloersheyd meenenwe) beſeten worden, de Vrouwen, over ſtraat gaande met het aangeſigt gedekt of in huys zittende, gevangen zijn. En die Mans (mogt men 't ſeggen) als een van beide haar nood deed, liever de billen dan het Aangeſigt van haar Vrouwen ſouden willen geſien hebben. Doch dat eenige Menſchkundigers dit ſtuk anders hebben gevat, en de Schoonheyd der Tronie ſlegts voor het minſte gedeelte der frayheden die 'er in een waarlijk ſchoon Menſch moeſten geſien worden, hebben gehouden, ſulx kan met veele getuygeniſſen der oude beveſtigt werden. *Ariſtinetus* ſeyde; al' iſt dat de Tronie van myn beminde *Limone*, de natuurlijke ſchoonheyd van al d' andere Vrouwen verre te boven gaat, nogtans en kanſe haar ſelven ſoo haaſt niet ontkleeden, of d' uytnemendheyd van d' andere heimelijke en verborge gedeelten brengt dadelijk te weeg, datſe geen ſchoon Tronie meer ſchijnd te hebben. En gelijk deſen de ſchoonheyd van de Vrouw, ſoo heeftſe *Papinus* in de Mannen, onder den Perſoon van *Parthenopeus*, *Atalantas* Zoon, beſchreven: Wanneer dien Jongeling, ſegt hy, zijn Rijd-rok ontgeſpte, ſoo is de ſchoonheyd van ſijn lichaam aanſtonts voor den dag gekomen; en de geheele vrolijkheyd ſijner hupſe Ledematen ſijn openbaar geworden: ſijn luſtige ſchouders; ſijne blanke en welgemaakte borſt, die met de lieſſelijk-

Anders in 't geheel lichaam.

Schoonheyd van een Mans lichaam beſchreeven.

felykheyd ſyner blooſende wangen wonderlyk wel over een quam, ja het heldere gelaat zyner jeugdige Tronie ſelve, wierd door d'onuytſprekelyke ſchoonheyd zyns lichaams 't eenemaal verdonkerd en uytgebluſcht. Wy hebben dan te beſluyten dat de ſchoonheyd der Leden, een ſchoone Tronie ſeer verheerlyken konnen; En dat in tegendeel de misvormde deelen des lichaams de frayheyd des Aangezigts wanneerſe teffens gezien werden, ſeer verminderen. Ook gebeurd het dat een Leelyk bakhuys, hups en fier van leden is; en datſe daar door noch eenigſinds vergoelykt word. Gelyk mede een bevallige Tronie, dikmaal genoeg is om een kromme en gebogchelden Zied-Haring aan de man te helpen; of als men zeyd, om tot een ſcheeve pot een dekſel te vinden. En gelyk ſommige Konſtenaren de ſchoonheyd nu en dan in verkeerde en onegte hoedanigheden plagten te zoeken; en dat den eenen de zwellende bolligheyd der lighaamen voor een goede of de beſte geſtalte der ſelver hield; terwyl andere, die na een edelder taalje zogten, die in een ſlanke ſcraperheyd meenden te vinden: zoo hebben zommige omzigtige Mannen dien onbezuysden toeleg willen inteugelen. Eenen onder haar heeft onſes agtens de regtſchapenheyd der menſchelyke lichamen, en byzonderlyk die der Mannen, in deze woorden, Schilderagtig gedoodverfd: Alhoewel zeyd hy, het menſchelyk lichaam de Beenders niet en kan derven; en of ſchoon dezelve door haar Senuwen, peſen en banden aan malkander moeten gehegt zyn; zoo behoorenze nogtans met vleeſch overdekt te zyn: Want de regte Schoonheyd word dien menſche niet alleen toegeſchreven in wiens lichaam d'Aderen niet uytpuylen, noch ook de Beenderen konnen geteld wor-

Menſch-kundige beſchryving van 't geſtel des Menſchen lichaams.

worden, maer wiens rechtschapene Ledematen, en beklonkene vleesagtige Hysen, allenthalven zoo bekwaamlyk met wel getemperd, en gezond bloed vervuld zyn, datze de Senuwen zelver door de Bevalligheyd, van een aangename roodigheyd verbergen. Wil men de Schoonheyd van een Tronie in 't byzonder afgeschetst hebben, men kanze niet onvoegzaam aanwyzen daar in te bestaan, dat men in 't geheel, noch in het deel, niet de minste afwyking daar in kan ontwaar worden. Want men houd voor zeker, dat de algemeene wel gemaakte Tronien, niets aan haar konnen hebben, 't geen kenbaar mismaakt is. Het Schoone zegt iemand, kan men licht kennen, en ligter met verwondering pryzen en beminnen, dan haren regel of Teyken-kundige Trek uytvinden, om uyt te drukken waar in Zy eygentlyk bestaat; De Schoonheyd is dan de Schilder-konst een te rug-deysend Voorbeeld, dat al de Oeffenaars verpligt ten aldernaasten op de hielen te stappen. Schoonheyd van een Tronie

Eenige hebben aangemerkt datter een zekere aangeboren Schoonheyd is, die, of aan byzondere Geslagten, of aan zommige Natien byzonder eygen is; Welk haar voornamelyk of in de fraye Tronien, of in de hupse Ledematen en fraye gezetheyd des geheels vertoond. Onder de zulke schynd ons toe, dat eertyds de Inwoonders van *Abdera* eenige ongemeene Schoonheyd, of statelyke grootsheyd in hare Tronien gehad hebben: want *Stephanus* in zyn Boek van d' oude Steden, getuygt dat d'Antyken, met een zonderlinge vlyt, veel na de *Abderiteners* plagten te schilderen. Maar gelyk zeker Landstreek eenige eyge en algemeene Schoonheyd in de zweming haarer Inboorlingen schynd in te drukken, Verschyde Schoonheden. Schoonheyd der menschen na hun Landaard.

ken, zo zietmen in tegendeel dat wederom een andere Landaard, het zy door de Logt, of door het Voedzel, of door kwade behandeling in de opvoeding, of door iets anders, veel en verscheyde Onschoonheeden, den Inboorlingen word toegebragt. 't Welk ook noch door vermenging van verscheyde en ongelyke Landaard, in de afwisseling van zyn kenlyk Krooft en zwemingh veelzints geholpen wordt. En het is onzes agtens, wel te gelooven, dat hier door zoo veel, oneygen Swemingen van Krooft, gezien word, die aan geen eygen Natie te huys te brengen zyn: Welk buyten de vermenging vry kennelyker zouden zyn. Want om dat de Joden zig met geen andere Natie vermengen, daarom ziet men ook dat zy haar eygen kennelyk Krooft dus lang bewaard hebben, datze in alle Landen van de kristen Menschen onderscheyden blyven; 't en zy dan dat 'er eenige andere verborgene bestuuring onder speeld. Een Duitzer is veeltyts schoon en manlyk van Lichaam; De Vrouwen niet zeer gemeen fray van Tronie. De Engelsche Natie, is Schoon in Man en Vrouw, Een Fransman is tamelyk bevallig van opzigt, zelden Vrouw-agtig schoon, ook zyn de Schoone Vrouwen in Vrankryk dun gezaayd; Maar vergoelyken haar zeer door de vercierzels. De Italianen zyn schoon zegt men, alsse willen. Doch den Spanjaard twist wegen zyn Schoonheyd, met de Duyvel. Waar van breeder op een ander.

Hoe d' algemeene schoonheden in de Landaard afwisselen kan.

Joden, waarom ze haer kennelyk Krooft en sweming langer dan andere Natien bewaren.

Eygenschappen der Landaard in Europa.

En nadien dan alle deze dingen genoegzaam bewyzen, dat de verscheydendheyd der Schoonheyd en Bevalligheyd, ten opzigt der navolging in de Schilderkonst, niet ligt onder zoo net bepaalde regelen te brengen is, datmenze daar na als na een onfeylbare

Leest

Leeſt met aangenaamheyd, zonder verder waarneming van 't Leven, in de Konſt-tafereelen zou konnen overſtorten; Soo ſtaat ons in het voorby gaan aan te merken, dat een Leerzaam Schilder zig uyt al zyn vermogen behoorde te beneerſtigen, om door een geduurige beſchouwing van al wat hem van het Menſchelyk Schoon, voorkomt, het uytgelezentſte daar van zoodanig zyn gedagten kragtelyk in te drukken, en aan zyn inbeelding gemeen te maken, dat hy buyten de beſchouwing van de zelve, zig de Schoonheyd van een Menſch, op verſcheyde wyzen, en in onderſcheyde trappen, zoo bevallig en levendig kan verbeelden, als of hy de Schoonheyd zelver voor hem had. En dit zal hy aldergelukkigſt konnen doen, wanneer hy niet alleen wel en aandagtig zal nageſpeurd hebben, welk Deelen en Partyen Schoon gemaakt zyn, en wat Proportie zy hebben moeten, om zulx volgens de Teykenkundige trek, te verbeelden; Maar dan voornamelyk, wanneer hy tot al het vorige, net zal hebben afgezien, door welk een Trap en toeval, deze en gene deelen de Schoonheyd in dit of dat voorwerp onderlingh aan het geheel vereenigt, Verminderd of Vermeerderd: hoe zulx in de Schilder of Bootzeerkonſt nagevolgt; een gemaakte of gezogte Schoonheyd, of een Natuurlyke bevallige Schoonheyd zal te weeg brengen. Welke Oeffening den Schilder niet alleen een getrouwe hulp-Suſter zal zyn in het volgen van het natuurlyk Leven, maar zy zal hem voor een ervare Meeſteres kennen dienen, wanneer hy het leven moet derven; om door de bezeffing van een ware ingebeelde ſchoonheyd, zyn geeſt zoodanig te onderwyzen, en zyn hand zoo verſtandig te beſtuuren, dat hy de voorgeſtelde

Hoe de Schoonheyd in de gedagten en 't gemoed van den Schilde moet ingedrukt zyn.

Middel tot het voorgaande.

Voorbeelden die zulx beveſtigen.

De uyterſte Schoonheyd vint men ſelden of noyt in een menſch volkomen.

Schoonheyd uyt de volle Bron-ader van zyn gemoed, als met volle ſtroomen op den Schilder-doek zal konnen uytgieten. Waarlyk d'uitdrukking van de Schoonheyd kan door de ſterke Inbeeldings-kragt merkelyk verbeterd worden. Van den grooten *Phydias* word verhaald, dat als hy het Beeld van *Jupiter* en *Minerva* maakte, dat hy zyn oogen op niemand ſloeg daar hy die gelykenis uyt ontleende, maar dat hy zyn gemoed het Voorbeeld van een zeer uytgelezene Schoonheyd kragtelyk voorſtelde, op het welk hy de oogen van zyn verſtand, zoo ſtantvaſtelyk geveſtigt hield, dat hy zyn hand en zyn Konſt, zonder eenige afwiſſeling, na de gelykenis des zelven Voorbeelds beſtuurd heeft. De Oude hebben zeer wel gezien, dat de Schoonheyd zelden volkomen te bekomen was, doch dat en ſchrikte haar niet af; maar zy wierden des te meer aangezet om door alle betamelyke middelen, en voornamelyk door de Verbeeldens-kragt, haar zelven die kragtelyk in te boezemen. Den Geleerden *Junius* heeft meenige puyk-ſtaaltjes hier van opgehaalt, die niet en behoorden onbekend te zyn. *Zeuxis*, dien vermaarden Schilder, wel wetende dat het hem ſwaaar zou vallen, alle juyſt-gevormde Leden en de volmaaktheyd der Schoonheyd, verzeld met de Bevalligheyd des wezens, in een menſch te gelyk te vinden, verkoos hem vyf ſchoone Maagden, en nam uyt yder het Schoonſte gedeelte, en maakte door een verſtandige zamenſchikking, voor die van *Crotonen* een onberiſpelyke Schoone Vrouw. Een der aaloude vermaarde Schilders had het Oordeel van Paris, met een byzondere aardigheyd, bevallig aan de beſchouwers gemaakt; want gelyk hy aan Juno en Pallas een overmaten ſchoone gedaante

had

had gegeven, zoo hadde hy zyn Venus, (die volgens de fabel, de alderſchoonſte moeſt zyn,) van agteren geſteld; op dat een yder na zyn begryp haar een Schoonheyd by gedagte zou konnen toepaſſen; ten minſten gelooven, dat by aldien zy omme zag, of haar ſtand veranderde, zy zekerlyk ſchoonder dan de andere zou zyn. Latende alzoo den Beſchouwer als in verlangen, om 't Oordeel van Paris toe te ſtemmen, en door des Beſchouwers inbeelding, dat gene te verrigten, dat hem in zyn Konſt zeer twyfelagtig ſcheen om wel te konnen uytgevoerd worden.

Maar gelyk veel van de Oude befaamde Meeſters voornaamelyk hebben toegeleyd om de Schoonheyd in haare Beelden te bekomen, zoo zyn ook zommige onder hen in het behouwen van Marmere Statuen, of het Gieten van Kopere Pronk-beelden, en het beeld-ſchilderen op Tafreelen, tot zoo hoogen trap opgeſtegen; dat men zelfs de Schoonheyd van 't Natuurlyk leven daar na heeft beginnen af te meten. En zeker wy moeten geen ander afkomſt zoeken, om de ſpreekwoorden, *Zo Schoon als een Beeld; Het is of 't Geſchilderd waar*; regt t' huys te brengen, dan de pooging der Antike Meeſters. Doch hier moet een Steyl-Oor ons niet nageven dat wy ſtaande houden, dat de Konſt de Natuur overtreft: neen; Wy belyden dat de Konſt verſtandelyk beſtuurd, gewoon is, alle Lof te ſtellen in 't Schoone, en datze daar toe, al wat de Natuur Schoon heeft, uytkieſt, en verſcheydentlyk ſamenvoegt. En hierom plagten ook de Giet-kundigers, Boodzeerders en Beeldhouwers, meenigte Tronien, Armen en Beenen, Ja ook heele Rompen van menſche Lighaamen, te vormen en af te gieten, en verkozen dan met gemene toeſtemming

'tSpreekwoord, zoo ſchoon als een Beeld waar van afkomſtig.

Hoe de Oude zoo Schoone Beelden voortbragten.

 ming

ming der Menſch-kundigers, de Schoonſte daar uyt, en verbraken alle d' andere.

Soo veel als 'er tot noch toe de naam van Konſtkenders en beminnaars met waarheyd gedragen hebben, zyn doorgaans van oordeel geweeſt, dat de Oude overblyfzelen der goede ſtaatu-beelden en Half ronden en 't geen in de bloey-tyd der Schilder-en Bootzeer-kunde gemaakt is, voor de Schoonſte in de Konſt, en voor de Leerlingen de beſte en volmaakſte Voorbeelden te houden zyn. Welke waarheyd van de neerſtigen Heer Jan de Biſſchop, aangemerkt zynde, hem ook opentlyk in de Opdragt van zyn vyftig eerſt-uytgegeven ſtaatu-Beelden, heeft doen belyden; dat hy door lange ervarentheyt, in dat gevoelen meer en meer beveſtigt was. Want het zy, zegt hy, datwe onze meeninge bouwen op de agting en hoogen prys, welke voor duſdanige Konſt-Beelden, al van oude tyden is betaald geworden, (waar van *Cicero*, *Plinius*, en andere mannen van kennis; Beneffens de daaglyxze ervarentheyd getuygen konnen zyn:) of dat wy *Raphael d' Vrbyn*, *Michel Angelo*, en zulke Meeſters, 't zelve niet alleen met woorden, maar ook met der daat zien beveſtigen; wy zullen bevinden datze hun geheele oeffening daer na gerigt hebben. Ja haar zomtyds niet geſchaamd hebben, geheele ſtukken daar uyt genomen tot haare werken in te voeren; En voor zoo ver, veel eer Roovers dan Navolgers geworden zyn. Waarlyk zeyd hy vorder, daar is geen andere reden, dat Vrankryk, nu in der daat de Kroon ſpannende, het nu zoo ver gebragt heeft, als dat het te Roomen met goede opmerking, de Oude Pronkbeelden wel doorzien, en der zelver navolger *Pousſyn* met veel Eer ontfangen, en zeer hoog geagt heeft

Vor-

Vorder zyn eygen oordeel onderzoekende, zeyd hy, nauwelyk magtig te zyn een gedeelte van die Konſt te doorgronden, en als door een nevel heen te zien, maar zyn oogen in die ſchemering omſlaande, beſpeurd hy in het Beeld van Hercules, de gewrigten van meer dan menſchelyke ſterkte: In de Worſtelaars en Schermers, de kragten daar vereyſt: In *Laokoon* een vaſten Ouderdom. In *Antinous* een zwakke zwier van Lighaam, by na Vrouwelyk: in *Apollo* een wel gemaakten Jongeling: In *Bachus* rond-gedrayde Leden, in *Satyrs* en *Faunen* beklonkenheyd van vleeſch; en in de *Vrouwen* nu een tenger, dan een wel gevoed en poeſel Lichaam uitgebeeld: Swijgende van de verſcheyden ouderdom, ſtandt, gebaar, weſen, kleding en meer ſulx; kan hy zig niet genoeg verwonderen de groote Schoonheyd in yder, en zoo wel onderſcheydentheyd in allen, met de meeſte eenvoudigheyd, en veel meer treffelyke deugden vergezelſchapt: Dewelke hoe groot en hoe veel die zyn, daar uyt te giſſen is, dat de grootſte meeſters in 't maaken van het een of het ander lidt, tot herſtelling van eenig gebroken Beeld, zoo zelden of zig zelven, of anderen voldaan hebben, en zeer bezwaarlyk zig dit onderwonden. Egter en word hier door niet verworpen het gevoelen der gener die dryven, dat het Leven zelfs, is het beſte Voorbeeld, en noodigſt na te volgen; als waar uyt die groote volmaaktheyd der Ouden, zyn oorſprong heeft. En ook nu even daar uyt ſtaat te zoeken: Maar daar de Ouden zeer keurlyk in zoo verſcheydentheyt van 't Leven, daar 't Schoon met het onpryzelyke vermengd is, dikmaal in een Lighaam het Schoonſte hebben uitgezogt, mag dit met regt de beſte Leydsman genoemd worden: Niet tot dien eynde om opgetrok-

trokken in de Deuden van de Oude, in 't bezigtigen van het Leeven blind te zyn, maar om door behulp van dezen Weggyzer na het Voorbeeld van de Oude, het Schoone te verkiezen, en het geheele Leeven, Loffelyk tot zyn gebruyk te brengen; dat anderzints zeer zwaar is en onzeker. Dus verre de aanmerkelyke reden van dien vaſten Teykenaaar, aan den wel Edelen en Konſtlievenden Heer, Conſtantyn Hugens, Heere van *Zeelhem.*

Waarom wy ons over Schoone Tafereelen en Beelden verheugen.

Buyten twyffel heeft den Schepper gewild dat de Schoonſte dingen, het redelyk Schepzel beſt zouden behaagen. En hier door is tuſſen de Konſtgemaakte Schoonheyd en die welke van de Natuur voorkomt, een zeer nauwe verbintenis. Maar het geen hier niet zonder opmerking moet overgeſlagen worden, is dit, dat wy ons dikmaal noch wel aldermeeſt, in die van de laatſte zoort, verluſtigen konnen. Zeker dit en geſchied niet alleen om dat ons Oog bemerkt, hoe gelukkig de Konſt met de Natuur ſtryd; maar om dat ons gemoed zig dikwils zoodanig vervrolykt vind, datwe onze blydſchap niet beteugelen noch binnen houden konnen: Want terwyl we van de nagevolgde tot de Natuurlyke, en wederom van de Natuurlyke, tot de Konſtige Werken, met onze gedagten over en weder wandelen; zoo ontſpringd ons hert van vreugd; en juigt en roemd door een heymelyke gunſte, die het den Konſtenaar toedraagt, de Werken zoodanig, als ofze door ons eygen toedoen, zoodanig waren voortgebragt. Ja een ernſtige beſchouwing der Konſt-tafereelen, kan menigmaal onze gedagten verder heen voeren, als die der Natuurlyke zouden doen. Wy lezen van *Karibiles*, dat als hy in den Tempel van *Venus* quam, en dat hy

haar

haar bevallige en zoet lachende mond, een wyl tyts in de Schilderie begluurd had, hy eyndeling in dusdanige Minnezugten uytviel; ô gelukkige *Mars* zeyde hy, die om harent wil gebonden en tot spot gemaakt zyt; en gelyk hy voor zyn afscheyd de Schilderie menigwerf kuste, zoo heeft hy buyten twyffel, onder zulk doen, den Schilder een byzonder goet hert toegezonden.

En dewyl dan uyt al het gezeyde genoegzaam openbaar is, dat de Schoonheyd der Lighamen moet gezogt worden, in de welgemaaktheyd der Deelen, en proportionele onderschikking tot het geheel; Zoo volgd van zelfs dat de onderzoeking van de Proportie, zoo in het algemeen geheel, als in 't byzonder van de Leden, een voornaam deel der Mensch-kunde is: Zulks dat den Schilder die zig daar in wil volmaken, benoodigt is, zyn hulp in veel en verscheyde dingen te zoeken; Onder welk, de beschouwing van het Leven, de Schilder-konstige Anatomie, de Proportie-maat; de Schoone toegestemde Voorbeelden, en de gezonde Reden, de voornaamste zyn; In welk ook alle fraye Meesters, met goeden uytslag haar hulp gezogt hebben. Want de beschouwingh van het Natuurlyk Leeven, kan den Schilder de Schoonheyd door verbeeldens-kragt in alle voorval, doen voor oogen komen. De Ontleding zal hem het maakzel en dienst, van alle Beenen, Muskelen, Deelen en Ledematen aanwyzen. De Proportie-maat zal hem de goede Leden-stemming des geheelen Lighaams wys maken. De Schoone Voorbeelden, zullen hem in zyn verstandt ondersteunen, en als een Toetsteen aanwyzen, waar in hy dwaald. En de gezonde Reden zal hem als een trouw Meester onderwyzen, en

Proportie en schikking, de voorname oorsaak van Schoonhyd

Waar die moet gesogt worden.

in alle wel uytgevalle ondernemingen, zyn gemoet volkomen geruſt ſtellen. Laat ons dan toe, datwe de Proportionele Leden-ſtemming in 't volgende Hooftſtuk wat nader ondertaſten.

III. HOOFTSTUK.

Van de Proportionele *of Maatredige* Leden-ſtemming *der Menſchbeelden.*

Cap.11.21. DEn Schryver van het boek der Wysheyd, zegt, dat Godt alle dingen na zekere maat, gewigt en getal gemaakt heeft. Waar uyt ons ligt te beſluyten ſtaat, dat het Lighaam of Zienlyk Beeld van den Menſch, als een van de Konſtigſte maakzels, en Godts grooſte Meeſterſtuk daar onder niet alleen niet kan mis geteld zyn, maar dat het daar en boven niet zonder reden, tot een Model geſteld is, waar uyt van outs alle Werk-maten genomen zyn; gelyk zulks in de *Voet*, *Elle*, *Span*, *Palm*, *Duym*, *Vadem*, en andere openbaar is. Sulx dat de Menſch ten aanzien van zyn goede Proportie en geſtalte des Gebouws, niet t' onregt een Tempel genoemd word. Gelyk dan ook de ſchranderſte Mannen de verdeling van Noachs Arke, den Tabernakel van Mozes, en den Tempel zelfs van Salomon, en wat meer op Goddelyk bevel gebouwd is; geerne van de Ledenſtemmingh des Menſchen afleyden. En gelyk 'er doorgaans een onderlingen overeen-koming in al de Deelen des menſchen Lichaams gevonden word, die tot dienſt en Cieraat van malkander zyn, om gezamentlyk een wel gemaakt

'tMenſchenbeeld is Gods grootſte Meeſterſtuk.

De meeſte Maten en Proportien zyn daar van ontleend, en heeft derhalven een Schoone proportie.

maakt Lighaam uit te maaken; zoo ziet men ook nooit Ledematen van ongelyk geſlagt, of trap des ouderdoms zaamen gepaard; dat is, men verneemd geen Leden van Volwaſſene en Kinderen, Magere en Vette, noch Mannen en Vrouwen in een Lighaam zamen gevoegt: 't En zy dan dat yemand de gebreken door toevallen in de Naatuur ontſtaan, en die als waanſchepzels van de zelve worden uytgeſtooten; al mede onder de volmaakte Schepzels, welke de Schilderkonſt alleen tot haar voorwerpen verkieſt, wilde geteld hebben. Doch wy weten dat de Schilderkonſt alleen toeleyd, te volgen al wat de Natuur in haar uyterſte vermogen Schoon voortbrengd; en dat al 't geen in de Konſt daar tegen aanloopt, de Natuur veel eer beſpot, dan Konſtelyk navolgt.

Men ziet geen ongelyke geſlagten van Leden aan een menſch gepaard.

Schilderkonſt moet de Natuur niet beſpotten.

En even als 'er niet aan te twyfelen is, of *Adam* en *Eva* zyn van zoo Schoonen geſtalte, en binnen zoo Edelen omtrek bepaald geweeſt, als 'er met de uytvoerigſte betamelykheyd van zoo Wyzen Maker over een quam; alzo zietmen dat 'er egter door gebrek van de Menſch-kunde, zomtyts Beelden van de konſtenaren worden voortgebragt; die aangaande de regtſchapentheyd der Levende Beelden, welkze in de valſche Leden-ſtemming en Muskelen vertoonen, zoo ver afgewiſſelt zyn, dat m'er over moet in twyffel ſtaan, ofze Adam, indien hyze in 't Paradys ontmoet had, niet onder de Schepzels zou geteld hebben, die op den vyfden dag gemaakt zyn: Sulks zy hem in 't geven van de Namen, ligt meer Spel, als al d' andere zoude gemaakt hebben; niet wetende waar hyze onder plaatzen zoude.

Sommige onder d' Oude hebben de Proportie wonderwel verſtaan.

De Leeden-ſtemming en Proportie-Maat, is by d' Antike Konſtenaren altyt in groote waarde gehou-

houden; en hebben in verſcheyde voorbeelden blyk gegeven, datze die grondig verſtonden. *Telekles* en *Theodorus*, maakten yder de helft van het Beeld van *Apollo Pythius*, de een was in 't Eyland Samos, en de ander was te Ephezen. En nochtans paſten bey deze ſtukken zoo wel tot malkander, dat men niet anders zouw geoordeeld hebben, of het Beeld was uyt de hand van eenen Meeſter gekomen. 't Geen hen waarlyk, zonder de aldernaaukeurigſte kennis der Proportie, onmogelyk zou geweeſt hebben.

De Algemeene Proportie van een Schoon Menſchbeeld kan onzes agtens kort, en met weynig omſlag voorgeſteld worden; en het en is niet geheel noodig zoo veel arbyds, zoo veel Modellen en zoo veel zeggens, als zommige wel gedaan hebben, over hoop te haalen: die doch met al haar verſcheyde Voorbeelden, meer dan de helft te veel, en op het duyzentſte deel, niet genoeg en hebben gedaan. Want zoo men in de Menſch-kundige Proportie onderneemd, meer als eenige weynige regels, van de algemeene regtſchapenheyd der Menſchen genomen, te ſtellen, zoo zalmen zich tot een oneyndig getal Voorbeelden verpligt vinden; En zoo doende geduurig te veel, en 't elkens te weynig doen. Men moet voornamelyk in deze oeffening aanmerken, dat de nette Proportie-regel niet voegzamer kan onderzogt worden, dan in een Beeld, dat in een Simpele, dat is, in een Enkel en eenvoudig regt-opſtaande ſtand buyten alle werking of actie, geplant is. In welk Beeld, zoo haaſt als het ſlegts de minſte beweging of werk-daat onderneemt te doen, terſtont door het buygen en verdrayen der Leden en Gewrigten, niet alleen in zyn Maaten, maar ook in die ſtant van zyn Muskelen, volgens d'hoe-

Van de Proportie der Menſch beelden moetmen maar weynige en algemeene regels geven.

In wat voege de Proportiemaat moet onderzogt worden.

d' hoegrootheyd der Doening, groote veranderinge valt; gelyk verder in 't vervolg zal blyken. Sulx dat dit gedeelte der Menſch-kunde veel eer door een Natuurkundige kennis in het Oordeel, als door het oeffenen van een beſtipte Maatkundige Paſſer-maat moet uytgewerkt worden: want wie zal zoo veel Regels konnen opſtellen, of dat meer is, wie ſalder zo veel in de kop houden, alſſer ontelbare Standen, Actien en Doeningen, in de verſcheyden taaljen of Tronken der Lighaamen konnen bedagt worden? welke gedagten des Konſtenaars, ook noch door de oneyndige toevallen verre konnen voorby geſtapt worden: by welke alle de Voorbeelden van *Albertus Durer* opgegeven, zoo veel als een Boon in een Brouw-ketel zyn. Ja daar konnen in een Hand, en in een Vinger meer toevallige Standen en opzigten vallen, als 'er Regelen in dit heele Boek zouden konnen gegeven worden; waar toe dan den geeſt gepynigt, of arbeyd gedaan voor het gene niet verzadigen kan? de Ervarentheyd heeft aan de opmerkende geleerd, dat by aldien men alle Beelden na een bepaalde Maat wil reguleeren, zonder op de rykheyd der Natuure agt te geven (die zoo wel korte dikke, lange ſmalle, lange dikke, als vierſchotige Menſchen voortbrengt; en die doch yder in haar zoort, een onderlinge Proportie hebben) men even zou doen, als of men alle zyn Beelden in een Vorm goot: dat niet alleen een groote misſlagh in de Schilderkonſt is; maar zulke Meeſters vinden haar ook dikmaal jammerlyk verlegen, en in een Konſtelooze Armoede vervallen; Niet wetende uyt welke Fonteyne zy de ryke veranderlykheyd, dieder vereyſt word, putten zullen: Sy gevoelen ook dikwils dat hun Beelden niet wel werken willen,

Proportie moet in 't verſtant beſeten worden.

De beſtiptheyd der maten in de Beelden, maakt dikwils verlegentheyd.

len, 't welk by die ligt te verbeteren is, welke het verstant van hun Teykenkunde niet te bestipt, aan een vastgestelde Maat-leest verhangen hebben.

Waarom alle Lighamen niet het zelve vermogen hebben.

Dat nu de Natuurlyke bedeeling der Ledenstemming, zeer vry en ryk is in verscheydentheyd; En datze door 't mededeelen van eenige kleyne verschilligheyd der Proportie, aan het eene Lighaam mogelyk maakt, datze het ander schynd te weygeren, dat blykt daar in genoegzaam, dat de eene Mensch zommige Actien, of Verrigtingen beter kan doen dan den anderen, of als eenige geheel niet en konnen doen: onaangesien de onderwyzing in beyde veel kan te weeg brengen. Dus zien wy dat een breedschoftig Mensch met stevige Heupen, de een meer Last zal torssen, dan een van smalle en schrale postuur. Een breede kloeke Hand heeft meer klem, dan een die smal en schreepig is. Lange vingeren hebben meer bekwaamheyd om Snaaren-spel te toetssen, en de Schryf-konst te oeffenen, dan die kort gedrongen zyn. Een Mensch met snoggere Beenen, zal snelder loopen dan een Waterzugtig of dik gezwollen Bombeen. Gelyk in veel zoodanige gevallen die geen, welk hen op het Worstelen en Voltizeren verstaan, groote ondervinding hebben, en ligt ontwaar worden waar in hun Lichaam in 't springen en tuymelen gebrekkig is: waarom zy dan ook zeer veel keur vinden in de jonge Kinderen; dieze tot die Kunst van meeninge zyn af te zonderen: haar van jongs aan daar toe door rekken en trekken, en buygen van de Rugge-graat, en de gewrigten van Armen en Beenen, met smeeren pogen te bereyden.

'T Maaxel en Proportie geeft veel tot de doeningen.

Worstelaars en Tuymelaars vinden groote Keur in de Leerlingen

Indien een Schilder dan alle zyn Beelden op eene Leest schoeyd, het is zeker, dat hy in zommig geval veel te weynig, of veel te veel verrigting aan zyn

Beelden

den geven zal. Daar zyn zeer veel gevallen, in welk de Ledenstemming volgens de bepaalde doening des Beeldts moet gestelt zyn: of men zal een zeer quade koppeling ontwaar worden: Want *zoo de Man is, zo zyn zyn Kragten.* En gelyk dit een van de uiterste waarnemingen in de Menschkunde is, zoo magmen zig wel verzekerd houden, dat hoe 't zelve nauwkeuriger in agt genomen word hoe datter al meer iets voortreffelyks in de Schilderkonst zal te weeg gebragt worden, daar de gemeene Schildergeesten de Vlag voor zullen moeten inhalen. Seker, dat veele die welstandige werking in hun Beelden niet ontwaar worden, schoonze de zelve nogtans daar in zeer wel meenen bepaald te hebben, heeft geen andere oorzaak als het gebrek van de gezeyde toepassing. Wie en weet niet wanneermen een Beeld steld om een zware verrigtinge te doen; in welk men geen vermogen genoeg ten opzigt van de Ledenstemming, of goede stand van beweging ziet; dat men nimmer zig kragtelyk zal konnen inbeelden, dat zoodanigen Beeld waarlyk bezig is, met die werking uyt te voeren, daar het zig in moet bevinden: maar het zal ons veel te zwak, of kwalyk geschapen, of onervaren in de behandeling, of ziek schynen te zyn. Daar en tegen wanneerwe van een sterk en robust Mensch, die volgens een grootse Leest van Proportie, wel gestelt is, om eenige Actie zeker uit te voeren, een zwakke; lafhartige, en teere Werking zien doen, waar aan egter zyn heel vermogen gespild word; hoe is 't mogelyk als dat het den Beschouwer anders zal in de oogen vallen, als of een Gek, of Charletan eenige Grimmatsen aanrigte. Daar en boven zoo zal men in zulk een beeld ook bevinden, dat zyn Deugtzaame Actie en schoo-

Oorsaak van quade Werking in de Beelden

Wanneer de Beelden met haar Actien schynen te spotten.

ne

ne Proportie die het anders heeft of hebben zou, veel zou te kort gedaan zyn, om dat het vermogen daar van zoo onvoegzaam, en met zoo ongelyken Daad, en kleyne verrigting, vereenigt is. Want gelyk de Genees en Heelkundigers malkander leeren, dat de Proportie-kunde noodig is te verstaan, om daar door ook van den gezonden, of ongezonden stand des Menschen Lighaam te konnen oordeelen, (nadien het voor een ziekte gekeurd word, wanneer eenige Leden haar Natuurlyke Proportie-maat tot het geheel Lighaam niet en hebben, en de Mensch beletten zyn behoorlyke Dienst en Actien te doen) alzoo is de Ledenstemmige Kennis den Schilder noodig, om geen zieke, dat zyn gebrekkige Menschbeelden, tot de Actie van een gezonde en frisse uytvoering, toe te passen.

Hoe sommige voornamelyk de proportie in de lengde wilden in agt genomen hebben.

Wanneer *Leonard de Vinci* zyn Leerlingen, aangaande de proportie onderwees, zoo belaste hy haar de Mensch-beelden alleen in de Lengte, en niet zoo zeer in de breedte waar te nemen. Te kennen gevende, dat de breette altyt in de Natuure geproportioneerd is na de lengte, en de lengte na de dikte. Want zeyde hy, daar is een zoodanige wonderlyken Wysheyd in de Natuur, dat zy alles, het geen zy voortbrengd, van wat zoort het ook is, altyd het gevoeglykste paard, en by den anderen schikt. En over zulks is het den Schilder geraaden, die Orden in de Proportie-maten der Leden te volgen, in welk men ziet dat de Natuur haar doorgaans verlustigt; en als werk maakt, om die geduurig op zulken wyze voort te brengen, en den konstenaars tot Voorbeelden voor te stellen.

Nutte Les van de Vinci.

Al het weynige Verschil, dat men in de Maatwet der Mensch-beelden ontwaard word, is in zommige

mige Lichamen Natuurlyk, en in zommige herkomstig van eenige toevallen. Die Natuurlyk van de gemeene Proportie afwyken, hebben egter in haar zelven, veel beeter Ledenstemming, dan die door toeval afwisselen, zulx dat men zoo wel in de Reuzen, als in de gemeene zoort van Lichamen, een onberispelyke Proportie gezien heeft. Doch in de toevallige, daarze Dwergen en mismaakte Menschen voorbrengt; daar houtze dikwils Maat noch Regel. De verschillige Lichamen, die egter een goede Ledenstemming hebben, kan men eenigzints verklaard zien, in de Voorbeelden van een Huys, van een Schip, of diergelyk Bouwerk, die volgens verscheyde Bestekken en Charters gereguleerd konnen worden; welke, hoe zeer die oók van malkander of van andere Bestekken in 't algemeen verschillen, nogtans yder op haar zelven aangemerkt, zeer wel konnen geproportioneerd zyn, en de naam van een schoon Huys, Tooren, Kerk of Schip, met waarheyd dragen.

Verschillige *Proportie* waar uitse ontstaat.

Door een gelykenis verklaard.

Hier nu naukeurig t'onderzoeken hoedanige zeer groote Menschen, en vervaarlyke Reuzen daar nu en dan geweest zyn; en wat van de Waarheyd en Ledenstemming der zelve te houden zy; zulks zoude buyten ons Bestek gaan: die begeerig is eenige Vertellingen en Sprookjes daar van te hooren, leze het tweede Deel van Athanasius Kircherus Onderaardse Weereld. En gelyk dien Schryver in zyn vierde Hoofd-stuk van 't zelve Deel poogt te bewyzen, dat 'er geen Proportie in zodanige groote Reuzen Lichamen tot de betamelykheyd der ver-eyste Werking van een Mensch en zou konnen zyn, om dat (even als men aan de groote Marmere Kolos Beelden de Ermen en uyterste Leden ziet onder-

 steund,

ſteunt, op datze door haar eygen zwaarte, niet van het Lighaam zoude daar henen tuymelen) zommige minder Deelen, als Ermen en Handen door hun Gewigt zouden afvallen; zoo en dunkt ons zulks gants niet waarſchynelyk; wanneer wy aanmerken dat de Ermen en handen, Voeten en Beenen, ons noch in het gaan, noch in het ſtaan, noch in het liggen, noch in het arbeyden, gants geene zwaarte doen gevoelen, en dat van weegen de gemeenſchap die de Deelen met het geheel hebben; Ook en meenen wy niet dat iemand hier van klagen kan. Wat nu in het mindere geſchied, zal volgens dezelve proportie die daar tuſſen een kleyn Kind, en een volwaſſen Menſch is, ook in het meerdere geſchieden: Want zoo de Man is, zoo zyn zyne kragten. Voorwaar, wanneer *Cicero* zeyd, dat de Wapenen van de Roomſe Soldaten haar in de Veld-togten niet zwaarder vallen, dan hun Handen en Ermen te dragen; zoo wil hy ten minſten daar mede te kennen geven, datze van haar Leden geheel geen Belaſting hadden; en dat haar het Krygs-Geweer door de gewoonte geheel niet zwaar viel; vergelykende het waarſchynelyke by het waaragtige. Wy beſluyten dan dat het gants geen goed gevolg is: *De overmate groote Steenen Beelden, bezwyken door haar eygen zwaarte*, (en mogelyk alleen door Ouderdom en veel geleden rampen) Ergo daar zou geen menſch van 100 of 200 voeten, wel Geproportioneerd en bekwaam tot zyn vereyſchte Werking konnen zyn.

Onderſchyd der Lengte in Man en Vrouw.

Daar is ook in 't algemeen een Natuurlyk onderſcheyd in de lengte, tuſſen Man en Vrouw. En men vind door den band meer lange Mannen, dan heel lange Vrouwen. Ook geeſt het Land-

ſchap

ſchap en de Hemelſtreek, onder welke de menſchen geboooren en opgevoed worden, veelzints een byzondere ſtatuur in lengte, in kloekheyd der leeden en anders, die als iets eygen aan zoodanigen landaard ſchynt vaſt te zyn. Zulks datmenze veelzints of aan de lyfslengte en proportie, of aan het opzigt der Zweming en aan den inwendigen Geeſt, die door de Actien bekent gemaakt word, of door wat anders, of door het gezeyde alle te gelyk, onderſcheyden kan. Dus kent men een Spanjaart uyt zyn bars en laatdunkend Gelaat; Een Italiaan uyt zyn ſchrandere en bedekte bezadigtheyd; Een Franſchman uyt zyn lugthertig opzigt en knaphandige Gebeerden; Een Duytzer, Deen en Zweed, uyt zyn Kloek lighaam en loomaardige ſpraak met eenige meeſteragtige Weſpen verzeld. Een Engelsman uyt zyn effen en geſtrekte tronie, die veel eer uyt veragting van een ander dan Natuurlyk ſchynd, hoewel we twyffelen, of het in de beſte niet een beter oorſprong heeft. Maar den Nederlander neemt om zyn vry gebooren Geeſt, allerhande landaart aan, waar van de verſtandigſte het beſte zonder onderſcheyd van ieder geern willen ontleenen. In Landaard.

Een ander zegge van een Hollander wat hy wil, deze getuygenis, namelyk, datze luiden zyn die haar Wood houden, zal hen niemand ontfutzelen. Wanneer de looze Fransjes, en byzonder de Pariſianen, iemand van een anders trouw en opregtigheyd willen verzekeren, zynze gewoon te zeggen: *Hy zal zyn Woord houden als een goeden Hollander.* Of van die Natie zelfs ſprekende, zeggenze gemeenlyk: *Hy zal zonder twyffel zyn Woord houden, want 't is een Hollander.* Verſtaande onder Hollanders wel de geheele Nederlandſe Natie, dog byzonderlyk die

in de Unie der Seven Provintien t' huys hooren.

Wat de Landaart in de Lyfs-lengte geeft.

Belangende de Geſtalte der Lyf-lengte in 't algemeen, wie en weet niet dat Duytsland en 't Noordſe Geweſt gemeenlyk veel langer menſchen uytleverd dan Italien en Spanjen, en meeſt alle warme Landen. Die hun werk hebben willen maken van de genoemde Vyf Europize Volken, met hun eygen kennelyke Kleuren af te malen, hebbenze aldus beſchreven: Een Hoogduytſer, zeggenze, is langzaam in Berading, tamelyk Getrouw, grof en groot van Lyf, Modeſt in de kleeren, of zoo hy de Mode volgt, daar in overtollig: Ongeſtadigh van zinnen, Moedig als een Beer, Schoon van Lyf; in zyn Wetenſchap School-Meeſteragtig: Vergeetagtig en een Veel-drinker, Huylagtig in het ſpreken en niet recht yverig in zyn Godsdienſt: maar hartnekkig van Kop.

Een Duytzer beſchreven.

Engelsman.

Een Engelsman is altyd met een Agter-open, onbeſluytende in zyn Berading, mistrouwende in Koopmanſchap en zelfs Diefagtig; kleyn van Genegentheid ontrent andere Natien: tamelyk Schoon en wel gemaakt van Lichaam, Hooveerdig in Kleeding, moedig van Aart, geern Wys, ſpreekt noch en zwygt niet dat hy moet. Doet kwaad onder een goeden ſchyn. In 't Eeten is hy gulzig en lekker, niet zeer Arbeidzaam. Wyfagtig in Taal; een Schytebroek in Nood; in 't Aanſpreeken nog Wys nog Sot; uyterlyk Godsdienſtigh, en een Hartnekkig Bewaarder van kwaade Wetten. Hy maakt zyn Vrouw tot Koningin, zyn Knegten tot Slaven. Is veelzints Siek en Onpaſſelyk, dog meeſt aan de Bras-ſiekte.

Wy hebben een zeker man gekend, die zoo grooten afkeer van deze Natie had; dat hy zyn Kinderen

van

van Jongs aan inſtampte; dat alze een Hond en een Engelsman gelyk zagen in 't Water vallen, dat ze eerſt den Hond zouden uythelpen, en haddenze noch wat tyd over, die mogtenze aan den anderen beſteden. Waar konnen ook de paſſien den Menſch niet al heen voeren?

Een Fransman is knaphandigh en veerdig in zyn doen en ſpreken. Ligtveerdig in Trouw. Ligt beminnende; Van goed Opzigt; Wiſpeltuurig in Kleeding, veel Praatig en vraag-agtig. Tamelyk Menſchelyk in Ommegang, van alles geern wat wetende; Vlugtig als een Arent; Groot en ligt van onderneming. Lekker als hy kan, geduurigh danſſende en quinkeleerende Vergeet ligt goed en quaad, en is veelzints wat Hoeragtig. Frans-man.

Een Italiaan is Spisvindig in Raadspleging, trou voor zich zelven; Loos in aanſlagen; Schoon zoo hy wil. Niet onvermakelyk aardigh in poetzen. Schynd geleerd. Hy ſpreekt weinig maar wel: Eet matig. Onderhoud de goede Wetten zeer ſtreng. Is Plegtig in zyn Godsdienſt; is een Cepier van zyn Vrouw, en zonder weergaa Jaloers; Groots in 't Bouwen, Pragtigh in Kerken, maar Zedig in zyn Kleeding. Italiaan.

Een Spanjaard is Bedrigelyk in Raadsplegingh, Ontrouw in 't Woord houden. Wel beminnende, Vervaarlyk van Geſchapenheyd. Statig in kleeding, Deftig van Aard, Moedig als een Olifant. Diepzinnig in Wetenſchap; Stilhoudende Wraakgierig. Manlyk in Spraak: Gek-lyk van Wezen. Zeer bygeloovig en Moedig op zyn Wapen. En zyn Schoonheyd aard meer na de Duyvel, dan na een der goede Engelen. Spanjaard.

Het is niet nieuw, maar al van outs aangemerkt,

 datter

ter somtyds eenige grove Feylen aan eenig byzonder Volk, eygen zyn; En daarze boven anderen in komen uyt te steken. In dusdanigen zin heeft ook
Tit. 1. vs. 12. dien grooten Paulus, de Griekse Digters, Epimenides en Callymachus, geregtveerdigt, alsze zeggen, dat de Kretensers doorgaans leugenagtig, quade Beesten en luye Buyken zyn.

Zeker Snaak een Koopman zoekende, verhaalde in een gezelschap hoe dat Lucifer uyt den Hemel gestooten wordende, hals en been brak, en met veele stukken om laag kwam; en dat de Kop in Italien viel, die die Natie byzonder schrander daar door maakte. De Buyk in Duytsland; die dat Volk lustig leerde Eeten en Drinken. Het Hert in Spanjen, 't geen haar zeer Groots en moedig deed zyn. De Ermen en Handen in Holland, die haar neerstig leerden Werken. De Voeten in Vrankryk, waar doorse ligtveerdig in 't Danssen quamen uyt te botten. En gelyk de meeste toehoorders hierom lagten, en meenden dat het historietje ten eynde was, zoo was 'er onder allen een Engelsman, die niet konnende zwygen, met een gestrekte tronie zeyde: Myn Heer, gy hebt de Steert van Lucifer vergeten. Och dat 's waar Sir, antwoorde flux den anderen, *Die viel in Engeland.*

't Is buyten twyffel dat de Verschilligheyd der Natuurlyke gesteldheyd der menschen Lichamen, en Geesten alswe gezeyd hebben, grootdeels afhangt van de verscheyde Logt en Hemelstreek, waar in zy gebooren en opgebragt worden. Want om dat een Duytser, of Neerlander, een andere Lugt inademd; dan een Fransman, Italiaan, Spanjaard, Indiaan, Moskoviter, Turk, of Amerikaner, daar door maakt het Bloed navolgens zoo veel verscheyde

ſcheyde beweging, als het noodwendig door de Logt ontfangt, verſcheyde Gifting, die dan zulke of zulke Doeningen in Lichamen verwekt: En dit 's de Reden, waarom de Menſchen ſoo in algemeene Manieren, Spraak, vlugheyd des Verſtands, Sterkte, Couragie, als in andere Paſſien die van de Lichamelyke Bewegingh af-hangen, komen te verſchillen. Deſe verſchiligheyd gaat verder ook tot het merkelyk Onderſcheyd datter gezien word ontrent een en de zelve aandoening; waar door de Menſchen in eenderely onmoeting zeer verſchillende Uytwerkzelen hebben. Dus lagt den eenen over 't ſelve Voorval, daar den anderen hem over vergramd. Den eenen Singt, Quinkeleerd, en doet zyn Doen met Vreugde, de ander is Dof, Nors en Droefgeeſtig. Doch men ziet byzonderlyk van wat verſcheyde Wind de Menſchen omgedreven worden, wanneer de dampen van het Druyven-ſap, onder de Geeſten beginnen te ſpeelen, en alsze het in de Hul krygen. Voorwaar daar zyn zeldzame Drinkers in de Weereld; en men ziet vaak een vremd Geſpook, wanneer een Swerm drollige Duyvels uyt een Wynvat los gebrooken, zig in verſcheyde Herſſebekkens neerzet. De een Vegt en krakeeld om een Haverſtroo, of Vloekt meer Drommels uyt del Hel, alszer mogelyk zyn. d'Ander van 't zelve Nat bezopen, wil Kuſſen, Vryen, Queeſten en Mallen, of zyn Buurmans Wyf te Lyve. De derde heeft 't dapper drok met Snakken en Spooken of giet de Leugens uyt of hyze om niet had. Den vierde zit Dod-Oorig of haald Oude Koeyen uyt de gragt; Jaagt Kat en Hond ten Huyzen uyt, of ſchopt zyn Wyfs Tabberd van de Trappen, als 'er 't Lyf noch in ſteekt. Gelyk ook dikwils een anderen ymand te by-

byſter de Ooren kan pynigen met wiewaauwe Praat' *'t Verken brak, en 't Touw liep weg.* De zeſde om 't half dozyn vol te maken, weet als zyn Buykje vol is, het fyn mannetje te ſpelen; en praat uyt de Bybel, of hy van de Koſter Gepromoveerd was: dog genoeg van deze Raasbollen, de Wyven mogten ook met een Zoodje dronke Pis-Tobben, en Brandewyn-Slonsjes in 't gelag vallen.

Veranderlykheyd der Proportie.

Maar gelyk de gezeyde Natien door iets Kennelyks te onderſcheiden zyn, zoo moet ook aangemerkt worden, dat in die, en alle die voorby geſlagen zyn, ook een groote Wan-Orden in de Proportie kan vallen, die door de toevallen van Siekten, Quellingen en andere onheylen, den menſch grootdeels Hervormen konnen, daar wy ook de verſcheide trappen en ſtaaten des Ouderdoms niet moeten vergeten by te voegen. Want nadien de menſche inzonderheid in zyn kleine Kindſchap anders dan in zyn groote Kindſchap; En in zyn Jongelingſchap dikwils anders dan in zyn hoogen Ouderdom is geſteld; Soo is 'er geen klein verſchil in de Proportie van een Kind, en een volwaſſen mens waar te neemen. Alwaar wy zien zullen, dat tuſſchen de gezeide, de Natuur gemeenlyk van vier of vyf gelyke Deelen, tot agt gelyke Deelen, (met het hoofdt gemeeten,) komt uyt te botten en toe te neemen, alswe op zyn plaats zullen ontwaar worden. Het is al van over lang aangemerkt, dat den gemeenen Ouderdom des menſchen zelden boven de 60 of 70 Jaren komt te loopen. En den Grooten Pſalm-Digter David, heeft zulks ook in zyn Kerk-Liederen beveſtigt, wanneer hy voor d'uyterſte Paal het Tachentigſte daar by ſtelt. Sulks de Oude Geneeskundigers daar ook 't Oog ſchy-

In kinders en Volwaſſen is een groot Verſchil in de Proportie.

Pſal. 90, vſ. 10.

ſchynen op te hebben, wanneerze 's menſchen Ouderdom in 9 trappen, yder van zeeven Jaaren, hebben afgedeeld; beloopende zaamen den Ouderdom van 63 Jaaren: meenende dat den menſch in yder trap, of zeven Jaaren opwaſſens, eenige byzondere verandering, zoo in proportie als beklonkenheid van Vlees en zekerheid van bewegingen en kragt onderging. Welke, gelykze in de eerſte trappen toe namen, in de laatſte wederom wierden beſnoeit en ingetoomd. De eerſte zeeven Jaaren, noemdenze de kleine Kindſchap. Van die tot veertien Jaaren, de groote of regte Kindſchap. Van daar tot een en twintig, noemdenze Pubertas, om dat in deze tyd de gehairtheid op de manbaare ſtoel kwam te waſſen. Van die tot agt-en-twintig Jaar, was de Jongelingſchap. Waar van mogelyk het ſpreekwoord, Ouden agt-en-twintig, als men van Vryers ſpreekt, die wat over de Jeugdige tyd gaan, zyn af-komſt ſchuldig blyft: want zy willen zelden ouder zyn, als hen ſlegts de munt, dat is, de tronie niet en beklapt. Van acht-en-twintig tot vyfen dertig, noemdenze de manſchap. Van die tot twee-en-veertig, den ſtilſtaanden Ouderdom. Van daar tot negen-en-veertig, den eerſten Ouderdom. Van negen-en-veertig tot zes-en-vyftigh, was den opgeklommen Ouderdom; En van die Jaaren tot drie en ſeſtig, en hooger, was den zwaren of kreupelen Ouderdom. Den grooten Hippokrates nam de verdeeling korter, en deed die volgens de vier getyden des Jaars: Hy vergeleek de Kindſchap by de Lente, om datze warm en vogtig, bekwaam tot de Groejing is. De Manſchap by de Zomer, om datze warm en droog is. Den ſtatigen Ouderdom by den Herfſt, om datze koud en vogtig is. En den

's Menſchen Ouderdom in 9 Trappe afgebakend.

Uyt wat inſigt de Oude zulks deden.

Hoedanigh 's Menſſen Leeven van Hippocrates geraamd wierd.

Stok-ouden ouderdom, by de Winter, om datſe koud en droog is. De hedendaagze meer zin hebbende om lang te leven, hebben den Ouderdom in 10 deelen, yder van 10 Jaar gedeeld; en over zulx makenze net 100 Jaren uyt. Dan daar ziender weynige dat die verdeeling in haar bewaarheyd word: niet tegeſtaande d' afteykening daar van; by na in yders huys een plaatsje aan de wand bekleed. Het oude Spreukje plag te zeggen: Die met zyn twintig jaar niet Groot en is. Met dertig jaar niet Sterk is: En met veertig jaar niet Wys en is, nog vyftig jaar niet Ryk en is: Die leeft zyn vier Getyen mis.

Van de Hedendaagſe in 10 Trappen gedeeld.

De algemeene lengte van een regtſchapen Menſch, word in 't gemeen gegiſt op zes Voet-maten; gelyk ook zommige maar zes van haar eygen Voeten groot zyn; en alzoo weynig meer dan zes Hoofden lang zyn; dat eenige tot geen regel willen aangenomen hebben; om dat men in de Teykenkunde algemeender de lengte van agt Hoofden gewoon is te geven. Om een Proportie-maat te verkiezen, waar meede men een geheel menſch-beeld kan uytmeeten en Proportioneeren, is tot noch geen bekwamer deel uytgevonden, dan het Hooft; het welk hier, als de *Modulus*, of Maat-zet in de Bouwkunde, kan genomen worden. Want even alsmen gewoon is in de Bouw-ordens, de Kolommen ieder na haar geſlagt, dus of zoo veel middellynen, die men *Modulus* noemd, in haar hoogte te geven, en dat men de andere leden der Ornamenten, zoo veel maatredige gedeeltens uyt die vaſtgeſtelde Modulus geeft, als om wel Geproportioneerd te zyn, benodigt is; zoo kan ook een beeld in de menſchkunde, zeker getal van Hoofden in het gemeen groot gemaakt wor-

Algemene Lengte van volkome Menſchen.

't Hooft kan voor de Modulus, of Maatzet van het Lighaam genome worden.

worden, uyt welkmen de andere mindere partyen kan reguleeren, volgens de minder verdeeling die in het Hooft bekwaam gevonden wordt, alswe aanſtonds nader zullen voorſtellen.

Men ſeyd niet buyten waarheyd van de Slangen, dat al waarze het hooft in konnen krygen, datze daar ook 't geheele lyf konnen doorwringen. En om dat de Gaauwdieven in haar huys-braken haar ook dikmaal van deze Proportie moeten bedienen, zoo toonenſe datze hun vader den Duyvel, (die ons van ouds onder een Slang beſchreven is) daar in zeer wel navolgen? Doch die kunſt bedriegd zeer dikwils zyn meeſter; want men ziet dat als deze quanten zomtyds 't Hoofd door een Hennepe venſter moeten ſteken, datzer zelden 't heele lyf zullen door halen. En dus werdenze te ſpade Wys dat den Regel van de ſlang ontleend, ook hier 't eenemaal vals is, en datze haar Leerlingen in een hapering, kan brengen, daarze met geen kunsjes konnen uytſpartelen.

En alhoewel die geen, welk van de Proportie der menſchbeelden hebben geſproken, leeren datmen de lighamen met 7 met 8 en met 9 Hoofden moet bepalen, (onder welk de Proportie van 8 Hoofden, wel voor de ſchoonſte gehouden word) egter moet men niet meenen dat men altyd verpligt is, een van de gezeyde Maat-wetten zoo ſtipt te volgen, datme er niet van zou mogen afwyken: Dewyl het leven en de Voorbeelden der fraayſte meeſters ons genoegzaam aanwyzen, datze daar in met groote welſtand konnen verſchillen. Men moet dan aanmerken, dat de Proportie-Regels alleen dienen, om van de zaak iets vaſt en zeekers te ſtellen; Op dat men aanwyze, dat wanneermen de geſtelde Regel Voorzigtig na wan-

Waarom de Proportie-Regels gevonden en dienſtig zyn.

wandelt, datmen geheel buyten dwaling, en algemeene beriſping zal blyven. De vaſt geſtelde Regelen zelfs, leeren genoegzaam, 't geen wy voor hebben te zeggen: Want nadien by yder meer dan een Regel gegeven word, die doch alle uyt het voor-beeld der onbelemmerde Natuur geput zyn; zoo volgt ten minſten dat de Lighamen op verſcheide wyzen konnen ſchoon Geproportioneerd zyn. Indien dan een menſchbeeld van 7 Hoofden, zoo onberiſpelyk kan zyn als een van 8 of 9 Hoofden, ja datmen zomtyds daar noch mag over gaan; wie zal konnen tegenſpreken, datmen een tuſſen-Proportie verkiezende, Beelden van zeeven en een half van zeeven en drie vierden of van agt en een half Hoofden lang niet zou konnen goed maken. *Albertus Durer* zelfs, die immers zoo veel wand ſchynd overhoop gehaald te hebben, dat ieder byna walgt, van zoo veel maatleſſen en proportie-regels te zien, heeft zyn lezers van deze bekommerniſſe willen verloſſen. Ook zag hy buiten twyffel wel dat veel ligtvermoeide herſſens, niet luy zoude vallen om te vragen; offer dan tot de Menſch-kunde zoo veel regels, zoo veel metens, en zoo veel tyds aan 't Proportioneeren der Beelden moeſt beſteed worden, eer menze zou konnen onberiſpelyk ſtellen? Ik gebiede zyde hy, de beſtipte meting nier zo zeer, als ik wel leer, dat men door vlyd en neerſtigheid de Natuur naſpoorende, een gewisheid die op vaſte rede ſteunt, mag zoeken te bekomen; want die zulken vaſtighed in de Oogen en in de Hand bekomen hebben, zal van niemand zoo Naauwkeurigen meting der Beelden afge-eyſcht worden. En waarlyk, wanneer de Oogen door de Konſt-Regelen bereyd zyn, dan word het Gezigt zelfs tot een Regel; en de Hand kan

Hoe die Verſchyde en nochtans goedt konnen zyn

Nutte Waarſchouwing van Albert Durer.

kan zulk een Leidſman geruſtelyk volgen, en alle dwaling ligt vermyden.

Het is derhalven niet heel gelogen; wanneer zommige zeggen; dat de Proportie-Maten meeſt verzonnen zyn, en dienſt konnen doen, in 't maken van groote Kolos-Beelden, die het Leven en het Oog in alle deelen onbedenklyk te boven gaan; en diet zoo zeer noodig aan de Konſt-oeffenaars die alleen het eenvoudige padt van het Leven, volgens de dagelykze beſchouwing haar zelven hebben voorgeſteld te bewandelen.

Datmen de goede Proportie van een Beeld in 't algemeen by 't Oog, ligtelyk kan ontwaar worden, zonder dat men of om dat te maken, of gemaakt zynde, te onderzoeken, niet zoo veel meeting behoeft over te hoop te halen, als de Regels daar van zynde, ſchynen te vereyſſen; dat blykt eenigzints daar in, dat uyt de Proportie van het Hooft, aanſtonds openbaar kan worden, of een Beeld wel geproportioneerd is of niet: Inzonderheyd in de lengte en breette. Dus zien wy aanſtonds dat een groot dik hooft, het lighaam kleinder en korter doet ſchynen, dan het anders zou zyn, by aldien het zelve hooft wat ſnoggerder was. Gelyk men dan ook in tegendeel ligt bemerkt dat een klein Hooft het Lighaam lang en groot doet gelyken. 't En kan dan geheel niet onvoegzaam zyn, datmen in de meeting der Lighaamen, het Hooft voor de Maat-zet, en algemeene Proportie-maat houd. Veel fraye Meeſters gezet zynde op de grootsheid harer Beelden, plagten groote zorg te dragen dat de Hoofden harer Menſchbeelden, eer klein, dan te groot waren; op datze de deftigheid der lighamen bewaren, en groot doen ſchynen zouden. Dog eenige hier

Hoe men de Proportie by 't Oog toetzen.

Kleine Hoofden maken de Beelden groot. En ſoo in 't tegendeel.

in

in niet wel kunnende de ſchoonſte regelmaat aantreffen, zyn het ſpoor der goede Proportie niet weynig mis geloopen. In 't voor by gaan, om of wy 't op een ander plaats vergaten, moetmen dan hier vermaand zyn, dat alle Beelden, die in 't generaal Lyf, Grof, Kort en Dik zyn, zulx ook in 't byzonder aan alle leden moet gezien worden. De Beelden die lang en rank zyn, moeten ook dun en ſpiering-agtige leden hebben; en de middelbare Ligchamen, middel-matige ledematen. Want zoo aan een rank mager Menſch, het Hoofd, of eenig ander deel heel dik en vet gezien word, wie kan zulx zien, zonder zig in te beelden, dat zoo een Menſch mismaakt is; of zoo aan een zwaar Lighaam dat kloek en groot van leden is, een Erm of Been of Hand gezien word, die rank en mager is, men kan ligt denken dat zoo een menſch een verdord en uytteerend lid heeft; en dat alzoo daar door zyn onderlinge Proportie geſchonden is.

De Leden volgen gemeenlyk de Geſtalte van de grootſte Romp des Lighaams.

En niet tegenſtaande datter verſcheyde afdeelingen van 't menſchen-beeld konnen opgeſteld worden, zoo agten wy beſt te doen, een eenig en wel het beſt toegeſtemde voorbeeld by te brengen. Want wanneerwe onzen regel, volgens de fraayſte Orden der Natuur hebben geleeſt, zonder ons al te veel, met haar verſchillige dertelheyd op te houden; zoo agten wy, buyten gevaar te blyven van onvolmaakte of mismaakte Beelden voort te brengen; alhoewel wy de verſcheyde afwiſſelingen, niet geheel onderlaten mogen, aan te wyzen.

Man-beeld in 8 Hoofden.

In de nevenſtaande vertoog-ſchets, ſtellen wy volgens 't gemeen gevoelen, een Man-beeld van 8 Hoofden lengte, gemeten van den opperſten

Top

Manne Beeld van 8 Hoofden.

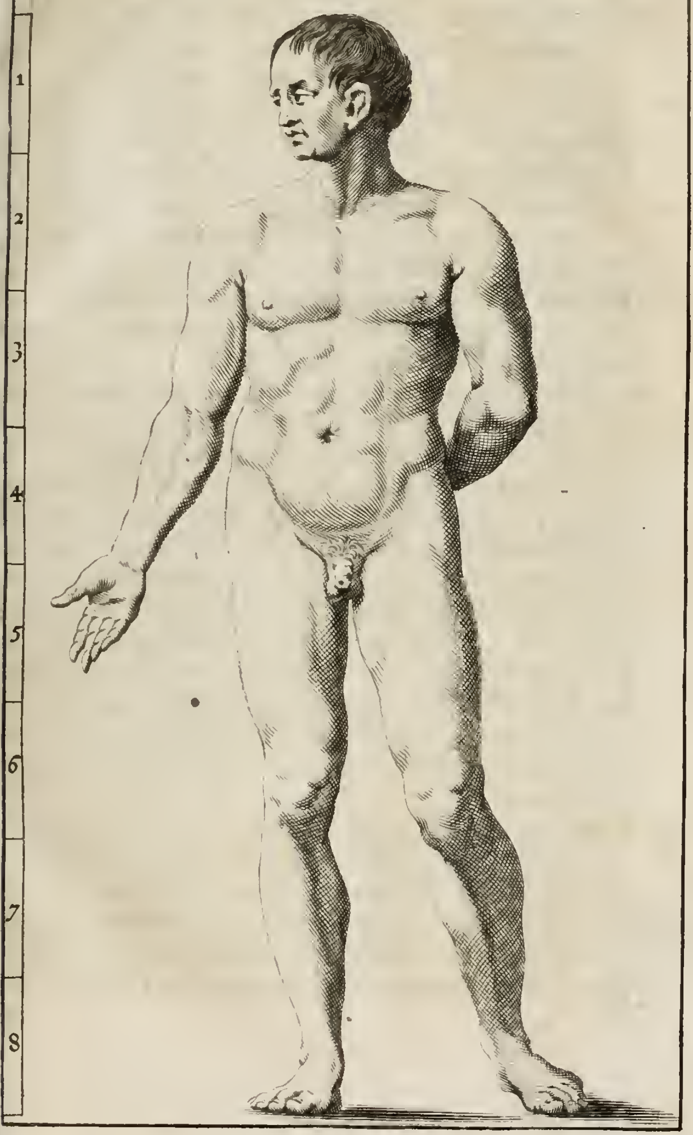

Top des Schedels, tot onder aan de Voet-zool; niet om dat alle Menſchen juiſt zoo Geproportioneerd zyn; (want dat zal in onze volgende Beelden eenigzints anders blyken) maar om dat een menſch zoo zynde, gezeid kan worden, een goede en regtſchapen menſchelyke Proportie te hebben. Ook om dat deze verdeling nadrukkelyk, en met zeer kennelyke deelen als afgebakend, en van de Natuur met de vinger aangewezen word. Doch daar zal in de proportie der Voet blyken, dat menig menſch maar 6 Hoofden of wat meer, lang is; of datmen vele met 6 van haar eygen voeten kan meten, en datze in haar algemeene Statuur, egter een goede proportie zullen hebben.

En waarom zoo geſteld.

Eerſte deel van de Kruin tot even onder de Kin.

Het eerſte gedeelte dan; heeft het Hooft, van boven de Kruyn, tot onder aan de Kin, voor hem zelven. Alhoewel eenige meenen datmen tot in de Hals kuyl, boven de Sleutel-beenen behoorde te meten; om dat het Hoofd, door middel van de Hals-ſpieren zig zoo leeg kan intrekken, dat de Kin de gezeide Hals-kuyl raakt. Dan wy agten zulken meting onvoegzaam in 't beſtek van 8 Hoofden: Eerſtelyk om datwe nergens de Leden in getrokken of gebogen, maar regt op, en elk in haar Natuurlyke ſtand moeten onderzoeken: En ten anderen, om dat volgens de gezeide regel, het volgende deel tuſſen de Kin en de Tepelen, zal te kort gedaan worden.

Tweede.

De tweede lengte is van de Kin, tot op de Tepel van de Borſt, alhoewel ſulks ten nauwſten onderzogt, niet alleen in 't leven, maar ook van de fraayſte meeſters, eenigzints daar van verſchillende waargenomen is. En gelyk met deze zoo is het ook geleegen met eenige van de volgende Deelen. In

de

de vrouwen bevind men de Tepelen door het neerzinken van de Borſten wel wat lager en zekerder 't gedeelte van 't Hoofd uitmaken; maar dan word 't gedeelte tuſſen de Tepel en den Navel eenigzints te kort gedaan.

De derde lengte is van de Borſt-tepel tot op de Navel; zynde daar het middel-punt van den Cirkel, in welk men een menſch met Armen en Beenen uitgeſtrekt, kan betrekken; als *Vitruvius* en andere van over lang hebben aangemerkt. Derde.

De vierde lengte, van de Navel op de Schamelheid of laagſte deel van den Onderbuyk, zynde de regte middel-helft van 't menſchbeeld. Alhoewel de Natuur hier in zo wel eenige vryheid heeft als in de Tronyen, doch niet zoo kenbaar noch nadrukkelyk. Ariſtoteles heeft geleerd dat die het gedeelte onder de Navel grooter hebben als het Deel, boven de zelve tot aan de Borſt, dat zulks een teeken van kleine krachten, veel ziekte en een kort leeven was. Een menſch op een kruys geleid dat uyt de hoeken van een regt vierkant getrokken is, welk vierkant met de hoogte van die menſch gelyk is; zal met de gezeide middehelft of punt der Schamelheid regt op het doorgeſneden kruys-punt komen; en met de toppen van bey zyn uytgeſtrekte handvingeren, gelyk met zyn hoofd en voeten, de zyden van dat vierkand raken; en hier van daan komt het dat een regtſchape menſch gemeenlyk zoo lang Vademd als zyn lyfs-lengte is. Doch of het ſpreekwoord van *Vierſchotig-Man*, hier van af komt, als zommige meenen, is bedenkelyk, nadien deze Proportie ook veelzints gezien word in groote, lange en kloeke menſchen, die geheel voor geen *Vierſchotige* in de wandelingh paſſeeren. Vierde.

Een menſch Vademd gemeenlyk zyn eygen lengte.

De ſchoonheid des aangezigts, en de brave lengte van Saul, komt ons in de H. Boeken voor, als een bekwaamheyd, die waarlyk de Koninglyke waardigheyd paſt. Het ſchynd ons niet anders toe ȧls of het een zaake was van byzondere aangelegentheid, 't geen de Propheet Samuel omtrent de verkiezing van dien Koning heeft in agt genomen: Gelyker dan ook tot vier verſcheyde malen in de H. Boeken gezegt word, dat hy moeſt ſchoon van Aangezigte en een lange geſtalte en ȧndere hoedanigheden hebben; waar door des volks Oogen en Gemoederen tot den Koning konden geneigd worden: Dien grooten Man beroept hem daar ook op in zyn aanſpraak tot het volk, zeggende; ziet gy niet dat hy dien Godt verkooren heeft, zyns gelyke niet en heeft onder het Volk. De Barbariſche volken zyn hierom niet alleen gewoon de grootheid des lighaams te eeren, maar ook de zeedige volken agten den geenen welke de Natuure met een heerlyker lyfs-lengte begaaft heeft, bekwaam tot de uitvoeringe van groote dingen. Ariſtoteles zeide dat die geene die met zulk een lighaam gebooren word het welk booven andere uitſteekt, of gelyk als den Goden-Beelden, boven de menſchelyke geſtalte uitmunten, billyk over andere behooren te heerſchen, dog gelyk de ſchoonheid des Lighaams eer als die van de Ziel gezien word; alzoo is de grootheid en deugd van de Geeſt en het Gemoed des menſchen boven alles te waardeeren, alwaar 't ook datze den Schepper maar een kleyn Hutje te bewoonen gegeeven had.

Van de Burgermeeſter Marius word aangeteekend dat hy zeer naauw lette op het uitkiezen en aanneemen van zyn Jonge Soldaaten, willende die

niet

niet als op de lengte van zes voeten of ten naauwſten vyf voet en tien duym, de monſtering laaten paſſeeren. Ook wierd 'er een meet-paal in de leger-plaatzen geſteld, als men beſchouwing deed: en die de gezeide maat niet en hadden, wierden uitgeſteeken en weeder na huys gezonden. Want zy wierden onbekwaam geagt het Ampt van een Soldaat te bekleeden. En hier meede ſtemmen ook alle de Oude Af-beeldingen der Roomſche Krygs-knechten over een, waar in men meeſt eenderley zoort van menſchen ten opzigt van haar lengte ziet; namelyk, wel-gezette en vaſt gedrongen mannen, wel niet kort of kleen, doch op ver na niet van de langſte; gelyk de Bas-relieven; in de kolom van Trajanus en Antoninus en andere gevaartens en Beeld-ſteenen uyt wyzen. En of wel eenige Schilderkundigers dit in die Gedenk-teekenen mishaagt, dat de Beelden te veel op eenen leeſt en als in een vorm gegooten ſchynen, zoo kan zulks ligt worden verſchoond, wanneerſe uyt de Oudheid geleerd worden, dat men de Soldaten ook by een vaſt gezette maat aannam.

De vyfde lengte is van de Schaamelheid tot een groot gedeelte boven de Knie, dat is op de onder Dye. Vyfde.

De zeſde lengte is van de gezeide Plaats tot even onder de Knie; of van de Agterzyde aan te merken, even onder de plaats waar het Been-Lid agter de Knie toevouwd. Seſde.

De zevende lengte op de Onder-ſcheen, ter plaats daar aan de agterzyde de Kuyten of de Muskelen die men de *Gebroeders* noemt, eyndigen. Sevende.

De agtſte en laatſte lengte, is van de Onderſcheen, t'enden uyt, dat is tot onder aan de Plant van de Voet als de Vertoog-Schets eenvoudelyk aanwyſt. Agtſte.

Vrouwen Beeld van 8 Hoofden.

En gelykwe tot hier toe, het Mannen-beeld in 8 Hoofden hebben verdeeldt gezien, zoo ziet gy in de nevenstaande Vertoog-Schets, het Vrouwen-beeld op de zelven wyze Geproportioneerd. Waar van de verklaring buyten verder omslag uyt het geene over dat van het Man-beeld gezeyd is, kan gezien worden. Alleen staat over 't vrouwen-beeld aan te merken, dat het om neffens den Man te staan, in 't algemeen te lang van Bestek is; want alhoewel de onderlinge Proportie met die van den Man in de Lengte gelyk is, nochtans als menze by malkander ordineerd, moet de vrouw ontrent een agtiende deel minder in haar Lyf-Lengte dan den Man hebben. De reeden is, om dat de vrouw de zelfde Lengte van de Man hebbende, van wegen hare ronde Poezelagtigheid, veel grooter en groover, en meer van eene Klomp gehouwen zal schynen, dan den Man; wiens Lichaam door de Spieren en Vleezige Muskelen meer gebrooken, en uyt verscheide Partyen schynd zamen gezet te zyn. Doch Vrouw-beelden in het byzonder makende, heeftmen de vryheid die zoo lang van Talje te nemen alsmen wil, en men heeft 'er alleen de voorgestelde onderlinge Ledenstemming in waar te nemen.

Vrouwe-beeld.

Watmen in dit Voorbeeld in agt moet nemen.

Waarom een Vrouw minder Lengte dan een Man moet hebben:

Alsmen het kennelyk Onderscheid der Mannen en Vrouwe-beelden, ten aanzien der Dikte wel Onderzoekt; men zal in veel wel-gemaakte lighamen bevinden, dat des Mans Schouder wel een Neus-lengte breeder, dan die van de Vrouw is. En dat de Vrouw, de Heup wel ontrent een Neus Lengte breeder heeft, dan de Man. En het word by zommigen Waanwyze Mensch-kundigers voor een vast Kenteeken gehouden, dat de Vrouwen die Manlyk en breed van Schouders zyn, zeer vrugt-

Vrouwe met brede Schouderen Kinderen veel.

baar in het Kinderen teelen zyn. *Leonard de Vinci*, wil de volwaſſe menſchbeelden 10 aangezigten of Tronien (niet Hoofden) lengte mede gedeeld hebben, en twee daar van voor de breedte van beyde de Schouderen.

Ook kan men hier aanmerken dat de Hoofden der Vrouwen gemeenlyk wat kleynder dan die van de mannen vallen; Als dat beneden uyt een voorbeeld van *J. P. Lomazzo*, zal gezien worden. Of nu de Goddelyke Voorzienigheid daar door heeft willen beletten, dat de Vrouwe Hoofden, (die noodzakelyk door de Hulzels, Kapſels, Hayrkuyven of andere Streekſels merkelyk vergrooten,) haar geproportioneerde ſchoonheid tot het lighaam niet verliezen zouden, mag men eer giſſen als zeeker ondernеemen te betoogen. Alhoewel wy ons hier in op yders getuygenis wel beroepen durven: Want wy meenen vaſtelyk dat een wel geproportioneerd vrouwen Hooft, bloot en dun, met het Hayr teegen 't Hooft geplakt, of onder een Bagyn of keelbandmuts 't zaam geraapt, geen groote welſtand heeft; En wy pleegen altyd te zeggen, datzer uytzien als *Annetje met het kleyn Hoofdje.* Inzonderheid wanneerze zonder *Vrong*, *Hayrbeuling*, of *Drol* aan het Agter-Hooft gekapt zyn. De Hoenders die al de Steertveeren uytgevallen zyn, vertoonender ook een ſchetsje van. En om dat het gemeene vrouwvolk in Duytſland zig van Jongs aan gewend alles op haar Hoofdt te dragen watze maar te vervoeren hebben, daar van meent men dat ze veelzints dikke en breede Koppen hebben.

De Oude pleegen de Beelden in 21 Deelen te verdeelen, en eenige hedendaagſe hebben dat niet geheel onvoegzaam in vyftien gedaan; die volgens

deeze

deeze verdeeling, uytgenomen aan de onder Deelen) met onze voorgaande twee modellen genoegzaam over een te brengen zyn. Zy deelenze aldus: Andere Verdeeling.

2 Deelen voor 't Hooft van Top tot Kin. Agter tot diep in de Nek-Put.

2 Deelen voor de Borst van de Kin tot de Tepel. En agter van de Nek-put onder de Schouder-bladen.

3 Deelen voor de Buyk van de Tepel tot op het Gemagt. Agter van onder de Schouder tot midden op de Billen.

3 Deelen voor de Dye van het Gemagt tot eeven boven de Knye. Agter van het midden der Billen, tot boven het vouwen van het Been.

1 Deel voor de Knye. Agter in 't vouwen van het Been.

3 Deelen voor het Been van onder de Knye, tot aan de Enkels.

1 Deel voor de Voet van boven de Enkel tot onder aan de Plante.

En aldus 15 Deelen in alles.

Den Milaneeschen Schilder *Jan Pol Lomazzo* heeft een zeer lofwaardig Boek van de Natuurlyke Proportie der menschbeelden uytgegeeven; waar in hy mede van de Ledenstemming der Paarden handeld; welken arbeyd van zyn Overzetter *Hillarius Pader*, die 't in de Franse Taal gebragt heeft, ook zeer gepresen word. En gelyk dien neerstigen meester daar in eenige voorbeelden van man en vrouwelyke proportien heeft opgegeven, zoo agtenwe dat de Schets van het mannebeeld dat navolgens de Leere van gemelden *de Vinci*, door 10 Aangezigten in de lengte en proportioneel in de breedte, gereguleerd is, en omtrent op zeven en een half Hoofden uyt komt, niet alleen een zeer fraye proportie heeft, maar dat Lomazzo geprezen.

 de

de zelve ook een makkelyke en kennelyke verdeelinge verschaft. Wy voegen 't zelve volgens zyn eygen stelling afgeteikend, hier by, en laten den konstoeffenaar de beschouwing en het oordeel bevoolen; alleen met die vermaning, dat door de onagtzaamheyd des Plaatsnyders, de proportie van den uytgestrekten Erm, een weinigje te kort gedaan is. 't Voor-beeld dat den zelven Lomazzo met 8 Hoofden Geproportioneerd heeft, stemd meest met onze voorgaande Vertoog-Schets overeen, en de afpalingen der Deelen vallen ook ontrent met zoodanigen verschilligheyd uyt, als wy daar ter plaats hebben aangeteikent. Die de rest van zyn meeste modellen beziet, zal moeten bekennen dat dusdanige Geproportioneerde Beelden, beter en bevalliger zyn dan die van 10 Hoofden. Waarom hy dan ook de zelve, de buytensporige Proportie noemd. En gelyk deze in lengte uytspatten, zoo steld hy mede andere van zeeve Hoofden, die kort en zeer gedrongen zyn. Een proportie dien hy meend dat betamelyk is, aan Herkules, of aan Beelden die kort gedrongen, gezet en beklonken van vlees moeten zyn; Gelyk de Oude verscheyde waarnemingen daar omtrent hebben gehad, die ons nu niet en lusten op te halen; ons vergenoegende datwe weten in agt te nemen 't geen ons in 't Leven en dagelykze ervaarentheid deun by de hand is: Alwaar wy dan ligtelyk ontwaar worden, datter zoodanigen proportioneele verscheidenheid in de Mensch-Beelden valt; Dat de maatleest van den eenen, niet heel welvoegzaam aan den anderen past.

Het Vrouwen-beeld dat voornoemden *Lomazzo* mede van 10 Aangezigten voorsteld, is ontrent een geheel Hooft Langer dan het gemelde Mannen-

Beeld;

Man-lyke Proportie Volgens Lomazzo,

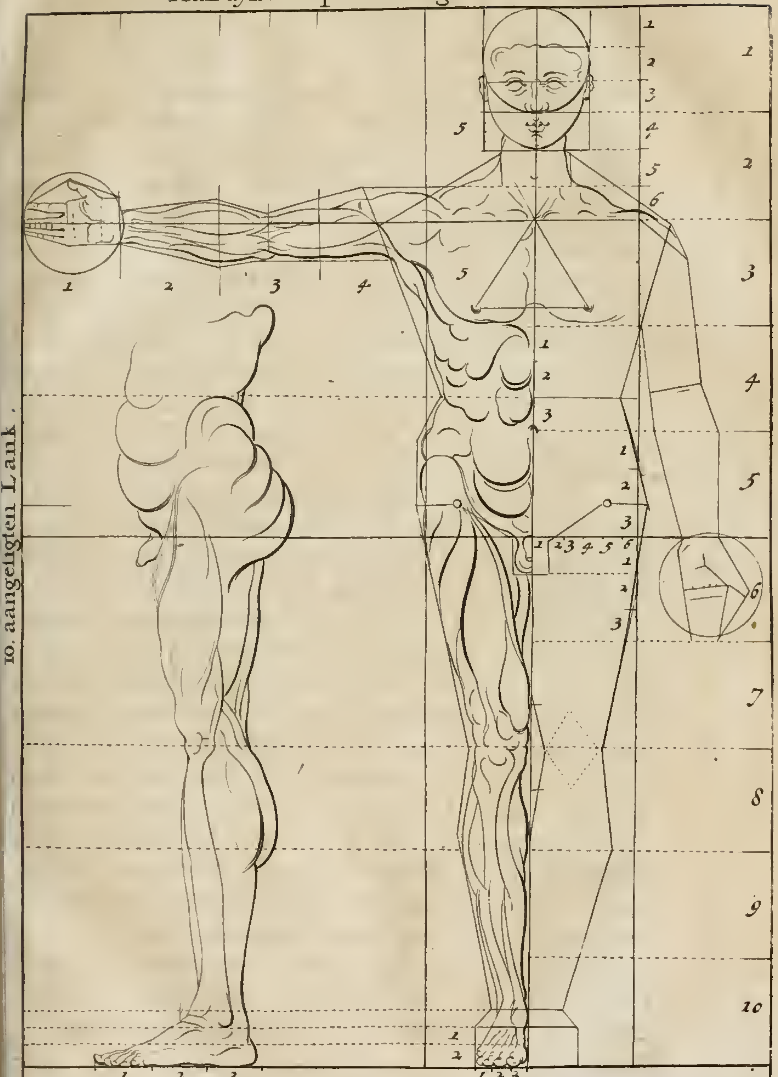

Manne Beeld van Seven en een half Hoofden.

Den Konſt-oeffenaar zy vermaand onderſcheyd tuſſchen Tronien en Hoofden te maken.

Beeld: welk verſchil meeſt van de Borſt-tepel tot aan 't einde van den Onder-Buyk gevonden word: De reſt haperd aan de lengte der Dyën. Doch zyn vrouwelyke Proportie van 9 Aangezigten, welke met het manbeeld van 10 tronien over een ſtemd, en mede 7 en een half Hoofden lang is, behaagd ons onder al zyne modellen 't beſte. En daarom hebbenwe dat ook na zyne afteikening, hier willen te pas brengen. Wy agten dat die de moeite wil nemen van de zelve te bezien, ligt zal konnen oordeelen, datze beyde haar zelven zoo aangaande de algemeene verdeeling haarder lengte, als de byzondere proportie der onderhoorige Partyen in haar breedte, door de bygevoegde maten en getallen zoodanig verklaren, datter geen breeder Beſchryving over noodig is. Want of wel het vrouwen-beeld, minder met leer-regels en maat-linien beſlommerd is als het wel zouw konnen, egter meenenwe dat alles uit de vertoog-ſchets van het manne-beeld kan afgezien en vol gemaakt worden.

En alhoewel de Antike Beeld-vormers meenen goede reden gehad te hebben om aan de Godinne *Veſta* de proportie van zeeven Hoofden te geeven; door dienze oordeelden dat die maat een Schoone ledenſtemming voor de groote Moeder der Aarde gaf, en het te eenemaal de grootheid van een Vrouw beſloot: nogtans hebbenze die proportie niet genoegzaam aan andere der Godinnen, Sybillen noch Propheteſſen geagt; Wetende dat die een ranker en bevalliger taalje noodig hadden. En hierom wil ook den voornoemden *Lomazzo*, aan de Jongelingen en Maagden, een zeekere tengerheyd, die van de Vaderlyke gedrongen Ouderdom, en de moederlyke of Vrouwelyke gezetheyd, ver-

Vrouw-lyke Proportie Volgens Lomazzo.

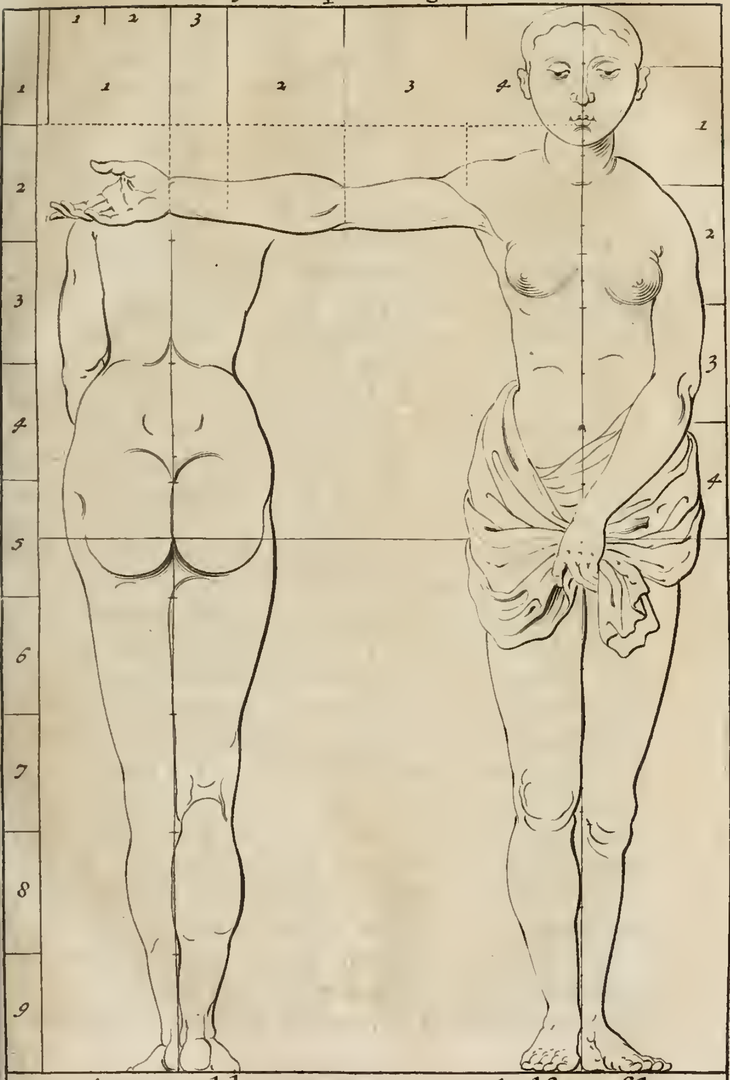

Vrouwe-Beeld van Seven en een half Hoofden.

verſcheeld, gegeven hebben, gelyk dan ook, ons Vrouwelyk Modelleken veel meer na de Rankheid van een Maagd dan na de Vrouwelyke Gedrongenheid geleeſt is. Men zegt voor een gemeen Spreekwoord, *een Voet op een Neus ſcheeld veel:* Maar 't is naaulyks te gelooven hoe veel een half Hoofts Lengte tot de Eelheid, en het wel of qualyk Proportioneeren van een Beeld geven kan.

Waarom Mannen ſterker van Natuur zyn dan de Vrouwe.

Datter zoo grooten Verſcheidendentheid tuſſen de Lighamen en Gemoederen van Man en Vrouwmenſch gevonden word, hangt Groot-deels af van de verſchilligen opvoeding van beide; want die doet zeer veel tot de natuurlyke geſteldheyd der zelve. En dus valt het man-volk door den band kloeker en ſterker van Lighaam, en ſtouter van gemoed, dan het Vrouw-volk. Want van datze maar kleine Jongens zyn word 'er door verſcheide oeffeningen een manhaftiger Aard ingedrukt dan in de meyskens; die veelzints ſtilder opgebragt en digt by de moeder blyven; daarze dan na derzelver voorbeeld uyt de behandeling der Jonger Kinderen, aanſtonds Poppen maken, en haar tyd beſteden met eenige kinderlyke frayigheden zaam te todderen. Eerze dat mal door gewaſſen zyn, rakenze aan 't Spellewerken, Nayen en Brayen, en zitten veel ſtil; of doen ten hoogſten gemeen Huys-werk. De Jongens daar en tegen begeven haar ligter van de moeder af, en oeffenen Spel van meer beweging en Stouter Behandeling waar door hun Bloed ſterker bewogen, en hun vezelen meer uytgerekt en vaſter worden. In plaats van poppen, grypenze kolven, koten, knikkers, hoepen, tollen en andere dingen aan. Paſſerender trommels, wagten, paarden, of eits anders, zy vliegen ſtratewaarts op, en willen de Neus daar by hebben;

ben: In het verkeeren met veel andere Jongens rakenze ligt aan het bogten en ravotten; en gelyk het Spul niet wel aangaat, zonder eenige ordentelykheid, zoo zynder onder hen van tyd tot tyd verſcheide ſpullen bedagt, die niet geheel onverſtandig, nog zonder Staatkundige waarnemingen zyn. Dus hebbeze dan verſcheide regels en wetten, na welkze de ſpullen van Huyſekot, Lottelary, Overloop, Dieſje, Kruyp inje Muytje (mogelyk Kruyp en Duykje of zyn benaming hebbende van *Krokemouche*; die, als Rablais zegt, in zyn Voedſters Pantoffel verſchuylde) Vygen in de Pot. Ripje gaanſe. Goelyk Heertje Rye-ik wel. Danſt den Beer. Galey-roeyen. Pekel-Haring. Brizery. Boekweyte-Koek. Bokje over de Hage. Haasjen over en meer ande weten te Speelen; die eer haar benaaming uyt het Gaudiefs Latyn, dan uyt een bekende taal ontleend ſchynen te hebben. En aldus wordenze buyten haar weten allengskens tot arbeidzame bezigheden opgevoed en bekwaam gemaakt, tot datze op een Ambagt, Styl, Neering of Koophandeling beſteld worden; daarze dan in plaats van Speeltuig, arbeidzaamer Gereedſchappen ter hand krygen; Pakken dragen, Hyſſen, Torſſen of verſtandige Boodſchappen doen, met Vraagen, Zeggen, Belaſten en anders. Door alle welke Oeffeningen des Lighaams, en ervareniſſen die haren Geeſt uyt de uytkomſten veeler zaaken beſluit; zy een mannelyke ſterkte des Lighaams, en een ſtout Gemoed tot alle betaamelyke dingen krygen, en van een manhaftig Jongeling een Man worden: Inzonderheid wanneer ze het geluk hebben van opgebraght te worden in dingen tot welk van kinds-been aan, eene Natuurelyke toegeneegendtheidt hebben.

ben. De Heer Ruyze, bemerkende dat zyn Neefje, dat hy aan de Teyken en Schilderkonſt over gegeven hadde, niet en vorderde, zyde tot zyn Meeſter, *Send my de Jongen weer t' huys, 'k ſal hem een Teyken-Kool van 15 Voet beſtellen.* Hy wouw ſeggen, dat hy hem bequamer in de Kryg oordeelde; en dat hy hem over ſulx een Piek op de ſchouder wouwde langen.

Wanneer en hoe de driederley proportien geoeffend.

Men moet in de Schilderkonſt niet vergeeten aan te merken datter driederly proportien in agt te nemen zyn, die hoeveelze van malkander mogten verſchillen, nochtans alle binnen de Palen der mogelykheyd moeten gehouden worden. Daar is onzes agtens een Natuurlyke en een maatredige proportie; tot welke de proportie des welſtaans, en der bevalligheid moet bygevoegd worden. En zoo lang de menſchbeelden na een van deze drie Geſlagten, of na alle drie te gelyk verſtandelyk geleeſt worden, zullenze buiten beriſping zyn. De twee eerſte ſtaan altyd vaſt; en tot de laatſte neemt men alleen zyn toevlugt, wanneer de Natuurlyke Wet-maat ophoud, of ons dreigd te verlaten, dat is, wanneerze in zeekere verkiezing zoodaanigen gratie noch verſcheide aardige verkrampingen niet kan toelaaten, als de noodzaak en welſtand, van een zonderlinge Actie ons afvorderd; In welke gevallen men zigh dikmaal belemmerd en bedraaid vind, om genoeg te laaten blyken dat men de maatredige proportie den Buyk heeft vol gegeeven, en egter niet overladen heeft. Daar de maatredige proportie ons verlaat, moet men 't gebrek van dien zoo veel zien te bedekken, dat men ten minſten de ontbeering niet ligt ontwaar word: of zoo een verſtandig Oog dat ontdekken kan; zoo moet de Welgeſchiktheid en Welbe-

dagte

dagte Actie zoo deugdzaam zyn, datze den Beschouwer geheel kan innemen, en verpligten die eer te pryzen dan te veragten. Want een verstandig Mensch kan zeer ligt afzien, waar en in welk geval of noodzaak, men de Schilderkundige vryheid, heeft weten tot zyn voordeel aan te grypen of waar het verstand heeft stil gestaan.

Albertus Durer plagt te zeggen: al wat boven de nood is, geeft geen welstand. Voorwaar in dien die groote Meester die les alzints wel in agt genomen had, het zouden noch Loffelyker van hem gedaan dan wel van hem gesproken zyn.

Van wat Proportie men zich in de Kinder-beelden zal bediene.

In de Kinderen moetmen hem van de voorgestelde Proportien niet bedienen; gemerkt de onvolkomenheid dier deelen, met de Maatredige Proportie der Volwassene geheel niet over een stemd. Want terwyl men ziet dat de eerste aanwas in de leest der kinderen meer arbeid schynd te doen om Hooft, Borst en Buyk eerst te volmaaken, of immers tot nader Trap van volkomentheid te stellen, dan wel de andere Deelen, die alleen tot de Gangen tot den Arbeid dienen; Zoo moetmen aanmerken dat een Kind maar vyf Hoofden of noch minder lang is. Ja vele stellen die maar vier Hoofden, wanneer menze in haar uyterste Jonkheid zouw willen aanmerken. Deze verdeeltmen in 8 gelyke Deelen: namelyk 2 voor 't Hoofd 2 voor de Borst en Buyk tot de Navel. 2 van de Navel tot even boven de knye, en van daar twee tot onder de Plant van de voet. Die vyf Hoofden gegeven worden, zyn in 't algemeen zoo verdeeld, dat het geheel boven-lyf tot de Schamelheid drie, en de rest twee Hoofden heeft. En niet tegenstaande de Natuur die nog zeer veel aan de Volwassenheid schynd verschuldigt

Een Kind in vyf en in vier hoofden verdeeld.

Een Kind van drie Jaaren heeft de helft van zyn volwasse lengte.

Waarom dit vansommigen niet wel verstaan word.

te blyven, egter is opmerkelyk dat de kinderen op haar derde Jaar Ouderdoms de regte helft van haar toekomende lyf-lengte hebben. Het welk van vele niet en word aangenomen; 't en zy datze zulks met een voor-beeld en door de Meting, zien waar maken. Deze merken buyten twyffel niet wel aan, dat een kind van 3 Jaar tot 24, of meer Jaren, niet alleen eens zoo lang, maar ook byna eens zoo breed word; welk te zaamen een zoo grooten klomp uit maakt, datze haar de hoegrootheid deszelfs uyt zoo een kleine klomp als het lighaam van een kind uyt maakt, niet en konnen inbeelden. Gelykze ook niet en konnen in haar herssens vinden, dat een Tronie diemen eens zoo groot als 't Leven maakt, noodzakelyk viermaal zoo groot word. Doch die het verdubbelen van een vierkant verstaan, zullen haast begrypen, hoe het met deze dingen gelegen is.

Volgens *Lomazzo*, kan men de Proportie der kinder-beelden genoegzaam in drie trappen van Ouderdom stellen: te weten in Beelden van vier Hoofden, van vyf Hoofden en van zes Hoofden. In welke Opklimming doorgaans gezien word dat het ondergedeelte, namentlyk van de Schamelheid tot de plant der voeten, nooit tot de helft van haar lyf-lengte komt, want dat is alleen de midde-proportie der volwassene: doch men ziet zeer wel in de aangroejing, dat hoe de kinderen ouwer worden, hoe dat zich de Onder-Deelen tot de Proportie der volwassene meer en meer schikken. Dus zienwe in deze voorbeelden, dat de Navel van het kind van vier Hoofden, het middelpunt van zyn geheele lyfs-lengte is. Maar in dat van vyf Hoofden komt zyn helft van boven gemeten ver beneeden de Navel. Hebbende als gezeid is, 3 Hoofden van

de

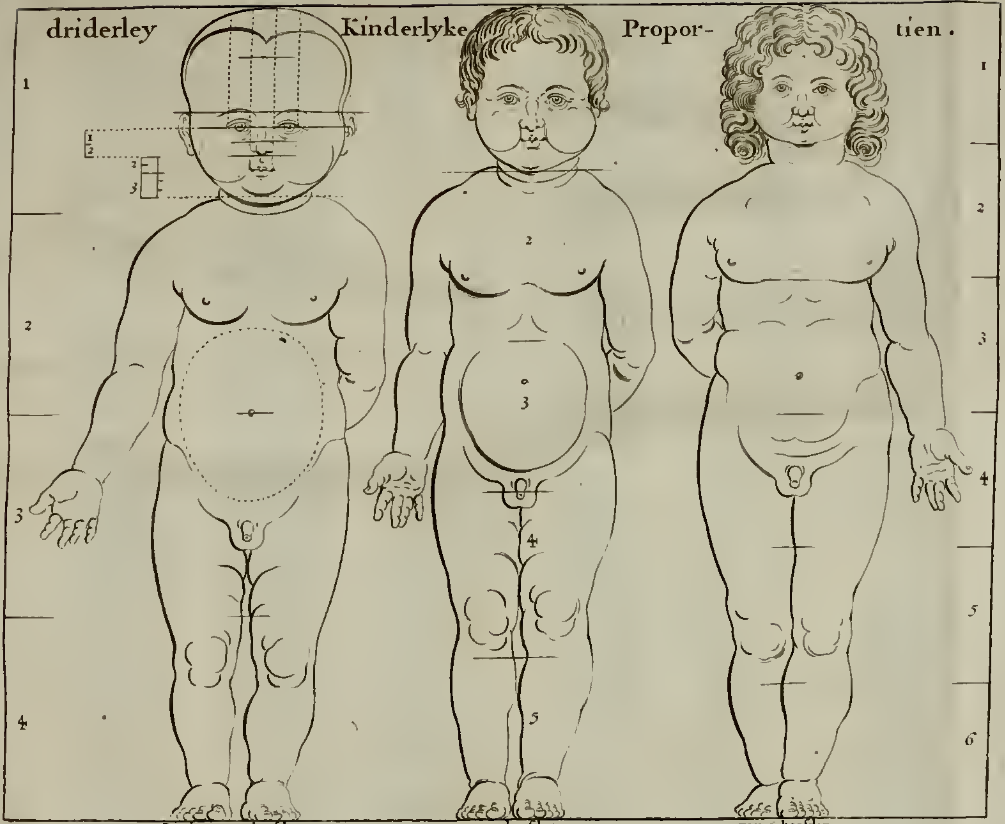

Kind van 4 hoofden. van 5 hoofden. van 6 hoofden.

de kruyn tot de Schamelheyd, en twee hoofden van daar tot de voet-zolen. Gelyk men dan ook buyten verder verklaring wel ziet, dat het kind van 6 Hoofden, aldermeeſt met de Mannelyke Proportie begind over een te ſtemmen: En daarom is zyn ledenſtemming voegzamer aan de Beelden die meer na een Jongen, dan na een kind aarden.

Nu ziet men wel dat indien een kind van vyf Hoofden, in zyn volwaſſen ſtand of ouderdom, meer dan eens zoo groot kwam te worden, als het in zyn derde was, dat het dan de gemeene proportie der menſchen zouw te booven gaan: Alswe boven hebben aangemerkt. En gelyk 'er groot verſchil in de Proportie tuſſen kinderen en volwaſſen menſchbeelden is, zoo twyffelen wy geenſints of men ziet ook uyt de vertoog-ſchets der kinderen, wel, dat de verdeeling van hun Hoofden en Tronien eenige verſchilligheid onderworpen blyft; en dat wel meeſt aangaande de Neus, mond en kin, als de Maatlinien zulks duidelyk genoeg aanwyzen; en kort hier na in de volwaſſene nader moet onderzogt worden.

Waarom de eene Menſch grooter dan den anderen word.

De reeden waarom de eene menſch grooter van lighaam word dan den andere, is by vele met opmerking overwogen. De beſte Natuur en Geneeskundigers zyn van meening, dat alle de levende Schepzelen beſtaan uyt vezelen, vaten en pypjes, die in de voort-teeling een verſcheidentlyke bepaalde hoegrootheid, na welkze konnen uitgerekt worden, komen te ontfangen: welke uitrekking, zeedert hun geboorte door het geduurig in-neemen van nieuw voedzel, en de aanwas van de ryzing des Bloeds, zoo lang word te weeg gebragt, dat der zelver vezelen, vaten en Buysjes niet langer kon-

nen uytgerekt worden. Waar door het dan niet alleen gebeurd dat den aanwas geenzints geduurig, dat is, oneyndig voortgaat, maar ook te weeg brengt dat het aanwaſſen des lighaams buyten tuſſenkoomend ongeval, zoo lang duurd, als de te vooren bepaalde hoegrootheid der Veſelen en Vaten lyden kan. En deeze verſcheide bepaaling hangd af van veel en verſcheiden toevallen die de voort-teeling in 's Moeders lichaam verzellen. En hier van daan komt het ook dat het vlees van te Jong geſlagt vee, ſluts, vellig en veezelagtig is. Gelyk men nu deze uytbotting der menſchen lighamen gemeenlyk eerſt zyn loop ziet eyndigen in de lengte deszelfs te bepalen, en zulks na Proportie minder in de dikte waarneemd, zoo gebeurd het wel meeſt, dat den menſch na zyn volwaſſen lengte, alleen eerſt in de dikte begind toe te nemen; alhoewel men voorbeelden ziet, daar zulks beyde te gelyk wel voorwaards wil. Van de eerſte zegt men gemeenelyk, de Jongen word lang, of hy ſchiet wel op; En van de laatſte is 't gemeen ſpreukje: De Jongen wordt grof en groot. Men ziet veelzints dat de aanwas die alleen den Band uytleid; meer door een aangroey van vet, dan door vaſt en beklonken vlees geſchied; 't welk ook eenigzints te weeg brengt, dat de welgevoegde lighamen, welkers muskelen vol ſap, geeſt en lugtige waaſſem zyn, en tamelyk met vet tuſſen de ſneepingen der Spieren beloopen zyn, zeer zagt, Poezelig en Mals van Vlees zyn. Gelyk meede de lekkere en donsachtige lobberheid der welvaarende Kinderen, nergens van afhangd, als van de zagte en zappige Spieren haarer Jonge lighamen. En zulks word men meede aan de Vrouwen gewaar, die in het algemeen zoo vaſt nog

be-

beklonken van vlees niet en zyn dan de mannen, in welker schoonste lighamen, de muskelen merkelyker gesneept, en kenbaarder onderscheyden zyn. En even gelyk ons de schoone, zagte en malsse dingen behaaglyk aan 't oog en aan het gevoel zyn; zoo hebben wy ook vermaak in het betasten van het Vrouwen vlees. Deeze zagtigheid en gebuigzaamheid des vlees is buyten twyffel zeer dienstig aan veel werktuigen van het Vrouwen lighaam; voornamelyk aan die wel en vaardig moeten bewogen worden, dogh die niet van een geweldige daad zyn. Dus konnen de Vrouwen gemeenlyk zeer wel zingen, om datze de uytgeperste logt van de long, in de logtpyp geheel ligtvoerig konnen leyen en bepalen: gelyk mede zommige snap-rabatten de tong-reep zoo los in de mont hangt, datze aan het praten of aan 't kyven geraakt zynde, het hert niet en hebben datze zwygen. Deze werktuygen door Ouderdom stram en dor wordende, doen het zingen en neuriën, en het kyven in kneuteren veranderen. En men bevind zelfs in de Jongelingen, die ook zomtyds met de stem der maat-zang begaaft zyn; dat Schoon Hayr en wel Singen, zyn vergankelyke dingen. Uyt de Oudheden der Jooden verneemt men, dat de Levieten die tot Zangers verkooren waaren, na hun 50 Jaar Ouderdoms daarom ook van hun dienst ontslagen wierden.

Warom de Vrouwe zagter van Vlees zyn dan de Mannen.

Vrouwen zyn bekwamer tot de Sang dan de Mannen.

Het Hooft van een volwassen mensch kan bekwamelyk in vier gelyke Deelen gedeeld worden; de eersten is van den top der kruyn tot aan het begin van het voorhooft daar de hayr-wortelen eyndigen. De tweede Deeling is het voorhooft zelfs, en eindigt daar de Neus begind, of regt midden op de Oog-straal. De derde lengte heeft de Neus

't Hoofd deeld zig in 4 gelyke Delen.

voor zich zelfs alleen. En de vierde is van de Neus tot aan 't onderste van de Kin. Dit onderste gedeelte word wederom bequaam in drie gelyke deelen onderscheyden. Namelyk van de kuyl onder de Neus tot aan 't onderste van de boven Lip. Het tweede van 't bovenste der onder Lip tot in de Kuyl boven de Kin; En voorts is de Kin het derde deel zelfs. Wanneermen nu ook de andere drie groote Deelen, als Neus, Voor-hooft en Opperhooft, yder in drie deelen afpaste, zoo zou het gansche Hooft in 12 gelyke deelen uytgeteld zyn. Waar van nader blyk in de Tronie-kunde, en in de beschouwing der natuurlyke en der toevallige stand en beweging der hoofden, zal gezien worden.

Een Tronie in zyn breedte hoe te verdeelen.

Aangaande nu een Tronie in zyn breedte wel voegzaam en Schoon te verdeelen, zulks geschied zeer maklyk in vyf gelyke deelen: Als namelyk, twee voor de slapen des Hoofds en twee voor de Oogen, en een voor de plaats der Neus tussen bey de Oogen. Sulks dat yder Oog zoo breed is, alsze van malkander staan, of als de hoeken wederzyds de Neus met haar Lengte aan de oogen overlaat. De Ooren zyn ontrent zoo lang als de Neus, maar haar breedte is meer verscheyden. Hoe die geplaatst moeten zyn, dat zullen wy neffens al dat hier schynd t' onbreken, zoo in den dienst en maakzels der Deelen, als in de Troni-stelling, ruym genoeg met Vertoogschetzen en Seg-reden aanwyzen. Maar terwylwe de maat van 't hooft noch by de Neus hebben, moetenwe hier noch eenige staaltjes van proportie met de Neus overslaan: De Oude hebben veel op gehad met de Neus tot alle de proportien van 't Lichaam, als een algemeene maat te stellen. En byzon-

zonderlyk wiſten zy het Mannelyk Teel-lind, na de lengte en dikte van de neus te bepalen. Gelyk dan ook de verſplyting der Vrouwen na de opening der mond geoordeeld wierd, geſchikt te zyn: als Porta en 't gemeen geloof, zulks wil grondveſten.

De hand is ontrent drie Neuzen lang en by goed gevolg zoo groot als het aangezigt en alsmen gevoegzaam overſpannen kan. De eerſte lengte is van daar de hand aan de werf binnewaarts vouwd, tot aan de middel-lyn van de palm. De tweede van daar tot in het tweede Lid van de middelſte vinger: En de derde van daar tot aan de top van de zelve. De Ermen gemeten van 't opperſte deel tot aan de top der lange vinger, zyn twaalf Neuzen of drie Hoofden lang. En van de elleboog tot aan de top der middel-vinger is gemeenlyk het vierde gedeelte van een heel Menſch-beeld: en over zulks is een Cubit of elleboog ontrent anderhalve werk-voet; en een welgemaakte Menſch kan op 6 zulke voeten uytkomen als voren gezegt is. Den hals kan op 13 duymen werk-maat, en den Erm onder aan de werf ontrent op de helſt van die gegiſt worden. Den Erm vermeerderd byna noch een agtſte part in zyn lengte; wanneer hy krom en als een hoek gebogen is, dan wanneer hy regt uyt geſtrekt blyft; welke verlenging meeſt geſchied in dat deel dat van den ſchouder tot den elleboog gaat. De reden daar van is, om dat aan den elleboog 't eene lid van 't andere zoodanig ontfangen word, dat het in een regten Erm ingeledet, en in een gebogen Erm uytgeledet word, en alzoo door zyn uytgaande deel verlengt word; gelyk dat Oogſchynelyk in onze afteikening der gebeenten kan gezien worden. En alhoewel dit by vele niet nauw-

De neus een bequame maat om by na 't geheel Lichaam te fatzoeneren.

Hoe den Erm langer gebogen dan regt is.

Wat de Kleermakers van de Mens kunde verstaan.

nauwkeurig waargenoomen word, egter zienwe dat de kleermakers noch zoo veel van de Mensch-kunde verstaan (en zy mogtense waarlyk niet onnuttigh wel geheel verstaan,) datze in 't nemen van de Maat der Mouwen, den Erm niet regt uyt, maar Gebogen zullen doen houden; wetende datze dan merkelyk langer geworden is.

Hoe de Voet met de Neus Gemeten word.

De Voet is ontrent 4 Neuzen lang; d' eerste is de Hiel. De twede en derde komt tot aan 't vouwen van den grooten Toon. En dien Toon is de vierde lengte zelfs, invoegen zy al wederom met de maat van het Hooft, zeer wel over een stemt. Andere en ook *Albertus Durer*, hebben de Voet maar in drien verdeeld; en gaaven een deel voor de Toonen, daar de splyting van den kleynen Toon begind; de tweede van daar tot regt onder de lyn van 't Scheen-Been. En het derde tot aan d' omtrek van de Hiel. Eenen *Eudoxus* heeft eertyds geschreven dat in Oost-Indiën elders Man-volk gevonden wierd die voeten van een Elle lang hadden: En dat daar en tegen de Vrouwen zoo byster kleyne Voetjes hadden datmenze *Strukopodes*, dat zyn *Spanzeer-Voetjens*, noemde. Gelykmen nu zeer ligt kan nasporen dat de Voet aan veel wel Geproportioneerde Lichaamen, het zesde Gedeelte van 't heele Lichaams is, zoo volgt, dat, nadien het Hooft met de Voet gelyk is, men geen algemeene Menschbeelden van 8 Hoofden, maar slechts van zes Hoofden zal vinden. En derhalven verwonderen wy ons, dat *Albertus Durer*, een Beeld van 7 eigen Voeten, een Gedrongen Boers-Mensch derft noemen, en dat hy noch voor-beelden van 10 of meer Hoofden opgeeft. Voorwaar men ziet wel datmen zoo stipt op de Regelen der Beeld-Meters niet moet bly-

blyven ſtaan; maar veel eer zig gedragen na de leſſen hier voren van ons opgegeven. Ondertusſen moetenwe hier niet nalaten aan te merken hoe ver men niet wel buyten ſpoor hold, wanneermen Beelden van 10 en 11 Koppen maakt, en datmen de Ledenſtemming en leeſt van 't leven voor de Paſſer-maat en malle verkiezing zommiger Meeſters wil doen de Vlag in halen. Zeker een goed Menſch-kundiger moet de paſſer geduurig in zyn Oog en zelden in zyn hand hebben; En die veel wil meten, kan ligt zig zelfs en 't leven vergeten. En waar toe doch al dit meten? Yder weet immers wel hoe gants ligt het valt, van ymants miſmaakte leden te oordeelen. Wy agten dan datter tot aanleiding, om een algemeene kennis de Proportien te bekomen, en tot het einde, datwe als een aanvang der Menſchkunde, dus ver voor hadden te bepalen, genoeg gezeid is, om tot de beſchouwing van het maakzel en dienſt der Menſchelyke Ledematen over te gaan. Alwaar ons ook noch verſcheide dingen die de Proportie aangaan, en die de Tronie-kunde, de Zweming, en de ſtelling der Tronien in toevallige en Natuurlyke ſtands Gelegentheden raken, als van zelfs zullen in de hand vallen. Met een woord voegenwe tot de vorige ſtoffe noch by, dat die naukeurig de Proportie van de Menſch-beelden hebben onderzogt, van meeninge zyn dat de Oude Lieden in de proportie van haar leden eenigzints Korter zyn dan zy in haar zappige tyd waren. Ons aangaande, wy gelooven niet ligt dat de Beenen inkrimpen en korter konnen worden; maar wel dat de Banden, de Kraak-Beenen en zagte ſmeerzels, die de Hoofden der Beenen tusſen de leden bekleeden, konnen opdroogen en te

Waarom men zig aan de Regels der Beeld Meters niet en behoeft te houden.

De paſſer moet in de oogen meer dan in de Hand van den Konſtenaar zyn

Of oude Lieden krimpen en Korter worden.

gaar krimpen, invoegen miſſchien de beenen eenigzints naauwer aan den anderen getrokken, de menſchen eeniger maten verkorten konnen; en hier door gebeurd het dan ook dat Stok-oude luyden, ſtyf en ſtram van leden worden, datze traag gaan, niet meer loopen konnen; Ja datze krom en na het graf gebogen gaan. Gelyk wy dan ook van een zindelyk waarneemer berigt zyn, dat hy in een menſch-geraamte, had ondervonden, dat het ontrent een half voet ingekrompen was; het welk hy daar uyt oordeelde, om dat het van een zeer goede proportie zynde, omtrent zoo veel langer vademen kon. Anderzints gelooven wy dat het korter zyn van Stok-oude luyden meeſt ontſtaat uyt dien datze krom gebogen gaan, en het vermogen zoo niet en hebben om de boven-leden op den rugge-graat regt op te dragen.

Een Geraamte een half voet gekrompe.

Niemand heeft omtrent de menſchkundige proportie meer Wand over-hoop gehaald dan Albertus Durer; die wel vier boeken daar van geſchreven heeft; welke van zyn Weduwe in 't jaar 1527. te Neuremberg zyn uytgegeven, en het geluk hebben dat menze in vier of vyf talen, en onder die ook in het Neerduyts leezen kan. En alhoewel hy de drie laatſte boeken zoo nauwkeurig niet als het eerſte heeft overzien, nogtans loopenze alle op eenen trant. Wy hebben zyn maniere altyd by de krabben en Ryn-kreeften vergeleken, daar meer aan te peuzelen dan aan te eeten is; dat is, daar is in die boeken meer arbeid en omſlag gedaan alſſer nut door in de Konſt gekomen is. J. P. Lamazzo; P. Coſijn en andere hebben in zommige dingen wel zyn maniere gevolgd, maar veel korter en beknopter zaam getrokken. De leezing die wy van Durers boeken in

Wat Albertus Durer, van de menſſelyke proportie geſchreve heeft.

in onſe taal hebben is geheel ſlegt, langwylig, en duyſter, alhoewel de Beelden tamelyk in haar teekenkundigen omtrek bepaald zyn. Veele die het Boek in handen krygen, hebben aanſtonds de walg van zoo veel Modellen, Werk-Regels, en gereedſchappen van maatſtokken, ſchalen, ladders, Triangels, en andere teyken en meetkundige betrekkingen, die onder Barbariſche Namen en Blindemans raadſels van Scheyder, Vergelyker, Verkeerder, Overdrager, Kieſer, Aanwyſer, Valſcher, Trumler, en menigte genaamde Linien, worden voorgeſteld. Doch gelyk wy altyd van oordeel zyn geweeſt, dat de Leerregels wel ſchrander maar klaar en vermakelyk om te oeffenen moeten zyn, zoo hebbenwe ook nooit behagen konnen ſcheppen, in de Onderwyſingen, die meer dan Ezelagtigen Arbeid uit haar eigen natuur, agter zig naſlepen.

IV. HOOFDSTUK.

Van het Maakzel *en* Dienſt *der Menſchelyke* Ledematen.

Nuttigheid van de kennis der dienſten die de leden hebben.

LAat ons nu ook iets aanmerken over het Maakzel en dienſt, der Menſchelyke Ledematen, op datwe die wel doorzien hebbende te beter voorbereid mogten komen, tot de beſchouwing van allerley Actien en mogelyke bewegingen, welke in de menſchelyke doeningen komen voor te vallen. Wy grypen dan het Menſchbeeld eerſt by het Hoofd; als zynde na de meeſte waarſchynelykheid de voornaamſte woonplaats des verſtands;

 en

Maakzel en Dienſt des Hoofds.

en zetel van de redenkavelende ziel. Het zelve is voornamelyk opwaarts en om hoog op den hals geplaatſt, om de Ooge en 't gezigt wel te konnen gebruiken; die daar in als twee Wagters op een tooren, tot bewaring van het geheel lighaam zyn geſteld. Zynde rond van Form, om in een kleine plaats veel te begrypen; en wel met namen langrondig of Ey-rondig, op dat het met de vorm van het lighaam niet alleen beſt zouw gemeenſchap hebben; maar ook op dat de Deelen des Aangezigts, de een onder de ander daar des te voegzamer in ſchikken, en alle zoude konnen gezien worden; het geen in een klootze ronde niet wel kon geſchieden, nadien de mond en kinne als dan by na geheel onder 't Hoofd zouden geſtaan hebben.

Hoofd waarom langrondig.

Veelerly ſlag van Hoofde.

En alhoewel dit de algemeene en regtſchape form der hoofden is, nogtans vind men in 't leven groote verſchilligheid dies aangaande, die ook meeſt voor mis-ſtanden worden aangeteekend; gelyk dan ook de Genezers en Heel-konſtenaars wel een getal van twaalf (dozyn-werkers zyn immers Broddelaars?) verſcheyde Formen van Hoofden hebben aangewezen; die om datze meeſt alle van 't algemeen Schoon en wel geſchapen afwyken, hier niet noodig zyn op te halen, dewyl de ſchilder-konſt de mismaaktheid geheel wel miſſen kan. Daar is in de generale klomp of vorm van het hoofd zoo veel gelegen, dat een konterfeitzel of tronie na 't leeven geſchilderd, niet wel ten uiterſten kan gelyken, by aldien 'er het generaal van het geheele hooft niet wel in waargenoomen is, alswe in onze teikenkunde breeder hebben geleerd.

Het Bekkeneel is van boven als een Helmet rond en vaſt geſlooten; en diend tot beſcherming van de

de inhoudende Deelen; en wel voornamelyk van de Herssenen, de Zenuwen der uyterlyke Zinnen, de ziel-klier en andere meer; welk Bekkeneel, als het woonhuys der gezyde dingen, in de Beschouwing der Beenen, nader in zyn Samen-stel, Voegen en Naden zal verklaard worden. En gelykmen gewoon is het Verstand in het Hoofd te plaatzen, zo zegtmen ook van een Schrander en Wys Man; hy heeft een kloeke Kop. Hy heeft Breyn in het Hoofd en zoo voorts. Doch wanneermen van een Sot spreekt, of van een daar een streep door loopt, zoo zegtmen gemeenlyk, hy is met de Kephel of keuvel gequeld, dat is, het schort hem in de grooten Toon daar de Boeren de Muts op draagen. Welk woord Kephel, onder ons van het Griexze woord *Kephale* dat is Hooft, overgekomen is; Even als de Kruyn, van 't Hoofd, van Kranion, en Kranium by de Romeynen, dat is de Opper Hoofd-Schedel; by ons gemeen geworden is. Gelyk mede Kap en Kop, geen andere afkomst, als van Kaput het Hoofd toegeschreven word. Het Bekkeneel of Opperste Hooofd-Been is aan alle Menschen met Hayr voorzien, eensdeels tot een dekzel en bewaring van 't zelve Been en zyn inhoudende Deelen; Anderdeels tot Cieraad des Aangezigts, en by gevolg van den heelen Mensch; om dat, wanneer de Tronie ongeschikt is, het gantze Lighaam on-aangenaam gemaakt is: Makende het Hayr een gantsch cierlyke afscheidinge, tussen het Opper-Hoofd, en het Voor-Hoofd, en besnoeyd de omtrek des Aangezigts op veellerley wyze; Ja verbeterd die in veelen: Alhoewel de onagtzaamheyd het zelve ook wel kan verwaarloozen. Onder de Godgeleerde word veelzints getwist, of het Hayr, met een zoodani-

Dienst van 't Hayr.

danigen lengte gedraagen, als tot een hups en mannelyk verciersel dienen kan, niet tegens de zedigheid der besadigde Volken aanloopt? Onder welke vele van gevoelen zyn, dat den Christen mannen, bot uit verboden is, 't hair langer dan even tot over de Oor-lellen te dragen; en vestigen de Scheering van desen Theologischen Knip; dat is henlieden gevoelen, voornamelyk op de Woorden van den Apostel, daar hy den Corinters afvraagd; *Leerd u ook de Natuur niet dat het den Mannen een oneer is lang hair te dragen?* Doch andere en die hun meenen op de Zeden der Ouden en de Talen te verstaan, zyn van gedagten dat *Paulus* daar niet eygentlyk van *lang*, maar van zeker zoort van *vrouwelyk gecierd hair* spreekt; zyn reden afleydende van een bekende maniere die de Griekse Vrouwen hadden om het hair met boukels en krullen, bezyden het hoofd, en met verscheide vlegtingen op het hoofd, op te teujeren. 't Selve vaak Friseerende en met Gouddraad en aardige snoerdjens by lodderlyke beurten bindende. Gelyk dan ook de Oudheden getuygen, dat in de Corintische Bloeityd, eenige schoone jongens, en aankomelingen, die haar tot Sodomie verhuurden (in de H. Schrift met de Naam van *Schand-Jongens* en *Honden* om de Agter-Opsitting, Gebrandmerkt) gewoon waren zig ook met dusdanigen hairdragt op te toyen, om mogelyk onder dat Vrouwen-Hulsel, te voegzamer hun rol te spelen en mannen tegens mannen te verhitten. Waar van ook *Petronius* elders gewag gemaakt heeft. En *Salmasius* heeft in zyn Boek van 't vrouwen hair, deze zaak tamelyk nauwkeurig uitgepluyst. Het is onzes agtens vry opmerkelyk, dat de

Twist der God geleerde over d' hair-dragt.

1 Cor. 11.

Hun Gevoelen nader ondersogt.

Rom. 1. 27.

de lange hayrdragt by veele een teken van nedrigheyd is geweest: en de Joden zyn ook van gevoelen dat de Nazireers geen hair mogten laten Scheeren, om sig niet op te houden, met dat te vercieren. Sulks dat wy gelooven dat de geseyden Apostel, iets van 't hair der mannen willende verbieden, siet op de maniere van dat soo te dragen, gelyk het by de Korintische vrouwen gedragen wierd. Maar nu, hoe droegen 't doch die Vrouwen, Lang? Neen, maar kort opgebonden en vercierd; of daar toe konstig beschooren: Welke manieren van de mannen nagevolgd, het onderscheyd tusschen man en wyf t'eenemaal weg nam. En noch wel soo veel te meer in die Landen, alwaar in de rest der kleeding soo grooten onderscheyd niet gezien wierd als heden onder onse Volken. Want de Grieken en Romeynen, en andere dier tyden, hebben altyd losse, wyde en lange kleeding in man en vrouw gedragen; En daarom was het onderscheid des Hoofds-Cieraad en hairdragt daar noodiger in agt te nemen dan elders. Dat nu de Korinters de mannelike hairdragt verlatende, uyt brooddronkene dertelheyd aan dusdanigen vrouwen hairdragt zyn vast geweest; dat blykt onder andere voorbeelden seer klaar uyt *Martialis*, daar hy aan den Korintischen Dichter *Karmenion* schryvende, hem beschimpt over zyn kort gekruld hair, geblankette kroontjes, en andere wyvepragt. En op dat m'er geen twyffel aan souw hebben soo segt hy 'er by: dat sulks na de Korintise wyse was; En dat hy Martialis daar en tegen lang en wild hair op zyn Spaans droeg, en derhalven geen gemeenschap met hem had, om zyn *Broer*, maar dat *Carmenion* veel eer blyk gaf om van wegen zyn verwyfdheyd Mar-

Lange hair-dragt by eenige een teken van nedrigheid.

Vrouwen droegen geen lang hair in Griekenland.

Korinters hebben kort hayr gedragen.

Martialis *Suster* genoemd te worden. Wat kanmen klaarder wenschen om te zien dat het de Gewoonte der Korinters niet en was lang Hayr te dragen? En derhalven kon den Apostel haar daar niet over berispen. Ja men vind aangetekend datter Grieksche Jongelingen zyn geweest, die hun zomtyds zoo Vrouwelyk hadden opgezet, dat de Priesters alsze ten Trouw kwaamen, moesten vraagen wie de Bruyd of den Bruygom was. Waarlik wanneer wy onderstellen dat Paulus ook deeze dingen ten minsten in het algemeen geweten heeft; zoo konnenwe onzes agtens niet anders denken of hy heeft met de aldergrootste reden konnen vragen; Of de Natuur haar niet en leerde dat het de Agtbaarheyd van de Mannen te na gaat, ja een schande aanbrengd; wanneerze bestaan met Gefrizeerd of vercierd vrouwen Hayr, zig te verfrayen? Gelyk hy dan ook tot een grondslag van zyne reeden, te vooren had gezeid, hoe de man het hoofd van de vrouw was, en de vrouw tot een teeken van onderwerping, met een Dekzel, het zy dan een Haar-kuyf of ander kapsel moeste gedekt zyn. 't Geen zulke verwyfde mannen met haar doen kwamen, te verloochenen, en daarom schandelyk en teegens de Natuur, van bey hun staat en Sexe. Maar dat anders de Natuure daar den Apostel zig op beroept, eygentlyk en uyt haar zelven zouw leeren dat het schoon golvend en wel gekruld Hayr, dat met een tamelyke lengte de Schouder bedekt, en de Nek vuld, schandelyk zouw staan, of oneerlyk zouw zyn, zulks is 'er zo ver van daan, dat het tegendeel ons in de dagelykze ervarentheyd en in veel getuygenissen blykt. *Lykurgus* gebood de Spartaners het Hayr te laaten wassen, om dat het de Schoon-

Korinters zyn zeer aan Wyve Cieraadt vast geweest, dat den Apostel schyndj te bestraffen.

Lang en Schoon Hayr is de Mannen niet schandelyk volgens de Natuur.

Schoonheid der welgemaakte vermeerderde; en dat het de mismaakte en rouwe Oorlogs-man, meer verschrikkelyk maakte. En zoo veel de Oudheyd ons kan leeren, is het hair korten, en sterk bescheeren altyd een waarteyken van Droefheyd, van versmading en van ontrooving des Cieraads geweest. En zoo wierd het ook by de Koning David opgenomen, als men zyn Gezanten, zoodanig Gekortvlerkt t'huys zond. In Treur-daagen, assen op het Hoofd te strooijen, gaf niet anders te kennen als de ontluystering van het hoofd-cieraad, welk voornaamentlyk in het Hayr bestaat. Porta zegt dat het Hayr aan de Kinderen bevallig, aan de vrouwen cierelyk, aan de Jongelingen Eerlyk, aan de bedaagde mannen, ontzagchelyk, en vreesselyk aan de Krygs-luyden is. Beneemd zegd hy verder, een Boom zyn Loof, hy is zonder schoonheid, snyd een mensch het Hayr af, zyn gansche Deftigheid gaat te niete. Soo dat de Uytleggers welke de voornoemde woorden van den Apostel, stipt na de Letter en volgens de gemeene Vertaaling willen genomen hebben, Paulus stilzwygens van onwetenheid, zoo niet van onwaarheid, in de Beschouwing der Weereldze zaaken beschuldigen. Wy en willen in geenen deele, verschoonen zommige zotte misbruiken, en Wildemans paruiken, die de menschen mismaken; Want wy gelooven dat ook den Apostel op de Reden en betamelyke welvoegzaamheid van het gemeen gebruik des tyds, zyn leering grondvesten wil. Gelyk ook het Dekzel op het vrouwen hoofd daar hy van spreekt, geen andere herkomst insluyt. En daar moet onzes agtens hier wel onderscheiden worden het geen andere schynen onder een te mengen, namelyk dat de

Hayr Scheeren altyd in Treurigheid geoeffend, ook tot Versmading en Slavernie gedaan.

Assen strojing op de Hoofden is een wegneemen des Cieraads dat in 't Hayr bestaat.

Vrouwe Dekzel is Waarschynlyk twezints geweest.

de vrouwen behalven het Natuurlyk Hoofd-dekzel des Hayrs, (dat de maagden met haar gemeen hadden) noch een dekzel des aangezigts hebben gehad, om haar van de ongetrouwde maagden te onderſcheyden, en door een zedig gebruik aan te wyzen datze voor een ander niet alleen niet meer te begeeren waren; maar datze haar ook voor niemandt dan voor haar eigen mannen behoorden te ontdekken: welk dekzel omtrent de maagden, om datze noch te begeeren waren, (en dat gelyk het aangezigt, magmen het zeggen, de Billen moet aan de man helpen) geen plaats heeft; dewyl ook niemand geern een kat in een zak koopt. Daar is geen hulzel noch teujering dat de vrouwen bevalliger maakt, dan de betamelyke ſtreeking en het leggen der hayr-tuyten: en men kan de tronien daar door groot-deels vervormen; dat is ſchoonder of mismaakter maken: dus kan het haayr en het byhorende kapſel een lange ſmalle tronie voller en aanzienelyker maken; en die te vol zyn, van 't geenze over hebben, beſnoeyen en beeter beſneeden doen zyn. Die nooit hier op genoegzaam gelet heeft, of van meeninge is datwe hem een Quakjen op de mouw ſpelden; kan hem van de Jonge kinderen, en van de Zuygelingen laten onderwyzen: Want gelyk de meeſte kinderen door gewoonlyk behandeld en gekoeſterd te worden van hun moeder, minne-moer, kinder-meid, en diergelyke allengskens een indruk van zeeker dagelyks Hulzel, het zy muts, karnet, hayrſtreekzel of andere bekapering des hoofds krygen en daar mede kennis maken; zoo gebeurt het dikmaal dat wanneer zy 't zelve menſch by toeval met een ander en ongewoon Hoofd-gewaad, het zy dan een *Swarte Kaper*,

Haayr-dragt kan de Vrouwe voornamelyk Cierlyk maken.

Swarte

Swarte-Tip, *Lolle*, of een andere vreemde Doekhuyf, ontmoeten, of aangegrepen worden, datze ſchreeuwen en beeren ofze de keel wierden af geſneen; niet anders meenende of een Vreemden (tegens welkze veelzins *Eenkennig* zyn) wil haar behandelen. Welke vreeze voorwaar niet anders voortkomt, als om dat zoodanigen Hoofd-Hulzel, een andere omtrek en Generaal, aan 't wezen van zulken Menſch in 't Oog van de Kinderen verſchaft: Welke verwiſſeling ook dikmaals zoo groot kan zyn, dat bedaagde Luyden daar door bedroogen worden, en dikmaals *Peet Jannetje* voor *Peet Neeltje* aanzien. Veel Menſchen, ja ook zelfs d' eigen Ouders veragten *d' Eenkennigheyd* in de kinderen, en hebben veelzints meer op met die, die *Allemans-Vriend* zyn: doch wy meenen niet onzeeker waargenoomen te hebben, dat d' eerſte zoorte gemeenlyk beter van verſtand en oordeel zyn dan de laatſte, die veelzints *Blom-Pappen* en *Goe-Jobbens* zyn; En niet en ſcheeld van wienze Gerold en Gezold of Beknoddeld worden: van welk men de Waarheyd in de Opwaſſing meeſt zal zeker vinden; en wy zouden 't wel voor onze poſt durven opnemen, daar goede Bewys-redenen van te konnen geven. Dat de vrouwen het hayr opvlegten, ſtreeken noemen, ſchynd van 't Griexze word *Thrix* dat hayr beteekend, ontleend te zyn.

Voorts agten wy ook dat het den vrouwen geoorloft is hun hoofden betamelyk door de haarvlegting te vercieren; doch niet verder als yeder in zyn ſtaat en hoedanigheyd der kleeding betamelyk is; en ſtrekken kan om haren man te behagen. En in dezen zin kan het niet buyten 't Gebod gaan. Ja wy houden datze veel eer verpligt is zulks te doen

dan door nalatigheyd, of moet-wil zulks niet te willen in agt nemen. Maar misschien zal een Werk-Heylig tegen ons inbrengen, dat de vercieringen die aangeleyd worden om onze Schoonheyd te vermeerderen, den Schepper tergen, namelyk om datmen hem wil scheynen te verbeteren: Wy antwoorden; het hayr, en het cierzel, en de moogelykheyd of geschiktheyd die ymands tronie heeft om door verciering zekerlyk schoonder te konnen worden, laten niet minder van dien Schepper af te vloeyen, dan 't Schepzel zelfs, en dewyl dat het aangelegt word om dat Schepzel te vercieren. (Want dat heeft God den Mensch als zyn onder-Scheppers veel eer dan de ontciering van een floerimoeri willen overlaaten) zoo zynder geen reden waarom het zou quaad zyn, 't geen in den Schepper zelfs de grootste betaamelykheyd heeft; namentlyk een ding schoon te maaken: of dat nu uyt de eerste hand, te weten de geboorte komt, of dat het uyt de tweede hand komt, namelyk door een geoorloofde veciering, de zaak blyft na onze meeninge de zelfde. Alhoewel wy de schadelyke en vuyle Blanketzels, met Reden van de verciering der kleederen, willen afgescheyden hebben. Om datze geheel niet tot deze zoorten noch bywerk der verciering behooren.

Verschyde zoorte van haar. De hoofd-hayren zyn verder, of Borstelig of gekruldt, of effen en recht neederhangende. De Mooren hebben kordt gekruld haayr, en by na als de Wol van Jonge Lammeren. De Naatuur-Beschryvers Leeren ons dat die volken die van een vogtige Gematigtheyd zyn, als de Schyten, en Tartaren, gemeenlyk slegt en regt hayr hebben. Gelykze mede zeggen dat het koleur, de Land

en

en Hemel-ſtreek volgt. Dus geeft een droogen warmen Hemel veelzints kroes-krulligh hayr; als men aan de Egyptenaars; Arabiers, Indianen; Italianen en de meeſte Franzen ziet. En alhoewel men de Spanjaarde veelzints met regt en ſmeerig hayr ziet, dat eenige het veel gebruyk van de olie toeſchryven, zoo vind mend onder hen nogtans verſcheyden die gekruld hayr hebben. De kouden Landen, als Engeland, Duytſland, Denemarken en Sweden geven meeſt zagt en effen hayr, en veel zints blond, geelagtig, of gemeen bruyn hayr: dat ook in alle zoorten met den ouderdom veranderd en grys word. Herodoot zegt dat de Mooren die na den opgang der Sonne woonen, regt hayr hebben; maar dat geen Volken meer gekruld hayr hebben, dan de Mooren in Libyen. De kinderen die in haar jongheyd kroes hayr hebben; verwiſſelen het zelve dikmaal in regt neerhangend hayr wanneerze oud worden. En die regt hayr in haar jonkheid hebben, veranderen 't zelve dikmaal in gekruld hayr wanneerze oud worden. En veelzints zietmen dat gekruld hayr in den ouderdom hard en Peerdshayrig word: zelfs ook in het grys worden; doch alles zonder wet of regel.

Land-aard en Hemel-ſtreek wat die ontrent het hayr doet.

Verandering van 't hayr.

Van de Pandoras een volk in Indiën, zegt men datze in haar jonkheid meeſt wit hayr hebben, dat in den ouderdom geheel ſwart word. Ook zynder getuygeniſſen, dat deze luyden zomtyde twee hondert jaar oud worden zonder gryzen hayren. Doch het wit hayr maakt hen in de jonkheid grys: en het ſpreekwoord zegt; vroeg grys, laat wys. En alhoewel het hayr aan gekleede Man-Beelden eenige vercieringen toebrengt, wanneer het een fraye lengte heeft, egter blyft zeer op-

merkelyk dat naakte Beelden met lang hayr, een byzondere wanſtal geeft. Ja wy gelooven om vele reden dat Adam niet met lang, maar met kort hayr gemaakt is: gelyk het ook niet al te voegzaam ſchynd aan de Beelden die na de Antyke Maniere gekleed zyn. Onder de Ooſterſche Volken die noch lange en ruymen kleedingen dragen, word ook het lang hayr zelden gezien: en derhalven moet men deze dingen in de Schilderkenſt wat omzigtig behandelen: onderſcheidende de Natie, de tyd, de geſtalte der Beelden, en voor al de welſtand; waar van ruymer in onzen ordineeringen. Doch die luſt heeft een wonderlyk Schepzel te zien, moet een naakt Man beſchouwen, die alleen met een wambays met korter ſchootjes aan 't boven-lyf gekleed is.

Waarom 't aangezigt on gehayrd is.

Het gantſche aangezigte des menſchen is om vele reden ongehayrd en glad; zoo om de ſchoonheid des aanziens, als om dat men in het aangezigt niet alleen het wezentlyk gelyken der zweming en krooſt tot onderſcheiding van malkander moet konnen zien; maar ook dat de geſteldheid des gemoeds volgens de verſcheide paſſien daar te duydelyker zouw konnen in gezien worden; want het is tot de ommegang met onzen even menſch ten uyterſten noodzakelyk, dat de lydingen van de Ziel, een groote rol in 't aangezigt ſpelen. Want nadien wy malkander in 't hert noch in de gedagten konnen inzien, daarom is het aangezigt zoodanig tot een tooneel van onze driften geſteldt; dat men, hoe zeer het ook verborgen gehouden word, daar in als in een Spiegel-Boek, Liefde, Haat, Blydtſchap, Gunſt, Wangunſt, Eerbaarheidt, Mewarigheidt, Toorn, Hoogmoedt, Kuysheidt, Geil-

Waarom het noodig is dat de paſſien in het aangezigt gezien worden.

geylheid en wat dies meer is ja ook de kloekmoedigheid, en stoutheid, oogschynelyk leezen kan. Sulks datwe met de oude Philosophen mogen zeggen dat den geheelen mensch in zyn aangezighte woond.

Hier in moesten de keur-meesters die by de Romeinen de Jonge Soldaten gingen opzoeken, wel ervaren zyn, want volgens Vegetius, wierd in het uytkiezen der zelve, voornamelyk op de zweming van het aangezigte en de koenheid der oogen gelet. Dit kondenze ligtelyk doen wanneerze door gewoonte hadden leeren afzien; in welke vertooningen de byzondere partyen des aangezigts, elk haar eigen bediening en rol speelen. Want men kan niet alleen onderscheidelyk bepaalen wat hulp de haayrige wingbraauwen, het voorhoofds-vel, de oogen, de neus en neusgaten, de mond, lippen en anders, in dit of dat voorval bybrengen; maar ook waar door zy dus of zoo bepaald worden: alswe op zyn plaats zullen aanwyzen.

Watmen uyt d'Algemeene Form der Aangezigten tot de Tronie-Schouwing voorzeggen kan.

Die werk maaken de Deugden en Ondeugden uyt de algemeene form der aangezigten te voorzeggen, leeren ons dat een groot aangezigt, botheid en onverstand vertoond. Dat een klein katte-bakhuis, gemeenlyk een mensch toehoord, die zyn tyd met futzelen en treuzelen 't zoek maakt. Ook zyn de zulke dikmaals Pluymstrykers. Die daar mager en geelkleurig by zyn, staan by veele voor Schellemen, Guyten en Bedriegers te boek. Ook Sweemen de Verspieders niet zelden na dusdanige Schampzeljoentjes. Platte aangezigten moet men van weegen de onnaakbare gemelykheid van zulke Menschen schuuwen, te meer om datzer veelzints nydig by zyn. Onbeschaamde Menschen

en Sotten plagt men van buyten aan haar rond aangezigte te kennen. Agter een gerimpelde en magere Tronie, ſchuyld nu en dan een bitter en wrang gemoed. Een menſch die een lang wel gevleeſt aangezigt heeft, valt gemeenlyk gramſteurig, en raakt om een haverſtroo op zyn Peerd. Die mager van aangezigt en weinig bloozend zyn, mag men met eenige zekerheid voor omzigtig in haar doen en goed van verſtand houden. Dusdanige zegt Ariſtoteles zyn zorgvuldig, en worden zelden van heel groote ongelukken beloopen, die uyt haar eigen nalatigheid opkomen: zy zyn in het gemeen vol ſtudie, maar zomtyds wat heet gebakerd. Seeker, by aldien deeze waarneeming en goedkeuring van zoo veel Eeuwen heeft, zoo heeft de Heer Mainbourg leelyk mis gekeeken; wanneer hy eenige dezer zelfde zwemingen des aangezigts, uyt de doode aſſe van Jan Kalvyn poogt op een nieuw te Doodverwen, om yder daar uyt te leeren zien, dat Kalvyn een Aards-Ketter en Weederſtreever van de Roomſche Kerke geweeſt is. Kan men uyt een onbedwongen oordel, agting hebben, voor mannen die de waarheid van Kerkelyke Hiſtorien en Geloofsgeſchillen, met zulke ellendige krukken moeten onderſchragen? Wy meenen eer reeden te hebben om te vragen of 'er te Parys geen Lazarus-Huyzen zyn, datmer zulke Gekken noch langs de ſtraat laat loopen. Die een middelmaatig aangezigt hebben, dat taamelyk gevleeſt is, zyn veelzints verſtandigh, beminnaaren van Wysheid en eenigzints geeſtig van gedachten. Doch die heel vol vlees zyn, en een ſlegt opzigt hebben, zyn meeſten-deels zorgeloos en ſloff; Doch zy hebbender die Deuchdt by, datze hun velwaarloosde dingen, met heele do-

zynen

zynen leugens, vrypostig te hulpen komen.

Aan het aangezicht ziet men dat alleen de kin en de zyden der wangen van de mannen, met den hairigen baard begiftigt word; zoo tot onderscheiding van man en vrouw, als tot een ontsachelyke vercieringe der mannelyke Agtbaarheid: welke aansienelykheid, de Vrouwe (om dat haar Schoonheid meest bestaat in de gladdigheid der huid, en besnedene geschiktheid der Partyen, waar van de kleinder streep der hairige Wingbraauwen de toets leveren) niet van nooden hebben. Wy zyn dikwils in gedagten geweest, of de kinderen uit aanmerking van de baarden, het zy een koppel goede knevels, of een ruige kin, en de wesentlyke Wingbraauwen, niet wel meer ontzag voor hun Vader dan voor hun Moeder hebben; om dat de gramschap of gesteurdheid, wanneerse het verkorven hebben, door een t'saam getrokke wenk der Oogbrauwen en 't straf opsigt, dat door den baard, grootdeels opgeschikt word, een vreese ontrent de zagte gemoederen der kinderen kan te weeg brengen. Gelyk men dan ook siet, dat de kinderen van Jongs aan verveerd zyn om mannen met baarden te kussen; Insonderheid de kleine Meisjens, die men daar toe ook noch aanset, en wys maakt, datse dan ook een baard zullen krygen: Doch ontrent de 15 of 16 Jaar zynse die schrik meest ontwassen. En gelyk men zouw konnen tegenwerpen, dat de mannen welk van den baard misgedeeld zyn; van dat ontzag ook zouden versteken zyn, zoo antwoorden wy, dat zulke mannen ook zelden veel kinderen verwekken; of soose die bekomen, of datse hen door een ander zyn besteld; of aan getrouwd; Soo is ook wel bekend, hoedanig een

Baard der Mannen.

Den Baard maakt den man ontsaggelyk.

Kinderen hebben een afkeer om mannen met baarden te kussen.

gelubden Haan by Hen en Kuykens aangezien word. Men zouw ook een uitvlucht konnen maken op de nieuwmodische baartjes, dat zyn baarden zonder baard: Doch men zouw ook al werk hebben om te bewyzen, dats'er te mannelyker om zyn, of haar ontzag door vermeerderen konnen. By Lucianus hielden die van Assyrien de spot met de Grieken en alle andere die de Goden zonder baard schilderden; zeggende: de volmaaktheid en kan in de jonkheid niet wezen. En Jeremias teekend het als een byzonder kwaad over Moab aan, als de baarden zouden afgekort zyn. Cap. 38. vers 37. De wyven die in haar ouderdom eenige blyk van den baard krygen, worden in de wandeling voor booze Hexen aangezien.

Vrouwen die twyffelachtige baarden aan de mond krygen, zyn van de zachtmoedigste niet.

Het aangezicht als mede den hals en d' handen worden dikmaal met sprooten, dat zyn klein bruine vlekjes, zeer ontcierd, inzonderheid in de beschouwing van na by. En gelyk men dese meest des Zomers gewaar word, en des Winters veelzints verdwynen, zoo wachten haar de jonge Dochters en Vrouwen die haar blanke huid beminnen, ook zeer zorgvuldig voor de heete Zomerlucht. De Geneesers meenen datze veroorzaakt worden uit eenig vluchtig zout dat uit de vochten, en wei in de huid zittende, door de warmte na buiten getrokken word, en door zyn vastigheid niet konnende door de Opperhuid uitwaassemen daar onder zitten blyft en dagelyks door de Zon noch bruinder word. Daar zyn verscheide middelen bedacht, om deze betaandheid des aangezichts aan een kant te helpen; en daar zyn Vrouwluiden die het geweldig drok hebben met batten en wasschen; d'een bewaard daar toe Snééwater; d'an-

d'ander ſmelt Campher in witte Wyn; Of een Zuurmuyl meend met Limoenſap haar lieve Bakhuisje, vry wat te doen verblikken. En als deze noch niet helpen willen, zoo gebruikenſe ſterker middelen, ook wel Sublimaten, en andere kwaadaardige dingen, die te onbeſuyſt behandeld, zommige aan 't kwylen, of aan 't vervellen helpen; Want daar zynder die doch blank willen zyn al ſouw 'er het vel by neerſtroopen, of datſe van Mageren Heyn gedoodverfd, op het Kerkhof eeuwig zouden te bleeken geleid worden. Indien 't waar is dat Ariſtoteles geſchreven heeft, voorwaar dit volkje mogt uit Eerbaarheid alle dien Arbeid wel ſparen, want hy heeft opentlyk geleerd, dat witte of blanke vrouwen gemeenlyk hoeragtig zyn. Invoegen het voor een eerlyk hart, raadzamer zouw zyn van Slachtmaand tot Paaſſchen in een Rookhuisje te zitten; om niet verdacht by de Troniekykers te raken.

Het voorhooft is een gedeelte dat de ſchoonheid van het aangeſichte, als de Frontiſpies aan een gebouw (na dat het een goede geſtalte heeſt) ſeer vermeerderd. En gelyk in 't gemeen een glad en hoog verheeven Voorhoofd dat niet bultig-rond, maar eer wat breed is, wel ſtaat, zoo ziet men in tegendeel, dat een laag en kleen ingedoken Gevelplat, aan een groot huis weinig aenzien of grootsheid geeft. Inſonderheid ſtaat een klein of laag Voorhoofd, de Vrouwen, om datze het hoofd niet altyd dekken konnen, gantſch kwalyk. Zy dwalen dan zeer die haar voorhoofden, (ſchoon z'er zelfs geen natuurlyke form toe en hebben) tot op de neus toe, met een bos gefriſeerd Bokken of Geitenhair meenen te vercieren: Zulks datter

't Voorhoofd geeft een groot Vercierzel aan 't Aangezicht.

ſommige uitſien als die Leeuwhondjes, die 't heele lyf kaal geſchooren, alleen den kop tot over d'oogen ruig en langhairig hebben. De Form van het Voorhoofd, heeft drie verſcheide geſlagten; In welke het zig in 't algemeen aan de menſchen vertoond; Want, of het is vlak en effen, of holagtig, of vol en verheven. De volle en verhevene zyn wederom in twee gedaanten onderſcheiden, want, zy zyn of vol en verheven na boven, of vol en verheven na onder, of ook wel verheven onder en boven, of doorgaans. Ook zynder agter over en voor over hangende Voorhoofden; als we in de Tronie-Schouwing, en in de afbeeldingen, alle die ſoorten en geſlachten zullen konnen zien.

Verſchyde Formen van Voorhoofden.

De Tronie-Schouwers hebben 't oog niet zelden op het voorhoofd, als zynde een weſentlyk deel des menſchen aangeſigts. Gelyk ook veele dingen daar de menſchen van behebt zyn, daar in af te kyken zyn. Dus geeft een klein Voorhoofd, onſtandvaſtigheid, en een groot Voorhoofd een traag menſch te kennen. De ſmalle Verkens hoofdagtige voorhoofden, beduyden dat die Menſchen onwetend, onleerzaam en vuyl zyn. Een lang voorhoofd na onſen Afgebeelden Huyshond ſweemende, daar wy de Tronie van den vermaarden Plato by gepaard hebben, geeft leerzaamheid en een wakker gemoed te kennen. Doch die zulks na de trek van de Windhond hebben, zyn vaak aan Pluymſtrykerye vaſt. Een vierkantig Voorhoofd, na dat van een Leeuw aardende, betuygt edelmoedigheid. Een rond dikachtig Voorhoofd, dat na de trek van een Eſel ſweemd, geeft zelden iets beters als bottigheid te kennen. Gelyk mede een neergedrukt Voorhoofd, het Merkteeken

ken van een slaphertige Ziel is. Een voorhoofd met heuvelen en daalen, spits opgaande, beteekend een listig en ontrouw mensch. En zoo daar noch eenige kenbare blyken by zyn, geeft het zomtyds scherpzinnigheid, ook wel dulheid te kennen. Een rimpelachtig voorhoofd geeft meest altyd de overdenking van veel groote dingen te kennen; Doch is altyd geschikt na den staat in welk ymand is. Die zich in de Schilder-Konst, van een Trek wil bedienen, die verwondering moet uytdrukken, moet de rimpels des voorhoofds uyt het midden na boven schorten. En alhoewel de reeden schynd te leeren dat een effen voorhoofd, het tegendeel van een gefronst voorhoofd is, en een mensch zouw verbeelden die alle zorg de zak schynd gegeeven te hebben, egter meenen de Tronie-kykers dat de zulke veelzints bedriegers zyn. Daar zyn porceleine en gladde voorhoofden, dat oolyke slampampers, of heymelyke nypers zyn. Van Epikurus word aangeteekend dat hy een effen en gestrekt voorhoofd had. En men zeid dat hy een keumans leven geleid heeft. Die donker van voorhoofd zyn, zyn stierachtig, nors, en veelzindts wreed, welke wreedaardigheid merkelyk vermeerderd wordt, wanneer de wingbraauwen, wolkagtig en ruym-vellig over de oogen hangen. Te Venetien zag men eertyds een marmer-beeld van zeekeren Tyran, daar deeze Passie byzonder wel in waar genomen was. Juvenalis heeft elders gezeid; dat men op effen bakhuys niet vertrouwen moet.

En alhoewel niet het voor-hoofd, maar de wangen de plaats is der rood-wording of Beschaamdheid des aangezigts, zoo blyft niet te min

op-

Waarom de Stoudtheyd des aangefigts aan 't Voor-Hoofd wordt toegeſchreve.

opmerkelyk, dat egter d' Onbeſchaamdheyd en ſtoutheyd aan het voor-hoofd toegeſchreeven word. Dus zegt men dat iemand een hard voor-hoofd, een Berder-voor-hoofd heeft, wanneerwe meenen dat iemand zonder verblikken alles kan doorſtaan en aanhooren, dat hem behoorde ſchaamrood te maken en te overtuigen. Waar op *Ezechiel Kap.* 3. *vers* 8. ſchynd gezien te worden. En kan onzes agtens, zulks daar van daan komen, dat de wingbraauwen zoo naauw met het voorhoofd vereenigt zyn, datze niet en konnen nalaten, in een ſtoute en onvertzaagde Actie, of lyding, het voorhoofd als het ware door een zekere zoort van ſtoutmoedigheid te hulp te komen, en zoo veel by te zetten als tot bewaaring van zoo een onbeſchaamde ſtoutmoedigheid, noodig is; dewyl de wingbraauwen in het teegendeel, dat is in een beſchaamdwordend voorval, haar niet alleen ſtil, maar gants neerſlagtig aanſtellen. Welke uytwerking of daat aan het voorhoofd opgedraagen word, om dat 't, het voornaam deel des aangezigts uitmaakt. Het voorhoofd hebben zommige by den Heemel vergeleeken; om dat gelyk aan die zomtyds droevige wolken, donder en Blixem-vlaagen, en ſtormbuyen, en zomtyds wederom zonneſchyn en mooy weeder gezien word; het voorhoofd ook nu en dan na de geſteldheid van den Geeſt, met groeven en voren, en droevige rimpels is doorploegt; en dan vaak weederom geheel glad en effen is. En gelyk'er ook menſchen gevonden worden, die op datze bedriegen zouden, de Natuurlyken drift hunnes gemoeds, onderdrukken, en de kenteekenen, die gewoonelyk en ook onafſcheidelyk uit de bron-ader der hartstogten, in het aangezichte door-

Hoe dat uytgevoerd word.

't Voorhoofdt niet onvoegzaam by de Hemel vergeleken.

doorſtraalen, beteugelen en ſmooren, zoo wetenze veel te ontveinzen, en een ander aangezigt te toonen dat zy waarlyk van binnen geſteld zyn: deze noemt men niet te onrecht, menſchen met dubbele aangezigten. En nadien den maker zoo een nauwe band geſteld heeft tuſſchen Ziel en Lighaam, en geordineerd ſchynd te hebben dat het aangezigt het ſpiegel-boek van ons hert zou zyn. (Dewyl ook de zamen-leving dat eenigzints van nooden heeft) daarom ſchynd het ons ook de grondveſt te zyn, waar op de geveinſtheid, van de Zaligmaker zoo boven maten doorgeveegt is. Want nadien deze menſchen door praktyk en kunſt de Natuur pogen te vermeeſteren, en alzoo een onſtrafbaar liegen voor Godt invoeren willen, daarom is het betamelyk dat het ten hoogſten verfoeit word, van die geen, die des menſchen lichaam geheel anders met zynen geeſt, vereenigd heeft. En derhalven 't is geen wonder datter zoo vaak Wee over zoodanige menſchen uytgeſprooken word. Daar zyn zeer veel ſpreekwyzen van het aangezigte des Menſchen ontleend, die van een groote beteekenis zyn; en ten opzigt van haar wezen, alleen op 't gemoed paszen konnen: op het aangezigte vallen, beteekende van ouds een vernedering, eerbiedige buyging, en aanbidding. Het afwenden des aangezigts, geſchied in ſchaamte, veragting, trotsheid en ongenade. Iemandts aangezigte te zien of te aanſchouwen, is gunſte en genade ontfangen, of Eer bewezen te worden: gelyk in tegendeel de ontrekking en verberging des aangezigts den haat en toorn tegen iemand te kennen geeft. Voor iemands aangezigte te ſtaan, is veelzints hem te dienen, op te paſſen en te gehoorzamen. Het aangezigt

Gevynſtheid waarom zoo grooten quaad.

te-

tegen iemand te zetten, is zoo veel als zyn partye zyn en hard te vallen. Styf of ſtout van aangezigt te zyn, is ſtout, onverzaagt, onbeſchaamd en koen van gemoed te zyn en zoo voorts: onder welke maniere van ſpreken, de Goddelyke ſchryvers, in zonderheid de Propheten, die gemeenlyk nadrukkelyke en kragtige woorden gebruyken, geduurig ſpeelen.

Dienſt der wingbraauwen. En alhoewel de wingbraauwen ſlegts kleine gedeelten aan 't aangezigt uyt maken, nogtans hebbenze een zeer groot vermogen in de wezentlyke uytdrukking van 's menſchen zweming en opzigt. Want gelyk haar trek of form verſcheiden is, zoo ziet men door de zelve ook veelderlei doening en beweging, die de natuurlyke en toevallige driften, tot de uyterſte volmaaktheidt verzellen en helpen uytvoeren. Ook iſſer behalven verſchillig kleur en ſtreek des hayrs, aangaande haar aangeboore teekenen zeer veel waar te nemen. En wy zullen in de uytdrukking der actien en paſſien, gelegentheidt vinden, om 'er iets in 't byzonder van te zeggen. Voorwaar de Wingbraauwen ſchynen ons oogzienelyk verſcheide dingen aan te wyzen. Dus ondervindenwe veelzints dat menſchen met dikhaarige wingbraauwen, niet zeer welſprekende zyn: datze wel ryk in veelheid van gedagten, maar, ſtroef van geeſt zyn. Zeker oud Schryver betuigt in agt genomen te hebben, dat die zeer vol-haarige wingbraauwen hebben die digt te gaar getrokken zyn, veelzints goddelooze menſchen, moordenaars en ſtruykroovers zyn. Wingbraauwen die geboogen zyn, en die in het ſpreken telkens opgetrokken worden, magmen voor Hoogmoedige, en haaſthoofdige Gekken, te boek zetten. Quaadwillige ſteege Menſchen

menschen die vermaak in 't kwaadspreken, en verraderye scheppen, hebben gemeenlyk in 't spreken neerhangende Wingbrauwen. En die de Wingbraauwen altyd neerhangen zyn gemeenlyk nydige menschen. onbeweegelyke Winbraauwen zyn geen flaauw merkteken van een die 't onder de muts schordt, of half gek is. Veel spotters staan de Wingbraauwen wat na de slapen des hoofds gebogen; de veinzers hebbender ook een streek van weg. Zoo iemand de Wingbraauwen wat lankwerpig na de neus getrokken staan, denkt vry datje een morsebel of vuil verken voor hebt. Winbraauwen die ydel of dun van hair zyn, is veelzints een teeken van flaauwhertigheid of onmacht in de natuur. Heel lange Wingbraauwen, plachten de Tronie-kykers voor een blyk van onbeschaamdheid en vermetelheid te houden. Ook zeidenze dat by de heel t'zaamgedrukte Wingbraauwen en een vervallen scherp voorhoofd, goede en getrouwen raad te vinden is.

Dienst en gebruik der Oogen.

De OOGEN zyn in 't midden en schoonste van 't aangezicht, onder het Voorhoofd gesteld. En als in twee holle kassen ingelaten om beter verzorgt, en met het overhangend Jokbeen des Voorhoofds beschermd te zyn. En dat twee in getal, om des gezichts volmaaktheid, want men kan met twee oogen makkelyker en meer zien dan met een. Ook dient het dubbel getal, om dat zoo by ongeval een mocht ontbreken, d'andere noch zouw konnen dienst doen. 't Gebruik der oogen is voornamelyk tot de zienning, van welkers natuur en wyze wy in onze verhandeling der Doorzicht-kunde, breeder meenen te spreken. De oogen hebben tot haar bewaring twee oogschelen of dekzels, waar van 't onderste in hem zelven onbewegelyk, maar het boven-

bovenste zeer geswind van beweging is: dienende beyde om het oog te sluyten en te dekken, en te bewaren voo eenig schielyk en onverwagt ongeval; waarom dan ook aan d' opperste Schedel tweederley beweeging gegeven is; Eene die vrywillig, en een ander die Natuurlyk is. d' Eerste wetenwe dat op onze wil past, het Oog te sluyten of te openen. De laaste zienwe klaar zoo wanneer ons ymand met de hand of iets anders dreygd, of zwenkt om te slaan, en dat wy nogtans wel weeten dat onzen vriend zulks niet in 't zin heeft te doen, egter sluyten de boven schelen van onze Oogen tegen wil en dank toe. 't Selve bemerktmen in meest alle Jonge kinderen; die zelfs noch geen bestuur, of wille van dus of zoo te doen, hebben. En het is heel wat byzonders alsmen menschen vind die dit niet onderhavig zyn. Men leest van twee voorname schermers die hun dit van jongs aan ontwend hadden; en in haar Actie gants geen Bewegingen aan de oog-leeden lieten zien; hoe gevaarlyken steek of slag haar ook toe gebragt wierd. Dit quam hem in 't Schermen zeer wel te pas; En maakten hem vaster als zeker breekebeen, die de gewoonte had van de oogen in dusdanigen gevallen, toe te doen. De oog-schelen zyn beyde aan de buyten-rand, hayrig, op datze te beter en zonder pynelykheyd op den anderen sluyten en stof en vuyligheyd daar zouden konnen buyten houden. Het hayr aan de oog-schelen is gemeenlyk donker-bruynagtig of swart van kleur; en men meent dat zulks veel helpt tot de verbeetering van het gezigt. Het is opmerkelyk dat niet alleen het witte haar aan de oog-scheelen en misstand aan de tronien geeft; maar dat zulke menschen ook veelzints pink-oogen en

By-

by-ziende zyn; ook zomtyds bevende oog-ſcheelen hebben, dieze in 't zien niet een oogenblik konnen ſtil houden. Of deeze ſwakheid door het witte hair veroorzaakt word, zoudenwe niet wel durve zeggen. Dan men verhaald van een ſlaaf die heel wit hair aan de oogſcheelen had, en als hem de Turken, om hem daar mede te beſpotten, en haar gelyk te maaken, zyn oogſcheelen zwart verfden, zoo getuigden hy dat zyn gezigt daar door vry verſterkt was geworden. De tronie-kykers maaken ons wys dat zwart en vaſt hair aan de oogſcheelen, een opregt en ſtandvaſtig gemoed beteekend. De wit-gehairde oogen plagten wy keutjes-oogen te noemen. En wy hebben in onze ſchooltyd een jongen gekent, die de oogen zoo wit gehaird had als een jonge bigge: en gelyk deezen ook de oogen niet een oogenblik kon ſtil houwden, zoo tergden de jonge kabouters hem op verſcheide wyzen: doch hy wierd nergens meer over geſteurdt dan wanneerze zeyden: Pautje (zyn naam was Paulus) heeft in de Helle geweeſt, zyn oogjes zyn verſchroeid.

De oog-ſcheelen zyn eenigzints kraak-beenig, om zeekerder en zonder rimpelen het oog te ſluyten en altyd te konnen vlak geſtrekt blyven: waar toe zy ook verſcheide Muskeltjes hebben, die wy om haar kleinheid en onzigtbaarheid niet breed zullen aanhaalen geykwe ook het inwendig maakzel der oogen tot de bekwaame zieninge uitſtellen, om dat zulks noodwendig in onze doorzigtkunde gedaan is. En wat de maniere der zieninge zelfs betreft, dat zal eenigzints met omſlag, in deze verhandeling, daarwe van de zinnen en van de redelyke Ziel of denkende Geeſt zullen handelen, geſchie-

ſchieden. Het zienlyk deel dat verder in het oog waar te nemen is, is de traan-klier, in den grooten hoek tegens de neus over het traan-gat geleegen. Deze klier heeft een kleine opening die zoo wel in de neus als in het oog uytgang heeft; en veroorzaakt dat de ſchreyende Menſchen ook een vogtige neus hebben, inzonderheid wanneer het ſchreyen van herten gaat, en de tranen overtollig geſtort worden: hier van zegt men; zy huylden ſnot en quyl. Doch hoere-tranen gaan zoo heftig niet aan. De ontleeders merken wel aan, dat de vogtigheid die men traanen noemd, niet alleen uyt de gezeide klier komt, maar ook voornamelyk door noch een klier die booven het oog ligt, zonder naam genoemd, hebbende wel veertien buyzen, die buyten het ſchreiden dienen om het oog behoorlyk te bevogtigen. Doch dit behoordt tot de heel-konſtige Anatomie.

De ooge vermeerderen zeer de ſchoonheid.

Het goed maakzel der oogen en de plaatzing vermermeerderd voornamelyk de ſchoonheid van het geheel aangezigte; want de verſcheide Formen, het zy groote oogen, het zy kleine oogen, lange of ronde oogen, of ſchelluw, of ſcheef in het hoofd-geplanten oogen, of eenigen anderen trek, konnen niet alleen het opzigt, maar ook de gantſche ſchoonheidt des aangezigts, verminderen of vermeerderen. Jakob hadde Rachel liever dan Lea, om dat Lea teerder van oogen was (dat is; zy had mogelyk leep-oogen) daar en tegen was Rachel ſchoon van aangezigte, derhalven iſſe ook bevallig van oogen geweeſt. Ovidius verheffende de oogen van zyn beminde, zegt datze ſwarte oogen heeft; gelyk dan ook Homerus willende te kennen geven dat ronde, groote en ſwarte oogen de ſchoonſte

Gen. 29. vers 30.

zyn,

zyn, aan *Juno* oſſe-oogen heeft toegeſchreeven. De tyd heugt ons noch dat men onder de jonge luyden en het vrouwelyk gezelſchap plag te zeggen, dat groote ronde oogen, de mode was; ook zyn 'er de Spaanſche en Griekſche Vrouwen noch moedig op. Den Arabiſchen Genees-Meeſter *Averoës* ſchynd egter van andere gedagten te zyn, als hy zegd; dat die zulke groote oſſe-oogen in de kop hebben, gemeenlyk kleinmoedige en vreesagtige menſchen zyn. De kleine naauwe en langwerpige oogen, ſtaan ganſch niet gracelyk; alhoewel haar zommige volken als een eygen erf-goed met zulke moeten behelpen: onder welk men de Chineezen en Tarters niet en moet mis tellen. De Egyptenaars hebben altyd roode en vuurige oogen, dat zommige het ſcherpe ſtof en zand toeſchryven datter door de droogte des logts, (door dien het 'er weinig regend) geduurig opgeheeven word. Onder de Neerlanders zyn de bruyne oogen gepreezen, en daar zyn malle wyven die der een kind te liever om hebben. De graauwe noemt men honds-oogen, de blaauwe kat-oogen, de heele groote, kabbeljaauws-oogen: en die vervaarlyk groot zyn, is men gewoon na een Sauſiertje af te meeten. Daar is noch een oude brief in weezen die uyt Jeruzalem aan een Rooms Voiſt geſchreven is, in welke onder andere dingen die van de Zaligmaker gezeid worden, aangetekend is, dat Chriſtus op de Aarde verkeerende, groenagtige oogen heeft gehad.

In de Tronie-kunde en krooſt-zweeming, zullenwe over de beeſte-menſchen, dat zyn zulke, die geheel en al na het krooſt van zommige dieren, als na een Leeuw, na een Os, na een Swyn, na een Hond, na een Kat, na een Aap, na een Uyl, of

na iets anders komen te zwemen; noch verscheide dingen de opzigten der oogen rakende, aanmerken, en achter dit Hoofd-Stuk met eenige staaltjes in vertoog-schetzen aanwyzen. De Poëten hebben weegen de schoondeid der oogen, niet oneigentlyk gezeid datter een betooverende kracht van de zelve af-straald: Dus stelde zeker Konstenaar onder een slapende Venus een opschrift, waar in hy de beschouwers vermaande haar niet wakker te maken op datze door het openen van haar oogen, de haare niet sluyten en mogt. Gelyk dan ook den Wysen Syrach op dat inzicht, ons belast, dat wy de Maagden niet te zeer aanschouwen zullen, op datwe teegens haar niet ontsteeken worden; en op een andere plaatze; datwe onze oogen van schoone Vrouwen moeten afwenden, en een vreemde schoonheid niet begluuren: om dat door der zelfver oogen, de liefde als vuur word aangesteeken: en daarom bidt hy Kap. 23. dat hem Godt voor een ontugtig gezigt wil bewaaren. Den Heiligen man *Job*, betuigde dat hy een Verbond met zyn oogen gemaakt hadde, om op eene Maagd geen agt te slaan. Dan gelyk deeze Mannen meest zien op eenige geyle wanwenzels der oogen, die slegts schynen het vermoogen te hebben om een koelen Troevert tot onkuysheid te ontsteeken; (want volgens Syrach, worde de Hoererye eenes Wyfs bekend door de verheffing harer oogen, en wingbrauwen.) Zoo staat ons aan de ander zyde aan te merken, dat zelfs de oogen op een uitsteekende wyze, wanneerze onder een schoone bevalligheid geheel zediglyk bestuurd worden, de beschouwers veel eer tot Kuisheid, dan tot het tegendeel konnen aanmanen; ja alle on-eerlyke vonken die daar te vooren

ren liggen, konnen uytbluſſen. Nazianzenus getuygt dat de H. Maget Maria, d' uytſtekenſte onder de ſchoone en Eerbaarſte is geweeſt: die na 't zeggen van Barradius zoo ſchoone en aanminnelyke oogen had als eenig Menſch ter weereld: maar nogtans zoo zedig en eerbaar, dat haar weezen (volgens 't getuygenis dat Salmeron zelfs uyt eenige Joden haald) alleen de beſchouwers de kuysheyd aanrade. Den Geleerden Beza heeft in zyn verklaaring over Salomons Lied, een nette ſchets van de kragt der ſchoone oogen in deze woorden ter neer geſteld: gelykerwys zeyd hy, in het aangezigt, de ſchoonheyd boven alle andere deelen van 't lighaam, uytmunt, in zulker voegen, dat een bevallig wezen voorts alle overige mismaakthe=den des lighaams bedekt; en in tegendeel waar het aangezigt leelyk is, geen aangenaamheyd in het gantſche lighaam beſpeurd word; alzoo bekleeden de oogen in het aangezigt de eerſte plaats, om een welgevalligheyd, byzonderlyk de liefde te verwekken; die door de oogen gelyk als ingedronken word; en influypende door die open Venſteren, tot het binnenſte van onze herten indringt, de gemelde Syrach zeyd verder. Wat ymand in den zin heeft, dat ziet men hem aan de oogen, het zy goed of quaad: en al van overlang is de ooge een bode des Herten genoemd. De natuur-kundigers die op 't verſcheyde maakzel en ſtandt der oogen nauwkeurig agt gegeve hebben, houde de holle groote vlakke oogen niet voor een goed teken. Van de menſchen die groote bleeke oogen in de kop hebben, plagtenze te zegge datze onbeſchaamd, nydig en luy zyn. Ook hielden zy de ronde groote oogen beter dan de vlakke. Heel zelden zullen ons de heel

kleine oogen wat goeds belooven; ook niet die uytpuylende zijn. Dat ook de heele kleyne Oog-Appels in een tamelyk ruim wit, een by na onfeilbaar teiken van een boosaardigheid zyn, hebbenwe meer dan eens waar bevonden: ook ziet men het zelve in verscheide dieren, als aapen, vossen, Indiaansche muyzen, slangen en diergelyke. Schuyns-uitgerekte oogen die den trek voorwaars uyt van het aangezigt volgen, mag men wel verdagt houwden, want daar schuild dikwils een boefjen agter, en zy zyn heel zelden leedig van kwade parten. Menschen die van een goed inborst en vroom van aard zyn, dryven veelzints de oogen in een zagte melkagtige waassem. Gelyk ook die gene welke drooge oogen hebben, en wat droevig in het hoofd staan, gemeenlyk beleefd en eerbiedig in het aanspreeken van een ieder zyn. De ooge is een klein deel van de mensch, maar zoo waardig, dat zoo hy slegts eenig gebrek aan de zelve heeft, den geheelen Mensch aanstonds daar na vernoemd word: hier van daan komen de scheld-namen, van scheele quink, scheloen scheelen duyvel, leep-oog, kink-oog, blinde-putter, koppen-kyk-leelyk, duyvel by nagte en diergelyke meer: want de benaamingen zyn zoo meenigvuldigh als de veranderlyke toevallen en sweemzels der oogen konnen opgeteld worden; dat ook wel omtrent eenige andere gebreeken meer; maar niet zoo ligt noch zoo algemeen gezeyd word. Behalven groote en kleine oogen, is men die in de wandeling gewoon te onderscheiden, in donkere oogen, klaare oogen, schoone oogen, lelyke oogen, vuyle oogen, traan oogen, leep-oogen, Peerel oogen, waater oogen, drooge oogen, styve oogen, dryvende oogen, blinken-

kende oogen, blixemde oogen, klak-oogen, blik-oogen, kat-oogen, ſpriet-oogen, hangende oogen, verheven oogen; roode oogen, vuurige oogen, ſchierlyke oogen, ſchietende oogen, bevende oogen, ſtikziende oogen, pinkoogen, levende oogen, lieflyke oogen, bevallige oogen, lachende oogen, vrolyke oogen, droevige oogen, dwerſe oogen, nederige oogen, geyle oogen, booze oogen, ſcheele oogen, loenze oogen, verdraaide oogen, zedige oogen, holle oogen, bolle oogen; lange oogen, ronde oogen, diepe oogen, blinde oogen, en in meer oogen als Argus had.

Maakzel en dienſt der Neuze.

De NEUS ſtaat in 't midden van't aangezicht, en vercierd deszelfs Schoonheid wonder veel: En ſchynd het ſpreekwoord daar van genoomen te zyn, als men zeid: Die zyn neus afſnyd, ſchend zyn aangezicht. En, een mooije gevel vercierd het huis (dat onzes achtens, eigentlyker op het Voorhoofd paſt) 't geen zommige ook ſpottender wyze gebruiken, als ze willen zeggen dat iemand wel geneuſt is. Van de verlede tyd als de woeſte Denen, Engeland vermeeſterden, word getuigt, dat veel Engelſche Dochters haare neuzen afſneden, om hun door de mismaaktheid alzienelyk te maken, voor de onbeſuisde Verkrachters: Zoo 't waar is, 't was veel voor de kuisheid gedaan: In onze dagen ziet men 'er weinig, die de neus hebben verlooren om de Maagdom te behouden: zy hebben miſſchien aan haar Voor-gangſters gezien, dat als men dat Deel kwyd is, dat het niet weer uitwaſſen wil; en dat het geen men onder de Schorteldoek draagt, zoo naauw niet in 't oog loopt. Eenen *Talicotius* heeft in zyn nieuwe Heelkonſt, een maniere gevonden, om nieuwe neuzen aan te zetten; leerende zulks doen

Of men een nieuwe Neus kan aanzetten.

 door

door middel van een stuk vlees uit een spierig deel van den Erm genomen, en levendig daar aan gevoegt, en vast geheeld; dan afgesneden, en met compressen of drukdoeken en plaasters allengskens de form van een neus gegeven. Dan hy en wyst geen manier aan om 'er een been in te krygen; 't en zy dan dat hy zulks met een baleyne doen wil, als de Vrouwen in haar tabberd-lyf draagen, om dat styf en strak te houden: van welke dingen wy den Heelmeesters d'ondervinding laten. Dit weten wy zeker, dat het in de boetzeer en schilderkunde geheel zeker kan geschiede en dat noch zonder bloedstorten. Eenen *Magastenus* schryft, dat de Indianen die men *Nomades* noemd, geheel geen neuzen aan 't aangezicht hebben; zoo 't waar is, men kan wel denken hoe moy zy 'er uytzien. Doch wy houden het voor Quakjes, die om datze wat ver van honk t'huis hooren, by de slechthoofden noch al geloof vinden.

Verschyde formen van neuzen.

De neuzen zyn zeer verscheiden van form, en fatzoen, en zyn een wezentlyk deel van 't aangezicht, waar aan men iemand kend, inzonderheid in de beschouwing van op zy: als in de medaljes en schouwpenningen openbaar is. Het verheven kraakbeenig deel, met den trek van de rest na beneden, kan in meer dan agt onderscheide geslachten aangemerkt worden: want de neuzen zyn of geheel recht, of geheel kamuis, of eenparig hol ingebogen; of eenparig verheven dat is Havix-neus gewys. En dit is de eerste zoort. De tweede zoort zyn, of eenigzints kamuis of ongelyk verheven. De derde zoorte zyn de bovenste partyen, regt en onder hol. De vierde zyn boven recht en onder verheeven. De vyfde zoort zyn boven hol, en onder

der recht. De zesde zoort zyn boven hol en onder verheven. De zevende zoort zyn boven verheven en onder regt. De achtste en laatste zoort zyn boven verheeven en onder holachtig of kamuis. En in alle deze zoorten, vind men korte, lange, en middelslag, ook die mismaakt, in breedte, dikte en in scheefte zyn: Welke hoedanigheden der neuzen, in de volgende Afbeeldzels, die wy tot de Tronie-kunde hebben afgericht niet ongenoeglyk zyn na te speuren. Die ons uit de Antike Statuen, en Borstbeelden, de schoonheid der neuze willen leeren kennen, zeggen dat de rechte neuzen, die een vierdedeel des hoofds uitmaken, en middelmatig na voren uit gaan, en boven op, na beneden wat vierkantig afloopen, de schoonste zyn; welk we ook in veel schoone Pronkbeelden waargenomen zien. De Vrouwen die de snipneuzen hebben, dat zyn neuzen die wat langachtig, zeer scherp na onderen wat veel voorwaarts uitkomen, beschuldigt men dat ze zeer gering en geheel niet van de goedaardichste zyn. Die reechte eenparige neuzen hebben, zyn gemeenlyk verstandige huismoeders: maar de dikke dompen en Snofneuzen veelzints onverstandige Verkens; of ten minsten bot en zelden van de zindelykste. Vuylneus is een gemeene scheldnaam onder het vrouwvolk. Behalven den dienst die de neus heeft ontrent de Reuk, (want zy kan met de oogen te zamen den mensch voor drie geloofbare getuygen verstrekken; om wanneer hy gezond of ziek zynde, iets nuttigen, eeten, drinken, of innemen wil, te vooren doorzien en ruiken, verzekerd te worden dat het goed is, of hoe het hem gevald.) Zoo heeftze noch verscheide andere gebruiken, die haar eygen zyn.

Welk de schoonste neuzen zyn.

Want voor eerst moet de lucht tot voeding en onderhoud der zinnelyke en levendigen geesten door de Neusgaten in en uit spelen; welke ook zommige meenen dat ze tot verkoeling van 't hert dient. De neus geeft mede verlichting in 't ademen; want terwyl men spreekt, of drinkt, of aandachtig elders op denkt, zoo kan den adem daar lichtelyk zachtjes door uitgaan en wederom ingetrokken worden: Alhoewelze aldermakkelykst zulks door beide dat is met de mond te gelyk doet, en hier van daan scheind het sprookje gekomen te zyn, dat men van luiden die de Onderneus ver over de mond hangt, (*Bek-an-Neus* in de wandelinge genoemd) zegt, datze niet ligt sterven konnen, om dat de geest de mond uitgaande, den Neus wederom invliegt: doch men zouw eigentlyker konnen zeggen, dat de geest in 't sterven ten neus uitgaat; om dat die in de
Gen. 2: 7. schepping den mensch door die weg ingeblazen is; Gelyk Job zoo spreekt, van 't geblaas in zynen Neuze. Invoegen dat die door dezelve weg zou uitgaan daar hy in gekomen is. Maar die weet wat eigentlyk sterven en ophouden van leven is, zal alle dusdanige praatjes, voor Fabeltjes uitlaggen. Men word de dienst der Neuzen in de ademhaling best ontwaar, wanneer men verstoppingen in 't hoofd heeft, of vast en droog van Herssenen, met een tay vocht versnotterd is. En dus blykt het ten anderen, dat de onreinigheden der herssenen, als snot en kwyl, door de Neus uitgelost moeten worden. Ten derden, geeft de Neus de rechte toon en klank aan de stem; gelyk men kan hooren als men de Neusgaten in 't spreken met de vinger toehoud. Zulks dat men de Neusgaten moet aanmerken als de geluid

of toon-gaate aan de fluyten en andere Muſiek-Inſtrumenten.

De vervoeging of koppeling van de neus met de wingbrauwen en voor-Hoofd; kan meden op twee wyzen onderſcheyden worde. Namelyk in holaghtigen, en in regt-gaanden. Doch de laaſte zoorten worden voor de ſchoonſten gehouden. En men zietze in de ſchoonſte Antyken ook zoo waargenomen.

Koppeling der neus met de wingbraauwe of voorhoofd.

De neus is in gezonden menſchen meeſt van het zelve Koleur met het aangezigte, alhoewel die aan eenige Blauw, en aan zommige tamelyk vuurig is. De heele roode neuzen noemdmen gemeenlyk kalkoen-neuzen ook wel brandewynneuzen, om datze veelzints, door het nypen van ſterken drank, en on-eyndig tabak-ſmooken gebooren worden. Men ziet dronken neuzen, daarmen de Wyn by na uyt tappen zouw; en wy hebben een drinke-verkooper dapper gebelgt gezien, om dat hem een Kitte-Boer vroeg, hoe veel zyn neus van ſchilderen gekoſt had? de genezers ſchreyven, om de neuzen die te gloeyend van koloryt zyn, op nieuws te dood-verwen onder anderen genees-middelen voor, datmen eenigen bloed-zuygers aan den aars moet zetten. Indien het geen wyze luyden zeyden, men zou meenen datze er de gek meede ſchooren, en een onnoozel menſch zouw het voor onregtveerdigheyd uitſchelden, datmen den aars doet boeten het geen den mondt en het keel-gat gedaan hebben; gelyk zekere Jonge Juffrouw haar met duſdanigen een dringreden een nodig geordioneerde kliſterie van het lyf poogde af te kakelen.

Porta beweerd uyt de ouden menſchkundigers,

dat die heel groote neuzen hebben, gemeenlyk vinnige oordeelers zyn, die niemand als haar zelven behagen, en andere bespotten. Doch wy meenen dat egter een heel groote neus, noch beeter dan een heel kleyne is. Die een geheel kleyne neus hebben, zyn dikmaal wispeltuurig in haar Berading, zlaaf-agtig van gemoed, en vaak wat haak-agtig van handen. Een styve regte neus beteekend veeltyds losheyd van tong, en wat groot-sprekende. Menschen die dwerze of gewronge neuzen hebben, zyn gemeenlyk dwers van verstand. Dik geneusde zyn meest voorzigtige menschen. Maar die heel dik en breed zyn als de Ossen, loom-aarzen, en zomtyds wat baatzoekenden. Raven-Neuzen: of die van 't begin aan Krom loopen, beduyd dat ymand wat diefagtig is: doch een Arends-neus oordeeld-men hoogmoedig te zyn. Dusdanigen neus was eertyds de Persianen een grooten Eer, gelyk Xenopon en Plutrachus van Cyrus verhalen. Onder die volken word niemand tot de Koninglyke waardigheyd verheven, dan die met zoo een Arends-neus begaaft is. Artaxerxes ziet men ook alzoo op eenen penning verbeeld. Onder de Romeynze Keyzers, die den Adelaar als een Koninglyke Vogel, en als haar eygen teyken hebben gevoerd, ziet-mender veele met verheven neuzen. Waar van dusdanigen neuzen, Keyzers neuzen in de wandeling genoemt worden. Een neus boven wat uytgehold, en van daar na onder omgebogen als een Haan, geeft te kennen dat ymand wat hoeragtig is. Hierom hebben d' oude de geyle Satyrs, met zulke neuzen verbeeld. Menschen die haar neus boven breed, na onder smalder afloopt, hebben gemeenlyk veel snaps en praaten veel bezyde de

Waarheid. Neuzen aan het eynde dik of stomp, geven by na zonder faal een bot verstand met laatdunkentheid te kennen. Lange Neuzen aan het einde scherp, zyn ligtveerdig, en wat haastig. Die ronde Neuzen hebben, die aan 't eynde wat opsweld, zyn kloekmoedig, by aldien het na een Leeuw aard. Die vlakke ingebogen Neuzen hebben, na de sweming van een Hert, zyn zomtyds Geyl en Onkuis; en men zegt dat de Herten deeze Togt dapper onderhavig zyn: en datze op de tyd van verzaming veelzints krank van Teel-zugt zyn. Die korte vlakke Neuzen hebben, vallen wat diefachtig en brooddronken: en die de Neus wel tot de form van het aangezigt hebben, zyn door den band goed slag van Menschen. Maar aan de qualyk geproportioneerde, haperd veelzints wat; men zegt niet heel vergeefs, van iemand die elders in verdagt gehouden word: men kan het hem aan zyn Neus zien. Doch deze regel sluyt veel uitvlugten in.

De Neus-gaten verdienen ook haar opmerking; want die wyde en groote Neus-gaten hebben, zyn meest-deels, furieuze, woedagtige en gramsteurige menschen: zy worden in die quade togten ook merkelyk door de groote Neusgaten geholpen, nadiender in zulken daad veel logt tot voeding van de Geesten, moet na binnen gesnove worden, om alle de leeden vol en vaardig te houden tot die beweging. Die dan aan de Konst-beelden, ruyme Snuvers aan de Neus toepast, zal de gramschap te bet daar door uitdrukken. De Paarden die groote Neusgaten hebben zyn gemeenlyk moedig van aard, en worden beeter gehouden dan andere. Kromme opgespannen Neusgaten zyn mede een gewis Teeken van Gramschap. Naauw-geslooten Neusgaten beduiden

Uyt-

Uytzinnigheid, of Stomheid, of beſwaarde Spraak. Menſchen die de Neusgaten na boven open ſtaan, plagt men voor barmhertig en mewarig te houden.

Maakſel en dienſt der Ooren.

De Ooren zyn twee in getal, een te weederzyden het hoofd geſteld; dienende beyde uytwendig en inwendig tot werktuigen van het Gehoor, en daarom noemdenze een Oud Schryver niet oneigentlyk, de Poorten der Wysheid. Uytwendig ſchynenze wel eenigzints tot Cieraad gemaakt, maar de Form van haar maakzel is voornamelyk zoo geſteldt dat de herſſenen door de invliegende logt, en de beweeging der ſterk geluid geevende klanken, niet en zouden beſchadigt worden; gelykze dan ook inwendig met een ſlek of kink-horensgewyze Krol gemaakt zyn, op dat het geluyd, gemiddeld en als door een gevronge Trompet, wel ſterk door-dringende, nochtans zonder te grooten beweging zou mogen na binnen gaan: tot het welk zeer veel helpt dat de ſchelp-wyze holligheid met eenige buldtagtige kanten rondom de opening bezet is, tegens welke de logt, door eenige klank bewoogen, aanſtoot en na binnen bepaald word, zonder geheel voor by te ſnappen. Gelyk zulks ook zomtyds onzeker en by wyze van afſchamping toegaat; als wanneerwe gewoon zyn van half gehoorde dingen te zeggen; daar is me zoo wat voor by myn Ooren gewaayd, doch dat gebeurd meeſt deels wanneer de denkingen elders anders op geveſtigt zyn. De Formen der Ooren zyn eenigzints verſcheiden; zelfs wel aan een en het zelve Menſch, want wy hebbender gekendt, die een gezoomde en een ongezoomde Oor hadden; ook zyn byzonderlyk de lellen verſchillig; want zommige zyn groot en lang neerhangende, andere wederom zyn kort en klein; eenige ſtaan plat

en

en als tegen de zyden des hoofds aangeplakt, 't geen men wel meest aan de vrouwen ziet, die zulks van de hulzels en spangen krygen ; ook aan eenige mannen die mutzen met oor-klappen dragen, hoedanige eertyds by de week-gebakken Engelsen, en zieke Schotten gemeen waren. Andere wyken met het boven en agter-deel tamelyk van het hoofd af; welk meest aan de mannen gezien word, die heel kort hayr dragen. En gelyk men de verkens en honden die steyle en regt opstaande ooren hebben gewoon is daar by van andere te onderscheiden, zoo is men thans gewoon die luyden, in welk weinig reden of bescheidentheid omtrent algemeene dingen te vinden is, den naam van steyl-oor te geeven. Die kloek van verstand zyn, zegt men dat de ooren vast aan het hoofd staan; en die een hayr meer dan half wys en goed van aard zyn, is men gewoon lob-ooren te noemen. Het opperdeel der oore noemen de Latynen gemeenlyk Vannus, dat is een Wann, om datze omtrent die Figuur maakt: doch alswe aan 't woord Lobus, dat is de Lell van het oor gedenken, zoo zynwe in twyffel of 't spreekwoord lob-oor en goede lobben, daar van niet mag afkomstig zyn. De honden met lange platte lob-ooren zyn gemeenlyk mak en goed, maar de steyl-ooren veezlints oolyke keffers en vinnige byters.

De ooren zyn van kraakbeenig stof gemaakt, op datze styf aan het hoofd zouden konnen over-end gehouden worden, en nogtans gebuygzaam zyn : het geen door een enkele lap vlees zonder been niet en kon verrigt worden. En geheel van been mogtenze ook niet zyn, want dan zoudenze door uyterlyk geweld ligt gebroken worden. Ja 't is te geloo-

ven, datter nauw een ſchool-kind, of een Ambagts leer-jongen, zyn meeſter verlaten zou, die met ongeſchonde ooren zyn moer te huys zou komen. De ouders, de ſchoolmeeſters, kaknaayſters, werkbazen, daggelders, ja de jongens onder malkander, praaten niet als van om de ooren te ſlaan, voor de ooren te bruiyen; oorvygen te geven, en diergelyke; zelfs over de minſte misſlag, moet een wisſlag vallen: of ten minſten gedreigd worden. 't Was dan meer dan billig, dat de ooren, die zoo veel te lyen hebben, vaſt aan het hoofd, taay van ſtof, en niet al te teer van gevoelen, maar ſnel van gehoor gemaakt wierden. Het is een leugen dat in Sicilien menſchen gevonden worden die zulke groote ooren hebben datze er het gantſche lighaam mede dekken konnen, alhoewel men het in de boeken vind aangetekend.

Die met opmerking des menſchen doen en laten beſchouwd, bevind in veel gevallen dat de Tronieramers niet altyd mis taſten: het gaat dikmaals zeeker dat heel groote ooren, een teeken van Sotheid, en veel ſnaps zyn. Ja Ariſtoteles mag hier gelooft worden als hy zegt, datze gemeenelyk langh leeven; want de gekken leeven zonder zorg. Doch of ze groote geheugenis hebben als Porta aanteekent, daar zouw aan te twyffelen vallen. Het gebeurd veelzints dat die kleine aap-achtige ooren hebben, ſtraatſchenders zyn, en geern diefje ſpeelen, daarze haar inbeelden niet gezien te worden. Ook zynze veelzints gulzige eeters, en wat onkuys: die ſmalle lange ooren hebben, zyn nydige menſchen. Ronde ongefatzoeneerde lap-ooren, beteekenen onleerzaame, en de machtige uitgeholde ofte beſneedene ooren, leerzaame en opmerkende menſchen. En of wel den

den H. Stephanus in ſyn vermaarde aanſpraak voor den Joodſen Raad het oog heeft op de inwendige Beſnydenis des Herten, die den Joden ontbrak, volgens de belaſting, *Deuteron.* 10. *vers* 16. Nogtans blyft het opmerklyk dat hy dat onleerzaam en wederſpannig volk, Onbeſnedene van ooren noemd. Actor. 7. vſ. 51.
Ook ſchynd de Zaligmaaker onder deeze bedenking te ſpeelen, als hy zoo dikmaals zeyd: wie ooren heeft om te hooren, die hoore. Menſchen welke goed en zedig van manieren, en mannelyk van omgang zyn, hebben gemeenlyk fraye en welgemaakte ooren aan 't hoofd. Welkers form een weynig na 't vierkant, en vaſt beklonken ſtaat, beloven wat goeds, en 't zal zelden miſſen, al zegtmen van zulke datter de ooren vaſt aan 't hoofd ſtaat. Die roode ooren hebben, zyn veelſints wat ſchaamagtig van aardt; doch de Schaamte moet men meer in toevallige, als in natuurlyke teekenen zoeken. Als de menſchen zeer beſchaamd worden, dan vlied gemeenelyk de warmte uyt de oogen en d' omliggende partyen des aangeſigts agterwaards, en vertrekt zig na de ooren: waar van daan men dikwils reden vind te ſeggen: Hy wierd rood tot agter zyn ooren. Wy hebben meer dan eens gezien, dat de oogen der menſchen in een ernſtige beſchaamdwording, beſturven en als doode Vis-oogen in 't hoofd ſtonden.

Maakzel en dienſt der wangen.

De Wangen of Kaaken ſtaan ter weederzyds tuſſen de neus en de ooren, en gaan van 't oog tot ontrent even beneden de Mond, tot daar de kauw-beenen eyndigen. Men kanze gevoegzaam in twee Deelen onderſcheyden; het boovenſte deel, dat onder de oogen tot de lengte van de neus, en tot na by de Ooren gaat, is eygentlyk de regte

plaats der bloozentheid of der rood of beſchaamd-wording. Dus ziet men dat zelfs die gene welke van Natuuren niet bloozend aan de wangen zyn, in de beſchaamd wording egter rood worden. Ja gelyk het ſpreek-woord zegt, van wegen de hoegrootheid der ſchaamte, zomtyds rood worden tot agter de ooren. De onderſte deele der wangen zyn wat ſlapper om datze haar in het blazen zouden konnen uytzetten; ook diend het om een loſſigheid en ruymte aan de mond en lippen in het ſpreeken te geven; want nadien de mond nu wyder dan enger moet open gaan, zoo zou zulks een groote ſpanning maken by aldien de onder-wangen de gezeyde ruymte en loſſe velligheidt niet was gegeven. En alhoewel het tong-lid in het ſpreeken meeſt ſchynd te doen, egter word 'er in 't ſpreken een tamelyke ſnelle beweging in de onder-kaken gezien. En hier van daan is het buyten twyffel dat men die gene, welke te veel ſnaps hebben, en het mondſtuk wel tot haar wil hebben; gemeenlyk wapper-kake noemd. Gelyk ook het woord kakelen, van het veel en on-eyndig roeren der kaken, niet duyſterlyk zyn afkomſt belooft. Die by het gebrek van veel ſnappen, noch een feil in de Natuur hebben, namelyk datze beſlabberd van taal zyn; is men gewoon hodde-bekken te noemen. De uytzetting der onder-wangen, die eygentlyk de kaken zyn, komt den Trompetters en Hoorn-blazers byzonderlyk te pas: gelyk dan ook de muskelen welke in de verrigting van blazen de meeſte dienſt moeten doen, daarom Trompetters genoemd worden; als in de beſchouwing der muskelen zal gezien worden. Men oordeeld dat ſmallen Wangen die zig wat Apen-bakhuys-gewys vertoonen: de

Oorſprong van 't woord wapper-kake en kakelen.

En van hodde-bekken.

quaad

quaadwilligheidt en ſchalk-heidt van den menſch te kennen geven : ook zyn het dikmaal heimelyke bedriegers. Lange wangen houd men voor ydele praters en beuzelaars. Dikke wangen die van de oogen af-ſtaan, geeft nydigheid, gelyk ronden wangen, bedriegelyken zeeden te kennen. Vlees-agtige wangen aarden wat na onwetenheid. Doch die donkere wangen en een tryſtige neus hebben, zyn tot alle boosheidt over gegeven. Cicero heeft elders iemands Beeſt-agtige fouten, door het voor-teeken van ruyg-hayrige wangen voorſpeld. En dat rooden en opdragtigen wangen het veld-teeken van een likke-Broer zyn, behoeft men in geen boek te ſchryven.

De Mond heeft zyn gebruyk tot het ontfangen van de ſpyze, en die daar in door hulp van de tanden te maalen; waarom miſſchien het woordt bak-huys voornamelyk op de mond gepaſt word: dewyl daar de gemeenen ſpys-bereiding als in een koken of bak-huys verrigt wordt; zulks dat men qualyk ſpreekt, wanneer men bakkes zegt. En aldus ſchyndt het eenigzints waar dat bak-huys en met oorlof kak-huys, eenigzints opzigtelyk tot malkander ſtaan. Zeker Timmer-mans gezel eens arbeidende daar drie of vier Kajooten van meiden waren, daar hy wat mede dag-diefde, nam aan te bewyzen, dat haar mond zoo wyd als den bril van het zekreet was: het welk, hoe leugenagtig het aan die malle bonnen geleek, hy egter aldus betoogde: hy nam zyn Paſſer en ſperde met bei deſſelfs punten een van die grielen haar mond-lippen zoo wyd open alsze lyden konden; en uyt dezen opening des Paſſers, een ronden cirkel getrokken, en met kryt omſchreeven hebbende, bevonden die Zottin- Maakzel en dienſt der mond.

nen al lachende, dat dien Timmer-Man hem niet alleen wel op zyn mate verſtond, maar ook dat haar lieve bakhuysje, zoo wyd was als een Kakhuysje.

Apulæus zeyde van de Mond, datze was de uyt en ingang des gemoeds, de deure van de reden, en de vergader-plaats der gedagten. De mond diend voornamelyk om den adem en Uytwaaſſeming te laten paſſeeren. Als mede om door hulp van de tong en lippen, het uytgeblazen Keel-Geluyd, tot woorden te formeeren; Waar toe het noodig is datze hol, en als een verwelfde ſpelonke gemaakt is: Ten vierden diendze ook om de overtollige vogtigheden, met hoeſten en rochelen uyt te werpen: Tot alle welke gebruyken zy zoodanig met ſlappe Zy-Wangen moeſt geſchikt zyn datze makkelyk open en toe konde gaan. Om dat een kleyne mond tot de ſchoonheyd van een Vrouw behoord, daarom ſchynd het aan de Mannen een verwyftheyd te beduyden. De ſchoone Helena is ons van ouds met een klyne mond beſchreven; doch een groote mond paſt den Oorlogs-Man en Soldaat. Hierom plagten ook d' oude de Heldinnen, een tamelyk Sla-mondje toe te paſſen. Die een overmaten opgeſperde mond hebben, als een Ram, of een vis, dat zyn veelzints ſotten, of gulzige ſchokkebaſten. Het is opmerkelyk dat meeſt alle de dieren die rauw vlees eten, als Wolven, honden, enz. een wyde ſplyting aan de mond hebben. Een klyne mond die wat Aaps-gewys of vos-agtig na buyten ſteekt, plagt wel een teeken van doortraptheyd te zyn. Die de mond als een beer na buyten uytgaat, zyn te mets dwaze menſchen en ſotte klappers. Men heeft meer dan eens geſien, dat die het mond-ſtuk wat verkens-muyls-

ge-

gewys voor uyt ſtooten, en daar by omgekrulde lippen hebben, zeer ongehavend in haar zeeden zyn. Wy hebben een ryk en aanzienelyk Heer gekendt die dus gelipt, om zyn ſlordig leeven, het zeeuwze verken, door heel Neerland genoemd wierd. Als iemand de mond leeg neerhangd, bevind men zulke menigmaal veranderlyk van zinnen en vreesachtige ſchytebroeken. Een holle ingaande mond, (namelyk als de plaats van de mond tuszen de neus en de mond holachtig is) zulks is van over lang voor een brandmerk van onkuysheidt gehouden: men zegt dat Socrates zoodanig van mond was en hy beleed zelfs dat zyn Natuure tot de geilheid ſtrekte, maar dat hy egter kuys door de beſturing der reden leefde.

De Lippen, die men ook lappen ten aanzien van haar fatzoen en dienſt zou konnen noemen, dienen tot verciering van de opening des monds, en om die als met twee Slot-deuren te ſluyten, de tanden en haar bolwerken daarze in geplant ſtaan, van de buyten-zyde te beſchermen, als mede om de ingenomen ſpys binnen te houden, totze volkomen gemaalen en met vogt uyt de quyl-vaten gemengdt is, om na de maag te gaan. Behalven het verſcheide gebruyk en misbruyk dat de lippen in het kusſen hebben. (Gelyk 'er ook aan de onder-lip een gemeene Spier leid die om de mond-lippen gaanden, de Kuſſer genoemd word) dienenze voornamelyk om in het ſpreeken de toonen van de tong, verder op te toyen, en netter te bepaalen; even gelyk men gewoon is in het ſpreeken, de woorden, met de gebeerden der handen te verzellen, en te hulpen te komen; op dat men alzoo de zin en meeninge als met het geheele Lichaam, en actien die

Dienſt der lippen.

uyt het gemoed gehaald zyn, zouw komen uyt te storten. Dit konnenwe gewaar worden wanneer wy de lippen in 't spreken belemmeren, of met de vingers vast houden en in haar beweeging beteugelen. En om dat dit een naare en treurige loomaardigheid in het spreeken geeft; daarom plagten de oude in de dagen van rouwen en droefheid, de lippen met doeken te bewinden, invoegen de zulke ook niet als met droevige toonen, hun woorden konden voortbrengen. Welk zeden-gebruyk ook onder de Hebreen onderhouden schynd; als uyt Ezech. 24. vers 22. eenigzints blykt. De Latynen noemen de lippen Labia, waar van wy buyten twyfel het woord labben, labbekakken, en Labyën over gehouden hebben. Wy konnen eenen spreekenden menigmaal beter van ver hooren zoo wanneer men hem kan zien zyn mond en lippen en zyn gantsche lichaam beroeren, dan wanneerwe hem slechts hooren zonder zien, schoon wy ook veel digter moggen by zyn. Ja de doove weten niet zelden uyt de beweging der lippen te verstaan watter gezeid word; waar van verwonderens weerdigen voor-beelden in de Boeken der Genees-meesters te vinden zyn. Den heer Tulp heeft zulks ook met een Historie van een Sjouwer tot Amsterdam bevestigt. Zoo dat het als mogelyk moet gehouden worden, dat een Mensch ook met zyn oogen hooren kan: als den geswinden Heel-meester Job van Mekeren daar over heeft aangeteekend. Invoegen datwe hier in het voorby gaan te leeren hebben, dat wanneer de beroerlykheid der lippen nauwkeurig geschikt wordt na den zin der woorden die der van de spreekende Beelden moeten voortgebragt worden; en dat daar by komt een eygen en Natuurlyke actie der handen; dat

Hoe wy de spreekende uyt de beweging van de lippen verstaan zonder genoegzaam te hooren.

dat als dan de Beelden in de Schilder-konst, noodwendig zullen schynen te spreeken. Want om dat de menschen alle uyt eenen bloeden gemaakt zyn; en dat de actien die uyt de togten van het gemoed komen, en geenzints van de Burgerlyke zeden afhangen (want die zyn te byster verschillig) by yder zich even eens bevinden, daarom besluyten wy (zoo veel de actien aangaat,) uyt de beschouwing van de geschilderde doeningen, even dat zelve, datwe gewoon zyn in zoo een stand, actie of gebeerde, te denken, te doen en te willen, datwe zulks ook waarlyk voor onze oogen zien gebeuren. Van den Neerlandzen Schilder Jan van Eyk word verhaald dat hy een orgel-spelende Cicilia in het gezelschap van zingende Engelen geschilderd hadde; in welke de actien zoo Natuurlyk verstaan waren, dat een verstandig Zang-konstenaar uyt de trekken van haar mond, en wangen zien kon, wie den Bas, wie den Tenor, wie den Altus, of wie den Superius hield. Doch aangaande het spreken; men moet weten dat daar ontrent eenige verandering kan vallen; en dat wel van wegen de verschilligheid der taal, en het formeeren der toonen, klanken en woorden, wanneer namelyk, dat men ymandt alleen uyt de beweeging der lippen zou meenen te verstaan; want die ontrent het voortbrengen van een en deszelve zaak, geheel anders in de Latynze, anders in de Franze, en wederom anders in de Duytze of eenige andere spraak is. Waarom een dan ook die onderkundig in de taal is, die'er gesproken word, niet en zal konnen besluyten, schoon hy ook iemand noch zoo lang zal zien de mond roeren; dewyl de bewegingen der lippen geschikt worden na een taal die hy niet en verstaat, alhoewel hy uyt

de uytdrukking der actien en gebeerden eenigzints in het algemeen zal konnen verneemen; of 'er onderwyzingen, bestraffingen, beveelen, of diergelyke gedaan worden. Om dat zulks dingen zyn die veel eer van de tochten des gemoeds als van de taal afhangen. In een staaltje of twee konnewe de verschillige beweeging der lippen ontrent de woorden van eenerlei beteekenis, in verscheiden taalen genoegzaam aangeweezen zien, om van de rest te konnen oordeelen, en te konnen zien dat daar men om een woord in de een taal uyt te spreeken, de mond of in het begin, of in het einde, of in het midden moet openen; dat menze in een andere taal, in een woord van de zelve beteekenis, toesluyten moet. Als by voor-beeld. Water, Aqua, l'Eau, enz. Het duyts woord begind met het zamen-brengen der lippen, en eindicht in het openen der mond; het latynze woord begint met het openen van de mond of lippen, en eyndigt op gelyke wyze; maar het brengt de lippen in het midden van het woord om de klank van Q en U te maaken, aan malkander. Het Fransse woord begind met opene lippen, en eindigd by na met heel geslootene. Dan daar zyn andere woorden die met malkanderen zeer na over een komen; en dat wel meest zulke die in klanken overeen stemmen, of van malkander ontleend schynen: als Pater, Mater, Pere, Mere, Vader, Moeder. Welke niet zonderling in de beroering der lippen verschillen, en in de beteekenis geheel overeen komen. Schoonze uyt verscheide taalen genoomen zyn.

Verschyde talen geven verschillige beweging de lippen in een en 't zelve ding te spreken.

Die hun werk hebben gemaakt naaukeurich te ondertasten hoedanigen groot vermoogen de mond, de tong en lippen, zoo in de eerbaare, als in de on-

onkuyſſche, overſpeelige, en hoerachtige omhelſing van Man en Vrouw-Menſch hebben; die hebben tamelyk net aangeweezen hoedaanige onheilen, uit 't onbetamelyk beſtuur der lippen in de bekuſſing voortſpruiten. Doch wy vinden niet raadzaam die hier breed uit te haalen, om datze in onze ordineeringh een voegzamer plaats zyn ingeruimd. De hoegrootheid der lippen, is in 't leeven zeer ongelyk; doch de kleine (niet die te klein zyn) zyn de ſchoonſte: welke wanneerze gloejend en Natuurlyk rood van Verwe zyn, en een lieflyke mond losjes beſluiten, een tronie zeer verfraajen.

Die uit de lippen eenige van der menſchen aangeboren feilen, of natuurlyke deuchden willen voorzeggen, meenen waargenomen te hebben, dat dunne lippen en een groote mond (alwaar de bovenſte op de onderſte ruſt) veelzints kloekmoedichheid beteekend. Gelyk dan ook dusdanige tronien eenigzints na die der Leeuwen ſweemen. Doch dunne lippen en een kleine mond, op de wys als men aan de Katten ziet, geeft eenigzints een onvermogen en vreeſagtigheid te kennen; doch zy zynder wat kat-agtig, dat is wat boosaardig by. Wanneer de dunne lippen by de honds-tanden wat opgezwollen zyn; zulks geeft gemeenlyk, On-Edelheid en een vuilen aard te kennen; ook ſweemd duſdanigen mond-gebit te eenemaal na dat van een Verken. Die de boovenſte lip en het tand-vlees zeer uitſteeken, zyn gemeenlyk zeer geneegen tot Spotten, ſchimpen en ſchieten. Polémon zegt 'er van datze kwaadſpreekers en wat haak-achtig van Vingeren zyn. Die de booven-lip wat oover de onderſte hangen, bevind men dikwils voorzichtige menſſchen. Eſopus die in deeze deucht byzonder

uitſtak, word ons ook zoodanig gelipt beſchreeven: Het overhangen van de onderlip, is niet altyd een quaad teeken: alhoewel het in zommige ydele praterry, en zware gedagten beduid. Men kander dit onderſcheid in aanmerken: dat het aan de wyd-bekken, of die groote monden hebben, onbeſchaamdheid des gemoeds, maar aan kleine monden niet zelden eergierigheid en lof-behaling door weetenſchap voorſpeld. Die van Natuuren flauwhertig of kleinmoedig zyn, ziet men de lippen gemeenlyk by de ſny-tanden opgeſwollen. Die de onder-lip dik by de honds-tanden hebben, zyn dikmaal quaad-ſpreekers, en vuyle Fenyn-zaayers. En om dat de vergiftige ſlangen dit ook aan haar onderſte Kieuwen laaten zien, is het niet heel mis getaſt wanneer men dit Volkje, Slange en Adderen-gebroedzels noemd. Lippen die van onderen verlaaten, en neergezonken hangen, worden by veele een teeken van traagheid gehouwden. In de afgerede Peerden, Ezels en werkbeeſten, ziet mender zomwyl een bootsje van. Ook word het in het algemeen gezeid, dat de lippen die het aangezigt mismaaken zelden wat goeds beteekenen.

Maakzel en dienſt der tong.

Behalven dat de Tong de Formeerſter der woorden is; is zy 't voornaamſte werktuyg van de ſmaak, tot welken dienſt zy met ontelbare kleine Buysjes of voel-tepeltjes gemaakt is; die wanneer ze door de ſpyzen geprikkeld worden, door middel van de Zenuwen, die met veel ſprangjes de gezeyde Buysjes of tepeltjes maaken, de ſmaak veroorzaaken. En hier van daan komt het, dat wanneer deeze teepeltjes met eenige zoete, laffe, ſmeerige of meel-agtige ſpys, ſauſſen of anders bezet of toegeplakt zyn, of datze door te heeten ſpys verzengd en toegeſchroeid

schroeid zyn, dat de smaak by na verlooren is. Gelyk het ook hier van afvloeyd, dat wanneer de tong door d'een of d'ander spys bereid of in genomen is, dat op d'eene kost het bier, op de ander beter de wyn zal smaken, ja dat yder op zig zelven d'een oogenblik beter val zal hebben dan op d'ander. En om dat zommige spyzen laf en zagt zyn, en deswegen niet veel prikkeling op de tong maken, en by gevolg geen of weinig smaak hebben, daarom wordenze met verscheide scherpe dingen, als zout, peper, azyn, limoen-sap, speceryen, zuiker, ajuin, kruydige stoffen, en wat dies meer is, aangezet en opgeheven, en alzoo levendig, dat is smakelyk gemaakt. Doch dit hoort tot de Natuurkundige Kook-konst.

De tonge veel of lang door Tabak rooken getergd en geprikkeld, maakt de Buisjes der zelve open en de huyd der tong raauw; waar van daan het het komt, dat het bier, (dat als een zachte olie de tong wederom zalft, en die prikkeling temperd) zeer wel smaakt. En gelyk het bier-drinken als dan een aangenamer streeling op de tong geeft dan de wyn, zo ziet men dat de Tabak-drinkers het zelve ook meest zoeken; Alhoewel ze de naspoeling, zoo 't de beurs wil lyden, zelden met wyn vergeten te doen. Men kan tot bevestinge van 't gezeide aanmerken, dat in geval van Tabak-rooking, de zoete en malze bieren veel beter dan de oude, harde en belege bieren smaken; En derhalven dat het Amsterdams spreekwoord de zaak genoeg verklaren kan, als men zegt: Een pyp Tabak met een Rotterdammertje liegt 'er niet om. Om de smaken wel te verstaan diend men te weten dat de hebbelykheid die in de spys of drank is, en waar door de

sma-

smaken gemaakt worden, meest bestaan in zoute en zuurachtig eigenschappen, welke om datze vaste en harde deeltjes hebben, zeer bekwaam zyn, om op ontallyke wyzen gefatzoeneerd te worden; 't geen de zachte noch licht buyglyke deelen niet toelaten om datze gewoon zyn te wyken of zich in te trekken, voor de aandoeningen der Lichamen die haar op eenigerley wyze (zo in 't bakken, brouwen, kooken, braaden, enz.) van Figuur willen veranderen. 't Welk licht word ondervonden in 't mengen van zommige dingen. En hier meenen wy dan ook de reden gevonden te hebben, waarom dat zagte en zwakke dingen, als Rege-water, de lucht, de waassem, dampen en diergelyke zoo weinig smaak op de tong geven. Want om datze uit effene en glad gepolyste deeltjes bestaan, die zeer zacht en buigzaam zyn, die de Tong-buisjes niet en snyen noch prikkelen; ofte dat ook zomtyds de deeltjes te fyn en kleinder zyn dan de gevoel-tepeltjes dieze moeten aandoen, zoo is 't onmogelyk datze eenige byzondere beweeging aan de Smaak-zenuwen konnen maken. Gelyk ook wederom eenige andere dingen, als Steenen, Metalen en diergelyke veelzints zonder smaak zyn, om dat de deeltjes zoo vast verknocht zyn datze van het speekzel, noch warmte der mond niet en konnen los gemaakt worden. De natuurlyke grootte der tong is, datze de holligheid van het onderste kaakbeen vuld, alhoewel ze door haar zachtigheid tot buiten de mond kan uitrekken: En dus heeftze groote bekwaamheid om te lekken en op te slurpen dingen die zelfs buiten de mond zyn. En daarom hebben de Latynen de tong Lingua van Lingere, dat is Lekken, genoemd. Van fatzoen is ze vooren

ſpits-rond. En alzoo is ze bekwaam om de ſpyze in het kaauwen als met een ſchop of ſpadel in de mond om te keeren en op en af de tanden te brengen; het geen des te gemakkelyker geſchied om dat de ſpyze in 't kaauwen van het ſpreekzel nat en glad gemaakt word.

Na agter is ze breed daarze aan het Tongbeen en verder vaſt is. De tong word door verſcheide muskelen bewoogen; welke beweging ook verſcheide gebreken ontrent de ſpreking onderworpen is. Schimpswyze zegt men van een die te veel ſnaps heeft, of geen ding zwygen kan, dat hy een lang-tong is: maar met meer ernſt, wanneer de tong zwaar bewogen word, en te ver vaſt gegroeyd is, of anders, dat een menſch liſpt, bryd of brouwd; en na dat iemand wel of kwalyk ſpreekt, noemd menze in 't algemeen, wel, of niet wel van de Tongriem geſneen. Als de tong te onzeker van beweging en te vlug is, zoo heeft de menſch gebrek van ſnabbelen, rabbelen, ſtameren en pipping verkoopen. In dit gebrek leggen de genezers zomtyds toe, om door 't gewigt van een babbelſteen of loodjen in de mond te houden, de ongetemde vlucht der tong in te toomen, en langzamer in de eerſte beweging de woorden te leeren uitſpreeken. Die een bezwaarde ſpraak hebben konnen niet wel zagt ſpreeken, door dienze altyd eenig geweld moeten doen, tot de gelykmaking, even gelyk men met een zagte beweging geen gevelde ſpies met een hand kan oprichten: maar zeer wel met een Snok. Als de tong te dik is, veroorzaaktze na alle waarſchynelykheid, een bezwaarde ſpraak. En die te dun en te ſmal is, geeft, noodzakelyk een geſchonde taal. De reden daar van is datze in dit geval niet

ge-

genoegzaam op en tusschen de tanden kan leunen. En terwyl we hier van spreken vermanen, valt ons noch in, datter ook Voorteekenen in het geluid en de spraak des menschen zyn, die meer te kennen geven, als men met d'oogen ziet, alhoewel de meeste menschen daar geen acht op geven. Diogenes verwonderde zich in dezen, over de domheid der menschen; om datze in 't koopen of aannemen van een mensch, alleen op 't gezicht toe tasten, daarze in 't koopen van een aarde vat, of potdekzel, die voorzichtigheid hebben, datze daar aan eerst klinkende, hooren of het vat ook goede taal spreekt. Een middelmatige stem, is meest goed, en die te hoog gaat, meest kwaad. Menschen die in 't midden van haar reden en spreeken, gapen, of met geluid geeuwen, betoonen uit een waarachtige oorzaak datze ten minsten in dien tyd een twyffelend of dooijend gemoed hebben. Het overmatig lachen, ginnegappen, onder 't spreeken, is van alle Wysgeeren voor zot en ongebonden uitgescholden. Die, als 't de reden mede brengt, zober en weynig lachen, zyn wyzer en van beter verstand gehouden: want de aandachtige spreeking, en diepe overpeinzing der zaken waar van gesproken word en laat niet toe, dat de geest zich in overbodig lachen ontlasten of haar voorwerp verliezen zouw.

Maaxel en dienst der tanden.

Den dienst der TANDEN is alreede gezeid. Belangende haar getal, dat is gemeenlyk twee-en dertig, dat is in ieder Kaakbeen zestien: Alhoewel zomtyds minder en meerder gevonden worden; ook die dubbele rygen met tanden hebben, of daar al de tanden uit een eenig zaam gegroeid been bestaan. Men onderscheid de tanden in Sny-

tan-

tanden, in oog of honds-tanden, en in bak-tanden. De vier voorste worden sny-tanden genoemd om dat men daar mede de spyzen als met messen of scheeren van malkanderrn snyd. De honds-tanden, om datze op zyden staan. En de baktanden, of tanden der wysheid, om datze veeltyds maar eerst met de Jaren komen. Het was zeer noodzakelyk dat de voorste of de sny-tanden scherper dan de andere tanden gemaakt wierden, dewyl daar door de vaste spyzen eerst in kleine brokjes moeten door gesneden worden, omze dan met de bak-tanden, (die daarom stomp en als stamper zyn) onder de bymenging van 't speekzel voorts klein en tot een beslag te malen; welke maling door gebrek van vogt in de mond, zeer smakeloos toe gaat, hierom klagen zommigen qualyk-gestelden menschen, dat hun de spyze tot balletjes in de mond word en datze geen smaak daar in en hebben. Want het is zeker dat de spyze door wel gekauwd te zyn de meeste smaken geeft; om datter als dan meer buysjes, in welk het lieflyk smaakend en voedzaam zap verschuyld, gekneust, en stukkend gebroken worden. Voorwaar het is te denken dat het niet alleen afschuwelyk staan zoude wanneer de bak-tanden voor in de mond stonden; maar de voor-bereidenden door-snyding zou daar door ook niet wel voegzaam konnen geschieden, dewyl de Natuur leerd, dat hoe een snydend Werk-tuyg minder opper-vlaktens raakt, hoe het met geringer magt kan doordringen: gelyk volgens deezen reeden een scherp mes beter dan een stomp mes snyd: en plompe tuygen beeter om te kneuzen dan om te snyden zyn. Kleine witte Tanden, die regt en gelyk in haar ryge staan, zyn de schoonste, en vercieren de mond

in 't Spreeken en lachen byzonder veel; Daar en tegen konnen de groote lange ſlag-tanden, die zwart, los en ongelyk gekaſt ſtaan, of hier en daar by paren, of met ſtukken en brokken uytgevallen zyn, de mond zeer ontcieren, ja een heele Vrouw, ſchoonze anders niet leelyk is, de bekuſſing onweerd maken. De voor-tanden met groote Breſſen uytgevallen zynde, worden zomtyds door de Konſt, zoodanigh van yvoir wederom ingezet, dat ten minſten de mismaaktheyd daar eenigſints, door weg genomen is; en datmer gemene ſpys mede byten kan. Eenige doen dit met fyn Goud-draad, andere zettenze by paren, of meer aan malkander los in de Kaſſen, welke laaſte manieren het uytvallen zeer dikwils onderworpen is, en gemeenlyk des avonds voor 't ſlapen gaan moeten uytgelangt en in ſlag-orden gezet worden. Wy hebben een Genees-Heer gekend, die aan de maaltyd zittende, over een hiſtoritje dat van een Juffrouw verteld wierd, die een Vis-graad uyt de keel door d' ordinantie van een kliſterie quydt wierd, zoo hartelyk lagte, dat hem al zyn ingezette tanden op zyn Tafelbord vielen, en onder 't lachen genoeg met grabbelen te doen had, eer hy die verſtroyde Soldaten wederom in ryen en gelederen, dat is, op haar plaats, in zyn tandeloozen Mond gemoffeld had. De tanden van vergramde menſchen zyn veelzints fenynig en in 't byten niet zonder gevaar van des lydere verder ongemak. Een onder-ſchouts-diender binnen Amſterdam kreeg onder 't beknellen van een dief, zoo een diefze beet in zyn Duym, dat hy na eenige dagen quakzalverens de Geeſt gaf, en niet dan een ſtinkend lichaam over liet; Dat eer het by na koud geworden was, wel digt in een planke lyk-

bus

bus beſtopt na Aardenburg in een ſlaap-ſtee beſteld wierd. Voorwaar men moet niet meenen dat duſdanigen quaadaardigheyd eygentlyk in de tanden zelfs ſchuyld; maar die liever zoeken in het ſpeekzel of zeever dat om de tanden zit. Want gelyk ons de Genees-kundigers leeren dat het ſpeekzel van de mond een kragtig beginzel van ryzing aan onze ſpyze indrukt, om die tot het giſten en ghylmaken in de maag te bereyden, zoo is ligt te verſtaan datter zeer veel geeſten in het zelve ſpeekzel moeten zyn; welke geeſten zonder twyffel geſteld zyn na de hoedanigheyd des bloeds, uyt welkze zyn afgelegt; het zy dan goed, het zy quaad. Dus geſchied het dat in de beten van dolle honden, of dolle menſchen, (de gramſchap is zomtyds ook een korte dolligheyd) in welk het bloed zeer ongeſtuymig woed, het beſmette zeever van hun muyl tot de wonden der beten word ingedrukt; en aanſtondts een onmatige opzieding in het bloed van den lyder verwekken; die zomtyds als een vonk vuurs in tondel gevallen, voort gaat. Welke woeding des bloeds dikwils beteugeld word, door de lyders ſchielyk in 't koud water te dompelen. Ymand mogt nu vragen, hoe het by komt dat zoo danigen ſpeekzel een dol Menſch of Beeſt zelfs niet en beſchadigt? Wy anwoorden; nadien het geheel geſtel, het bloed, en al de geeſten, van een Menſch of dier, die zulken quaadaardig ſpeekzel uytwerpt, daar van behebt is, zoo kan zulken geſtel geen gevoel of lyding van zyn doen hebben: dewyl ook onzen geeſt niet en oordeeld van dingen die zy gewoon is. En hier door komt 't ook dat men de ſtanken niet en ruykt, noch de geluyden niet en hoord, daar men in opgebragt is: en

wy zouden veel dingen op dezen grondſlag betoogen konnen, die mogelyk eenige zouden vremd ſchynen.

Belangende de beteekenis der tanden; 't is te gelooven dat men den ouderdom der Peerden zeekerder aan de zelve dan het kort of lang leven der menſchen kan af-kyken. Ariſtoteles egter heeft geleerd dat in de Tanden een bepaalde voorzienigheid des leevens leid; en dat men die ook daar uit kan voorzeggen. Doch wy en zyn voor als noch tot zoo hoogen trap van Wysheid niet geklommen. Dit hebbenwe zomtyds waar bevonden, dat, de geen welke de Honds-Tanden veel na buyten uyt ſteeken, veelzints onbeſchofte en onverzadelyke menſchen zyn. Scotus leerd dat de geene welke lange ſcherpe en ydele tanden hebben, gemeenelyk nydig en boos zyn. Waarom hy deeze zoort van tanden, ſlange-tanden noemd. Die gemengde tanden hebben, naamentlyk Tanden die dun, breed, ydel, digt, ſmal en anders van gedaante zyn, worden dikmaal verſtandig en voorzigtig bevonden; wel veerdig van begrip, maar wat quaad van Aard.

Maakzel en dienſt der Kin.

Met de KIN eindicht de onderſte omtrek van het aangezicht; haar Form kan zeer veel aan de gracelyke beſneedenheid der Troonien toebrengen. En men zietze ook op veel en verſcheide wyzen bepaald. Want zy zyn, of lang, of kort, of rond, of ſcherp, of vierkantig, of invallende, of bol verheeven voorwaarts uytſteekende, of recht verheeven en langh na vooren koomende, die men Kever-Kinnen noemd. Ook zynder holle en geklooven Kinnen, en zommige zoo breed en lang, datm'er Koe-Klauwen op afloopen zouw. In de volgende Vertoog-Schetzen der Troniekunde, kan men ſtaaltjes, van alle de gezeyde zoorten zien; en noch meer alswe genoemd hebben. Een tamelyk groo-

te

te kin misſtaat den Mannen zelden die vol en braaf van Tronie zyn; dan de Vrouwen worden met een kleine kin verfraayd, welke wanneerze zonder merkelyke uytſpronk de rondheid van het onder-aanzigt bepaald, en van een twyfelagtige dubbele kin van agter verzeld word; de ſchoonheid veel eer vermeerderen dan verminderen zal. Albertus zeide; wagt u van een kleine kin, want daar ſteekt een Slangen aard in. Porta bevind duſdanige mannen quaad van Natuure, en die haar ligt tot verklikkers en verſpieders laaten gebruyken. Menſchen die een lange kin hebben, zyn wel niet heel verwerpelyk; maar zy vallen veelzints wat ſpotagtig van aard; ſpreeken in zommige gevallen meer als het pas geeft; en zyn de yverigſte niet in het voortvaaren; doch tamelyk goedaardig; en uyt dien Hoofde zynze zomtyds wat aan vrouwe-praat vaſt. Gelyk ook een kaale kin, of ydele hayren, aan dezelve meer wyf-agtig dan mannelyk ſtaat. Daar zyn veel tronie-kykers geweeſt die een vierkanten kin altydt voor een manlyk teeken gehouden hebben. Die een diep gekglooven kin heeft, beteekend een Menſch van quade zeeden, tamelyk goedaardich, maar wat Suzanne-boevig. En die dezelve maar tamelyk of flauw gekloven heeft, willen geern queeſten. De oude hebben gezeyd dat de ſcherpe kin, moed en ſterkte te kennen geeft, het welk onzes agtens veel eer op den baard dan op de kin toepaſſelyk is; want gelyk Ariſtoteles deeze zoort van kinnen by de Leeuwen en zommige Honden vergelykt, die geheel geen ſcherpe kin hebben; zoo iſſer niet aan te twyffelen of zy hebben op den baard gezien, behalven dat de taal-vitters ons wys maaken dat de lezingen zoo van Ariſtoteles als andere op die en op

Schoonheid der Kin in een Vrouw.

veel plaatzen verdorven, of qualyk afgeſchreeven zyn. En gelyk tot hier de heele geſteldheid van het hoofd, en voornamelyk van de deelen des aangezigts gezien is, zoo ſchynd het hier niet geheel buyten den haak te zyn, in te laſſen watwe noch aangaanden de tronie-en krooſt-kunden, beneffens de ſweming des wezens aan te merken hebben: als meeden te leeren hoedanig een ſchilder de middel kan bekoomen, om een Menſch, dien hy maar eens gezien heeft, zeer kennelyk te Konterfeiten, en dat alleen by inbeelding. Dan alzoo in het volgende hoofd-ſtuk zulks met veel omſtandigheid, die aan het gezeiden vaſt is, zal verhandeld worden; ſtappenwe dat hier voorby, en beſchouwen de reſt der leeden, op den voorgaanden trant.

Maazel en dienſt van den Hals

Den Hals dan, daar het hoofd van den menſch op ſtaat, is wat lang-achtich van Form geſteld, om het hoofd daar op als op een ſpil te vryer en onbelemmerder te konnen heen en weer beweegen; en uyt deeze vryheid vloeid het al, dat het hoofd in het wel ſtellen der Beelden niet altyd en moet gekeerd zyn na de zyde daar zig de borſt heen wend: want dat heeft den maker door her Formeeren van den hals en zyn bediening heel anders getoond. En daarom geeft het ook een misſtand in de Konſt-tafereelen wanneer de beelden anders getuygen. De verder dienſt van den hals, is dat zy diend als een Orgel-pyp, om de Maat te ſtellen van de ſtem: dus bemerkt men doorgaans dat de dieren die geenen hals en hebben, als Viſſen en diergelyke geen regte ſtem konnen maken. Doch andere beeſten welke in het tegendeel eenen langen Hals hebben, als Swanen, Kraanen, Paauwen en diergelyken, konnen een zeer groot geluyd ſlaan; en de

de meeste vogelen konnen ook zeer helder fluiten, zingen en geschal maken. 't Is naauwlyks te gelooven hoe veel voorspellingen het maakzel en de form van den hals zommige mensch-kundigers heeft in de hand gereikt. En zeker als men 'er wel op let, zy hebben over al niet misgetast; ten minsten zyn zommige wel bedacht, en t'eenemaal toepasselyk aan de Schilderkundige verbeeldingen. Dus vertoond een dikken welgesenuwden hals, sterke of verbolgentheid; en zulke zweemen zeer na de stieren die licht verstoord zyn. De vette spekhalzen zyn dikmaal groote eeters; de Verkens hebben ook dikke halzen en eeten veel; waar van daan men by zommige Neerlanders, een veel-eter, *Gromphain* noemd; afkomstig zoo men zeid van 't Griekſche, of Scytisch Woord * *Gromphaina*, dat een zwyn beteekend; als we elders hebben aangemerkt. Een dunnen hals bewyst Onvermoogen en Vrouw-achtigheid; wanneer zy 'er lang by is, geeft het veelzints dwaasheid; raaskallery, en een schelmachtigen aard te kennen: Suetonius teekend van Kaligula aan, dat hy zo van hals en zeden was. De kort-gehalsde zyn wel veelzints loos, maar ontrouw in Woorden; Ook wat wolf-achtig in 't verspieden en rooven. Die den hals met zenuwen opgespannen hebben, zyn dikwils onguur en verkeerd van ommegang, ook leutert haar verstand zomtyds. De Oude Tronie-bekykers raden ons dat men niet veel by zwakgehalsde moet verkeeren, om datze bedrieglyk vallen aan ieder die met haar omgaat. Verminkte of Scheef-halzen zyn veelzints verwart in haar reden, ook beschreumt in 'tondernemen van veel dingen. Die dusdanig een gebroken of neergeboogen hals uit een wanwendzel maken, en 't hoofd laten han-

* of anders van 't Frans woord Granzaim, dat is: grooten honger.

hangen als een bieze; geven te kennen datze toeleggen om ſchandelyke nukken te bewimpelen. Van dit hondje waren de Pharizeen gebeeten, als d'Euangeliſche Hiſtorien verhalen. Daar zyn tweederlei zoorten van gebogen halzen in acht te nemen, die zomtyds iets natuurlyks, zomtyds iets toevalligs te kennen geven, en daar den ſchilder hem in de toepaſſing, van beide bedienen kan; namentlyk datze recht of ſlings, zydeling over geboogen zyn. Dus geeft den hals na den rechter ſchouder over gebogen, een ſtudieus man te kennen. Doch wanneer die na die linker zyde gebogen is, houd men dat voor een overſpeelig en onkuiſch voorteeken. Een harden beenachtigen hals of nekke beteekend een bot en onleerzaam menſch, die zyn verſtand na geen regels laat buigen. De Propheten doelen dikmaal hier op, wanneerze van de ſlechte wederbarſtigheid der Jooden ſpreeken; dus zegt Jeſaias, dat haren nekke een yzere zenuwe is. En Jeremias dreigt d'ondergank van de Joodſche Republyk over de hardigheid van haaren nekke. Gelyk ook ons woord hardnekkig van de ſteegheid en ſtyfkoppigheid der menſchen afkomſtig is. 't Is mede opmerkelyk dat dusdanige menſchen zelden geleerde mannen zyn of worden. Alhoewel ze dikmaal Scholen, Kerken, en Akademien in alarm brengen. De rechte opgeſtege halzen, zyn by vele voor een kenteken van onwilligheid en wederſpannigheid te boek gezet.

Maakzel en dienſt der Armen en Handen.

De ARMEN en byzonderlyk de handen zyn den menſch voornamelyk tot twee noodige Gereedſchappen in al zyn doen gegeven; eensdeels op dat hy niet geheel ongewapend zou zyn, anderdeels op datze den menſch in alle voorval zouden konnen hulp bieden. Zulks datze Ariſtoteles niet onvoegzaam de Werktuigen van alle Werktuigen genoemd heeft:

heeft: die ook aan de meeste menigte voor de algemeenen Broodwinners passeeren moeten: en met regt van zommige kan gezeid worden, leggen de handen, zoo liggen de tanden. Al de voorname werkingen die men waarlyk werkingen noemen mag, worden door de Ermen en Handen gedaan; en bestaat iemands magt meest in de zelve. Gelyk dan ook Godt zelfs, om onze beprippen en verstanden te hulp te komen, de uytvoering van zyn daden, en aanbieding van zyn hulp; zulks gemeenlyk door zynen Erm, en door zyn hand, ja wel byzonder, door zyn regter-hand, te kennen geeft. En het is opmerkelyk dat in deeze spreek-wyzen meest altyd in het enkel getal gesproken word. En gelyk de menschen gemeenlyk Ermen en Handen dubbel hebben, zoo is zulks mogelyk wel in de H. Schrift waargenomen, om ons stilswygens te vermanen, datwe den almoogenden geen menschelyke leden moeten toeschryven, schoon hy by gelykenis en tenopzigt van onze doeningen zoo spreekt. Daar egter van Scheppen en formeeren gehandeld word, ziet men zulks in het tweevoudig getal gedaan, als de voor-beelden in de Psalmen en elders dat bewyzen konnen.

De Ermen en handen dienen ook niet zelden om in het spreken de driften en meening van het gemoed door een bescheidene bestuuringe uyt te drukken; alswe dat wydloopig in de beschouwing der actien zullen verpligt zyn aan tewyzen. Ook dienen de handen om beneffens de Ermen de menschen in het gaan en byzonder in het loopen, te helpen in gewigt houden, en onder de streep harer beweging voor 't vallen op te houden; even als men ziet dat de Koorde-danszers het zelve gemeenlyk met eenen stok doen: alhoewel wy dat ook wel alleen door middel van de

Ermen en Handen hebbèn zien verrigten, en in onze Jonkheid menige wel gelukte proef daar van hebben genomen. En op dat de werking der hand beter zouw konnen geschieden; isse met velerlei zoort van grypingh voorzien; en door middel van de Vingeren die alle van verscheiden lengten zynde, de kleine en groote dingen konnen aanvatten. Want door de lossigheidt der vingeren kan de hand zig gevoechzaam Proportioneeren na de verscheiden zaken die te grypen en te vatten zyn. Zulks dat weze vermeerderen en te verminderen konnen, na dat de Formen zyn; het welk noodzakelykheid der vingeren kan grondvesten. Welke verrigtingen door de hand niet en zou konnen geschieden, by aldienze niet van den anderen gescheiden en maar uyt een lap Vlees gemaakt was; en daar van daan komt het dat men met wanten dat zyn handschoenen zonder Vingeren, niet wel net grypen, en alle dingen zuynich behandelen, maar alleen gants plomp en onzeker bevatten kan; waarom men uyt spotternye dikwils zegt Panne-vis met wanten eten. Wy hebben een eerlyk matroonen gekend, die uyt haar aangenoomen taal de vingers in haar eenvoudigheid, vinders noemden; niet anders wetenden of zy had het gemeene woord; en om dat ons die benaming niet oneygen maar opmerkelyk tot de zaak dagt, hebben wy het ook met opmerking aangetekend. Want waarlyk door de Vingers Tasten, Voelen, Vinden, Ondervinden, en worden wy meest alle dingen gewaar. De Vingers dienen ons ook in de telling, wanneerwe die met parten of deelen doen. Ook als men onderscheidentlyk van zaaken spreke wil. En gelyk men in deze daad gemeenlyk van den duym begind, alzoo is het zonder

Dienst der vingeren.

twyf-

twyfel dat het spreekwoord (wanneer men van iemand wil te kennen geeven dat hy zyn kunst, of les, of handeling wel verstaat) Hy heeft 't op zyn duym, daar van moet afleiden. Doch wanneermen zegt, Het ging 'er op alle Vingeren, verstaande een vrolyken dag of lustig gezelschap) zulks schynd meer op het oeffenen van speel-tuygen te zien als op ietwes anders, om dat men zulks eertyds, zeer gemeen in vrolyke gezelschappen plagte te doen; en dat meest alle de blaas en snaar-tuigen de vingeren noodig hebben. Het getal der vingeren is gemeenelyk vyf aan ieder hand; waar van den duym met de muys van de hand, teegens al de rest der vingeren in kragt werkt, ja de klem van de hand maakt; want men kan zonder hulp van den duym geen ding met geweld vast houden, noch de hand styf toesluyten: en daar van daan zegt men als iemand iets onder zyn geweld heeft; hy heeft 'er den duym op. Sonder duymen kan men niet wel grypen, zelfs niet kleine dingen op raapen. Gelyk buyten twyffel de Koningen onder Adoni Bezeks Tafel in het opgaderen der kruymelen gewaar wierden; en hy, volgens de Wet van Vergelding, ook naderhand daar een proef van neemen moest: en dus gink het hem; gelyk gezondigt, gelyk geboet. De andere vingeren zyn de een korter dan de andere, zoo om het hol van de hand in 't sluyten wel te vullen; als om haar tot velerhande grepen te konnen schikken: welkze niet en zouden konnen doen, zooze alle even lang waren. Om waar van de wysheid des makers te zien, men alleen de hand regt uitgestrekt zynde, met al de vingeren te gelyk allengskens moet sluyten, en men zal zien hoeze de Hand-Palm nader toekoomen, datze meer en meer gelyk van

lengte worden, namelyk als men ze zonder geweld in haar vrye verkramping laat binnewaarts toe gaan.

Schoonheid der handen van een byzondermogen.

De schoonheid der handen is aan de mensch een ding van een byzonder vermogen; want behalven het Cieraad, zoo heeft het in de beschouwing noch een zoort van verborge kracht; die een ontzag, een liefde, een eerbiedigheid en ik en weet niet wat al kan te weeg brengen. De hand te laaten aangrypen, beteekend onder veel Volken, d'aanbieding van genade en gunst, gelyk die te weygeren of te rug te trekken, onverzoenelykheid beduid. De hand-oplegging heeft als een Ceremonie van ouds een byzondere en veelerhande beteekenis gehad: Doch daar van breeder in d'ordinering en zamenstelling der Historien. En gelyk de schoonheid der handen ook meest deels af hangd van de aangename proportie; zoo hebben eenige Beeld-meters, die gemeend aldus na een voegzame leest af te bakenen: namelyk dat de middelste vinger net de helft van de heele hand uitmaakt: En dat de snoggere nagels aan al de Vingers juist de helft van dat lid bevatten daarse geplaatst zyn. Welke nagels niet alleen Cieraads-halven, maar ook tot bescherming en styste aan de vingeren zyn gemaakt: ook om net te grypen, te knoopen en t'ontknoopen, te krabben en wat dies meer is. Gelyk ze ook eenige uit ervarentheid tot Voorboden en tykens van ziekten en anders houden. Het kribbig en boosaardig Vrouwvolk, noemenze Meisjes-geweer. Voorwaar de nagelen hebben in 't krabben niet alleen eenige fynigheid by haar die de gekrabde wonden aanstonds doen oploopen en aan 't zweeren helpen, maar zy doen ook menigmaal haar eigen meester groot ongemak aan, wanneerze in

'tvlees

het vlees ingroeyende, daar een zoodanigen kwaad-aardigheid aan overzetten, dat men ze niet als met Fenyn-weerende middelen herstellen kan. En zeker die ontstelde nagelen te behandelen krygt, ontmoet geen kat om zonder handschoenen aan te tasten, maar een zaak daar aan een snedig Heelmeester zomtyds genoeg te pluizen vind. Want daar zynder meer dan eens in dit geval, met de nagels van de mageren dood genepen en weg gesleept. Den vermaarden genezer *Platerus* meend dat de nagelen, behalven veel der voorgenoemde gebruiken, ook byzonderlyk dienen, om de zenuw-eynden in de toppen der vingeren, als met een schild te beschermen. Gelyk ook het gevoelen van den ouden *Galenus* by velen noch stand houd: Namelyk dat de nagelen gemaakt worden uyt een ontlade damp, die van de uyterste eynden der vingeren (zynde Bloedvaten, Zenuwen en anders) uitvloeid, door de lucht bestremd, verdroogt en tot een Hoorn-achtige Schubbe verandert; waar in zy noch meenen versterkt te worden, wanneer ze in 't ontleeden vingeren vernemen, dat de pees der zelve, als mede die van de toonen na de top toe allengskens harder word. Dus ziet men als de rand van de huid de nagelen rondsom zoo hard klemd, datter geen dampen uitwaassemen konnen, datter dan Nyn-Nagels (of liever Dwing-Nagels) ter zyden uitspatten; die ook aldervoegzaamst geholpen of besnoeit worden, met de huid rondom los te peuteren; En die zulks dagelyks onderhouden, zullen van de dwing-nagels niet licht behebt worden. De pink moet juist het geheel lid van de middelste vinger korter zyn. Men kan verder de hand en de vingers in haar dikte en breedte aldus Proportio-

nee-

neeren; de langste vinger is onder aan, het vyfde deel van zyn lengte, breed; En verdund boven aan een vierde van zyn breedte. De voorste vinger is onder met de middelste gelyk, doch boven een weinig smalder. De achter of Rinkvinger met de Pink heeft ieder de breedte uit een vyfde van haar lengte, en boven, ieder een vierde smalder als haar breedte. De duim zal wel geproportioneerd zyn, als hy in zyn middelste lid, het derde deel van zyn lengte breed, en boven aan, op een vierde verdund is. De vingers worden alle na achteren wat dikker, doch verschillen ieder van malkander, en daar isser niet een die den anderen algemeen gelykformig is. In het gelyk uitstekende der vingeren, schuyven de drie langste by de pink opwaartsheen; het geen aan geen van de andere gezien word, als alleen aan de achterste, zeer flauwlyk. Voorts zyn de vingers ten naasten by zo dik alsse breed zyn.

Om dat de hand binnewaarts een weinig hol is, en dat den duim en muis van de hand, met de pink een weinig na binnen staan, daarom en zyn de handen zoo dik niet als ze wel schynen. Wanneer men de geheele hand tot aan 't gewricht des Arms in 19 gelyke deelen deeld, zoo mag men 5 daar van voor de dikte des hands aan den onder arm geven, maar aan de achter kneukel des duims, geeft men hem de helft van de breedte des hands ter zelver plaats.

De leugenachtige waarzeggers en hand-bekykers, hebben om haar bedriegelyke kunst wat te vernissen, alle de voorname linien die in de handpalm gevonden worden, byzondere en aanzienelyke benamingen gegeven: de schuynse lyn die van de muis des hands komt, noemenze de levens-

streep.

ſtreep. Die daar aan volgt, de herſſen-ſtreep. En de derde naaſt de vingeren, de tafel-ſtreep. Uyt de eerſte voorzeggenze ymands kort of lang leeven, en menichte ziekten; uyt de tweeden raamenze het verſtand, en wat grillen ymand in zyn leven uytregten zal. En uyt de derde wetenze te zeggen of ymand vette of ſchrale keuken houd. En op dat deze leugen-gieters ruymen ſtof zoude vinden om wat te konnen zeggen, hebbenze alle de bultigheden der vingeren, en die tuſſen en omtrent de gezyde linien met andere flauwer voegen afgepaald worden, aan de Planeten toe-ge-eygend. Die van den duym aan Venus. Van de voorſte vinger aan Jupiter. Van de lange vinger aan Saturnus. De agterſte aan Sol. De Pink aan Merkurius. De dryhoekze bult tuſſen de leevens-ſtreep en de Herſſenſtreep, aan Mars. En die tuſſen de herſſen of tafel-ſtreep is, aan Luna of de Maan: kyk watte gauw-dieven? en na dat dan deeze ſtreepen, die de gezyde bultigheden af-paalen groot of kleyn zyn, daar na wetenze ymands paſſien, deugden en ondeugden zoo net te ramen, als'ofzer niet met allen van en wiſten. Wy hebben nooyt geloof aan die land-lonpers Konſt gegeven; maar wel eens willen verneemen, watze in haar ſchild voerd. De groote ſtreep omtrent Jupiter geeft te kennen dat ymand vreedzaam, goedertieren, en bezaadigt in 't ſpreken is. Die van Saturnus, ryp van Oordeel, omzigtig veelhebbers en haar eygen gat getrouw. Die van Mars, vegters en leugenaars. Die van Sol of de Sonne, Godvrugtig, gelukkig en verſtandig, maar wat van 't hondje gebeten, dat is wat moedig. Die van Venus, wat ſtaatzugtig, en de reſt verklaard zig zelven. Die van Merkurius, gauw en vlug van

Ver-

Verſtand en Weetgierig. En ten laatſten die van de Maan, doortrapt, maar om goed uyt haar zelven te doen, loome verſtanden; en zoo liegenze al voort. Dat evenwel de geheele Form en het maaxel der handen, nu en dan eenige kentekens verſchaft, om van den aard des menſchen te oordeelen, daar aan moetmen niet geheel twyffelen; dit zienwe dikmaal dat heele groote handen, ſterkte; kleyne handen, tedere en lekkere menſchen te kennen geeft. Harde hande die vol vlees zyn, beteekend botheyd; en korte ſtompe handen en vingeren geeft zotheyd te kennen. Die lange vingers en volle handen hebben, heef tmen dikmaal diefagtig bevonden; ſmalle en dunne handen, zyn veeltyds ontrouw. Lange handen en lange vingers, zyn bequaam tot alle Konſten. En de geheel kleyne handen, zyn teekens van vroolykheyd en loosheyd. Men meend ook dat die hayrige handen hebben, wat onkuys zyn. En alhoewel de goede Actien der handen in het ſpreeken een groote bevaligheyd tot de reden aanbrengen, nochtans ſchreyſt Ariſtoteles aan Alexander, dat die gene welke ſpreken zonder beweging der handen, een volmaakt verſtand, en gezond oordeel vertoonen. Dit moet men onzes agtens verſtaan van zulke reden, welke zoo deſtig, en met zoo ſtreelende toonen uytgeſproken worden, datter de handen niet aan benoodigt zyn. En even gelyk de gierige en vaſt-houdende Menſchen, de toppen der vingeren gemeenlyk wat haak-agtig, dat is binnen om-gekromd ſtaan, zoo ziet men dat in tegendeel, gedienſtige, milde, en me-gaande menſchen, die goed begrip hebben, vingeren hebben, die agterwaarts omgeboogen zyn.

De

De handen die tenger, de vingers die rank zyn, en nochtans met mollig en poezelig vleis overtrokken zyn dat blank en levendig van verf is, moogen voor Schoon de monſtering paſſeeren. De vingeren worden ook in dienſt en in Naam onderſcheyden: De voorſte noemt men de wys-vinger; den middelſten den onbeſchaamden of aars-krabber; den achterſten de rink-vinger: en de pink of kleine vinger de oor-vinger. De ſchool-kinderen weeten de vingeren aldus op te tellen; Pink, Gouwerink, Lange Liere-Boom, Lek-Vinger, Luyſe-Kraker, enz. En zoo wy niet met ernſtiger dingen bezig waaren, wy zouden verſcheide loopjes, kluchjes en kunsjes, die met de vingeren konnen gedaan worden, en voor ſprookjes op de tonge der kinderen en koot-jongens zyn, voor den dag haalen. Gelyk 'er dan ook noch veel ſnakerien met de handen en vingeren onder de hulp van het avond-licht, en de ſchaduwe op een blanke wand konnen gedaan worden; die in 't vertoonen van haazen, konynen, honden, wolven, ſchaapen, vliegende vogels, en anders zoo Teykenkundigen omtrek bebben, datter weinig aan ontbreekt, of het kan ons in gedachten brengen, dat de Teyken-konſt door zulken middel gevonden is, als de oudheid verteld.

Benaaming der Vingeren.

En niet tegenſtaande tien Vingeren aan de handen, en tien Toonen aan de Voeten het Natuurlyk getal is; egter leeſt men van een lang Man, onder de Philiſtynen, die zes Vingeren, aan yder Hand, en zes toonen aan yder Voet hadde. Daar word van zekere Berg-woonders verhaald die 8 toonen aan ieder Voet hebben; Welkers hielen regt voorwaarts uitſtaan. Dieze gezien hebben moogen 't waarmaken. Daar is ook van Ouds veel getwiſt over

2 Sam. 21. vers 20.

Of de Regter of Slinkerhand Natuurlyk of zedig is in eerbied en vermogen.

over de geſteldheyd van ſlings en regts, dat men voornamelyk in de handen geſtelt heeft. Het is verwonderlyk dat alhoewel byna alle volken een onderſcheyd weten, tuſſen de regter en de ſlinker-hand, en altyd een byzondere eer en magt aan de regter-hand hebben opgedragen: (gelyk ook in de Joodze Godsdienſt verſcheyde plegtigheeden daar na gereguleerd wierden; en 't gebruyk der volken ook niet anders te kennen geeft; als datter meer natuurlyk vermogen in de regter dan in de ſlinker-hand is:) dat zeggenwe, het zeer zwaar te bewyzen vald dat zulks op de Wet der Schepping gegrondveſt is: waarom dan ook veel gauwen Mannen van meeninge zyn, dat het ſlegts in een naamgeving en vrywillige verkiezing beſtaat, waar in men de oudſte of eerſte gevolgd is: welke nu te veranderen en groote wan-orden in veel dingen zoude geven, maar in het minſt niet wanneer als de menſchen alle te gelyk Slinks zoude zyn, of willen worden: En niet datter een beſtipſte meerderheyd van magt, in die hand zou gelegen zyn; gelyk wy meenen daar naatuurlyk in te zyn. Het geen ons in der daad niet anders dan uyt gewoonte van de een min de ander meer zus of zoo te gebruyken, aankomt. Want alhoe wel wy 't zelve onderſcheyd van ſlinks en regts ook in de beeſten aanmerken, nogtans en meenen wy niet dat ymand oyt heeft waargenomen, dat een paard, hond of kat, of een ander dier meer vermogen in de eene poot dan in de ander heeft; men zegt wel dat een beeſt in 't begin van zyn gank, of aanleg, altyd de regter voet eerſt voor zet; doch zulks en houden wy voor geen Euangelium; want wy hebben alreeden niet zonder opmerking het teegendeel waargenomen in

de

de Peerden, die anderzints zulx wel meest noodig hadden in 't voorttrekken van een geladen Wagen, kar of sleede, om dat de last stil liggende de grond meer drukt en zwaarder is, om in beweging gebragt te worden dan wanneer die alreede bewogen is. In welk geval de zagte en makkelyke aanleg van een peerd dikmaal verhoed dat de last niet daar heene tuymeld. De slepers agten dit een byzondere deugd in hun peerden, wanneerze zonder snokken of schielyke aanleg, hun vragt voortzetten. En menig peerd krygd om het tegendeel onder veel duyvelen en Sakrementen dikmaal dapper van de Swiep. De kinderen die noch in vryheyd leven en 't onderscheyd van regts en slinx niet en kennen, zietmen vaak zoo ligt en zoo veerdig hun actien met de slinker, dan met de Regter-Hand doen: Ja zig menigmaal daar aan zoo vast zouden gewennen, of alreede gewend hebben, dat men het haar niet dan met goote moeyte kan afleeren; invoegen het meest van de onderwyzing af-hangd; en die eenen slinkzen zien, komt het vreemd voor, om dat het niet alleen tegen d' angenomen manier aanloopt, maar om dat het als gefeyd is, een groote wan-ordentlykheyd in de gemeenzame omgang en zamenhandeling der menschen voortbrengd. Gelyk 'er dan ook zommige de gemeene regel der onderwyzing zoo ver ontleerd of te buyten gesprongen zyn, datze al haar leven slinx gebleven zyn. Die aan weerzyden Regts zyn, zyn gemeenlyk Sterke en veerdige menschen; maar die aan beyde zyden slinx zyn, zyn zekerlyk Loom-Aarzen en trage menschen. Dat het in de opvoeding yder vry waar, slinx of regts te zyn, 't is zeker datmen van beyds een groote menigte zou vinden : Maar hoe

grooten ongemak dit zou geven in het arbeiden en zamen leven, dat kan men alderbest ontwaar worden wanneer men overweegt hoe gevaarlyk, ja hoe onmogelyk dat het in een slag-orden en in een batalje gaan zouw; alwaar slinks en regtze onder malkanderen in gelederen geschikt waren. Of datter een troep slinkze teegen een troep regtze zoldaten op malkander los gingen; zoo dat alle redelyke menschen om de aangenomen manier genoodtzaakt zyn regts te zyn te worden, ofze willen of niet: Het en ware datze alle te gelyk slinks wilden worden. En och ofwe alle regts en niet slinks van verstand waren! eenige meenen dat de noodzaak der regter-hand door de schryf-konst kan bewezen worden, en wy bekennen dat het de pyne waard is, zyn gedagten daar over te laten gaan. Doch als wy de maniere van schryven der Hebreen, die van agter en vooren geschied, tot de onze vergelyken, en aanmerken hoe zy met de regter hand schryvende, het geschreevene even zoo agter de pen laten, gelyk wy zouden doen in dienwe onze gewoone letteren met de slinke hand schreeven; zoo gelooven wy niet meer dat slinks of regts eenig onderscheid in het vermogen zou geven, by aldienwe slegts van jongs aan die gewoonte aannamen. Te meer worden wy daar in bevestigt, alswe naukeurig op de trek der letteren agt geven; want men zal bevinden dat zommige geheel ende meest ten deel na de man, en zommige van de man afgehaald moeten worden, schoon men die ook met de regter-hand maakt en dien volgende blyft de behandeling tot de stand en mogentheid der handen onverschillig.

Ermen. Man kan voorts de Ermen aan 's Menschen lichaam aanmerkken als twee Hand-boomen of

Spee-

Speeken, met welke hy alle zyn verrigtingen uytvoerd; waar ontrent de handen de nette greep en wel voegzame behandeling, en het geweld der bestiering, den Ermen en schouderen toevertrouwd is. Want de meeste muskelen die de hand bewegen zyn in de Ermen; en die van de Ermen meest in de borst, en aan de schouderen gelegen; alswe naaktelyk in den dienst en maakzel der Muskelen en beenen op het eynde van dit boek zullen zien. Het gedeelten onder de Ermen dat men de Oxzelen noemd, is hol-agtig, slap en vellig en zeer megaande en gedwee van vlees; op dat het zonder aanstukken te gaan, snel, lang en op menigerley wyze zouw konnen lyden, dat zich den Erm bewoog: waarom dat het dan ook in de volwassene, en die tot veel Arbeidens bequaam worden, met hayr bewast, om daar door zoo wel het smerten in het sweeten, als het aanstukken vryven te verhoeden. Die op de voor-beteekenis der Ermen gelet hebben, maken ons wys, dat sterke en wel-gelede Ermen, een blyk van goede en verstandige Menschen is. Dunne Ermen houdenze voor zwakke Menschen; doch de vollen en Dik-vleezige, zyn botte en onleerzame. Daar worden zomtyds menschen met zoo lange Ermen gevonden, dat de handen aan de knyen raken; deze houd men sterk van aard, maar wat heerzugtig. Korte Ermen heeft men voor een teeken van twistgierigheid en een die onwetentheid lief heeft, gehouden. Oxselen.

De Borsten of Mammen zyn onderscheyden in fatzoen en gebruyk ten opzigt van Man of Vrouw, maar de plaats is de zelve. En alhoewelze in de Mannen van geen gebruyk schynen, nochtans schynenze om de gelykheid van het Menschelyke Maakzel en dienst van de Borsten der mannen.

Geslacht tot den uitersten trap te brengen, aan beide gemeen gesteld. De Mammen zyn inzonderheid aan de Vrouwen, om veel noodige reeden in de Borst gesteld: zoo om de naby geleegentheid van het Hert daar de warmte, door de opziedingh van het Bloed van daan komt; als om de schoonheid van den Boezem te vermeerderen: gelykze ook daarom van veele voor een gedeelte naakt gedraagen worden. Ten derden is deeze plaats bekwaam tot de kinder-zooging. Want de Kinderen door de Moederlyke Ermen om-ermd, konnen zeer gemakkelyk daar aan geleid, en met de Handen en oogen zonder moeite geregeerd, en op verscheide wyzen, het zy zittende, het zy staande en gaande waargenomen worden. Aan geen geslachte van dieren ziet men de Ujers of Mammen zoo hoog aan de Borst, als aan het Mensch-beeld, uitgenomen aan de Apen; om datze even als de Menschen hun Jongen met de voorste Pooten (Ermen had ik schier gezeid, om datter niets beter een Mensch gelykt dan een Aap, een Boer en een Papegaay,) opneemen en aan de Mam leggen. De Mammen zyn twee in getal, om zoo de een beschadigt mocht worden, de ander zou konnen dienen; als meede om de gelykstandigheid der plaats dieze bekleeden, want maar een zynde diendeze in het midden te staan; gelykwe aan de Neus, Kin en Schamelheid zien, die om datze enkel in getal zyn, niet op zyde maar vlak in het midden geplant zyn. De Vrouwe Borsten zyn rond van Form, en vertoonen de gedaante van een halve kloot; en zoo zynze op haar schoonst. Zomtyds, en inzonderheit aan de zoogende Vrouwen, hangenze van weegen de zwaarte der Melk neederwaarts: ook zynze aan de Vrouwen gemeenelyk groo-

Vrouwe Borsten.

Schoonheid der Borsten.

grooter en meer neerhangende dan aan de Maagden; die veelzints wat zorgvuldiger zyn dezen huisraad wel opgeſchort te dragen, en wonder veel daar mede op hebben. 't Geen de Kinder-krygende Vrouwen niet geern doen om dat het haar eenigzints hinderlyk is in de Zog-teeling; gelyk dan ook wanneer de Vrouwen haar Borſten van de Moeder-melk willen opdroogen, de zelve al van 't begin der baring, of kort daar na, beginnen op te ſchorten, en verdroogende kruiden daar op leggen. In zommige warme Landen vind men Vrouwen onder de Wilden, die zulke groote en neerhangende borſten hebben, datze die op hun ſchouder konnen werpen, en de kinderen achter op den rug zittende, daar aan te zuigen geven; en van de kinderen niet anders behandeld worden, dan of zy een moezel of zak-pyp te regeren hadden. De Taalſifters maken ons wys, dat Mamme of Memme by de Grieken *Maze* genoemd word, en dat daar van *Amazon*, als of men zonder Mammen zeide, afkomſtig is. En gelyk de kinderen van wegen de Mammen, haar Moeder Mem, of Memme noemen; Zoo is de Naam Meyzen of Mayzen, na de Mammen die het Vrouwen geſlacht byzonder eigen zyn, van het woord *Maze*, aan 't Vrouwvolk die dochteren en dienſtmeiden zyn, gegeven. De rechte groote der Vrouwen Borſten, kan men om Schoon te zyn, niet net bepalen, doch men oordeeldze aan de Maagden groot genoeg, wanneerze een goede hand greep vollen konnen. 't Is kwalyk te gelooven, alhoewel het *Schaliger* verhaald, dat hy Meisjes gezien heeft, die de Borſten op den Buik hingen. De Borſten die laag en ver van de Borſt afgeſcheiden hangen, plachten de Tronie-kykers voor Vrouwen van een

Hangende Borſten.

wreeden Aard te houden. Doch als de Borsten wel gemaakt zyn, en een matige groote hebben, gevenze een volmaakte natuure te kennen in Man en Vrouw. De Borsten en groeijen van begin aan niet als andere deelen des lichaams allengskens, maar alsze beginnen voor den dag te komen, nemenze in een Jaar meer en schielyker toe, als ze in al den tyd te vooren gedaan hebben. De Maagden die vermaak scheppen in wel Geborst te zyn, weten zulks door een hand greep veel te bevorderen: Want wanneer zy de zelve met de hand dagelyks vryven en wel om schommelen, zoo brengen zy te weeg dat de vochtigheden die haar in de zelve onthouden, meer aan 't gisten raken en de Borsjes uitzetten. Wanneer de Borsten styf en natuurlyk vol gespannen staan, gevenze in de aanpars van betasting een eygene aangename voeling, ook aan de hand van de gene die d'aanraking doet. Gelyk dan ook de welvarende Vrouwen, om 't vermaak datze in 't zuigen der kinderen voelen, te vermeerderen; de zelve met het haar malze smurfjes dikmaal tegens haar Melk-volle Uijers aan bonzen. De Tepel staat ontrent in 't midden van de Borsten, en is aan de Maagden gemeenlyk wat vuurig rood, maar aan de Vrouwen loodverwiger en bleek. Doch aan de onvruchtbare, of die men Quenen noemd, en veel eer slappe en verslenste vellen dan Borsten hebben, by na zwart. De Tepels worden ook aan de Manneborsten gezien, om de gelykheid van 't Menschdom alhoewel ze die eygentlyk niet van nooden hebben, Doch zy zyn wat kleinder dan die der Vrouwen, alhoewel zommige tegen een Deerne wel konnen monsteren. En daarom noemd *Augustinus* de Manne-Borsten een Schoonheid zonder gebruik. Die

de

de waarnemingen van veel Genees-meeſters, en onderzoekers van de Natuur wil na ſporen, zal menigte getuygeniſſen vinden van mannen en maagden, ja van kinderen die overvloedigen melk uyt haar Borſten quyt wierden. Daar is elders een Land, daar wanneer de vrouw van een kind verloſt is, de man gaat te bed liggen en de Kraam uythoud. Het is te gelooven dat zoo deeze gekken de grillen in het hoofd krygen om zelfs ook kinderen te baren, dat ze dan ook mogelyk geen gebrek van zog zullen hebben. Want om dit mallen wyve-praatje, met eenigen Agtbaarheid te onderſteunen, zoo konnen we hier een voor-beeld aanwyzen dat den ontleder Alexander Benedictus verhaald: Namelyk dat een man zyn vrouw verlooren hebbenden, een jong kind van haar aan zyn been hield; die het zelven om wat te ſtillen, zomtyds aan zyn Borſt-tepels te luiken ley; door welke zuygen en trekken metter tyd zoo overvloedig melk in zyn borſten viel, dat het kind daar van volkomen gevoed wierd. Het is ons werk niet hier Natuurlyk over te redeneeren; dien Autheur mach het beneffens Laurentius, Bauhinus, Sennertus en anderen, goed maken. Maar wy geloove ondertuſſen, dat nadien de knegjes, en de mannen dikwils eenig vogt uyt de tepels druipt, of daar uyt kan gedrukt worden, dat het gebruyk der Manne-borſten neffens veel andere dingen, mogelyk noch niet geheel bekend is. De Tepels zyn voorts met een roodverwige krans omſchreeven, die in de zogende vrouwen bleek of vaal, en met den ouderdom by na ſwart word.

De Mannen die eenigen bultigheid aan de Borſt hebben, zyn van ouds voor niet al te wys, of voor zimpele verſtanden gehouden. Een groote breede

Borst die meer beenig dan vleezig is, word voor een gemeen teeken van sterkheid gehouden. Een wel gevleesde borst, ziet men veelzints aan vreesachtige en botten menschen. Mannen die een zagte lobberige borst hebben, zyn dikwils onbeschaamd en wat vrouw-agtig. Gelyk ook die daar hangende borsten by hebben, gemeenlyk dronkaars zyn. De oude Troni-kykers plagten een nauwe borst en buyk voor een teeken van hoog verstand en goeden raad te houden. De Borst met hayr bezet, geeft behalven sterkte der Natuur, loozen raad en hoogmoed te kenne; ja daar het overvloedig van de borst tot op de buyk begroeid is, plagt men voor een gewis teeken te houden van mensche die onstandvastig, ligt van zinnen, en zonder religie zyn.

Maakzel en dienst van den Buyk

Den Buyk is zonder beenen en met veel vliezen en muskelen als een breed kussen, of zak gemaakt, en onder de Borst geplant; zy kan zich nu wyer en dan naauwer uytzetten: waarom die met veel lappen, vliezen en muskelen gemaakt is; ook en was eene muskel niet genoeg, om de uytpersling der onreinigheden te bevorderen; of de borst in het hoeste, uytwaassemen, zugten, roepen en anderen sterken doeningen die als uyt de holligheden des buyks en borst moeten uytgedreeven worden, te hulpe te komen. En op datze zulks makkelyk en zonder pynelykheid zou konnen doen, zynder regte, dwersse, en schuyns-liggende muskelen in den buyk geordineerd; die haar bewegingen verscheydentlyk konnen te zamen spannen, om door het tegens den anderen te wellen, na binnen en na buyten te werken, de gezeide diensten te doen. Wanneer de buyk-muskelen door een Konvulzive beweeging heftig worde in getrokken, worden de vrouwen ligtelyk van een over-

overval beloopen, die men onder die zwakke vaatjes, *Opſtijging*, of het *Moer-ſpul* in de wandeling noemd. Men geloofd dat in deze verkramping, de muskelen van den buyk de ingewanden dapper perſſen, en d'In-ademing belemmeren, waar door dit Geſlagt veelzints met een flauwe Pols, en als voor Dood ligt. En om dat in dit onweer de muskelen van de ſtrot ook niet vry gaan, zoo iſſer benauwtheyd, die hen zomtyds doet op-vliegen en loeyen ofze verſmagten zouden. Vele geneezers meenen dat de benauwtheyd die men *Nagt-Merry* noemd, om datze de menſchen meeſt des nagts in de ſlaap komt beryden, niet veel hier van verſchild. Want als de gezyde Buyk-Muskelen tegens wil en dank zoodanig worden ingetrokken dat het Middel-ſchot door zyn natuurlyke beweging, die perzing niet kan wederſtaan, zoo word den menſch zeer benauwd, en zoo bezwaard, of hem honderden ponden op 't lyf lagen, zulks datze haar niet roeren, noch geen geluyd konnen ſlaan. Het Nieſen word ook groot-deels door een ſchielyk t' zamen-trekken der buyk en Borſt-Muskelen uytgevoerd. Want zoo haaſt wy eenige pooging tot het nieſen krygen zoo bereyden haar de gezeyde muskelen, en wy gevoelen datze geſwind na binnen getrokken worden, om een te veerdiger uytdryvinge der logt te doen: 't geen by na als het uytſchudden van een Kleed geſchied; en zomtyds zoo heftig en met zulken gedruys geſchied, dat ſnot en quyl te neus en mond, en by ongeluk wel een Kraak-Windje van agter uytſpat.

Dat ons in 't veel of overmatig lachen zomtyds den Buyk zeer doet, zulks geſchied alleen om dat in die daad het Middel-ſchot met te grooten geweld na binnen gedreven word, en onſe Ingewanden te

 ſterk

ſterk dringd; en gelykwe in zulken geval gewoon zyn de perzing met de handen dikwils in te toomen; zoo zegt men daar van ook: Wy Lagten datwe onzen Buyk moeſten vaſt houden. Ik lagten my ſchier te barſten, enz. En alhoewel den buyk veel Edele deelen in haar bewaringh heeft, als namelyk de maag, de darmen, de blaze, de Lyf-Moeder en zoo voorts in de Vrouwen, zoo heeftze den Maker nogtans van vooren om veele redenen niet met been voorzien: Eerſtelyk om dat de meeſte deelen die in den buyk zyn, niet altyd dezelve grootte hebben; wantze door de ingenomen ſpys en drank dikker uytzetten, en daar na wederom dunner worden: Dat zeer ongemakkelyk zou vallen, by aldien het Buyk-Leer niet rekken kon: Ook zoudet met de formeering en aan was der kinderen niet over een komen die van een zeer kleyn, ja by na onzienlyk beginzel, binnen 7, 8, en 9 maanden, tot een tamelyke groote Klomp gebragt worden: welke Aanwas en ter wereld-brenging, met een buyk die met beenen geſtyft of bezet was, geheel niet zou konnen geſchieden. Nu even als alle de gezyde deelen van den buyk, met het geen daar binnen beſloten is, geheel ontbloot zyn van wapen-tuygen, en egter in veel gevaar zyn, om dagelyks jammerlyk en doodelyk gequetſt of beſchadigd te worden, daarom heeftſe de Goddelyke Voorzienigheyd aan die zyde geplaaſt, alwaar zy twee Gauwziende Oogen tot Wagters, en twee Ermen en handen tot beſchermers heeft.

Ariſtoteles oordeelde dat die gene welke een grooten en hangende buyk heeft, dwaas, hooveerdig en onmagtig is. Andere hebben zulke buyken van Onkuysheyd beſchuldigd. De Hard-Gebuykte

zyn

zyn veelzints gulzig en bot. Een zagt en ingedrukten buik geeft de grootheid van 't gemoed en deugd te kennen. Mannen van goed verſtand en groot oordeel, hebben gemeenlyk een middelmatigen buik.

Den NAVEL ſtaat in het midden van den buik, en ſcheind alleen zyn gebruik te hebben in de formeering in 's Moeders Lichaam: en dat zoo om het kind aan de Moeder vaſt te houden als om door deszelfs ſtrengen gevoed te worden; namelyk zoodanigen voedzel als 'er van nooden is tot d'uytbotting en beſtendigmaking des Lichaams, of alle de deelen daar 't lichaam uit beſtaat: en mogelyk niet zoo zeer tot zoodanigen voeding als de jonge vrucht noodig heeft om te leeven. Want ook veel van de hedendaagſche meenen dat een kind in 's Moeders lichaam meeſt door de mond geſpyſt wordt; En beſluiten zulks om datter Spys in de Maag en Darmen gevonden word, wanneer ze kinderen in de geboorte dood gemoffeld, komen te openen. Gelyk 'er ook gevonden worden welke meenen dat de jonge Vrugt wel op drie wyzen gevoed word, namelyk door de Navel-ſtreng-aders, die uyt de Moeder-koek het bloed en gylige ſtof in de lever brengen. Ten tweeden door de huid, en ten derden door de mond. En zy meenen dat de fynſte deeltjes van het vogt in welk de kinderen ſweven, niet onverſtanclyker tot voedzel door de huid kan ingaan, als de vochtigheid der aarde door de Schors en wortelen der Boomen en planten intrekken kan. Zommige geeſten hebben gedreeven dat onze Voor-Ouders Adam en Eva zonder navel geſchapen zyn; en ſtellen tot Grondveſt van haar reden, datze buiten de gemeene Menſch-teeling voort-

Navel des Buiks.

Of Adam en Eva ook met een Navel geſchapen zyn.

voortgebracht zynde, niet meer een navel noodig hadden dan dat de vogelen in 't begin der ſchepping eerſt Eyeren geweeſt waren. Gelyk dan ook eenige geleerde zommige vermaarde Schilders als Raphel d'Urbin en Michel Angelo en andere hebben beriſpt, datze Adam met eenen navel in hare Schilderyen vertoond hebben. Doch de reden, die wy aangaande de borſten en tepels hebben bygebracht, welk zo wel aan de mannen als aan de vrouwen zyn gegeven, op dat het menſchelyk geſlacht malkander op 't uitterſte zou mogen gelyk zyn, kan onzes achtens de queſtie genoegzaam afmaken.

Buik geeft veel ſchoonheid aan een Vrouwbeeld.

Het ſchynd ons eenigzints toe dat den navel, de ſchoonheid van den buik zeer helpt vermeerderen, inzonderheid wanneer die niet te groot uit puylende, nochte te diep-puttig ingevallen is. 't Paſt de Schilderkunſt zeer wel, datter een byzondere properheid aan den buik van Maagdelyke Vrouwbeelden word waargenomen, gelyk zulks ook by d'Antyken wel verſtaan is. En Jan de Bolonje heeft in het Maagdelyk beeldeken van zyn Sabinſe Roof, ook getoond hoe veel Schoonheid de wel geproportioneerden en edelen omtrek van den buik, tot een naakt Vrouwbeeld toe brengen kan. Om in de Schilder-konſt alles te volgen dat natuurlyk is, zou men den buik van een Moeder-Vrouw, dat is, die gebaard heeft, de ſchoonheid van een Maagdelyken buik niet mogen toevoegen: Doch den Schilder moet zoo verſtandig zyn, dat hy al wat ongracelyk in 't oog is, zediglyk bedekke, of willens voorby gaa: weetende dat de dingen die in 't Leven zelfs haar Schoonheid verlooren hebben, hun niet al te voegzaam van de Teyken-konſt laten behandelen; Want zy zyn na haar uitwerking alleen

ver-

verwytingen van de onvolmaaktheid der dingen, die men geerne in zyn vorige glans behouden had. Daar is noch een Kopie van een Brief onder de snaaken onzes tyds voor handen, waar in een Vrouw aan haren Man die na Indiën gevaren was, klaagt, dat de geheele schoonheid van haren gladden Buyk na haar kraamtyd bedorven was. Het schynt dat die Sottinne niet gedacht had, dat men op zulken Water zulken Vis vangt. Daar zyn noch veel tafereelen en printen in weezen, daar men den Navel van den Buyk duidelyker door de boven-kleeden ziet heen speelen, dan of de Beelden naakt waren. Indien die Meesters noch leefden, ik wouw haar vragen waarom datze de rest van den huys-raad daar niet meede lieten door heen zien? zeidenze dat de zeedelykheid die leerde dekken: 't is wel, wy zouden kwaad worden zooze anders zeiden; want wy hebben ook altyd gelagchen om die afluynige dracht der Swans-Hausen, en Hoosen-latsen, die men zelfs niet geschaamd heeft tot Frankfort op zeeker kerk-hof aan de twe gekruiste Moordenaars als op Golgotha toe tepassen, daarmenze niet anders verbeeld ziet, als of Jeruzalem in Swaben-Land geleegen had: voorwaar een botte en schaamteloozen misslag. Maar laat doch de voorgemelde Geesten ons eens zeggen hoe het met de verstandige en omzigtige Schilder-Kunst bestaan kan, het mindere dat naatuurelyk niet kan gezien worden te vertoonen; en het meerdere dat volgens haar maniere niet en kan verborgen blyven, te bedekken als ofter niet en was. Seker die zoo nauw en uytvoerig willen zyn, datze zelfs de Muskelen, ja de twyffelagtige Spiertjes door de kleeden heen vertoonen, hebben hier geen verstandig voorwendzel dat hun Konstelooze naaktheyd loflyk bedekken kan. En

En hierom gaan wy het Maakſel en dienſt der Schaam-Deelen met voordagt voorby; op dat niemand en geloove, datwe de dingen die voegzamer gedekt blyven, buyten nood hebben willen ontdekken; gelyk dan ook die ſtoffe eygentlyker tot de Genees-Kundige Anatomie, dan tot de Schilderagtige Menſch-kunde behoord. Dit moogenwe in 't voorby gaan aanmerken dat een heel groot en onbeſchoft teel-lid een teeken is van kleen en bot verſtand. Gelyk mede onder de dieren, de Ezels geen van de kleynſte hebben.

Maakſel en dienſt der dyen en beenen.

De DYEN en Beenen dienen in 't algemeen om den Menſch in 't gaan en ſtaan als ſtutten en kolommen te onderſchraagen; en op welk het heel gewigt des lichaams gedraagen, en van de een na d' ander zyde overgezonden word. Jaa het zyn de ſtevigſte werk-tuygen waar door een Menſch Loopt, ſpringt, zich ophoud, en ſterkte uytvoerd. En wanneer een menſch eenig ongemak of verlamdheyd aan de heup of deye-leden heeft; zoo is hy daar door merkelyk in zyn kragt en gank verſwakt. De dieren die ſterk moeten loopen en ſpringen, hebben gemeenlyk vaſt gevleesde Muskelen en taye pezen aan de dyen; alsmen in het ontleden van peerden, herten, haazen, kik-vorſſen, ſpringhaanen, en veel andere groote en kleyne dieren ontwaar word. Die de lekkere beetjes weten te vinden, zullen de agterſte deelen van een haas, niet voor het kortſte en malsſte vlees kiezen. Alhoewel het aan eene ſchaapen-bout veelzints een andere ondervinding heeft. Beenige en wel Gemuskelde deyen paſſen voornamelyk aan de manne-beelden; doch de vrouwen hebben ronde, poezelige en vleezige dyen; die dunne dyen hebben, zyn lief-hebbers

bers van vrouwen, maar hebben een teer en zwak lichaam. Daar is een Gladiator of Roomze schermer voor handen, en ook in playster nagegoten, die sterk en mannelyk van dyen, en snogger van beenen is. Die de dyen, ruyg en hairig hebben, zyn veelzints dertelen Menschen, de Zatyrs in geilheid gelykende. De beenen zyn door het buygende lidt van de knyen aan den anderen gehecht; en buygen zig maar alleen na die zyde, die den Mensch tot den gang, tot het zitten en tot het knielen voegzaam is. En zy en kan haar ook nog ter zyden, noch na vooren buygen: want zoo by aldien de knye zoo wel na agteren als na vooren, of na een van bei de zyden buyglyk waar, het zouw den mensch onmogelyk zyn, geknield of gevallen zynde, wederom op te staan. Gelyk dat uyt het maakzel en de zaamen-koppeling der beenen, hier agter kan gezien worden. Porta teekendt de oude mensch-kundigers aan, dat die korten beenen hebben, veelzints quaadwillige menschen zyn, die haar ook in het quaad doen van andere vermaken. Van Selimus, de zoon van Bajazet de tiende der Turksche Tyrannen, getuygt men dat hy lang van perzoon was maar heel korten beenen hadde; zynde een Verrader en een onnatuurlyk Hoereerder, zelfs met groote afkeerigheid van de vrouwen. De Latyners noemen het scheen-been Tybia, en zoo ook een fluytje: om dat men eertyds fluyten van de schenkels of schenk-beenen plagt te maaken. Hier van zegt men tegen een spille-been: gaat niet voorby de fluytemakers. deur, gy zoud gekluppeld worden. Dikken Scheen-Beenen vertoonen een eelheid van Natuur; sterkten en Wreedheid. Doch de kleinen en zagten scheenen, zwakheid en der-

dertelmoedigheid. De knyen dik en rond met vlees bewaſſen, paſt de vrouwen beeter dan de Man-beelden, die de knye-ſchyf onderſcheidentlyker moeten door ſpeelen. Knyen na binne gebogen, of die in het gaan malkander ſchynen aan te ſtooten, zyn veelzints een kenteeken van vrouweliefde, en van een Wyfagtigen aard: eenige Genees-kundigers zeggen dat de krommen beenen een Natuurlyk teeken van onkuysheid zyn; om dat de voeding niet na onder maar al in de midden blyft.

Maakzel en dienſt der Voeten. De Voeten zyn als de Planten of Bazimenten van het gantſche lichaam, om het zelve daar op in het gaan, en ſtaan, en in allerley beeweging te dragen; en den gang door een roerlyk lid regt-lynig en wel geſchikt te maken, het geen wanneer de voet onbuygzaam waar aan het been gezet, onmogelyk zouw konnen geſchieden: als men ziet aan de geen die op houte beenen, of die op ſtelten gaan. Waarom de voeten haar dan ook noch meer dan op eene plaats konnen buygen; en het been agter en voor, korter en langer konnen maken, na datze agterwaarts of voorwaarts omgebogen worden; als de ſchets der gebeenten uytvoerig toond. In allerhande gevoeglyke gang, het zy effens vloers, of op, of af klimmende, moet de hiel zig altyd van agter opligten, en de bal van de voet met de toonen, als de grond eenigzints drukken, om by wyze van ſtooting het been en de voet opwaarts te duwen en de voortgang te bevorderen. Het geenwe klaar konnen zien aan de menſchelyke voet ſpeuren die in effen gevallen ſnee, zand, of kleyſlykige weegen gemaakt zyn. Daar de voor-voet gemeenlyk dieper dan de hiel of agter-voet in gedrukt

drukt zal gezien worden, inzonderheyd wanneermen die met bloote voeten begaan heeft; en de hielen worden noch minſt in zulke ſporen gezien, die met ſnel loopen gemaakt zyn. Anders maken de hielen door de hooge en harde agter-Zool der Schoenen, een diepen indruk. En duſdanige ſporen der voeten hebben menigen ſchelm beklapt. De vlugtelingen die wys zyn doen de ſchoenen uyt, en loopen barrevoets, om op 't ſpoor minder betrapt te worden. De Beeren zyn zoo loos, datze ontrent de hollen van hun verblyf komende, altyd agterwaarts daar in gaan; om de Jagers te verbyſteren, datze hun Legerſteden op hun ſpoor niet zonder verdwaling na gaan. Het ſpreek-woord, hy ligte zyn hielen, is buyten alle twyffel van deze voet-ligting af gekomen, als men wil te kennen geven dat ymand ons ontloopen of ontgaan is buyten verwagting. En zeker, 't is onmogelyk zonder de hielen te ligten, te gaan, en noch minder kan zulks in 't loopen nagelaten worden. Seker bouwkundiger van een wys-neus gevraagt zynde, waarom doch de kolommen een hoofd, een hals en een romp na de gelykenis van een menſch toegeſchreven wordende, ook niet twee bazimenten of voet-leeden, als de menſchen gegeven zyn? antwoorde: de kolommen hebben maar een voet noodig om vaſt te ſtaan; de menſchen twee, om zeker te gaan; maar de gekken, om niet langs ſtraate te loopen, haddender nutter geen als een van alle drie. In de voeten der menſchen ziet men groot verſchil, zoo aangaande de proportie als bevalligheyd, welke meer in de ſchilderkuude dan in het leven in aanmerking komt, om datze meeſt geſchoeyd, dat is bedekt onder bezadigde volken gezien worden. Dus

heeft den eenen mensch groote dikke voeten, den anderen smalle lange voeten. Daar zynder die kleyne vette voeten hebben, en wederom die maagere kromme gebogen en kruys-voeten bebben. Kleyne en teere voeten, zyn tamelyk bevallig, maar zyn geen teeken van sterkte. Aan vrouw-beelden zynze een schoonheyd wanneerze blank zyn. En de Turken en Chinezen, prangenze van jongs aan in enge Schoenen, omze het groeyen aan de Meysjens te benemen. Welgemaakten voeten, vertoonen zomtyds een Man van goed en Eel verstand. En gelyk de voet een gemeene werk-maat is, na welkmen by de meeste volken alle gereguleerde dingen bearbeyd, zoo zegt men ook, wanneer men van den trant of regel, volgens welk een ding uytgevoerd word, spreekt, 't zal op die voet voortgaan: laat het op die voet geschieden: de zaak is op een goede voet gesteld, enz. Malle gekken, en die verkeerde Liefde onder de Navel broen, hebben gemeenlyk dikke en hooge voeten. Die kleyne en vette voetten hebben, zyn zelden menschen van een beleefden aard. Lange voeten belooven ook niet veel goeds. Alsser wat groot by vallen, zeggen de S. Krispyns-Kinderen in 't nemen van de maat, tegen de zulke dikmaal; Heer, je hebt een kleyne voet, maar jou hiel zit wat ver vanje teen. Dit loopje word haar indagtig gemaakt, om dat het hun schadelyk in het leer valt; want zy stenender zomtyds by, als ofze met rekken en trekken van het leer om haar schaade in te haalen alreede bezig waaren. Die knobbelige en holle voeten hebben, zyn dikmaal menschen van kwaad verstand; en zoo men het uytwendig zien kan boodschappenze zelden wat goeds. De teenen der voeten hebben ook zomtyds een

af-

afdrukzel van iemands Natuurlyke zeeden; groot-agtige teenen en wel geproportioneerd, ziet men veelzints aan menſchen van goede zeeden. Menſchen van klein verſtand, hebben dikmaal korte en dunne teenen, en die lang en dun zyn, zyn zomtyds niet een Hayr beter. Doch die kort en dik zyn, zyn gemeenlyk onvoorzigtige, wilde en ligtveerdige vinken. Als de teenen maatig van den anderen geſpreid zyn, mag menze eenigzints tellen onder de luyden die geern kallen, danſſen en quinkeleeren. Die heel geſlooten teenen hebben, zyn vrees-agtige menſchen. Die omgekromde teenen hebben, vallen zoo ſchaam-agtig datze haar oogen met haar hemd wel zouden toedekken: en zulks pleegen de oude tronie-kykers ook van de krommen Nagels te voorzeggen. Doch als de kromme Voet-nagelen wat lang en ſmal zyn, het is te vreezen, dat zulke menſchen quaad en wildaardig zyn. Ronde nagelen heeft aan meenige zyn hoeragtigen aard beklapt. Zeer korte en zwarte nagelen zyn het wapen van een ſchelm. Witte en wat geel-agtige Nagelen geven een welgeſteld gemoed te kennen, zoo het anders waar is, dat de nagelen des menſchen haar gemeenlyk ſchikken, zoo als de Natuur geſteld is. En gelykwe gezeid hebben dat de beenen en voeten met de dyen de voorname wertuygen van de gang zyn, is het niet buyten den haak, hier ook iets van de verſcheide ſwier en kadans der menſchelyke gang te ſpreken, en iets uyt die verſcheidentheid aan te merken. Voorwaar de gang der menſchen is zoo verſchilligh, datwe malkander daar door van agter, van ver en in het ſchemer-ligt en avond-ſtond uyt malkander weten te onderſcheiden. Welke verſcheidentheidt

groot-deels afhangd, of van de voorbeelden die iemand volgd, of van de aanwendzels, of van de zamenſtel der gebeenten, pezen en muskelen, of van eenig toevallig gebrek, of ook wel uit laatdunkentheid en hovaardye. Dus ſtapt de een wyd, de andere nauw, de een gaat ras, de ander langzaam; de een waggeld als een Broei-Gans, en de ander danſt of hy op een papiere zoldertje ging. De een is een dray-neers, de ander ſteekt het gat uyt, en verkondigd met de kop, dat den Eers volgen zal. De een gaat vaſt en zeker, de andere is wankelbaaar ſtruikelagtig. Die werk hebben gemaakt om ook uit de zwier en gang der menſchen, iets van haar natuurlyke geſteldheid te voorzeggen, (want het is by alle gemeen, iemands leven en bedryf, een eerlyken of oneerlyken wandel te noemen, (die leeren ons dat de menſchèn, welke in het gaan een wyden tred houden, veeltyds perfekt in haar handeling zyn, ook vertoond het een man van eenig vermogen. Die langzaam gaan, uyt toeval, zyn na alle waarſchynelykheid vol gedachten; Maar die zulks natuurlyk doen, hebben een Vrouwachtige geeſt. Ariſtoteles ſcheind hier niet wel uit zyn oogen gezien te hebben, wanneer hy zeid dat een langzame gang, zeer wel over een ſtemd met de natuure van een grootmoedig man. Doch hy kan vry gekaakeld worden, als men der eenige blyken byvoegt, die de gezeide traagheid door een ſtreek van Majeſteit verbeteren. Een loome gang is onderſcheiden van een langzame gang, en is zeer ligt aan een loom gemoed vaſt. Een vaardig en voortvarend gemoed daar en tegen, dreigd alleen de grond daar hy over ſtuyſt, maar en raaktze met de voeten naauwlyks aan. Men heeft ons op de

mouw

mouw willen spellen, dat die wyd en langzaam gaan als een Oyevaar, gelukkig in haar doen zyn. Dit zouw men voor een waarheid betoogen konnen, by aldien d'eerste geleide gronden onzer voorzeggingen waarachtig zyn. Want de wyde gang geeft vermoogen te kennen een langzame tred, aandacht: daar nu die tweederley tred, zamen gesmolten word, wat kan het anders te kennen geven, dat een goeden uitslag der onderneming? Een korte gang verbeeld een luy mensch. Die wankelbaar, of waalbarkig ter gang zyn, en een grimlachende en prevelende mond en bewegende oogen hebben, geven blyk genoeg, al ziet men ze maar, dat ze kwaad werkende menschen zyn; of op 't pad wandelen daarze eenige bedreven parten ontwyken. Die in 't gaan, dralen, stil staan, dikmaal omzien, herwaarts en derwaarts 't gezigt wenden zyn wantrouwig, onrechtveerdig, en veelzints Overspelig van gemoed. Die straatvegen, dat is die gints en herwaarts den Eers zwayen, en daar een statelyke laatdunkenheid en praatheid onder strooijen, zyn niet alleen groot-gevoelig van haar zelven; maar men bevindze veelzints Pluimstrykers. Die haar zelven in 't aanspreken van fatzoenelyke luiden, vriggelen, troonen, of een ander tegen het lyf vryven, zyn als de honden, die met Quispel-staarten, iemand vleyen willen. Die in 't gaan na de rechte zyde over hellen, geven teeken van flauwhertigheid, en die na de slinkze zyde geneigd gaan, zyn zelden heel wys. Doch die recht en fiks op haar koten gaan, hebben t'eenemaal het uitgedrukte Beeld van een veerdig Man, maar die wat haastig van Hoofden en een goet Zoldaat is.

D'Achterste deelen van 's Menschen lichaam, heb-

De Mensch van achter aangemerkt.

hebben in het byzonder weinig werk-dienst: Invoegen zy meest dienen om de form van 't Menschbeeld te volmaken, en door verscheide beenen styfte by te zetten. In 't algemeen is de boven-rug met de schouderen bekwaam om last te dragen, en geeven den mensch een goede form aan 't boven-lyf na dat die breed of schraal zyn. Men zeid dat de breede Schouder-bladen een teeken zyn van een vroom en volmoedig man. Plato wierd om zyn breede schouderen zoo genaamd. De Schouderen zelfs die groot zyn, zyn een teeken van een sterk lichaam. Alhoewel die kleine en teere Schouderen hebben sterk van verstand zyn, doch wat wyfachtig. De harde vaste Schouderen betoonen deugd, maar vette Schouderen plagt men weinig te pryzen. Ook worden de opgeheeve Schouderen voor een blyk van een vinnig gemoed gehouden.

De Billen als twee zagte en vleesige kussens dienen de mensch om makkelyk op te zitten: Gelyk voort het geheel agter-lyf diend om op te liggen: Alhoewel het half op zye liggen, voor makkelyker en gezonder word gehouden; ook om dat het de Ingewanden minst benauwd: want het voorwaarts overliggen maakt de Borst ruimer en verschaft ligtvoeriger Adem-togt. Gelyk dan ook de kortborstige niet wel op den rugge, maar beter voorwaarts over konnen liggen of zitten. D'oude hebben gezeid, dat op den buik te liggen of te slapen, wel gezond, maar niet al te dienstig voor 't gezigt was, van een man die vroeg het gezichte duyster word zegt men gemeenlyk, hoewel men iets anders zeggen wil: Hy heeft te veel op zyn neus gelegen. De losbekken en die liever slordig dan beschaaft spreeken, noemen de Billen: (het zy met oor-

oorlof gezeid) het gat, of eers-gat: buyten twyffel komende van het onder-gedeelte der billen daar de flot-deur des eers-darms is, gemeenlyk Fondament genoemd: welke opening tot de drek-loozing zoo noodig als de mond tot eten is. Maar om dat een rein en zeedig mensch van zyn eygen, en veel meer noch van eens anders uytbraakzel af keerig is, daarom word ook de plaats daar de uytdygzels haar van onder ontlossen, onder de schaamdeelen gerekend; en men houd het ook voor een groote smaad wanneer iemand ons zyn agterste in plaats van zyn aanzigt toekeerd; of als iemand op zyn eers kloppende zegt, dat 's voor u, of u neus daar in, of diergelyke: welke alle schandelyke actien en vuyle gebeerden zyn, waar meede ook van ouds de Heidenen in hare dronkene uytgietingen der overdadigheeden, de Baals, Priapen Sateyrs en Drek-gooden onder Vysten en Poepen met on-noemwaardige bootzen en verkrampingen harer Lichamen, pleege te diene, het heugd ons noch dat in zekere Stadt door het quaad voorbeeld van een appel-teef, het eers-wyze, onder de straatplatjes zoo algemeen door-brak, dat de overheid daar teegen met een Plakkaat en geld-boete moest voorzien. Doch het en leed naulyks drie daage, of men zag de kindere maar des te uytbundiger daar in voort vaaren; ja men hoorde openbaar langs de straat zinge men mach niet meer een gatje zetten op des Heere strate, al stond de Galge voer myn Deur ik zal het 'er niet om late. La gatje, la gatje, &c. Ziet daar den on-inbindelyke aard des mensche, die boos is van zyner jeuget aan. Zeker gezonde Pater die wel in den band maar swaar ter gang was, en die het wel had en mogt, plagt te zeggen dat

hy van geen deelen van zyn Lichaam meer dienſt en gemak had dan van zyn Billen. En waarlyk als mer wel op let, men moet bekennen dat het zonder vleezige billen, ongemakkelyk zitten zou zyn. Het welk men beſt gewaar word, wanneer men door langdurige ziekten uytgeteerd het vel alleen over de beenen heeft behoude. Harde wel gemuskelde billen paſſen aan een ſterk Man. Vrouwen hebben vette vleezige en ronde billen. Die drooge of verdorde billen hebben, zyn veelzints quaadwillige menſchen, en parte ſpeelders. De aapen hebben meeſt-deels verſchrompelde Agter-quartieren. By de billen en dyen langs, komt men neerwaarts aan de kuyten en hielen, die ook een kleine aanmerking verdienen hoe de kuyten aan de Menſchbeenen gemaakt zyn, zal in onze leere der muskelen hier agter gezien worde. Men zegt dat de menſchen die heel dikke kuyten hebben, ofze ſwanger waren, onbeſchaamde en hatelyke menſchen zyn. Die matelyk zamen getrokken en wel onderſcheiden van ſpieren zyn, houd men voor ſterke natuuren. Doch die rond en vol vlees zyn, zyn te eenemaal vrouwelyk. De hielen verdienen weinig opmerking, het en waar dat men wilde in agt neme, dat dik gehielden, gemeenlyk botten menſchen, of onguure gekken zyn. Spotsgewys en by vernoeming zegt men zomtyds van het vrouwvolkje, dat wat ligt van portaal valt, datze kort van hielen zyn. Met kak-hielen loopen, zegt men, wanneer iemand het hammeken opgeholpen hebbende, van elk verlate, als een uytgewerkt peerd voor de honden agter ſchans loopt.

Den rug. Aangaande de Form of ſchoonheid van de Rug, het en miſtaat vrouw noch man, en voornamelyk de

de man niet, dat die een weinig rond en verheven zy; alhoewel wanneer die te breed, en te hoog en krom gebogen is, beter aan het lichaam van een ſlaaf, of ſterk Arbeids-man paſt, als aan een die van een ſchoone en edele omtrek moet vertoonen te zyn. Die volgens de oude menſch-kundigers een mans-beeldt wil vertoonen, dat een verſtandich menſch zal ſchynen, moet hem voor al geen dik-gevleesde rug geven. Een bultige rug is zelden een teeken van een goed menſch, het en zy het uyt week-gebakkenheid voor komt. Scotus zegt dat de bulte wel liſtig en ſcherp van verſtand zyn, maar datter veelzints bedriegerie of ten minſten een boefjen onder ſchuyld. Smalle ruggen zyn gemeenlyk zwakke en vreesagtige menſchen. De lenden van ſterke mannen zyn veelzints beenig en vaſt beklonken, en men houd die gene welke vleezige lendenen hebben, voor botte menſchen. Die van de Wild-Jagt geſchreeven hebben, getuygen dat de menſchen, die heel lang van lenden zyn, zeer tot de Jagt genegen zyn, en die wonderlyk beminnen. Of dit door melydigheid geſchied, (want veel wild vee, heeft de lengte-graad ook lang,) is tyffelagtig. Doch daar is weinig aan geleegen, alhoewel de wild-braad-eters, de lente-ſtukjes onder de de weg-werpelyke beetjes niet en rekenen.

Belangende de Huyd, namelyk het zienelyke vel, datwe de Opper-Huyd noemen; en welk het menſch-beeld van het hoofd tot de voeten bekleed en ſchoon maakt: zommige gevoelen dat het in een dun, vaſt, on-bloedig vliesken beſtaat, het welke uyt oli-agtige en dikke dampen van de koude des logts zoodanig zamen geronnen is; even als men ziet dat uyt de opſtygende rook van warme Huyd.

 Pap

Pap of bry, door de koude daar boven op zig tot een vlies of velleken zamen zet. Het geen heel makelyk kan verſtaan worden wanneer men zegt dat een vlies of vel daar uyt gemaakt word, door dien dat de vogtigheid van de boven-vlakte uyt-dampt, en alzoo een vaſtigheid aan-neemd. Nu nadien deze opper-huyd doorſchynig is, en onder zich noch de waare huyd heeft, die doorgaans met veel bloedvaten bezet is; zoo verandertze ook ligt na de vogten in het Menſchen Lichaam geſteld zyn; want aldus vertoonen ons de bloedryke bloozend en rood; de geelzugtige en gallige geel, of bruyn. De bloedlooze bleek; de doode blauw en peers; de geworgde vaal-purper en ſwart. De gematigde en gezonde blank en ſchoon, en zoo voorts. En na dat het met de gezondheid en loop des bloeds, met de Herſſenen, het Herte, de gedagte en togten van het gemoed geſteld is, daar na zynwe de een dag of oogenblik ſchoonder van opzicht en verwe of meer vervallen van gedaante. En men moet hier aantekenen, dat de helderheid van de huyd, en wel gegemaaktheid der deele, inzonderheid het aangezigt, even zoo veel aan de Schoonheid van een menſch kan toebrengen, als een treffelyken Inboel een wel gebouwd huys vercieren kan. Invoegen dat hier geen ziek-makende blanketzels, noch vergiftige ſmeerpotten eenige plaatze konnen vinden. Dus ver van het maakzel en dienſt der zigtbare leden en deelen des menſchen-beelds.

V. HOOFD-

V. HOOFDSTUK.

Van de Tronie-kunde, Krooſt, *en verſcheyde* Zweming *der menſchen* Aange- zichten.

GElyk we in de beſchouwing van de Proportionele Leden-ſtemming hebben gezien, dat het hoofd een bekwaame Modulus of Maatzet is om het gantſche lichaam af te meten; En dat het maakzel en dienſt der uitwendige deelen in het voorgaande Hoofdſtuk genoegzaam aangewezen is; Zoo ſtaat ons hier de verſcheidentheid der Hoofden en Tronien, zoo ten opzicht van haar formen, als ten aanzien van het krooſt, of gelykenis des wezens, dat is de zweming in agt te nemen. Welke kennis by oeffening by zommige, Tronie-kunde, by andere Krooſt-kunde, en aldergevoegzaamſt na onze meeninge, zweming genoemt word. En alhoewel alle menſche Tronien ten aanzien van haar partyen, of wezentlyke deelen en plaats, malkander in 't algemeen gelyk zyn, (die ook ſlechts in een klein getal beſtaan, namelyk in een generale klomp of omtrek des hoofds, in het Voorhoofd, de Oogen, de oog-leden, de wingbraauwen, de neus, de mond, d'opper en onder-lip, de kin, en de wangen; tot welk we voor het laatſte 't koleur der oogen, ter naauwer nood mogen by voegen); Zoo word nochtans de aldergrootſte verſchilligheid die men zou konnen bedenken, in de verſcheidenheid der gelykenis en zweming gezien. Doch gelyk wy door de reden wel konnen toeſtaan dat de verſchilligheid der wezens, tot de zamenleving der menſchen

Deelen des Aangezichts.

ſchen ten uiterſten noodzaakelyk is, om daar door van malkanderen te konnen onderſcheiden worden, en te verhoeden dat d' een voor d'ander niet t'elkens en wierde aangerand: Egter blyſt het opmerkelyk datter onder zoo menigte honderd duyzend menſchen alſſer te gelyk leven, zoo ontelbaare verſchillinge zweming des wezens en opzichten in de Tronien der menſchen te vinden is. Welke verſcheidentheid zoo groot is, als 'er gebrookens tuſſchen twee getallen konnen zyn of bedacht worden; dat is, volgens onze denkingen oneindig. Zulks dat hoe na ook by toeval of door geboort-erving, de zweming van 't een wezen, met d'een of d'ander mogt ſchynen over een te komen; Zy echter by den anderen gebracht, nooit zoo juiſt malkander zullen gelyken, of men kanze opmerkelyk onderſcheiden: Alhoewel daar ook zommige Hiſtorien en praatjes in de weereld zyn, die het tegendeel eenigzints willen grondveſten; doch wy moeten net en volſtrekt redeneeren. Dat men deze verſchillige zweming der Tronien zoo kenbaar in de beeſten niet ontwaar word, daar van worden verſcheide reden gegeven. Buiten twyffel konnen de menigvuldige en verſcheide inbeeldingen, en gemoeds-bewegingen, zeer veel tot de Vorm-kracht in de zwangere Vrouwen te weeg brengen: en het is naaulyks geloofbaar hoe krachtig de gedaantens van de moeder ſterk bedacht, de uytbottende vrugt konnen ingedrukt worden; Ja zo, dat de natuur dikwils haar eigen werk vergeet. Alle welke denkingen en hertstogten, zodanig in de beeſten niet gevonden wordende, buiten twyffel te weeg brengt dat een en de zelve zoort malkander zeer na gelyk is en niet als door haar grootte, koleur en vlekken gemeenelyk onderſchey-

Verſchilligheid der Tronien en zweming is opmerkelyk.

ſcheiden worden. Deze verſcheidentheid in 't leven waarlyk zynde, en van ons toegeſtaan, belet echter niet t'eenemaal, dat men de zweming der Tronien tot nut van de Schilder-konſt niet onder eenige weinige zoorten of Hoofd-geſlachten zou konnen brengen. Want gelyk we vooren alreede eenige ſtaaltjes aangaande de zoorten der Voorhoofden en geſlachten der neuzen hebben opgegeven, zoo zullen we dat met de reſt der Tronie-kunde nu wat nader tot de praktyk-oeffening brengen.

Onzes achtens kan men de zweming der Tronien gemakkelyk vierzints aanmerken; namelyk in een algemeene zweming des Land-aards, of der Natie; waar van wy vooren geſproken hebben. Ten tweeden in een natuurlyk zweming der geboorte door voortteeling en bloed-verwantſchap, gelyk veelzints in de kinderen het krooſt der ouderen in geheele Familien over-erft, en lang voortgezet blyft: zulks datter niet alleen genen worden die na vader of moeder zwemen, maar daar een zweming van beide in gezien word; en tot ettelyke geſlachten zonder afwiſſeling ſtand houd. Want de Natuur houd zeer vaſt in haars gelyke voort te brengen, 't welk, alhoewel in veel andere dingen gemeen, echter ten aanzien der Tronie-zweming, zekerder gaat; alwaar de natuur gelyk we gezeid hebben, meerder reden vind in de menſch-teeling dan in de beeſten, om dat daar in de gedachten, en de eigen liefde, en dagelykſche beſchouwing van zich zelven, en van man en vrouw, een groote indruk onder de Voortteelinge kan in mengen. En deze kenlyke zwemingen noemd men eigentlyk krooſt; maar wanneer de menſchen na de trek en opzicht van eenig beeſt zwierd, dat noemen wy enkel en alleen

Zweming is vierderlei.

Zweming der Land-aard.

Zweming der Bloed-verwantſchap of geboorte.

zwe-

Sweming; niet teegen staande die benaming ontrent menschen vergeleeken, ook in gebruyk is. Ten derden isser een sweming by toeval, bestaande in een gelyk-wezentheid met iemands even mensch, buyten land-aard of geboorte. En dan ten vierden isser een basterd-sweming, die half van het mensch-kroost afgewisseld, geheel na de Dier-sweming over held. Welke zoorten van sweming wy wel geen beest-agtige menschen, maar beeste-menschen gen noemen. En zeker die zich eenigzints de tronie-schouwing heeft laten ter herten gaan, zal niet konnen ontkennen dat hy niet dikwils kats-koppen; ape bakhuyzen, stiers-koppen en menigte andere beest-swemende opzigten van menschen gezien heeft. Waarom wy dan ook de laaste zoort der sweming in tween splyten; en zeggen dat het een gedeelte daar van bestaat in een sweming des vernufts, des geests, en der abelheid, in welk zoo wel des deugden als ondeugden met veel kennelyke en gewoone merken afgebakend staan: invoegen dat zoodanigen sweeming, of na een gek, of na een spotter, of na een laatdunkende wys-neus, of na een bedaard zagtzinnig mensch, of na een schrander of loos mensch, of na eenige andere zoort van geagte, of gehate ziel-kragten, onze gedagten en bedunken in de beschouwing heen leiden wil. En moet men aanmerken dat deze sweming niet alleen zeer zelden enkel en op haar zelven is, maar datze met de andere genoemde verscheidentlyk gemengt is: daar en boven blyft het vry opmerkelyk dat de vernufts-sweming, haar meeste voedzel uyt de dier-sweeming, of om hier netter te spreken, uyt het beeste-kroost ontfangt.

Swe-ming by toeval

Dier-sweming

En alhoewel deze dingen in de Natuur zoo weinig

nig Maat en regel houden, datze ons genoeg vermanen konnen dat men 'er niet al te zeker op moet gaan, (want daar zynder die een zottelyk wezen hebben en zyn wys: En daar zynder die de zweming van een waarlyk wys mensch hebben, en zy zyn inderdaad Zot: Gelyk dat ook de Oude Tronie-kykers bedroog, de wysheid in de zweming van Socrates en Esopus, af te wikken.) Egter moet men vast stellen, dat men uit dien grond, veel toepasselyke en uitdrukkelyke dingen tot de optoijing van het vermogen der Schilder-konst putten kan; om dat men daar altyd verbonden is, zich met de kenlykste, met de mogelykste, en met de schranderste uitvinding die tot de Waarheid der voorgestelde Historie diend, te behelpen. Welke waarheid door het bekend zyn van zekere Historie, vast bepaald blyft; En daarom kan men van de verkiezing dier zweming, een zeker Denkbeeld maken, zoo haast men die na de een of de ander passie, in een Tafereel bepaald ziet. Die dan de Toornigheid aan Achillis, de ontzaggelykheid aan Agamemnon, de listige bedrieglykheid aan Ulysses, en de onverzaagtheid aan Ajax wil toepassen, of dat iemand voor heeft, een ander te vertoonen, en welken de domme loomheid, of Bloo-aardigheid moet uitsteken, die zullen haar niet zelden zeer gelukkig bedienen, van ettelyke Eigenschappen, die niet alleen in den aard, maar voornamelyk in de zweming van verscheide Dieren gezien worden; het geen ons te meer zal mogelyk schynen, wanneer wy bestaan willen deze stoffe wat van verre op te halen, en voor af met een woord aan merken, dat hier veel in helpt, dat de zweming en den aard der Dieren, uyt welk men eenige zweming tot de Mensch-

Menſch-Tronie ontleend, byna algemeen bekend zyn, en daarom in de beſchouwing gezwind yders gedachten kan aandoen.

Beſchryving van 's menſchen gebreken, die van den aard der beeſten ontleend zyn.

Wy zyn veelzints gewoon de paſſen der menſchen (inzonderheid als we van de gebreken ſpreken) by de eigenſchappen en neigingen der beeſten, af te malen. Dus ſpreekt men vaak van een honds menſch, van een gierigen hond, van een honds-vot, van een reekel, van een Stiers-kop, van een domme Os, van een loome Koe, van een looze Vos, van een bot Verken, van een lui en van een vuil Verken, van een Buffel, van een kluchtigen Aap, van een Aapen of Zimme-Bakhuis, van een botten Ezel, van een hongerige Wolf, van een gierige Wolf, van een onnoozele Duyf, van een Schaaps-hoofd, van een botten of blooten Uyl, van een Stegen-Bok, van een Traan-Bok, van een grimmige Leeuw, van een dom Kalf, van een Spreeuw, en wat diergelyke meer in de wandeling bekent mag zyn. Welke toepaſſelyke benamingen van ons niet alleen te lichter verſtaan worden, om dat de Eigenſchappen der meeſte dieren ons zodanig bekend zyn, maar ook wel voornamelyk om dat vele van die Eigenſchappen, in haar oogen en in de geheele zweming der Tronien Teekenkundig te lezen ſtaan. Want het ſchynd ons niet duiſter toe, dat de natuur elk Dier een zweming na den aard van zyn neyging heeft ingedrukt, die ons dezelve klaar te kennen geeft; op dat wy ons ook daar na zouden ſchikken om daar van wel te oordeelen. Ja wy achten ook dat dit de meeninge van Mozes is, wanneer hy van den Schepper zegt, dat hy alles na zynen aard gemaakt heeft; Nu dewyl God zelfs in zyn Woord veele ondeugden en deugden der menſchen; door de Eygen-

genſchappen der beeſten afgeſchilderd; 't Is zeker dat hy ook gewild heeft dat wy in de beſchouwing zulks zouden konnen ontwaar worden. En zeker zo een trotze Leuw, of hongerige Wolf, die beide wreed, verſcheurende en verſchrikkelyk zyn, de zweming van een zagtmoedig en goedaardig Lam hadden; en dat een onnozel Lam (na het welke Godt zich niet beſchaamd heeft de gerechtigheid, en onbevlektheid van onzen Heiland af te ſchetzen,) de zweming van een Leeuw of Wolf of wreede Tyger had, wat waarheid zouder in die Heilige Spelingen gezien worden. Of hoe zou men zig niet vaak bedrogen vinden, wanneer den regel in de natuur geleid, nu en dan, of dikwils, haar zelven vergat. Want dan zoud ons een lam, zomtyds als een verſcheurende wolf, en een gitzige wolf als een zagtmoedig ſchaap of lam ontmoeten konnen? en men zouw zyn lyf nooit zeker zyn, niet wetende of men vriend of vyand voor had; Ja het zou meer dan noodig zyn, dat men geduurig als een Zoldaat op Schildwacht ſtaande, op het ontmoeten van eenig dier, van verre riep: *Qui vien la.* En dan noch telkens bedrogen worden. Zeker, 't en moet hier niet zonder opmerking voorby gegaan worden, dat de Mond der Wysheid, die zich geopend heeft in ſchoone gelykeniſſen, ons deze bedriegerye zeer aardig afgeſchilderd, en met de Vinger aangewezen heeft, wanneer hy van de Pharizeen en geveynsde linkers zegt dat het verſcheurende Wolven zyn, die onder de zweming van een Schaap of Lammere vagt, tot de menſchen komen, om die onbekend op te vreten. Want die luiſſers wiſten wel alſſe de gedaante en zweming van haar eygen Wolven-aard lieten blyken, datter elk hem voor zou gewagt hebben,

ben, en daarom was het hen nodig de mantel van zagte wol, namelyk geveinsde zagtmoedigheid en uyterlyke needrigheid als een ſchape-vagt om te hangen. Och! gave Godt, dat dit geſlagte geheel uytgeſtorven was.

Hoe en waarom wy de menſche veelſints na de beeſten afmeten.

Uyt de algemeene kennis diewe van de neiging, aard en ſweeming der beeſten hebben, komt het voort, datwe een menſch, wiens oogen traag bewegende en vaakrig in de kop ſtaan, ligtelyk een domme ezel, of ezels kop noemen. Wiens neus en wangen even hoog, het aangezigt breed en lang is, dien houd men ligt voor een domme oſſe-kop en ſtegen dringer; en zulks zoo in een jongeling gezien word, en wat meer na een kalf dan na een ſtier ſweemd, men kan ligt een botterik uyt zyn troni ſpellen. Agter een aap-agtige tronie ſchuyld dikmaal een poetzemaker, of een quel-drommel. Gelyk men uyt een leeuwen tronie veelzints een moedige en onverzettelyk gram of grimmig man afmeeten kan. Waarlyk als mer wel op iet, men moet bekennen dat men katten-menſchen, honde-menſchen, Verken-menſchen, Stieren-menſchen, leeuwen-menſchen, en byna allerhande aard van beeſte-menſchen vind. Ja daar is by na niets in de dieren eigen te vinden, dat men ook niet in de algemeenen hoop der menſchen vind: en al wat die te gaar bezitten, word ſtukswys in de beeſten gevonden. Dus is de ſtoute een leeuw gelyk. De vreesagtige een haas. De milddadigen den haan. De ſpytige den honden. De ſtraffe den raven: de opregte de tortel-duyf. De looze den vos. De zagtmoedige het lam. De dertele de geite. De onbezuysde het kalf. De kleinmoedige den luypert. De luye den beer. De gierige den olyfant. (De

neer-

Neerlanders zeggen , gierigen hond, om dat hen de olyfanten niet gemeen zyn.) De dwaze den ezel. De drollige den aap. De vagebond den gelubden bok. De onbetemmelyke den ftier. Den onreinen het fwyn. De ftomme den viffen. En de praters den menfchen zeer gelyk. En even als de eygenfchappen der dieren groot-deels in fweming der tronien afgezien worden, zoo blyken die noch veel meer wanneer de togten des gemoeds in de menfchen haar uytwerking volgens de neiging van zulke dieren hebben; want dan doet de bewegende oorzaak, die gemeenlyk zulk een dier dus of zoo neigt, de aangezigten verzeld met verfcheide trekken, zulke Beeften noch meer gelyk zyn. Over deze uytwerking zeggenwe dikwils; hy briefchte als een leeuw. Hy beet als een hond. Hy ftampte als een dol paard. Hy zag als een arent. Hy zag zoo nors als een ftier. Het was een wreeden tyger. Hy keek zoo effen als een uyl, of als een ezel die 't wy-water omgefmeten heeft, en diergelyke. Den wysgeer Ariftoteles, en den grooten Genees-meefter Hippokrates, Porta en veel andere, hebben hun bemoeid, uyt vele teikenen en fwemingen des voorhoofds, oogen, neuze, mond, lippen, en hals; verfcheide dingen in de menfchen te leeren voorfpellen. Doch de fchilder-konft heeft alle die dingen in haar uyterfte omflag niet noodig, maar kan zich met een ruyg of algemeen ontwerp genoegzaam redden. En alhoewel de tronie-kykerie by veele geen of weinig geloof vind, egter durven wy niet geheel ontkennen, datter vele kenteekene zyn, die op de ervarentheid grondveft ftaan. Om 'er in 't kort iets van te zeggen, moet men aanmerken datter zyn aangebooren ken-teekenen, en datter zyn toe-

De eigenfchap der diere word noch meer in de paffien dan in de tronien der menfche gezien.

vallige of aangenomen ken-teekenen. De aangebore, woonen alleen in 't maakzel des lighaams, en zyn veelzints niet alleen eens met de driften van het gemoed; maar worden met der tyd, zooze door 't geweld der onderwyzing, des deugds en reden, niet bemagtigt worden, daar na meer en meer verleeſt, en waſſen onverbeterlyk te zamen op. De toevallige ken-teekenen zyn die, welke door het bezeſſen van verſcheyde zaken die men haat of bemind, deze en geene trek, en merk-teeken volgens de poging van 't gemoed, aan d' opſlag van 't gezigt, aan de ronzelen des voor-hoofds, ſchorting der wingbraauwen, trek der mond, ſnuiving der neus, en anders indrukken, en door dikwils hervat te worden, zoo dieppe kreuken zetten, daze na 't ophouden van 't gang-vaardig gemoed, noch kenbaare voetſporen over laten, die met haar oorſprong over een ſtemmen. Want het gemoed des menſchen dikmaal met eenerly, of dees en gene lyding weg gerukt, queld en pynigd de ligt veranderlyke en gebuygzaame deelen des lichaams (die voornaamentlyk in het aangezigt gevonden worden) lang, tot het uythang-bord des wezens met de winkel-waaren die 'er binnen te koop zyn, kenbaar over-een ſtemd. Dus zienwe dat de liefde, de nyd en afgunſt ymand ſchraal en mager maakt, en dat een droeve geeſt, als Salomon zegt, de beenderen verdord. Ja daar zyn voor-beelden, dat de paſſien zommige menſchen zoo hebben weggeſleept, dat zy byna in beeſten herſchapen zyn; zulks daze wreed en brullende als Leeuwen, en als Honden geblaft hebben. Indien 'er dan zulke dingen zyn die het lichaam en de geeſt van den menſchen zoo opmerkelyk veranderen konnen; wat wonder is 't, dat de

grond-

grond-oorzaken, uyt de nagelaten ſporen, van een opmerkend beſchouwer konnen afgezien worden.

Indien iemand dan geeſtig en welbedagtzaam in het uytdrukken der eigenſchappen wil zyn; (die voornamelyk in de beelden op tafereelen, beneffens een goede actie en verkiezing des by-werks, in de ſweeming der tronien moet bevorderd zyn) laat hy volgens de aanwyzing dezer vertoog-ſchets aan een heimelyken dief of vuyle ſnoeppert, de ſweming van een kat geeven, of ook wel van een aap: alhoewel de laatſte beter een poetzemaker, een ſnaak of een quaad-doender, en noch alder-eygenſt een teuter-quaad te kennen geeſt. Een ſtyf-kop die vol geile en onkuyſſe parten ſteekt; zal hem niet onvoegzaam vertoonen, wanneer de ſwee-ming van zyn tronie na een ſtier afgebakend word. De boerze plompheid met luyaardigheid verzeld; kan zeer veel nut uyt de ſweming van een os of Koe ontleenen. Wil men een ſpotter of een ſpreuw; (die ook zeer wel na den vogel van dien naam ſweemd) vertoonen; laat hy de ſweeming van een bok of ram hebben, en men zal hem de ſchimp-geeſt ten oogen uyt zien. Een ouden grimmerd, daar wat moed en verſtand in ſteekt, zal veel-zints na een Leeuwen-Tronie ſweemen. Een menſch die vuyl en ſlegt van gemoed, en bot by gebrek van onderwyzing en geeſt is, zal ligtelyk door een ſweemzelje van een verken-tronie, ver-toonen dat hy zoodanig is. En gelyk dit beeſt zeer tot ſlapen en lonzen genegen is; zoo ſtaan hem ook de oogen gemeenlyk vaakerig in de kop: zulks dat het niet geheel on-eygen is, als men de lange en veel ſlapers ſlaap-zeugen noemd. Doch dat men van een dom menſch zegt, hy verſlaapt zyn Ver-ſtand,

Wat men door beeſte ſweeming kan uytdrukken.

ſtand, zulks is niet net geſproke: want niet het veel ſlapen is oorzaak van de domheid, maar de domheid is oorzaak van het veel ſlapen, of ſlaperig zyn. Want wy ſlapen alleen door gebrek van geeſten, namelyk wanneer daar zulken overvloed ontbreekt, alſſer van nooden is, om alle de zinnen levendig, en de muskelen vol te houden. Maar niet als die geheel ontbreken, want dan valt men in den eeuwigen ſlaap; dat is men ſterft. En daarom iſſet niet buyten reden, dat men de ſlaap, de zuſter van de dood noemd; en de dood zelfs ook een ſlaap genoemd word, wanneer met opzigt tot de opſtandinge, daar van geſprooken word: ziet daar van Matth. 9. vers 24. En in veel plaatzen van 't N. Verbond. De eerſte Chriſtenen in de Griekze kerke; plagten ook hierom een dood-kelder, of een plaatzen daar men de afgeſtorvene begroef, Cœmeterium, of liever Koimeterion, dat is een ſlaap-kamer te noemen.

En alhoewel den Ezel de gemeene maat-ſtok is, daar men alle botterikken mede afmeet, nochtans die wel op zyn ſweming let, zal ontwaar worden datter een verſtand in ſweemd dat onderdrukt, of door te veel arbeids afgeſlooft en ſtomp geworden is: zulks dat men met zyn ſweming, menſchen kan verbeelden die een oud-bakken en gezette gedaante hebben als ofze wys waren, maar daar het verſtand wat laagjes van verdieping zit. Egter blyft den ezel onder al de viervoetige dieren alleen daar mede verheerlykt, dat hy geſproken heeft, om hem over zyn onverdiende ſtok-ſlagen tegen zynen meeſter Bileam te verantwoorden. Dog de ſlange die met Eva ſprak, om datze mogelyk noyt onder het getal der vier-voetige dieren behoord heeft, en Den ezel

zal hem die eere na alle waarſchynlykheid niet ligt benyden. Zeker indien de ezels konden, wy gelooven datze dikwils in dusdanigen Pleidoy zouden uytvallen. En gelyk alswe hier aan zeker voorval gedenken datwe binnen Parys gezien hebben: zoo moetenwe bekennen datwe in het beſchouwen van het zelve, gezeide Hiſtorie van Bileams Ezelin, niet ongedagtig waren. Want gelyk zeeker Ventjaagſter een ezel met moes-kruyde geladen, de ſtad in quam dryven, gebeurden het dat den zelven ontrent het Voorburg St. Marceau over de gebroke ſtrate quam te ſtruykelen en devotig op zyn knyën neer zeeg. De ezel-dryfſter haar aanſtonds van het agter-quartier na vooren begevende, viel als een dolle heks aan 't kluppelen en ſlaan, om hem weder op de been te helpen; onder welke ſtokſlagen eenen zoo jammerlyk teegen den ezel zyn lieve ſmurfjen aanquam, dat hy zeer gevoelig zyn kop in de nek ſmeet, en onder die beweging in opſtal, maar zyn beulin met een ſlinger-ſlag in het voet-zand geraakte: die zoo gezwind niet weer te been was of zy hervatte haar teyſter-oeffening van Meta aan, en den ezel kreeg 'er niet weinig af. Wy die het zagen, dagten dat deze ezels-klugt daar mede op een einde liep; als wanneerze even maar begon: want gelyk men een goeden hond wel zoo lang tergd tot hy byt, zoo begon deezen ezel na een weinig ſtokſlagen op zyn ſchoften afgereen te hebben, als uyt een onverduldigen grammoedigheid zig zoodanig in poſtuur te zetten als of hy tegens zyn vrouw vegten wilde, toonende voor af met veel bewegingen van de kop, openen en ſluyten van zyn muyl, en met velerlei toonen van geluyd en toe baſſen, dat hy keef, dat hy ſchold, ja dat hy byna met men-

Hiſtorie van een ezel die geern zou geſproken hebben.

ſche-

ſchelyke woorden vloekte tegen zyn party. Madame groenzel-wyf over deze bejegening van haaren ezel ruym zoo veel als iemand van de kykers verbaaſt, ſtond met een opgeheve hand als ofze ſlaan, en niet ſlaan durfde; agter uyt, voor uyt en na alle zyden omſcharlende om den ezel een ſlag zonder weer-ſlag toe te brengen; onder welke ſprongen de moes-kruyden te gronde, den ezel onbelemmerd, en het wyf op het hoogſte razende geraakten; en men zach een derden hervatting van dit half menſch half beeſte gevegt: want den ezel zetten zig op zyn agterſte beenen, en verhief de voorſte voeten met zoodanige verweerende poozen tegen het wyf op, datze menige gons daar van op het lyf kreeg, en haar veel ſtok-ſlagen dieze meenden toe te brengen, wierden afgekeerd. En gelyk dezen vierbeenigen ſcherm-meeſter een naar en yſſelyk gegigauw (by na offer een Trompet tot den Kryg geſteken wierd,) onder deze batalje liet hooren, liepender zoo veel menſchen te zaamen, datze ons het einde beletten aan te zien. Waarlyk die dit voor zyn oogen ziet gebeuren, kan niet wel zoo ezelagtig van verſtand zyn, dat hy bykans niet en zou gelooven dat de ezels ook ſpreeken zouden alſſer maar bequaamheid toe hadden. En men zou byna in de Ketterye der Indiaanze Slaaven vervallen; welke voor een loopje van die grooten luiffers van apen zeggen; dat zy wel ſpreken konnen, maar dat die ſlimme Duyvels niet en willen ſpreeken, uyt vreeze dan mede zouden moeten werken. Doch het is te giſſen dat de ezels liever zouden ſpreken, om haar geſlagte van het werken vry te pleiten.

Daar is geen ſweeming van eenig dier die de ſchranderheid en veerdigen yver beeter kan uyt-

 druk-

drukken, dan die wy hier in die van den wind-hond aangewezen zien. Gelyk van den neven gestelden huys-hond, de sweming van een getrouw huys-vader eener aanzienelyken familie, zeer gevoegzaam kan ontleend worden. En indien het niemand qualyk zou nemen, wy zouden bekende mannen tot deze sweming aanwyzen, om waar van een voorbeeld by te brengen, wy de oude afbeelding van Titus Livius, dien vermaarden Histori-schryver eenigzints tegen de sweming van onzen wind-hond willen vergeleken hebben, en men zal haast ontwaar worden dat zulks in meer gevallen, zoo is of zoo zyn kan.

Een zoldaat, een roover of vrybuyter, zal door de sweeming van een kray of rave niet onkenbaar zyn. Een trystigen drulaart, die eigenzinnig en by zig zelven wys schynd te zyn; kan door een uyls-kop tamelyk gedoodverwd worden. Wil men daar teegen een wakker en neerstig man vertoonen, geeft hem de sweming van een Haan. Gelyk een snedigen gauw-oog, en woord-eter door de sweming van een arend of een valk, zeer kenlyk kan verbeeld worden. Als u tot verder nadenken, de staaltjes in de geziene vertoog-schets konnen aanwyzen.

Laat ons nu van de beeste-sweemzels tot die der menschelyke over gaan, daarwe niet weinig onderscheide Formen van hoofden, tronien, trekken, besnedentheden, en afgewisselde wezens, die egter alle menschelyk zyn, zullen ontwaar worden. En zal deze beschouwing zeer voegzaam en voordeelig tot de schilder-konst, de middel aanwyzen, om niet alleen by kragtigen inbeelding, allerhande sweemzels en kenbare uytdrukkingen van passien

deug-

deugden en ondeugden; verſcheide Land-aard, en anders, te konnen verbeelden; maar ook om zelfs menſchen lange na haar dood, of die men maar eens gezien heeft, of die ons van eenen anderen worden aangebracht, te konnen afmalen, datſe een tamelyke gelykenis zullen hebben. En op dat we de gedachten en verbeeldens-kracht, ontrent deze, even als ontrent de voorgaande, door eenig behulp-middel mochten onderſteund vinden, zoo zullenwe ook deze zweemzels onder eenige algemeene zoorten of geſlachten, in afſchetzing vertoonen; Welke ook zoodanig kennelyk gereguleerd zyn, datter weinig opzichtige Tronien zullen ontmoet worden, die niet met de een of de ander zoort zullen ſchynen over een te komen; of ten minſten daar na te zwemen.

Het is zeker, en wy onderſtellen 't ook als een gemeene waarheid, dat de meeſte veranderlykheid der Tronien ſlechts beſtaat in vier opmerkelyke partyen of gedeelten die een tronie uitmaken: Namelyk in het Voorhoofd, de Neus, de Mond met de kin: welke partyen, wanneer zy op zy gezien worden, de opmerkelykſte en kenbaarſte Trekken uitleveren. En kan men de generale klomp des hoofds, op zyde, achter en boven, als de vyfde tot de vorige Formen zeer wel toevoegen. Belangende de Voorhoofden en Neuzen; daar over ſtaat dat gene aan te merken wat wy in de dienſt en maakzel der deelen hebben gezeid. Wy voegender hier by, dat menze in 't algemeen driezints kan aanmerken: Namelyk recht, of hol ingebogen, of verheven. De rechte hebben vier geſlachten; te weten lange, korte, verheventheid na buiten van onder uitgaande of wat ingetrokken. De holle of kamuis-

De Verſchei- denheid der Deelen in de Tronien.

muis-neuſen, hebben driederlei geſlagten; Want de een hebben haar Holligheid om hoog, de ander in 't midden; en ſommige zyn in 't midden ook in drie ſoorten onderſcheiden; want de eerſte zyn aan het boven deel meeſt verheven; De tweede meeſt in het midden; en de laatſte onder aan. En als men het nauw ſouw bepalen, ſoo bevind men dat de verheve Neuſen noch drieſints te onderſcheiden zyn. Gelyk dan ook de kleine, de groote en omgekrulde lippen, de korte, lange, dikke, holle en bolle kinnen, en wat dies meer is, in deſe Troniekundige modellen zullen gezien worden. En alhoewel eenige onder die, aan ſommige vreemd, vies, ſnaaks en ongemeen moogen ſchynen, egter meenen wy dat ons de meeſte Beſchouwers ſullen moeten toeſtaan, datſe nu en dan wel ſulke ſweemels van Tronien in het leven hebben waargenomen; ja datter onder hen goede bekende noch wel eenige zyn, dieſe daar aan zouden weten t'huis te brengen.

Hoe men ſig moet bereyden om Troniën of konterfeytſels by inbeelding te maken, dat is, uyt de Geeſt na 't Leven te Schilderen.

Wanneer nu een vaſt Teykenaar de ſchets deſer Tronie-geſlagten eenmaal op zekere wyze zyn geheugnis heeft ingedrukt; en hy vind gelegentheid om iemand dien hy maar eens gezien heeft, te verbeelden, dat is te Konterfeiten, zoo moet hy door een krachtige inbeelding, alles dat hem van den begeerden menſch zyn ſweming en opzigt, in zyn gedagten ſpeeld, wel erinneren, en leevendig te vooren brengen; en dat tot aan het ſweemſel van de een of de ander Tronie, of Model over brengen; en zoeken in welke zoort of model, d'algemeene ſchets meeſt met zyn gedachten over een ſtemd, en merkelyk geſtyfd en geholpen, of tot de gelykenis van zyn denk-beeld gebragt word. Dan moet men tot de byzondere trek des voor-hoofds, neus en mond,

en

en Kin overslag maaken, en letten in wat Trap van Sweming zyn beschoude voor-beelden met die van de ingebeelde Sweming de meeste gelykenis hebben. In welk doen men zeekerlyk zal ontwaar worden, dat men de middel in de hand heeft, om dat volgens een zekeren regel te doen. Van den Italiaanzen Schilder D. Girlandaïo word aangeteekend, dat hy de troni-kunde zoo vast had, dat hy in het konterfeyten, by inbeelding noyt en miste een kenbaare gelykenis aan te treffen. In welk doen ook eenen Francisco Mossoli hem een konstgenood verstrekte. Andere geesten hebben zulks op 't berigt van andere konnen doen zulks datze konterfystels en trafereelen maakten, van luyden die al een wyle gestorven waren; en dieze noyt met oogen aanschouwt hadden. Die zich daar toe wil begeeven, zal zig veel hulp toe gebragt vinden, wanneer hy zyn toevlugt neemt tot d' een of d' andere beeltenis, 't zy mensch of beest en dat soo wel in print, tafereel of bootseer-werk, als in 't leven; wanneer daar in maar de minste Sweming of kroost, van de begeerde troni gezien word; en dat men daar aan toevoege, afneme, besnoeye en beknoeye, al ons op ymands berigt word aangebragt, of ons op zulke beduyding kragtiglyk schynd in te vallen.

Belangende de verscheyde bedeeling van de algemeene form der tronien, wy agten dat zulks volgens de teykenkundige trek in deze vertoogschetzen zoo aanmerkelyk zal konnen gezien worden, datter geheel geen breede verklaring over noodig is te doen. Want wanneer men zou bestaan een regte loot linie voor yder dezer tronien te halen, men bevat aanstonds wel, dat haar generale klomp merkelyk van malkander in form verschillen zouw. Want

Watmen in 't algemeen over deze Modelle moet aanmerken.

Tronie Schoùwing.
A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L
M

want daar de een het voor-hoofd regt en geheel naby de gezyde lienie zouw zyn, daar zouw dat van een ander hoofd, zeer ver daar van afwyken: vergelykt in onze Af-beelding de modellen. B. D. DD. met E. F. I. T. Y. AA. en andere die ghy wildt nafpeuren. Aangaande het verfchillig voor-uyt komen van de kin; beziet het model BB. tegen DD. en vergelykt Y, Z. met malkander, en gy zult het onderfcheyd te byfter groot, maar egter niet buyten 't naatuurlyk leven vinden. En gelykwe uyt de proportioneele leden-ftemming nu al geleerd hebben dat men een wel gemaakte troni net in drien kan verdeelen, namelyk in 't voorhoofd, neus, en het deel dat de mond en kin vereyft, zoo zullenwe in deze modellen 't zelve zeer verfchyden en van dien gelykmatigen regel afgewiffeld zien; want in zommige is het voor-hoofd alleen zoo groot als byde de onder-deelen van neus en mond, alsmen aan de tronien K. en O. duydelyk zien kan. In tegendeel heeft de neus van de troni V. zoo veel lengte alleen, als het voorhoofd, mond en kinne te zaamen. Daar wederom aan de modellen C. K. X. BB. het klynfte gedeelte aande neus gegeven is. En op deze wys kan men door vergelyking byna oneydinge verfchilligheden in de fchikking der tronien vinden. Geen wonder dan dat ook de Sweming der wezens, zoo veelerley konnen zyn, daar de proportiemaat zoo verfchilligh, en de partien on-eyndig vefcheydentlyk zamen gefchikt zyn. Wanneer men de generale klomp der hoofden aanmerkt, men zal bevinden datter ovale, by na ronde, regte, voor over-hangende achter over-hangende, ingevallene en fpitze of driehoekkige formen gezien worden; met

Verfchillige bedeeling der Tronien.

Verfchillige Hoofde.

Tronie Schouwing.
N
O
P
Q
R
S
T
V
X
Y
Z
AA
BB
CC
DD

met welke de Tronien of geheel, of maar voor een Deel gemeenschap hebben; als men in deze Modellen der Troni-schouwing kan ontwaar worden. Wil men de Sweming der Land-Aard daar ook eenigzints in na-speuren; 't Sal ons niet zwaar vallen, in het model Y. een Noor-Man of Stegen Deen te vinden. AA. wil na een Engels-Man aarden, en L. T. een Frans-Man vertoonen, in D. X. is ligt een Moor te vinden, gelyk E. CC. 't weezen van een Italiaan kan dood-verwen. F. I. geeft de Sweming van een zaft-voerigen Neerlander, en een andere model, wederom dees en geen te kennen; dat wy den naarstigen Beschouwer aanbevolen laten.

Sweming der landaard volgens onze modellen.

Heeft men lust verscheyde Passien, Deugden, Ondeugden, en de gesteldheyd des Gemoeds uyt de Sweming der Tronien te Lezen; Beschoud andermaal onze Voor-beelden; En gy zult in de Troni H. een bitzig Mensch; De Goedheyd in F. DD. de Laatdunkentheyd in M. Q. S. de Domheyd in D. BB. de Schranderheyd in B. CC. Grootsheyd en Verwaantheyd in P. S. bekrompenhertigheyd in N. O. potteragtigheyd, in A. X. gekheid in A bezadigtheyd, in T. V. Gierigheid en wrok, in Z. sagtmoedigheyd en geruste Conscientie, in DD. nyd en afgunst, in L. een Slaafagtige Geest, in G. en in T. kan men eenigzints een wel geboren Ziel bemerken.

Passien, Deugden en Ondeugden hoe in deze Modellen na te speuren.

HET VI. HOOFD-STUK.

Van de *Teykenkundige Troni-ſchouwing* volgens de Natuurlyke en toevallige ſtand, by ons *Troni-Perſpective* genoemd.

Eerwe tot de regelen der teykenkundige troni-ſtelling koomen, om dat volgens de Natuurlyke en toevallige ſtanden der beſchouwing in allerhande beweging des hoofds te doen, is het ten uytterſten noodzakelyk, datwe voor af alle de verſcheide geſlachten, en ſtands-gelegentheden in welke de tronien konnen gezien en bewogen worden, overloopen, en daar in aanmerken, wat verſchil tuſſen de Natuurlyken en tuſſen de toevallige ſtanden der hoofden en tronien is: op dat wanneer wy in het volgende hoofd-ſtuk de juyſte verdeeling van de partyen der tronien in haar eenvoudige, dat is Natuurlyke proportie-ſtand zullen aangewezen hebben, wy de middel deun by de hand mogen vinden, om het zelve ook in de toevallige tronien, volgens allerhande ſtand van beſchouwing, en beweging, door een vaſte regel te doen. Tot dezen einden zullen we hier eenige algemeene waarnemingen voor af ſtellen; die geduurig tot de volgende zegs-reden, en eenige vertoogſchetzen, moeten indagtig blyven.

Op hoe veelderley wyze een hooft kan bewogen en geſien worden.

Wy ſtellen dan eerſtelyk dat een Menſchenhoofd, op zoo veel en menigerhande fatzoenen afgeteikend en tot de Schilder-konſt kan in gevoerd

voerd worden, als het zich verſcheidentlyk in 't Leven kan beweegen en geplaatſt zyn; of van een beſchouwer uit verſcheide ſtand-plaatſen in verſcheide gezigten kan gezien worden.

Ten tweeden ſtellen wy dat de verſcheidenheid der Hoofden, en wel met namen en goed gevolg ook de tronien. (Want wy zullenze altyd de eene voor de andere nemen, en veelſints alle beide te gelyk verſtaan), in opzigt van de gezeyde ſtands gelegentheid; van twee verſcheide geſlagten zyn: Namelyk, natuurlyke, en toevallige.

De Natuurlyke Hoofden zyn die, welke zonder eenige verandering in haar eigen eenvoudige ſtand en proportie-ſchouwing, onder het oog-punt vlak midden in het plaan des Ovaals, (het zy dan vlak van vooren, vlak van agter, geheel op zy, of geweken, of anders, zonder eenige Helling of Neyging, agter of voorwaarts, of zydelings) gezien worden.

Wat de Naatuurlyke ſtand des Hoofds is.

De toevallige zyn die, welke geheel in tegendeel op oneindige wyzen, door Helling en Neyging van de voorige Natuurlyke ſtand afgeweken, beneden of boven des beſchouwers Oog geplaatſt zyn; en of voor, of agter, bezyden over, of verſcheidentlyk verkort, of wel anders gezien worden; als het vervolg nader aanwyzen zal.

Wat de toevallige.

Om de Natuurlyke Stands-gelegentheid van een Hoofd en Troni, makkelyk te verſtaan, moet men het zelve dusdanigh geſteld aanmerken: Namelyk, datter een rechte Loot-lyn van de top der Kruyn, dwers door het Hol des Bekkeneels en de Wervelbeenen van den Hals heen gaande, het hoofd om de zelve lyn als om een ſpil regtlynig of toppig, gints en herwaarts zonder eenige neyging, buyging of

Hoe de Natuurlyke Stands-gelegentheid der Hoofden verſtaan word.

Helling, gelyk of tot den Zigt-einder kan bewogen worden: 't geen noch klaarder kan verſtaan worden, wanneerwe noch een andere ſtreep of lyn aanmerken dwars midden door d'Oogen heen te gaan, die met de voorgaande een regt-hoekig kruis maken. Invoegen dat alhoewel het Hoofd, op deze lyn kan onderſteld worden, agter of voor over te bewegen, (alswe in de toevallige Hoofden zullen zien) 't zelve nochtans in een Natuurlyke ſtand, altyd zonder eenige dier verandering blyft. En gelyk duſdanige linien om een ovale kloot getrokken in duſdanige ſtand een regt kruys zouden maken, alswe aanſtonds nader zullen aanwyzen; zoo ziet men wel, dat men dusdanige ſtanden van tronien niet onvoegzaam Orizontale tronien noemen mag: gelyk dat zeer ligt uit de tegenſtelling van andere tronien, die wy toevallige noemen, waar in wy de gezeide Linien afgewiſſeld zien, zal verſtaan worden.

Wat een Orizontale Troni is.

Daar zyn vier verſcheyde Standen in de Natuurlyke Tronien.

Daar zyn maar vier voorname verſcheidentheden of hoofd-geſlagten ontrent de Natuurlyke ſtand van beſchouwing in de hoofden aan te merken. De eerſte is vlak van vooren, in welk men alle de Deelen van de tronie natuurlyk en zonder eenige afwiſſeling ziet; en voorts zoodanig geſteld, dat zig de oogen en ooren onder een regte of waterpas-linie bevinden, als u in de tronie met A getekend, word aangewezen.

Tronie op zye.

De tweede noemd men op Zye; en daar in zietmen ſlegts de helft van de tronie en van het achter-hoofd. Als de ſchets B. vertoond; zynde het hoofd in dusdanige ſtands-gelegentheid, van de vorige even de helft van 't zienbare der tronie, omgewend.

De derde is het Hoofd, uyt de eerſte en tweede

ſtanc

Vier Natuurlyke ſtanden der Tronien.

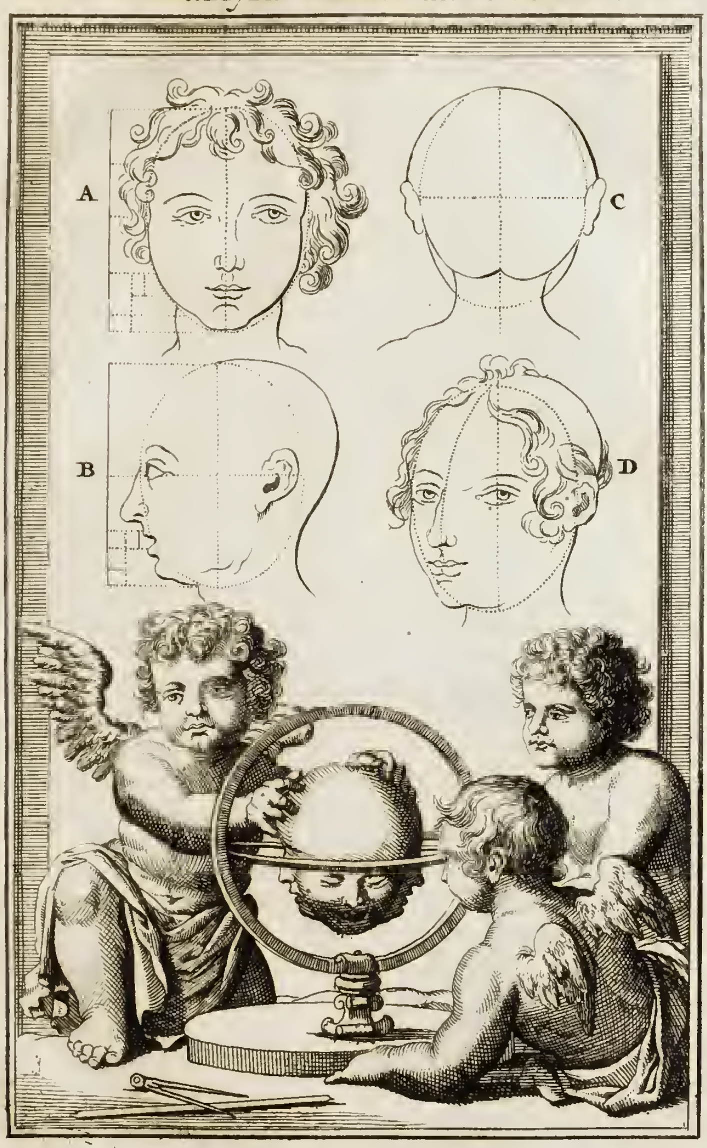

ſtand A. B. geheel omgewend, en vlak van achter aan te zien; zulks alle de Deelen des agter-hoofds openbaar en in haar natuurlyke trek en proportie, maar die van de troni in geenen deele gezien worden; beziet de vertoog-ſchets in C. en aanmerkt de betrekking deſſelfs in 't volgende Hoofd-ſtuk. 't Hooft vlak van agter.

De vierde en laatſte zoort is een wykende, omgewende of half omziende tronie, zynde deeze de middelſtand tuſſchen vlak van vooren A en vlak op Zye, B. Of men kanze ook ſtellen tuſſchen 't regt op zy, en vlak van agter C. om datter ook zoodaanige ſtands-geleegentheeden konnen vallen; doch en moet men dat daarom voor geen vyfde geſlagte aanmerken; of men zouw anders oneindige geſlachten moeten ſtellen: Want men moet over deeze Zoort van hoofden niet vergeeten aan te merken, datze niet bepaald is, gelyk die welke wy vlak van vooren, en vlak van achteren aanmerreken, want zoo haaſt die de minſte verſchilligheid onderdanig worden, zoo houden zy op vlak van vooren of vlak van achter te zyn, en zy gaan tot een van de andere geſlachten, namentlyk tot eenige hoeveelheid der geweekene tronien, of geheel op zye by trappen over. Invoegen wy dan vaſt ſtellen, dat een tronie, min en meer geweeken kan zyn; blyvende nochtans in alle ſtanden Orizontaal, en deelachtig aan haar geſlacht; als wy aanſtonds netter zullen betoogt zien. Daar ſtaat ook noch aan te merken, dat gelyk in de eerſte noch in de derde zoort der hoofden, namelyk vlak van vooren, en vlak van achter, gans geen verandering kan vallen, de tweede nochtans, te weeten het hoofd op zye, ſlinks en rechts kan aangemerkt worden; gelyk ook de vierde, die wy geweeken noemen, ſlinks of regts, en in veel en ver- Wykende troni. Aanmerking daar over.

 ſchey-

ſcheyde trappen, min of meer kan geweken zyn.

Dat uyt de Natuurlyke den Aard der toevallige in 't algemeen kan worden gerekend.

De Natuurelyke ſtands-gelegentheid der tronien vaſt begreepen zynde, zoo kan het niet meer ſwaar vallen te verſtaan, dat wanneer een hoofd door helling, of Neiging, buiten de gezeide Natuurlyke ſtand der Linien bewogen word; ofte dat het oog des zienders geheel buiten het plaan des Ovaals en Orizontale Linie geplaaſt is, datter dan een geheel ander opzigt in veel deelen, die de linien, alwaarze op geplaatſt zyn volgen, zal vallen; en dat zulks op veel en ontelbare wyzen kan geſchieden; en derhalven dat we niet onvoegzaam handelen, wanneerwe deze geſlagten van Hoofden onder een algemeene onbepaalde benaming van toevallige ſtanden, begrypen. En niet tegenſtaande deze van de Natuurlyke vry verſchillig zyn; nochtans achten wy datze aangaande noch eenige regels diewe over de Natuurlyke moeten opgeven, elkanderen zeer wel zullen konnen verklaren.

Waar van alle toevallige Tronien afhangen.

Daar zyn maar twee voorname oorzaaken (behalven nog een die uyt die twee gemengd of zamen gezet is van welk alle de toevallige ſtands-geleegentheden der tronien af-hangen: alhoewel ook waar is, dat der zelver trappen en manieren oneindig konnen gezeid worden te zyn. De eerſte ſlag beſtaat in voorwaarts of achterwaarts overbuiging van het hoofd, vlak van voor of van achter aangemerkt. De tweede is ſlinks of regts hellende: en uit deeze twee oorzaaken koomen alle andere zoorten van hellingen voort door vermenging van tweederhande beweeging. Want een hoofd kan te gelyk achter of voor over en ſlinks of regts, zydelings overgeneigd hangen; en deeze konnen weederom onderſcheiden worden in hoofden regt van

voo-

vooren, regt van agter, regt op zye, of geweken: waar van wy de geſchapenheid duydelyk in de volgende vertoog-ſchets aangewezen zien..

Een hoofd vlak van vooren voorwaarts over gebogen.

Om dit eerſte voorbeeld vlak van vooren, van voorwaarts over geboogen; nader te verſtaan, zoo onderſteld wederom datter van de een oor tot de ander een lyn getrokken is, om welk het hoofd zig bewegen kan als een Globus op zyn as-punten, of als men zouw zeggen, een ſtuk gebraad aan een ſpit: invoegen dat door het opligten van de nek-wervels, het hoofd overwaarts over, of door het opligten van de kin het hoofd agterwaarts gebogen kan worden. Blyvende de linie of ſpil onveranderd: en dit noemenwe een toevallige troni vlak van vooren, voorwaarts over gebogen. Gelyk de andere daar nevens aan een toevallige tronie vlak van vooren agterwaarts over gebogen, vertoond: en men ziet ligt datter in dusdanigen ſtand zoo veel verſcheide trappen en manieren van min of meer helling waar te nemen zyn, alſſer natuurlyk in het leven konnen gemaakt, of van den beſchouwer konnen verkozen worden, om die zoo te zien.

In de zelve ſtand agterwaarts.

Zydelingze helling.

En gelyk de gezeide zoort tweezints is, namelyk agter en voor over, zoo is ook de zydelingze helling dubbel, namelyk ſlinks en regts; van vooren, op zyde, of geweken, en dat op on-eindige wyzen en ſtands gelegentheden, alswe in de laatſte vertoog-ſchets der tronie-ſtellingh konnen ontwaar worden. En wanneerwe ons daar kragtelyk de gelegentheid der twee voornoemde linien willen verbeelden, zal het ons niet moeyelyk vallen te verſtaan, hoe veel de toevallige ſtanden van de natuurlyke zyn afgewiſſeld. Ook ſtaat hier wel aan te merken dat alle de gezeide geſlagten van hoof-

den, en die noch anderzints in een geweken ſtand, of van vooren dus hellende konnen bewogen worden, noch zeer veel gemengde neigingen konnen hebben? want zy konnen te gelyk agter of voor over en ſlinks of regts geneigd; na om laag, of om hoog ziende geweken, of op zye, of van vooren zyn. Als de gezeide vertoog-ſchets daar zoo duydelyk zal aanwyzen, datter geen breede uytleg over noodig zal ſchynen.

Op wat wyze het menſche hoofd uyt een ovaal beſtaat.

Om dan tot de praktyk-oeffening der troniſtelling niet onbereid te komen, zoo onderſtellen wy voor af, en volgens de gemeene bevatting der ſchilder-kundigers, dat het hoofd van een menſch (zonder het uytſteken van het agter-hoofd, de neus, de ooren, de kin, de hol ingaande partyen van de oog-kuylen, mond, ſlapen des hoofds, aan te merken,) in zyn gantſche klomp, de algemeene gedaante of Form van een eyrond, ovaal heeft; gelyk deze vertoog-ſchets, met het eerſte voorbeeld door de letteren A.B.C.D. aanwyſt: van welk het punt A. het top-punt of Midden-Kruyn, van het hoofd is: en D. de onderſte ſtip van de kin, die tegen de kruyn regt over ſtaat. Wy onderſtellen verder dat dit ovaal nochmaal is omvangen van eenen anderen omtrek, waar door het tot een gelyk-zydige bol, dat is lichamelyk en vaſt Eyrond ſchynd te worden; waar door het punt A. tot in D. door het middel-gedeelte heen gaat, ziet na de merk-letteren A. F. D. E. en A. B. C. D. zulks dat het ovaal, door een middel-omtrek of Cirkel, als B. C. E. F. omtrokken wordende, in agt gelyke hoeken als een appel of peer in quartieren doorgeſneden is; als we terſtond klaarder zullen zeggen.

Middel om den aard des ovaals tot de troni-ſtelling te verſtaan.

Aan

Stant der hoofden in allerlei trap van Toevallige helling.

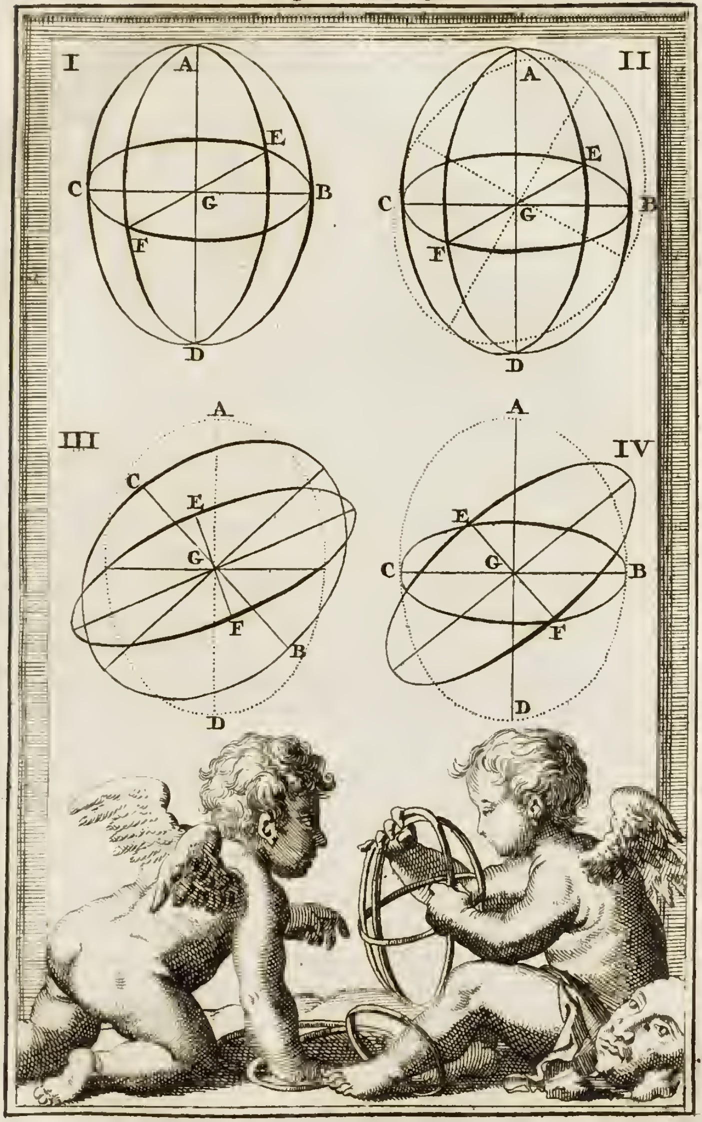

Aanmerkt verder dat de eerſte omtrek van het ovaal, A. B. C. D. gaande door het punt van de kruyn, midden door de ooren, en het pnnt van de kin, by ons genoemd word het ovaal, of trek van vooren; en de tweede omtrek A. F. D. E. gaande mede uyt het top-punt van de kruyn, regt midden over de neus, mond en kin, noemen wy het ovaal op zye, of trek des verhevens. In welkers midden de lood-lyn A. D. de voornoemde ſpil is, op welkwe onderſteldt hebben dat het Hoofd, herwaarts en gintswaarts, of op zye of geweken, wenden kan. Wanneer men nu deze A. D. in twee gelyke deelen deeld; zoo zal buyten twyffel in het punt G. het midde-punt van het hoofd gevonden zyn; en by gevolg van de vlakte C. B. E. F. die de boven-vlakte des ovaals in een ronden kring beſchryft; deze cirkel midden door de oogen en ooren heen gaande, kan men zeer gevoegzaam de Orizontale cirkel-linie noemen, waar van de midden doorgaande C. B. G. of F. G. E. de as kan gezeid worden; op welk een hoofd zich voorwaarts, en agterwaarts, en ook zydelinks hellende, en anders kan bewegen. Wanneer wy ons nu voorſtellen dat de beweging van het hoofd kan gaan door beide de gezeide linien, zoo is ligt te verſtaan dat zoodanigen hoofd op tweederlei wyze kan gebogen zyn, namelyk agter over en ſlinks of regts ter zyden over, of voor over, en ſlinks of regts zydwaarts geneigd; en dat in oneyndige trappen verſchillende. De eygenſchappen dan van deze onderſtelde linien volgens de aanwyzing over deze eerſte maniere gedaan, zynde in een Natuurlyke ſtand, zal door de gelykheid der linien en merk-letteren, in de drie volgende voor-

De verſcheide helling der hoofden voor de linien en punte te verſtaan.

 beel-

beelden, de geſteldheyd der toevallige genoegzaam konnen gezien worden: want de tweede wyſt het geval van agter of voor over gebogen aan. De derde de buyging op zye. En de laatſte een voor-beeld van een hoofd dat tweezints gebogen is. Beſchoud de vertoog-ſchets, en beeld u alles watwe tot hier toe gezeyd hebben kragtelyk in; zonder de cirkels in u gedagten te verwarren; of ſteld en maakt duſdanige afwiſſelingen met de hand na, en gy zult 'er meer ligt en nut in zien, dan of wy dat verder met veel woorden ondernamen te verklaren. Ook zullen u de laatſte voor-beelden groot ligt tot de eerſte geven, zoo gy ſlegts iets daar van begrypt.

Waar men de verandering der tronien van aflyden moet.

Eerwe noch tot de tronie-ſtelling zelfs komen, in welkwe de partyen in allerhande ſtands gelegentheid wel op de linien van haar kruys, en in haar betamelyke proportie moeten aanwyzen, ſtaan ons tot het vorige noch eenige noodwendige dingen in agt te nemen: want daar moet wel waar genomen worden dat men de geheele verſcheidentheidt der hoofden en tronien, moet afleiden, of van de beweging der zelve, het oog van den beſchouwer vaſt en onbeweeglyk geſteld, of van de beweging van het oog des zienders zelfs, in verſcheide ſtand-punten, daar het kan onderſteld worden te zyn; blyvende het geziene hoofd onveranderd. Ofte ook wel ten derden van de beweging van de een en de ander, wederzyds tot malkander vereenigt: blyvende de maniere van buyging of helling der hoofden in allerhande ſtanden, het zy dan uyt welkers beweging de verandering voort komt, wel, de zelve in het algemeen aangemerkt; maar nogtans met dit onderſcheid, dat behalven de veranderingen die in de linien van het kruys ontrent de oogen

gen, neus en mond vallen, waar van hier na geſprooken moet worden) in de ſtands-geleegentheid daar in een tronie door middel van het veranderde oog gezien wordt, in eenig deel geen vreemde gedaante aangaande het maakzel der deelen zelfs, onderworpe is, ten zy die door de verkorting geſchiet; maar dat zulks alleen plaats heeft ontrent hoofden en tronien die haar ſtands-gelegentheid door haar eygen beweeging hebben gemaakt; want daar brengen zomtyds de muskelen en zenuwen van den hals, en wangen, en anders eenige ſpanning of ontſpanning, en by gevolgh eenige rimpelingh, dobbelingh en veranderingh. Gelyk wy zulks in de leere der muskelen, en de beweegingh der leeden zullen ontdekt zien.

Onderſcheid van de afwiſſeling der Tronien.

Aanmerkt verder dat wanneer een tronie vlak van vooren gezien word, het zy achter of voor over hellende, dat dan de proportien aangaande de trek der oogen, de neus, noch de mond, noch de kin geheel geen verandering lyden, ten aanzien van de breedte. Maar zeer veel ten opzigt van haar lengte, en verheevendheid. Want nadien al de deelen van een tronie in een natuurelyke ſtand, Orizontaal, en in haar eigen proportie-maat worden gezien, zoo valt licht te begrypen, dat de lengte en verheeventheid van zulke parteyen min of meer navolgens de hoedanigheid van een afgewiſſelde, en niet Orizontale tronie veranderen moeten, en zeer dikwils geheel ingekort, tegen, en voor, ja achter malkander ſchuylende, gezien worden; maar nochtans dat de breedte der dingen de zelve blyft, zoo lang namentlyk, als de ſtands-geleegentheid in het algemeen vlak van vooren blyft; doch in een tronie op zye, of zelfs die ſlegts een weynig geweeken is;

Wanneer de Deelen der Tronien geen verandering onderworpen zyn aangaande de breedte.

wanneer de Tronien in alle Deelen verandering lyden.

is; ofte in geval van tweezints te gelyk bewogen te zyn, daar lyden de Deelen dikwils en meeſt altyd verandering in beyde opzigten, en wel zomtyds meer in de breedte dan in de Lengte.

Onderſcheid van Orizontale Tronien.

Aangaande de gezigt-ſtand of beſchouwingh; moet men aanmerken dat het oog des zienders in allerhande natuurlyke ſtands-gelegentheid, altyd moet aangemerkt worden in de middel-lyn of Cirkel, van 't opper-vlak des ovaals; het geen wy ook daarom de zicht-einderlyke ronde in het ovaal genoemd hebben. Maar in de ſtanden die wy toevallige noemen, daar merkt men het oog altyd buyten de zelve linie aan; en dat nog verſcheidentlyk boven of onder de Orizont of zigt-einder.

Wanneer het oog in het plaan van het ovaal is, (het zy dan dat het een hoofd van achter of een tronie-vlak van vooren ziet) zoo vertoonen haar de lienien van het ovaal, en die van het zicht-einderlyk rond als twee regte Linien, die elkander recht-hoekig doorſnyden, de een van de top tot de kin, de ander van de eene oor tot de ander, door bey de oogen gaande, formerende de linien, die men 't kruys van de tronie in de wandeling noemd. Gelykwe zulks tot vaſtmaaking der gedachten, weederom in deeze Voorbeelden konnen zien; daar de ovaalen met 1. 2. 3. 4. geteykend, de gezeyde leering grondtveſten konnen. Hoe voorts in een geweeken; of eenigzints omgewende tronie, die orizontaal gezien word, de linie van het ovaal veranderd, en bochtig geworden is, blyvende de linie van het zicht-einderlyk rond geſtrekt als voren, namelyk geheel recht, dat konnen u de voorbeelden onder het getal 5. 6. 7. twe en driezints aanwyzen.

Verwiſſeling van het kruys der Tronien.

Doch wanneer het oog des zienders buyten het

heele

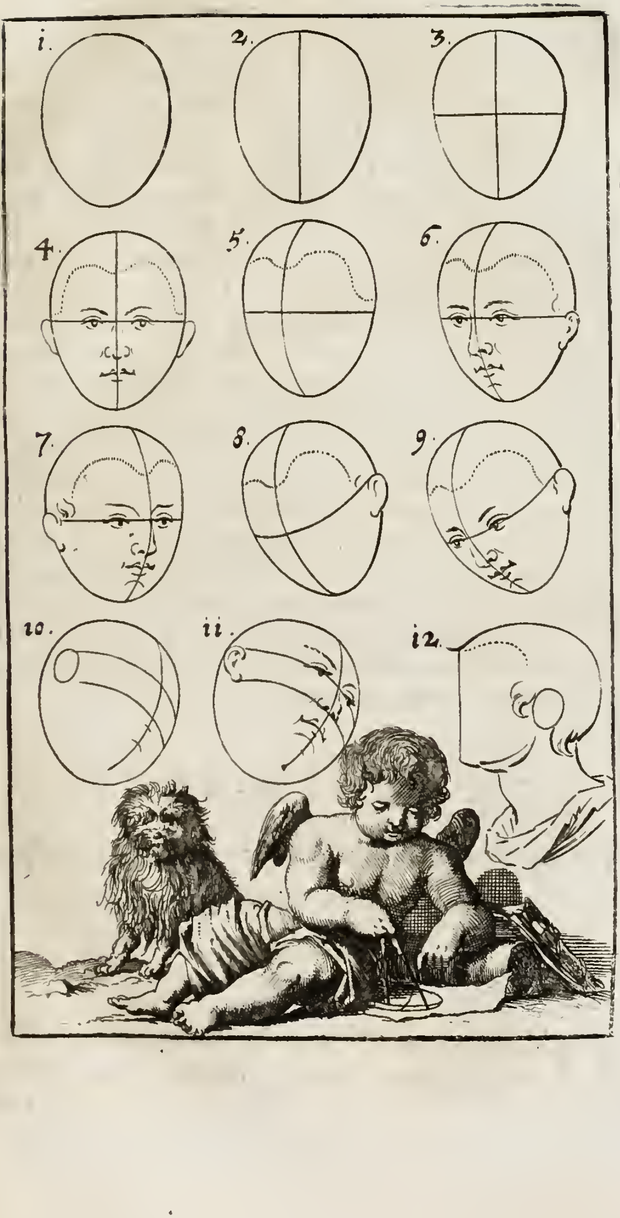
1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.

heele plaan des Ovaals is, of dat het noch in d'een noch in d'ander gezeyde Linien geplaatst is, het hoofd gezien wordende, hellende of buygende, voor of agter over, of wel in beyde die beweging te gelyk, zoo zal die Linie van 't Ovaal, en die van 't zigt einderlyk rond, geheel gebogen gezien worden; de eerste volgens den trek des Ovaals, en de ander zal een Boog maken, in manieren als men hier in de Voorbeelden 8.9.10.11. aangewezen ziet: en van ons in de tronie-stelling nader zal getoond worden. Men moet verder over de gezeide Boog van het zigt-einderlyk rond niet vergeten aan te merken, dat zoo by aldien het oog des zienders beneden de Orizontale Lienie is, of dat het hoofd in die stand bewogen is, dat dan de Boog na boven omgebogen zal schynen. Beziet hier van wederom het 10. en 11. Voorbeeld. En by aldien 't oog boven de gezeide Linie is, zoo zal de Boog na om laag omgebogen vertoonen; waar van wy een duidelyke blyk in 't Voorbeeld 8. 9. konnen zien. En deze Oeffening zoude men onzes agtens niet onvoegzaam troniperspective konnen noemen.

VII. HOOFD-STUK.

Van de Proportionele Tronie-stellingh, volgens de natuurlyke en toevallige stand van Beschouwing.

OM tot de aanwyzing der Lineamenten of Betrekkingen te komen, volgens welke de Partyen

Maat-redige Tronie-ſtellingh.

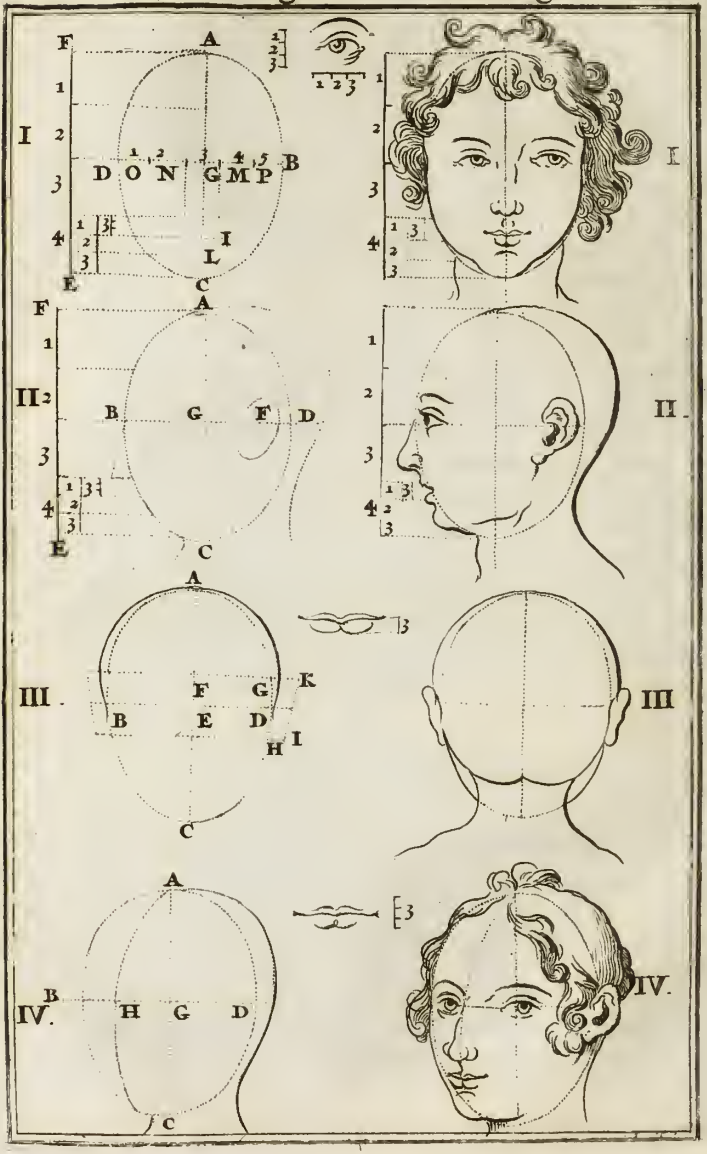

tyen van een tronie in allerhande ſtanden en verkiezingen moeten geproportioneerd zyn, moeten we eerſt ſpreken van de natuurlyke, dat zyn Orizontale tronien; diewe in het voorgaande hoofd-ſtuk nader tot de beſchouwing hebben verklaard.

Eerſten *Voorbeeld* der Tronie-ſtelling, *van vooren vlak.*

Laat 'er volgens het eerſte voorbeeld dezer vertoog ſchets, een overal getrokken zyn, A. B. C. D. verdeeld dat in twee middel-linien, (die wy Diameters zullen noemen,) AC. DB. zulks datze malkander in het punt G. in gelyke hoeken ſnyden, of een kruys maken. En laat het voorgenomen hoofd, de lengte van de bygevoegde lyn, F. E. hebben: verdeeld deze lyn in vier gelyke deelen, gelyk de geſtipte 1. 2. 3. 4. aanwyſt; zoo kan de eerſte het gehairde bovendeel des hoofds, de tweede het voor-hoofd, de derde de neus; en de vierde, de mond en kin aanwyzen. Deeld het onderſte gedeelte C. H. in drie gelyke deelen, zoo zal C. L. voor de hoogte van de kin; L. I. voor det tuſſen-ruymte, die daar is tuſſen de holligheid boven de kin tot het begin van het opene des monds, en de reſterende derde L H. voor de hoogte die tuszen de opening des monds en de holligheid over de neus boven de opper-lip is.

Troni vlak van vooren hoe te ſtellen.

De troni in 4. deelen gedeeld.

De hoogte van de mond verdeeld men wederom in drie deelen, twee daar van zyn voor het onderſte, de reſt voor de opperſte lip en opening.

Verdeling van de mond.

De neus behoud de lengte van het vierde gedeelte des ovaals, en de breette neemt men uyt het 6. deel van de breette des ovaals. Gelykze ook onder

der het derde part van haar lengte buyten de vlakte van het ovaal uytgaat; namelyk zoo veel zy verheven ſtaat als aan het volgende voor-beeld van het hoofd op zye kan gezien worden.

Proportie van de oogen.

Verder zyn de oogen zoo breed als de mond, namelyk het vyfde deel van de heelen breette des ovaals D. B. als men by de neergaande geſtipte linie M. N. zien kan. De twee punten M. N. zyn de hoeken der oogen na de neus gaande: door welke als men van ieder een regte tot in H. laat nederdalen; de juiſte mate van de mond, in zyn breette aangewezen word. MP. NO. wyſt de plaats en breette der oogen aan; zoo datter tuſſen de oogen een vyfde, en wederzyds een vyfde van de gantſche breette des ovaals beſteed word. Het opene der ooge half boven, half beneden de Orizontale lienie geſteld, begrypt het vierde part van de lengte der neus. En de Wingbraauwen, moeten uyt de helft van de lengte der neus genomen worden, gemeten uyt de Midlyn of punt der oogen; zynde dit het juyſte agtſte part van het geheele hoofd, in zyn hoogte aangemerkt. En dit zyn alle de verdelingen die 'er in een Natuurlyk geſteld hoofd of troni vallen konnen; waar van de regels en linien niet alleen in een ſtand vlak van vooren, maar ook in die welk op zye, geweken en anders Orizontaal gezien worden, konnen dienen; alswe aanſtondts zullen zien. Tot de verder opmaking der tronien, behooren de vaſte omtrekken en byſnoeying, der wangen, het hair en ſlapen des hoofds, de rimpels aan de vergaring der neus en voor-hoofd, de kin; en voorts ligt en ſchaduwe tot de ronding en houding. De plaats en maat der ooren word u in de volgende voor-beelden vertoond; en van

dit

dit zoo veel als de ſtelkundige trek zonder ſchaduwen) een tronie vlak van vooren aanwyzen kan.

Tweede Voorbeeld, vertoonende de Troniſtelling in een Hoofd op Zye.

Laat weederom een Ovaal ABCD. als vooren gemaakt zyn: trekt door 't zelve ook twee Diameters als AC. BD. En een regte lyn FE. op dezelve hoogte daar nevens geſteld hebbende, zoo wyſt uyt derzelver vier gedeelten, het gehairde Deel des opperhoofds, het voorhoofd, de neus, en het Deel voor de mond en kin aan; doch niet doorgaande, om dat de tronie op zye te ſtellen is. De neus moet even zoo veel buyten de trek van het Ovaal verheeven zyn, als het onderſte van de kin buyten het Ovaal gezien word, in de voltrokkene tronie hier nevens aan. De lippen geeft alleen het vierde-part van de neus, en verdeeld de reſt van het onderwerk, volgens deeze minder verdeelingen met linien in 't voorbeeld aangeweezen. Het Oog moet hier maar half zoo breed zyn als in de tronie vlak van vooren aangeweezen is. De binnenſte hoek van de Oor moet ontrent een vyfde-deel van de middel-lyn AC. af ſtaan, en de lengte van de neus hebben, als hier in F. d'Omtrek van 't agter-hoofd, of Bekkeneel op zye, kan men zeer gevoegzaam aanwyzen wanneer men den diameter BD. zoo ver achterwaarts uyt trekt, tot dat GD. gelyk is met GA. En ſchryft dan uit het punt A in D. en verder als de vertoog-ſchets, en voornamentlyk de voltrokkene tronie aanwyſt; en gy hebt alle de

Tronie op zye hoe te ſtellen.

Regelen en manieren gezien die hier toe behooren. En zult ligt verſtaan dat deeze maniere ruym zoo zeeker gaat, als die men door middel van een rechte lyn betrekt.

Derde Voorbeeld, vertoonende de ſtelling der Hoofden, vlak van agter.

Geweeken of weg-gaande Tronie., hoe te ſtellen.

Dat de geſtipte ABCD. het Ovaal zy van een hoofd vlak van achter te zien; waar van als vooren AC. BD, de mid-linien, of diameters zyn: men wil in en op het zelve een hoofd ſtellen dat men vlak van achteren ziet, in teykening en proportie, als 't voltooyde voorbeeld daar nevens aan? doet aldus: geeft onder en booven de Orizontale linie BD. de helft van de hoogte der neus, als E F. En laat F. het punt zyn om daar uyt de Cirkel des opper-hoofds B.A.D. te betrekken, zoo zal zulks het Bekkeneel behoorlyk proportioneeren. Gelyk de vaſte lyn, en de trek van het opgemaakte voorbeeld, duydelyk aanwyſt. Om nu de Ooren te maken (die hier alleen van agter, dat is over kant in haar afſtaan gezien worden) zoo trekt GK zoo lang buyten het Ovaal uyt, datze gelyk is aan de wydte van DG. en doet zulks aan EI alleen maar de helft; trekt K in I toe, en 't Oor is bepaald, om door de teykenkundige trek beſnoeid en opgemaakt te worden, als men in het nevenſtaande voorbeeld met de betrekking van den Nek en 't agterhoofd duydelyk zien kan.

Vierde

Vierde Voorbeeld, vertoonende de Troni-ſtelling, die men *Gewekene* noemd.

Laat als vooren A B C D. het ovaal zyn, verdeeld door twee Diameters, en onderſteld dat in deze even al in de troni vlak van vooren, de verdeeling der vier groote deelen, namelyk het opperhoofd, het voor-hoofd, neus, en het onder gedeelte der mond en kinne de zelve is. Stelt beneden tot de hoogte van de kin het toevallig punt des omziens of geweken, vaſt; en trekt uyt het zelve een ovale boog door het punt H. in A. welk punt H. men aldus kan vinden; verlengd de geſtipte G B. (by voorbeeld, in dusdanigen geval dat een troni tuſſchen vlak van vooren, en geheel op zyde, ontrent op de helft geweken is.) Na de zyde van B. zoo veel, datze gelyk is aan G A. en ſteld de helft van G B. uyt B. in H. en gy hebt daar de punt alwaar de gezeide boog de Orizontale B D. ſnyden moet. En deze boog is het verhevene van het ovaal; of zoo men het noemen wil, van het op-zye des ovaals. Het verheven van de neus moet een derde van haar lengte buyten deze boog uytgaan; als de opgemaakte, hier nevens duydelyk aanwyſt. Alwaar men dan ook met eenen wel ziet dat de kin en de breette van het geweken oog, door de toevallige trek des ovaals op zy bepaald worden, en dat de andere zoo breed is, als die in de troni-ſtelling vlak van vooren, waar van G. hier het middel-punt is. In de hoogte der partyen vald geen verſchil, om dat deze noch onder de Natuurlyke, dat is Orizontele tro-

Geweke of weggaande troni, hoe te ſtellen.

tronien behoord. En aangaande de breette van de mond; men ziet wel datze door het eerſte ovaal bepaald is, waar van A H. het middel-punt maakt.

Is de troni minder of maar half zoo veel geweken, behoud de zelve verlenging van G B. en ſteld de helft van de zelve, uyt de omtrek des ovaals op B. D. na G. en gy zult daar zoo veel minder van het verheven des geweken ovaals vinden. De trek van het agter-hoofd, is met de voorgaande troni op zye ontrent gelyk, uytgenomen dat de oor zig hier in het punt D. bevind; beziet de modellen met malkander, zoekt, overdenkt, maaktze na, en beſchouwd het natuurlyk leven, gy zult aanſtonds verſtaan watter in het ſtellen van allerhande tronien volgens de natuurlyke ſtand waar te nemen is.

Maar gelyk de gezeide voorbeelden alleen de ſtelling van de gezeide orizontale dat zyn natuurlyke tronien aanwyzen; zoo reſteerd noch datwe ook die van de toevallige ſtanden aanwyzen. Wy beginnen dan wederom met een hoofd dat vlak van vooren, toevallig voorwaarts-over geboogen is.

Vyfde Voorbeeld, van de Troni-ſtelling van een Hoofd vlak van vooren, toevallig voor-over gebogen.

Wy gelooven datter weinige zyn, die iets van de teikenkundige ſtelling der tronien verſtaan, of zy weten ligtelyk een tronie in veelerlei toevallige ſtanden en opzigten, uyt de vuyſt te betrekken. Doch om het zelve op een zeker gegeven voorſtel door een wiskundigen regel te doen, daar in

giſ-

giffen wy wel datter zich veele verleegen vinden.

Nadien wy dan weeten dat de meeſte part zulks by de gis doen, of de Voorbeelden van andere Meeſters, of het leeven alleen volgens de leiding van haar oog nawandelen; zoo twyffelen wy geenzints of een openhertig Konſt-oeffenaar zal ons geern toeſtaan, dat wanneer men hem een tronie op gaf te ſtellen, waar van het hoofd volgens een bepaalde hoeveelheid, dus of zoo veel achter of voor over gebogen was, dat hy zulx buyten bekommering van dwaling, niet wel noch gelukkig zouw konnen uytvoeren, zonder daar toe een fixen Regel te hebben, na welke hy de verkorting des Ovaals, en de afwisſeling van het kruys, zeker zouw konnen betrekken. Om u dan ook hier in een middel by de hand te doen hebben, zoo moet voor af aangemerkt worden, dat de toevallige buyging des Hoofds, voorwaarts of agterwaarts over, regt van vooren aan te zien, meeſt van eenderlei geſlagt is; en dat ontrent de ſtelling van zoodanige tronien alleen agt te geeven is, op de krimpende of verkortende omtrek des Ovaals, en de buyging van de Boog of Orizontaale Cirkel des gezigts, welke tot het Kruys van de tronie behoord. De reſt kan zeer gevoegzaam gedaan worden, en door hulp van de tronie op zye; en die welke vlak van vooren aan te zien zyn, als wy op zyn plaats in dit Hoofd-Stuk verneme zullen.

Wiskundige tronie ſtelling van een hooft toevallig voor of agter over regt van vooren gebogen.

Laat 'er dan tot het genoemde voorſtel, volgens het eerſte ontwerp dezer toevallige troniſtelling, een Ovaal getrokken zyn als in de ſchets ABCD. verdeeld als gy ziet, door een recht-hoekkig kruys A.C.B.D. Gy wild op het zelve een troni ſtellen, van welk het Hoofd zoo veel voor over gebogen is, als

als gy by voorbeeld, hier buyten 't werk, de ſcheuynze lyn N. O. van de regte P. in O. afgeweken ziet? doet aldus: brengt de ſpacie O. P. (buyten 't werk aangewezen,) op de middelyn des Ovaals uyt E in H. die met haar eyge lengte lood-regt laatende neergaan in 't punt K. En uyt dien een vaſte trek halende in B. zoo is den hoek E. B. K. gelyk aan de helling van den voorgeſtelden hoek N. O. P. Trekt dan door het kruyspunt E. in 't punt L. de ſchuynze I. Q. en maakt navolgens dien E. A. en E C. gelyk aan E I. als hier boven in 't punt F. en onder in 't punt G. gezien word: en gy hebt daar de verkortende trek van het ovaal, volgens de anwyzing der vaſte lyn. Gelyk u dan ook het punt L. aanwyſt, hoe gy uyt B. tot in D. door K. de boog van de Orizontale gezigt-linie voglens deze helling, betrekken zult. Aanmerkt vorder dat gelyk gy in dit geval van over-helling des hoofds, de boog dusdanig na beneden moet haalen, dat gy de zelve in een agter over hellende hoofd, na boven D. B. omgebogen moet halen, als gy in 't derde voorbeeld zien kond. En het zal zeer wel over een komen met alles wat wy tot hier van de verſchillige ſtand en verwiſſeling van het troni-kruys hebben aangemerkt.

Het tweede voorbeeld hier neffens aan, dien alleen om u te doen zien, dat dezen regel in allerley gevallen van dit geſlagt van tronien algemeen is. Want gelyk deze helling van het eerſte voorbeeld verſchild, zoo ziet gy buyten twyffel ook wel, dat de vaſte trek dezes ovaals, door de punten F. G. D. B. gaande, vry minder verkort is, en dat de boog des gezigts D. B. K. L. zoo diep niet na beneden gebogen is, als die in 't eerſte ontwerp gezien word.

Om

Toevallige Tronie-ſtelling vlak van vooren agter of voorwaarts over gebogen.

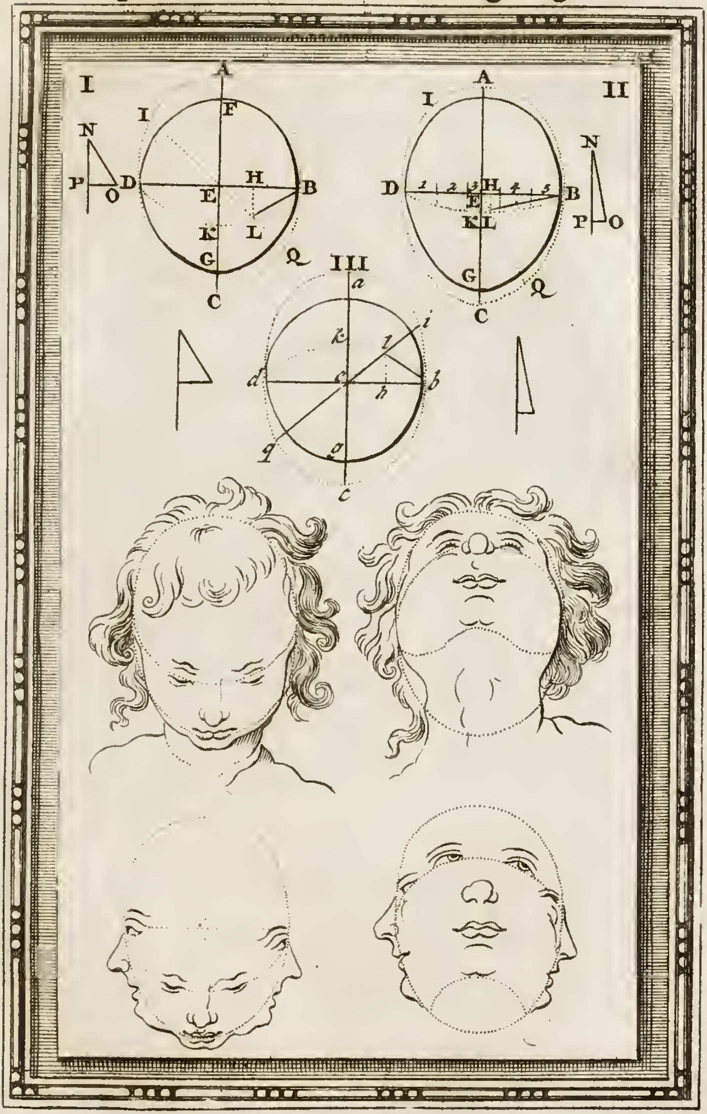

Om nu te vinden de hoogte en breedte van alle de partye der tronien, zoo moet men op de natuurlyke of regte Orizontale B. D. de ware breedte van een troni vlak van vooren brengen, namelyk in vyven verdeeld, als de troni-ſtelling leerd. En trekkenze met regte linien neerwaarts in de toevallige boog, als men hier in de tweede vertoog-ſchets duydelyk aangewezen ziet, en waar van men den uytſlag in deze twee voltoyde hoofden, een voorover en een ander agter over hellende, verder kan ontwaar worden. Tot de bepaaling reſteerende deelen, kan men hem zeer voegzaam bedienen van de maniere die hier aan volgt; namelyk men moet een troni op zye maaaken, navolgens den trek in de andere voor-beelden vertoond; van welkers hoogte men volgens de leyding van dezen toevallige Orizontale boog, gelykwydige trekken halen kan, en waar deeze uyt de troni op zye in de van vooren neerhellende troni vallen, daar bepalen zy het punt van neus, mond en kinne; als de vertoog-ſchets leerd; alwaar het tweede voorbeeld in dit geval genoeg verklaard, dat de manieren in een opziende of agtere over hellende troni, een en de zelve met deze is.

Seſde Voorbeeld van de Troni-ſtelling, van een Hoofd, dat geweken en toevallig regt agter of voor over hellende is.

Om volgens 't eerſte voorbeeld deezr vertoog-ſchets, op het Ovaal A. B. C. D. een geweken troni te ſtellen, waar van het hoofd als in 't voorgaan- Troni-ſtelling van een Hoofd dat ge-

weeken agter of voor-over hellende is.

gaande voorbeeld, een bepaald gedeelte achter over hellende is; zoo zoekt eerſt de verkortende trek des ovaals GF. volgens den Regel die wy daar gegeeven hebben. Om nu de boog van het geweeken op zy te vinden, zoo maakt of verlengd EC. datze gelyk is met EF. of EG. (in de plaat niet nauwkeurig genoeg tot ons voorneemen waar genomen.) En ſteld de helft uit E. in H. en gy hebt daar het punt om de boog van een half omgewende of geweken troni, te betrekken. Belangende de toevallige linie des gezigts? gy merkt wel dat u alreede de middel om die te betrekken is aangeweezen, wanneer gy de gekrompe trek des ovaals uit het voorgaande voorbeeld hier hebt weten te bepalen; en dat het over zulks niet noodig is, dit voorſtel verder met merk-letteren te beſlommeren. Merkt 'er alleen noch over aan; dat by aldien deeze troni na de ander zyde omgewend of geweeken moeſte zyn; dat dan de boog F. G. H. na de zyde van A. D. B. moet getrokken zyn. En zoo het hoofd voorwaarts-over in plaats van agter-over gebogen waar, dat dan, even alswe in de voorgaande vertoogſchets hebben gezien, de gezigt-linie na om laag onder de regte D. C. zoude moeten gebogen zyn. En het verder opmaken is uit de voorgaande leering en uyt de volgende genoegzaam openbaar om hand aan werk te ſlaan.

Toevallige Tronieſtelling in geweken en hellend voorval.

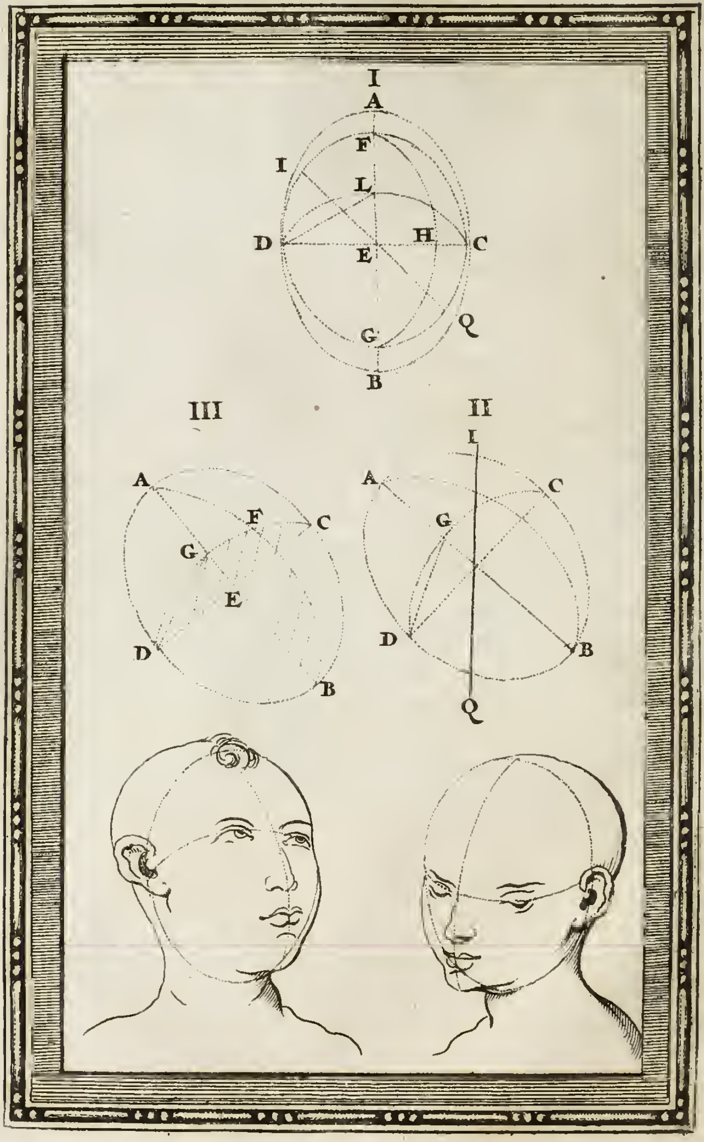

Zevende Voorbeeld van de Troni-ſtelling van een hoofd dat geweken, en agter of voorover en te gelyk op zyde hellende is.

Maakt een ovaal, in welk de grootſte midlyn of regte natuurlyke linie AB. zoo veel is af-hellende als begeerd word en als by voorbeeld hier in het tweede ontwerp door de vaſte lyn IQ. vertoond word. Om nu de verheven boog of toevallige orizontale lyn des gezigts op de regte DC. te betrekken, zoo doet als in het voorgaande exempel; of zoo u dat vergeten is; brengd de hellende ſpacie volgens onzen voorgaanden regel uyt D. op AB. of elders, en daar zy de zelve in G. raakt, daar is het punt om de begeerde boog te trekken. Om nu verder dusdanige tronien op te maken (want wy gelooven datje de middel om de boog van het profyl AFC. te betrekken, in de gezeide voorbeelden alreede genoeg hebt afgezien) zoo verdeeld op den Diameter A. E. B. de neus, mond en kinne, oogen en de tuſſchen-ſpacie der zelve, volgens de proportie-maten hier vooren in de natuurlyke ſtand der tronien aangewezen. En brengdze van daar op de gezeide boogen A. F. B. en D. G. F. C. te weten die van de orizontale gezigt-lyn lood-regt; en die van den Diameter zoodanig, dat alle de punten op de boog des gewekens AFB. zoo wyd van de geboogе orizontale D. G. C. ſtaan; als die onder op A. E. B. van A. E. B. bepaald zyn. De tronien die men onder deze voor-beelden met volkomen trekken geſteld ziet, wyzen niet alleen aan hoedanig

Tronie die geweke en tweeſints gebogen is hoe te ſtellen.

Beziet het tweede en derde voorſtel van deze vertoogſchets.

nig

nig men de zelve op voorgaande voorſtel opgemaakt moet begrypen; maar een van de zelve doet ons voornamelyk gedenken dat wanneer men volgens de gezeide regel, een tronie wil ſtellen daar het hoofd voorwaards en op zyde hellende gebogen is, men alleen te zorgen heeft, dat de orizontale boog DGC. als dan uyt DC. na B. dat is nederwaarts moet getrokken worden. En zoo ook met de geweekene by aldien de tronie na een anderen oord gewend is, als wy in het eerſte voorſtel hebben gezeid.

Ten overvloed worden in de volgende vertoogſchets eenige gevallige ſtanden van hoofden vertoond; die meeſt toevallig op zye, herwaarts en derwaarts geneigd zynde, de nuttigheid der gezeide regelen eenigzints konnen beveſtigen; wanneer men de moeite wil nemen, die wat aandagtig te doorkuyeren, of met de handen na te maken: waar by wy den konſt-oeffenaar vermanen willen, een klein misverſtand des plaatſnyders, genadig over het hoofd te zien; en met zyn gedagten vervullen datter aan het derde voorbeeld ontbreekt. Want daar in moeten de 5 geſtipte die uyt D. E. C. in A. F. B. gaan, lood-regt aangemerkt worden: waar aan een haperingetjen is. En onze voortvarendheid liet niet toe het zelve uyt te morſſen in gevaar te ſtaan van een ſlimmer uytſlag. Voorwaar het vald den menſchen ſwaar, om dingen die men niet geheel alleen in zyn eygen hand heeft, onberiſpelyk aan den dag te brengen: en men word vaak in het vertrouwen op eens anders bedryf bedroogen, by gebrek van algemene kennis die zelde by de konſtarbeiders te vinden is. Maar wat wy ook vinden, dit worden wy ook ontwaar; die wetenſchap vermeerderd,

Toevallige Standen der Tronien.

derd, vermeerderd ſmerte. Hoedanig men verder de troni-ſtelling van de eene Gezigt-ſtand de andere door middel van een drie-hoekzc over-draager, kan uytwerke, zulks kan men in 't eerſte, derde en vierde Boek van Albertus Durer met verſcheyde Voorbeelden aangewezen vinden. Die luſt heeft na onze voorgeſtelde maniere en die van gemelden Schryver te arbeyden, of liever by de gis, of na zyn kop alles wil ſtellen, mag over den uytſlag oordeelen welk van drien hem algemeender en ſchilderkundiger dunkt te zyn.

Nu willen wy de kinderlyke dingen verlaten, en tot grooter over gaan.

HET VIII. HOOFDSTUK.

Van de Stelling der Beelden *volgens de Naatuurlyke en toevallige ſtand der Beweging in allerhande* Doening.

LAat ons van de troni-ſtelling in 't byzonder tot een ander voornaam en algemeen deel der menſch-kunde over gaan; namelyk tot de teykenkonſtige ſtelling van de bewegende ſtand der werkende menſch-beelden; en daar omtrent aanwyzen hoedaanig de beelden onder zekere linie van beſtuur en gewigt en tegen-wigt, allerhande doeningen en Actien van ſtaan, gaan, loopen, torſſen, dragen, werpen, als anders, welvoegzaam en natuurlyk, zonder daar heen te vallen, of onmogelykheyd in haar doening te vertoonen, verrigten konnen:

Op

op dat den teykenaar en ſchilder die zigh daar in wel afgerigt bevind, het middel mogt in de hand hebben, om zyn beelden in allerhande voorval en verkiezing, tot het oogmerk van zyn voorgeſteld bedryf, zoodanig te bepalen, datze noit tegen de teykenkundige trek, noch tegen de mogelykheyd der doening, ten opzigt van 't maaxel en zamen-ſtel der leden aanloopen. En gelyk dit een van de gewigtiſte hoofd-ſtukken der ſchilder-konſt is, zoo heeft het ook alle groote en verſtandige meeſters niet alleen ter herten gegaan, zig hier in wyſſelyk te dragen, maar veele hebben ook met alle vlyt hun leerlingen geduurig vermaand daar op nauw agt te geven: en dat wel zoo veel te meer als zy zich ontbloot vonden van onderwyzingen in de boeken, en voorbeelden. Karel van Mander die beter ſchreyver en prater als ſchilder is geweeſt, zeyde in zyne tyd dat het te wenſchen waar, datter van ymand een onderwyzing aan gaande de ſtelling der beelden, volgens de werkende verkiezingh der Actien, en d' uytdrukking der herts-togten, ontworpen wierd: en zeyd hy, ik zoude zulks geerne zelfs gedaan hebben, indien ik my daar bequaam toe gevonden had. Van Leonard de Vinci word met waarheyd aangeteekend, dat hy veel dingen aangaande deze ſtoffe opgeſteld heeft, waar van onzes wetens, ſlegts eenige ſtukken en brokken zonder orden en zamen-hang en zoo als hy die tot zyn memorie in 't ruyg beworpen had, zyn te regt gekomen. Of hier yts toe geholpen heeft dat hy de zelve met voordagt in onleesbaar ſchrift, en meeſt met ſlinkze letteren die men van agteren moeſt leezen, behandeld heeft; zulks blyft eenigzinds bedenkelyk. En gelyk den grooten Nicolaas Pouſſyn eeni-

eenige van de gezeide leſſen, met zommige beelden heeft pogen op te helderen, zoo zullen ons eenige van die (want wy en zagenze niet beter te krygen) merkelyk te ſtade komen, on het geen wy aangaande de ſtelling der beelden, in onze zwakheid meenen voor te ſtellen, genoegzaam te verklaaren.

Beeld in zyn eenvoudige en gelykwigtige ſtand.

Wy merken dan ontrent de ſtelling der beelden in de eerſte plaats aan; dat wanneer een beeld in een eenvoudige natuurlyke ſtand, ſtil en zonder eeni- beweging of actie regt op zyn voeten ſtaat; dat als dan alle de leden een gelyk gewigt, rondtſom de midlyn des gewigts, of lichaams ſwaarte zenden, welke linie men zig moet verbeelden te zyn midden tuſſchen de twee ſleutel-beenen aan de halskuyl, en regt over de navel midden door het lichaam, tuſſchen de beenen door te gaan. Waar uyt zekerlyk volgd, dat zoo wanneer eenig lid daar van uyt zyn plaatze, of geruſte ſtand wykt; dat als dan een ander gedeelte des lichaams, of ſwaarte, in tegendeel van het gene uyt zyn plaats geweken is, moet ingaan; om de zelve gelykwigtigheid wederom te bekomen die het lichaam te vooren had; en dat zulks geduurig, en in allerhande manieren van beweging, daar de leden zig uyt de eerſte ſtand in een andere verwiſſelen, komt te gebeuren. Invoegen de beweging der beelden alleen geſchied, en niet anders te kunnen geſchieden moet aangemerkt worden, als door een verplaatzing der leden, buyten haar eenvoudige of enkele ſtand; en datter zonder verbreking van de eerſte gelykwigtigheid, geen beweeging geſchiede kan. Indien nu een beeld niet kan ſtaande blyven dan door de gelykwigtigheid, het is dan ten hoogſten noodig dat in alle bewegingen der leden een tegenwigt gevonden word.

Gewigt lini welk die is.

Wat en hoe de tegenwigt bekomen word.

Want

Want het geen de menſchen in haar beweging meeſt uyt de leere der natuure en zonder moeite eu onderwys weten te doen, dat moet in de ſchilder-en bootzeer-konſt door waarneminge van verſcheide regelen, uyt het leven gehaald, worden uytgevoerd. Het en kan niet moeyelyk zyn te begrypen, dat gelyk een menſch werkende met een zyner leden in alle zyne beweegingen en hellingen, een natuurlyke tegenwigt weet te maken door de leden die minder werken, op dat hy vaſt en zeker zyn verrigtinge doe; en verhoede, dat nadien hy zonder de zelve tegenwigt niet en kan uytvoeren, dat hy niet buyten de linie van zyn evenwigt geraakt, en daar henen tuymeld. Waar uyt wy dan beſluyten, dat wanneer eenig beeld in zoodanigen actie en ſtand geſteld is, dat het met eenig gedeelte zoo wyd buyten zyn evenwigts-linie geſlingerd is, dat men ten klaarſten kan zien dat het de magt ontnomen is van zig door ermen of beenen, eenige beweging te herſtellen, zoo zal zulken beeld een beſchouwer ook zekerlyk ſchynen om verre te vallen: en dat noch zoo veel te meer en zekerder, als het deugdelyk en konſtig zal geteikend, geſchilderd, geboodzeerd of gegoten zyn, alswe verder zullen aanwyzen.

Merkt verder aan, dat de beweging zoo veel ſterker is, als de leden of deelen daar mede gewerkt word, meerder of minder buyten het midde-punt van haar gelykwigtigheid gaan, het geen de voorbeelden aanſtonds leeren zullen.

Hoe de menſch zyn tegenwigt van natuuren weet te maken.

Dat nu de menſchen in meeſt alle doeningen en actien de gezeide tegenwigt natuurlyk, en de meeſte zonder onderwys konnen voort brengen, zulks leeren wy in de dagelykze ervarentheid en aan ons

ons zelven dat het yder is ingeſchapen; alhoewel wy niet ontkennen konnen dat zommige grepen, en byzondere niet gemeene bedryven ook van de konſt en onderwyzing af-hangen. Waar over eenig onderſcheid moet aangemerkt worden. Wanneer wy zien dat een menſch met den eenen Erm eenige zwaarte optild, zoo merkt men gemeenlyk dat hy den anderen Erm daar teegen over van hem ſteekt, om zyn teegenwigt te zoeken, en de over-helling die de opgenoomen laſt te weeg brengt, daar meede op te weegen. Ja by aldien het nog niet genoeg is, om de gemelde Wigt op te halen, zoo voegd hy 'er vaak nog zoo veel zwaarte van zyn eygen lighaam by, met het zelve in het teegendeel of na de andere zyde over te buygen, alſſer tot de vereyſte tegenwigt noodig is. Wie en heeft niet waargenomen, zoo wanneer men iemand op zyn hurken zittende achter over ſmyt, of teegen dank poogd op zyn gat te ſtooten; dat zulk-een aanſtonds de Ermen met de handen uytgeſpreid veerdig voorwaards uitſteekt, om zig, waar het mogelyk, daar door in tegenwicht op te houwden; het geen ook dikwils gelukt; wanneer naamentlyk de achteruitgewekene partyen, niet te verre buiten de doorgaande gewigt-linie geweeken zyn; in welk geval zich de een meer en beeter dan de ander door een ſnelle beweeging der voor-uit-gebrachte Ermen, en overbuigingen des Hoofds, kan redden en op de been helpen. Want men moet niet beſchroomd zyn te gelooven dat het gewicht des lighaams in het beroeren der leeden, niet alleen zeer lichtvoerig en ſnel tot dees of geene zyde over gaat, maar ook vaſt ſtellen dat de lighamen, na de maat datze ſnel of traag bewoge worden, minder of meerder gewigts hebben. In-

Hoe de Tegenwigt in 't Werk geſteld word.

De wigt en tegenwigt gaat zeer ligtvoerig over en weder.

voe-

De lighamen zyn zeer ligt in een ſnelle beweging.

voegen datze geduurende een ſnelle beweeging, by na als zonder zwaarte zyn, en derhalven zeer ligt konnen beſtuurd worden; Ja door de minſte poging herwaarts en derwaarts van een knaphandig menſch of die een veerdige geeſt hebben, konnen bepaald worden. Wie iſſer ook die niet dikmaal heeft waargenomen, hoedanig de arbeiders, waagdraagers, pakkers en wyn-verlaaters, wanneer zy pakken, vaatten, baalen of anders omboxen, kanten, op zyn einde zetten, of anders beſtuuren willen, dezelve gemeenelyk eerſt in beweeging brengen; en onder die beweeging met een gezwinden draay, zeer ligt en als zonder arbeid bepalen en wenden daarze willen; het geen hen, (den laſt ſtil en onbewoogen liggende) onmoogelyk zoude zyn: De reeden daar van is niet anders, als om dat de lighamen, onder en in de beweeging minder zwaarte hebben, en by gevolg ligter herrewaarts en derrewaarts konnen beſtuurd worden. Deze dingen zyn zoo algemeen in de menſchelyke behandeling, datze zelfs in de geringſte en ſtille doeningen haar redenen en plaats vinden. Dat wy ook de goede en veerdige Schryvers, haar dikmaals met een onnoodige zwier of Trek-Letter zien behellepen, geſchied om geen andere oorzaake, als om door die beweeging de vertraaging van haar hand telkens op te wekken, en vaardiger te doen voortgaan; alhoewel het hondertſte part der Schryvers miſſchien daar niet op en letten. En hier van daan komt het ook dat de veerdig geſchreevene letteren van een vaſte hand, gemeenelyk los en wat zwierig zyn, en daarom die Zedigheid niet en hebben die zy wel zoude konnen hebben, zooze in het ſtilte en met een traage beweeging geſchreeven waren. Het is een groot Cieraad in een

Mee-

Beelden in tweederleÿ voorbereÿding tot een geweldige Daat van Werpen

Meeſterlyk pronk-geſchrift, dat de letteren met aandacht vaſt en zeker gemaakt zynde, nochtans de vloeyentheyd van een ſtoute en vaardige Hand vertoonen.

De wigt en tegenwigt kan bequaam door een balans verſtaan worden.

Het voortbrengen of maken des tegenwigts geſchied in de beweging der menſche lichaamen zoo geſwind, als de wil en gedagten, door de middel der dierlyke Geeſten op de leeden werken; die als zonder tuſſen-tyd malkanderen aandoen. Want gelyk in een balans, het verminderen van het eene wigt altyd de vermeerdering van het andere zonder tuſſen-tyd te weeg brengd, even zoo moet men de beroering in de levendige doeningen aanmerken, alhoewel daar ook noch eenig onderſcheid in waar te nemen vald; en dat ten aanzien van de geſtalte der menſchen lichamen, en de Geeſten dieze volgens de wil regeeren. Want aldus ziet men dat eenige geheel traag en loom, andre wederom zeer ſweer geſwind in hare actien zyn. De vette en ſwaarlyvige paſ-zakken zyn gemeenlyk trager dan de ſchrandere menſchen die fray gemuskeld, en wel van vlugtig bloed voorzien zyn. En of wel in een dobbel gevleesd menſch zomtyds de wil goed is, en de ziel een hupze gedagte heeft om iets vaardigste doen, egter worden de diergelyke geeſten door de overvloed van vlees en vet, eenigzints geperſt en belet in de leden die bewogen moeten worden, veerdig in te vloeyen, of malkander voort te ſtuwen; en dus worden Ermen en beenen en anderen leeden verhinderd de wil des menſchen op het geſwinſte te gehoorzamen.

Hoe de wigt in een beeld op een been ruſtende moet aangemerkt worden.

Wanneer een menſch in plaats van op twee voeten even wigtig geplant te ſtaan, op eenen voet geheel of ten meerendeel ruſt, zoo bevind men dat hy evenwel zyn geheele ſwaarte rondſom de middel-

lyn van dien voet zoodanig zend, dat hy volkomen pal en zeker in zyn gewigt ſtaat; 't geen in 't veranderen van die ſtand aldus toe gaat; zoo ras het eene been van een ſtaande menſch word opgeligt, zoo gaat 'er een gedeelte, na de hoeveelheyd der ligting over aan de tegen overige zyde, en maakt ten eerſten aanzien dat het menſch-beeld uyt zyn gelykwigtigheyd raakt, en noodzaakelyk zou moeten vallen; maar den opgeligten voet met zyn aanhoorige deelen, verder van haar midde-lyn geweken, word zoo veel ſwaarder alſſer noodig is het over gegaane wigt op te halen, dat is in balans te houden: en derhalven is de ſwaarte wederom rondom zekere linie, diemen zich over al midden in de geheele ſwaarheyd des lichaams verbeelden moet.

Welk een niet werkelyke Stand is.

Laat ons 't gezyde in eenige voorbeelden gaan bezien, en voor af in dees eerſte vertoog-ſchets aanmerken, waar in de algemeene welſtand van een eenvodig en natuurlyk geſteld beeld geleegen is. Wy ſtellen voor af dat een beeld noit en kan bevalligh, noch wel werkelyk in zyn ſtand zyn (ſchoon het ook ledig, dat is zonder eenige byzondere lichamelyke doening is) wanneer het op beyde de voeten even ſwaarwigtig en regt over end ſtaande, zoodanig geplant is, dat het hoofd midden door de wigt-lienie uyt den Hals-kuyl tuſſchen beyde de voeten heen hangd, en zonder uytſwanken der heup of andere afwiſſeling der leeden, na een en dezelve zyde gewend blyft, dewyl zulks de ſtand van zeer oude ziekke en verſwakte menſchen te kennen geeft: die in 't gemeen 't vermogen niet en hebben haar geheele lichaam op haar verſwakte heupen, beenen en voeten op te houden; en daarom al byzetten watze konnen, ja dikwils noch wel een ſtok voor een derde

derde been gebruyken; en om dat in de gang noodzaekelyk een groot deel des lichaams ſwaarte van de opligtende voet op den neer-geplanten voet over gaat, daarom valt hen het gaan noch ſwaarder dan het ſtaan, want de heele ſwaarte des lichaams, komt och arm! in elken trek, op een been alleen aan. Het welkze dan ook geern met een wandelſtok willen te gemoet komen. De Goddelyke voorzienigheid heeft den menſch met twee beenen begiſticht, om datze aan de geſtalte van zoo een lichaam noodig tot het ſtaan, gaan en loopen waaren. Wanneer wy nu een menſch of menſch-beeld in de tafereelen beſchouwen dat zeer hubs en knaps op zyn leden, voornamelyk op een voet geplant ſtaat, het ſchynd ons by na toe als of zyn kloekheid het tweede been niet noodig had, of ten minſten in dien oogenblik daar niet om en dagt. En dus gebeurd het datwe in de beſchouwing van zulken actie, veel eer het denk-beeld van een fris en gezond menſch, dan van een zieken of verſwakten in ons gewaar worden.

Hierom zal dan een beeld meer welſtand bekome, wanneer de ſwaarte des lichaams meeſt op de eene zyde, been en voet over gegaan ſchynd, gelyk de ſtand van dit volgende beeldeken duydelyk aanwyſt. En gelyk zulks in alle actien en bewegingen moet gezien worde, zoo is zulks ook in ruſtende of ſtil-zynde beelden, ten uyterſten noodich waargenomen, om dat de geheele welſtand daar in, van een werklyk ſtilſtaan der leden af hangd. En daar en kan zelfs in het leeven geen doening of werkelyke actie bedagt worden, daar alle de leden in haar Natuurlyke ruſte, plaats, en gelykzydige ſtand en gewigt gezien worden. Derhalven zalder iets ge-

Algemene ſtand en welſtand in een beeld.

Een beeld in gelykzydige ſtand en gewigt, kan niet werkzaam zyn.

een Beeld in Syn eenvoudige Welstand

daan of bedreeven worden, zoo moeten de leeden uyt haar natuurlyke ſtand en ruſtplaatze gaan. Het welk dan ook te weeg brengd, dat, zonder een bevallige ſtand in de ſtilſtaande beelden gezien worden; zoo moet 'er door eenige zedige afwiſſeling der beroerlyke leeden, ten minſten een zoort van bereydwilligheyd en vermoogen tot eenige doening gezien worden. Daar zyn ook eenigzints verſcheyde trappen en ſtonden ontrent de bevalligheden der ſtanden waar te nemen; want men ondervind dat als een menſch moede gegaan is, dat hy dan makkelyker op twee dan op een been ruſten zal, ja zomtyds noch wel eeen ſtaf of wandel-ſtok tot een derde ſteunzel neemen zal; en derhalven beteekend het fluks ſtaan en ruſten op een been, een frisheyd en onvermoeydheyd, als boven gezeid is. Wanneer ook een menſch moede is van lang op een been te ruſten, zoo is hy veelzints gewoon een gedeelte van zyn ſwaarte op 't ander minder belaaden been te zenden. En daarom moet men deze ſtand aan geen beelden geven dan die vermoeyd en afgemat zullen ſchynen: ook aan jonge kinderen, en aan ouden ſwakke of zieke menſchen. 't En ware eenige andere nood-wet dat afvorderde. Een menſch lang ſtaande is tot verligting gewoon zyn ſtand t' elkens te verwiſſelen; en van den regter op de ſlinker, en dan wederom anders over te zende. En konnenwe hier in 't voorbygaan geleerd worden, dat in alle gracelyke ſtanden der beelden (het zy die beweeglyk of roerlyk werken, of datze door een bevallig ſtilſtaan werken,) dat de eene zyde des beelds zich noit gelyk aan die van d' andere zyde kan of mach vertoonen, en dat zoo ten opzigt van haar lengte en breedte, als ten aanzien van haar plaats. Want of zulks in een zimpele

Sand van termoeide Beelden.

Verwiſſelende ſtand.

Werkelyke ſtanden mogen niet gelykzydig zyn.

 le

le ſtand, of in een gelyk-zydige beweeging der leden, in 't leven zouw konnen gedaan worden, egter zal zulks geen welſtand noch gracie vertoonen, en noch veel min prys-waardig in de ſchilder-ſtonſt zyn.

De vervalle Schilder-Konſt door het gracelyk ſtellen der Beelden van Maſaccio verbeterd.

Den vermaarden Italiaanzen ſchilder Maſaccio word boven mate geprezen, om dat hy de vervalle tyd der ſchilder-konſt, aangaande het ſtellen der beelden, merkelyk verbeterd heeft. Want gelyk het doe door een algemeene onagtzaamheid was op de baan gekomen, de ſtanden der beelden op bey de voeten gants loom en onbevallig, zonder de minſte bereydwilligheyd of werking te verkiezen; daar leerde hy de zelve door het uytſwenken van de eene heup, de loſſe ſpeling van 't een of 't ander been, de zagte hiel-ligting van een matig te rug getrokken voet, de twyffelagtige buyging der eene knie, herwaarts of derwaarts wending des hoofds en aangezigts en diergelyke, die lamme en ongracelyke maniere verlaten; en tot een verſtandelyker beelde-ſtelling over gaan. Alle welke dingen wy onzes agtens zoo duydelyk in 't voorgaande beeldeken met A getekend zyn waargenomen, dat wy aangaande het uytſwanken der heupe, aan de zyde der laagſte ſchouder, en hoe het hoofd anders dan de borſt gewend is: of wat de ſtand van 't regterbeen aangaat (dat men hier een groot gedeelte onbelaaden en wat agterwaarts geweken aanmerkt) geen breeder verklaringe daar over noodig hebben: en daarom zullen wy van dit, tot de volgende voorbeelden over gaan.

Voorbeeld van een bevallige ſtand op de regte Voet.

Gy ziet dan wederom in dit tweede model met B geteekend, zeer ligt een beeld by na in de vorige ſtand geſteld; alleen met dit onderſcheyd dat dezen

Man

Enkelde en gemengde Stand der Beelden

man op den regte voet geplant is; daar den voorigen op den ſlinker quam te ruſten; en gelyk aan dezen ook de regter heup uytſwenkt, zoo ziet men wel dat de bevalligheid der ſtand en ſtelling tot beide zyden gelyk, en volgens dien algemeen is. Aanmerkt vorder, dat of ſchoon dit beeld op beiden voeten ſchynd te ruſten, de meeſte wigte nochtans alleen op den regter aankomt, en dat den linker voet ſlegts een weinig ſteunzel of hulp by toeval bybrengd; zulks dat de geheele zwaarte des lichaams van tuſſchen de ſleutel-beenen regt bezyden de binnenſte enkel van den regter voet nederdaald; als we hier met de flauwe lyn, midden uyt de halskuyl gaande, aangewezen zien. En gelyk men wel ziet dat de uytgeſwenkte heup eenige ſwaarte buyten de gezeide wigt-linie maakt, zoo moetenwe niet vergeten aan te merken, dat de tegenwicht daar van, door het afgeleide ſlinker been gemaakt word; welk ſlinker been, ſchoon het de meeſte wigt aan het regter been heeft overgezonden, egter zoo veel ſwaarder is, als het verder van de gezeide linie afgeweken is, en derhalven genoegzaam is om de ſwaarte van de overhangende heup op te wegen; en te helpen dat in dusdanige ſtand de gantſche ſwaarte des lichaams rondom het midde-punt der gewigt-linie gehouden word, en den man alzoo in een bevallige ſtand over-end blyft ſtaan. Men moeter ook noch over gedenken, dat zoo by aldien ditzelve beeld zig beweegde na de andere zyde, dat is zyn ſtand van de regte op de ſlinker voet dede over gaan; dat dan al wederom de zelve gelyk-wichtichheid, onder die verwiſſeling in de heup en het afgeleide been zoude gevonden worden; te weten wanneer de ſtand volgens deze verkiezing maar alleen

Van hoedanigen tegenwigt.

van het eenen been of voet op de ander gezonden wierd. Maar op bei de voeten geplant wordende, zouden als wy gezeid hebben, de geheele ſwaarte tuſſen beide blyven, dat is door den buyk tuſſen de beenen neer gaan. En op datwe niet voorby ſtappe het geen ons op een andere plaats voegzamer kon voor komen, maar ligtelyk zou konnen ontglippen daar aan te gedenken, zoo willenwe hier aanmerken, dat men in geen van alle dusdanige ſtanden van beelden, noit aan den vaſt ſtaanden voet (die men den geplanten voet noemd, en daar een beeld voornamelyk op ruſt, eenige beweeging of buyging in de toonen moet laten zien: maar den anderen voet wel eenigzints twyffelachtig of zober gebogen, of wat verkrampt, nadien die maar als op de wagt ſtaat, en zig veerdig houd, om op het gebied van den ſtaander te dienen. En mag deze buyging der toonen noch wel eenigzints duydelyker en meer gezien worden, wanneer de voet op de hiel ruſt, en van vooren vry is. Eenige Neerlandze meeſters plegen haar in het verkrampen der toonen en vingeren zoo onbeteugeld aan te ſtellen, dat zommige van hun beelden, zoodanig met de toonen en vingers trammeleerden, als ofze met handen en voeten op een klavercimbel ſpeelden, of de ſnaren van een andere ſpeeltuyg toeſten. En om dat zulks ook aan de voeten gezien wierd daar de beelden op ruſten moeſten; of aan de handen die een bezadigde doening hadden; zoo is zulks ook met groot regt tegen geſproken, en wyſſelyk verlaten; want het was als een mode by na een algemeene maniere geworden; en daar warender die haar lieten voor ſtaan, datter geen leven noch aardigheid in de beelden gezien wierd, daar dit niet ten uytterſten aan was

De vaſtgeſtelde voet moet noit eenige buiging aan de toone laten zien.

waar-

waargenomen: gelyk dan ook dusdanige wanwendzels, met de naam van Sprangers Greepjes in de wandeling bekend zyn. Symon Vouët en eenige andere Franſche meeſters, hebbender mede al een ſmeur van weg gehad. Voorwaar die op het maakzel der deelen, en de werking der muskelen let, zal wel gewaar worden, dat een beeld gracelyk op een voet geplant, zoo veel wigt daar op zend, en de muskelen die de voet en toonen buygen, zoodanig beladen en bezig houd, dat de toonen niets over houden om te bewegen of veel te trammeleren. En of zich iemand inbeelde dat hy dat doen kan; wy houden egter ſtaande, dat het een ſwakke en onzekere ſtand zal vertoonen, en noch meer in de ſchilder-konſt zich openbaren. Daar is een playſter afgietzel van een Anatomi-beeldeken voor handen, daar in het gene wy aangaande het planten der voeten in 't zin hebben te leeren, wonderlyk wel waar genomen is.

Sprangers Greepjes.

Laat ons over het voorgaande beeld noch aanmerken, dat zoo by aldien het zich gantſchelyk ter zyden, en een deel voorwaarts over booch; alzoo dat het met de ſlinker ſchouder verre buyten zyn middel-lyn geweken was; zoo zoude volgens de aanwyzing van dit voor-beeld met C. geteekend, de regter heup zich zoo veel in tegendeel agterwaarts geweken vinden, alſſer ten meeſten van nooden is om 't lichaam in zyn gelykwigtige ſtand te houden. En dewylwe uyt de teykenkundige trek des beelds genoegzaam ontwaar worden, hoedanig den ſlinker voet opgebeurd, en het lichaam na de een en de ander zyde der middel-linie over gebogen is; zoo ſtaat 'er noch by aan te merken, hoedanig in deze ſtand het opgeligte been, ſteunende met de voor-

Bedenking over het beeld met C geteekend.

Stand des zelfs.

voet op een ſteen, alleen eenige geringe hulpe tot de ſtand des mans toebrengd, om die loſſer, gevalliger, en gracelyker te doen zyn, en nogtans iſſe zoo nodig, dat het beeld zonder zyn hulp in dit geval zou daar hene tuymelen; alhoewel men wel zien kan dat het beeld voornamelyk op het regter been geveſticht is. En dat het ſlinker min of meer na de grootheid der voor over hellingen des boven-lyfs, ook min of meer te onderſteunen heeft: want gelyk een ſteek-ſtyl of ſchuyns ſtaande ſchoor veel of weinig laſt lyd, of dienſt doet, na dat de ſwaarte geweldich of niet geweldich hellende, hem drukt alzoo kan men eenichzints verſtaan dat dit ſlinker been al meer en meer zou te onderſteunen hebben; wanneer zich deze man ook meer en meer voor-over booch.

Bedenking over de zelve herſtelling.

Men ziet vorder wel, dat zouw deze man zich wederom herſtellen, het voorwaarts geboogen lichaam, wederom agterwaarts door de midlyn zou moeten gaan; maar dat hy het boven-lyf zoodanig niet zou konnen opregten, blyvende bei de beenen in deze ſtand, het en zy met de dye en knie van het regter been wederom zoo veel voorwaarts te brengen als het boven-lyf wederom tot zyn herſtelling agterwaarts gaat. Gelyk dan ook het ſlinker been wederom nader de midlyn zou moeten koomen, om gelykwichtich opgehouden te worden.

Over het gewigt en tegenwigt.

Verder kan men ligt bemerken dat een Menſche door het uytſtrekken van een erm, of van bei de ermen, het gewigt des lichaams ligtelyk kan doen verwiſſelen; en van de over-hellende zyde op de voeten zenden; want men ziet wel dat het opligten van den linker erm meer wigt na de regte zyde, en het neerwaarts hangen, en wat ver van de middelyn

lyn afgeleyd zynde, meer wigt aan die zelve zyde maakt. Men kander voorts in 't algemeen by aanmerken, dat het zy een beeld hem snel of traag beweegt, dat inzonderheyd de boven deelen des lighchaams, aan de zyde des beens, daar het meest op gedragen word, eenigzints lager dan die van de ander zyde zyn: als men hier aan de schouder en borst zien kan. Daar wy verder noch over aanteekenen, dat een beeld in een stil-staande, of traag beweeglyke Actie, meer verandering in de voorname leden, als schouders, heupen en ermen moet vertoonen dan wanneer het zig geheel geswind beweegt: want nadien alle swaarte weegt midden door 't punt van zy be wo ge lienie, en dat der lichamen swaarte na de maat der snelheyd der beweeging of toe of afneemd, als wy nu al hebben gezyd, zoo volgt datter in een langzame beweging van een beeld, een nauwkeuriger tegenwigt moet gevonden worden, het welk niet dan door het tegens malkander over stellen der leden kan geschieden; en over zulks moet de verwisselingh en afwisselingh van die deelen in dit geval te opmerkelyker zyn. Doch de lichamen snelder bewogen wordende, zyn onder die streep of lienie daar inze bewogen worden, na proportie zoo veel ligter; en derhalven hebbenze minder de evenwigt der deelelen in agt te nemen, als wy aanstonds door een loopend beeld nader verklaaren zullen.

In wat stands gelegentheyd men de meeste verandering in de Leden ziet.

Snel bewegende Beelden hebben min tegenwigt noodig.

In de derde vertoog-schets stellen wy een beeld, dat een last op zyn eene schouder gelaaden heeft: beziet ons modelken met D. geteekend: en merkt daar in aan, dat den schouder op welke deeze man draagt, hooger is dan den anderen die onbeladen is. In dit geval gaat de middelyn der geheele swaarte, zoo van 't lichaam als van den last die gedra-

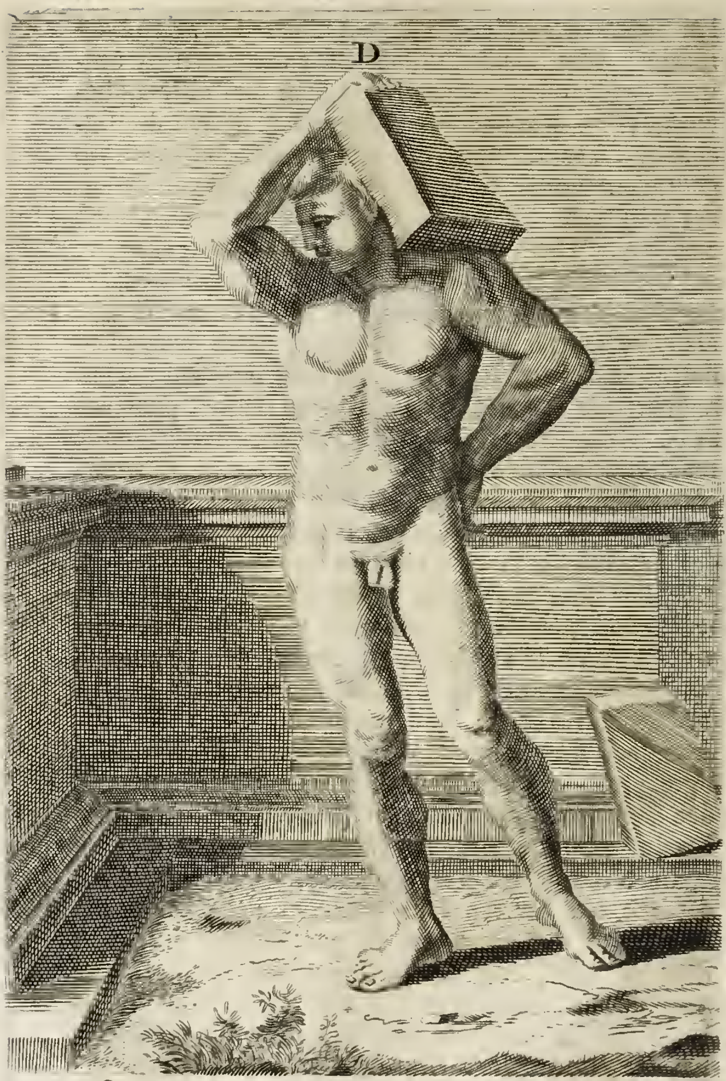

eerſte Stand van een Dragende Beeld.

dragen word, al wederom regt midden door en verdeeld die gelykzydig of evenwigtig romdzom het midde-punt des beens, daar den drager op steund: en moet zich deze vermengde swaarte met en in elke tred verwisselen, en van het een been op het ander zagtelyk overgaan: of den last, of den last-drager zoude moeten daar heen vallen. Deze verwisseling geschied ook gelyk of ongelyk, dat is zacht of ongemakkelyk, al na dat den gang des last-drager eenparich is of niet; ook na dat de grond, op welk dat hy treed, gelyk of ongelyk is, eenparis is of niet. En om dat het op een effene voetpad gemakkelyk vald, om de gelykheid der gang, en schikking der tegenwit te hebben: daarom valt het een last-drager op een onzekere, of ongelyke wech vry moeyelyk, en dat wel voornamelyk, om dat hy in het gaan geen zekere regel op het maken van zyn tegenwicht kan vinden, maar die telkens moet zoeken, en dikwils in gevaar is van struykelen en vallen, of dat den last buyten zyn wicht-linie en vermogen van tegenwicht raakt. Waarom ook de menschen die kreupel gaan, kleine bequaamheid hebben om last te dragen, of swaarte te kruyen, als de ervarentheid leerd. In het steigeren moet men zich meer voorwaarts overgeven, dan wanneer men op een vlak gebaande weg passeerd; en daarom steken de arbeiders in dusdanige geval gemeenlyk den eers agter uyt, om de tegenwicht te zoeken. Onverhoeds in een leechte of kleine aardput te treden, doet mening daar heen tuymelen; om dat de tegenwicht vaak zoo gezwind niet konnende gemaakt worden, de wicht van het boven-lyf te ver buyten de midde-lyn geschokt; niet toelaat datze door het uytsteken van een deel of buyging kan opge-

Voorbeeld van een last-dragend beeld.

Wan-orden in 't gaan wat het een last-drage doen kan.

Hoe de tegen-wigt van een laſt-drager gevonde word.

gehaald worden. Gy ziet verder in de ſtelling van dit voorbeeld wel, hoedanig het beeld zich na de lichtſte zyde held, om daar door die zyde aan de ſwaarte van zyn opgenomen laſt gelykwichtich te maken. En op dat zulks ligter en wel voechzamer zou konnen geſchieden, is het noodich dat den beladen ſchouder zich wat verheft; en den anderen hem een weinig vernederd. Men moet hier voor een algemeenen regel leeren, dat een menſch in zyn gemeene gang, altyd het middel-punt van zyn meeſte ſwaarte op dien voet zend, welk hy in 't gaan telkens tegens de aarde plant; en daar hy in het midden-oogenblik van zyn twee-voetige gang op ſteund.

In de gang is deſwaarheids punt altyd in de geplante voet.

Maar gelyk wy in dit voor-beeld zien dat de ſlinker-hand op de heup gezet is, om de opgenomen laſt met den ſchouder hooger op te beuren; en dat de heup aan de regte of onbelade zyde, uytſwankt, zulks moet niemand vremd dunken, nadien het beeld in deze vaſt geſtelden oogenblik op dat been ſtaat; en dat gelykwe aanſtonds zeiden, altyd het middel-punt des gewichts, zelfs in een onbeladen, naaſt aan of in het midden door het been van den geplante voet heen gaat; het geen noch wel meeſt in een beladen menſch moet plaats hebben: en zoo ook de heup in dusdanigen geval niet uyt en ſwankt, aan die zyde daar het beeld op ruſt, zoo zal zulks niet alleen ongracelyk ſtaan, maar de laſt zal ſchynen daar henen te vallen. Wy zien dan in devoorige vertoog-ſchets een laſt-dragenden man op de rechter voet geplant, laat ons het zelve geval in de nevenſtaande door een beeld op den linker voet ſtaande, beſchouwen; en wy zullen zien, dat het geen wy aangaande 't uytſwanken der heupe gezeid hebben waar en waarachtich is. Want alhoewel dit

tweede Stand van een Dragend Beeld.

Aanmerking over het dragende Beeldeke met E. geteekend.

dit beeld met E. geteekend, meer op zy gedraaid is, nochtans belet zulks niet klaar te zien, dat hier de slinker heupe uytgeswankt is, en dat de vuyst of omgekeerde hand op de zelve, in deezen oogenblik meer steunzel heeft, dan wanneer die even als den regter ingebogen is. En nadien dusdanig een lastdragend mensch, de verwisseling van het uitswanken der heupe eenigzints meer dan een leeg-ganger onderworpen is, daarom gebeurd het dat eenen swaar geladen en op yder stap of tred, dat de heup na de onbeladen zyde uitgaat zig een weinig kromt, of

Waarom een lastdrager zig zomtyds kromt in 't voortgaan.

wat anders buigd, dan wanneer hy op de voet van de belade zyde treed. De reden schynd, om dat de heup ingeweeken, minder steunsel aan den schouder geeft; dewyl den Erm aan die zyde zig zoo pal niet zetten kan; en daarom vind hy zyn hulp met een weinigje van zyn zwaarte, meer op den neergezetten voet te zenden, als hy in den volgenden tred doet. Men ziet in zommige Arbeiders datze in het torssen of draagen van eenige meer dan gewoone zwaarte, haar met loopen behelpen; en gevoelen

Waarom een zware lastdrager te mets loopt.

dan in die veerdige beweeging groote verlichting; het welk te eenemaal over een komt met het geene wy van de snelle beweeging der zware lichamen hebben aangemerkt, namelyk datze ligter in haar beweeging zyn, dan wanneerze stil zyn: en het is te gelooven dat een Peerd minder zwaarte van zyn opzitter voeld in een vollen Ren, dan wanneer het op een zagten draf gaat.

Wanneer een mensch sterk gaat of zeer snel loopt, zoo en neemd hy de gelykwigtigheid op den voet die hem draagt zoo nauw niet waar, als wel in een makkelyken tred: want al het geen hy voorwaarts buyten zyn wigt-linie geweken is, word of door de [illegible] Logt,

een Beeld dat tegen de Wint Gaat of Loopt

lucht of door de windt, en door de geduurigen vernieuwde onderschraging van de wisselende voeten; of door alles te gelyk opgehouden: gelykwe onzes agtens, door de beschouwing van een beeld tegen de wind loopende, in deze vertooch-schets met F. geteekend, genoegzaam zullen verklaard zien. Want het is zeer makkelyk te verstaan, dat een mensch dusdanich loopende, wel buyten de middel-lyn van zyn swaarheids evenwicht kan geweken zyn, zonder te vallen; zoo lang namelyk als hy in die beweging eenparig blyft voortgaan. De reden is, om dat niet alleen deze helling tot de veerdigheid van den loop helpt, noch ook niet alleen dat het grootdeels op de wind kan rusten (dat men in een sterke voor de wind gaande, ook agterwaarts over-hellende kan ontwaar worden) maar ook wel voornamelyk, dat het lichaam geduurich met een nieuw steunzel onderschept word; want zoo haast is het boven-lyf niet zoo ver over het midde-punt van den neergezetten voet gebracht, dat den looper na het punt van vallen zou konnen neigen, of hy word door een nieuwe stap van den aankoomenden voet onderschraagd, en opgehouden, en verhinderd: en zulks volherd hy by beurten, zoo langh hy loopt. En hier van daan gebeurd het dat een snel of onbedagtzaam looper, de voet elders tegenstootende, noodzakelyk vallen moet; Immers veel ligter dan wanneer hy een zagten en bedaagtzamen gang ging: want het ligchaam in het loopen snellig bewogen, en voor een gedeelte buyten zyn evenwicht geraakt, krycht door het aanstooten der voet te eerder eene andere bepaling, en geraakt schielyk buyten de streep van zyn aangenomen beweging; in welk geval den looper menigmaal

Stant van een beeld tegen de wind lopende.

Hoe het buyten zyn wigt linie gevallen egter niet en vald.

buy-

buyten ſtaat is, om zich door eenige tegenwicht op te houden; alhoewel veele door de natuur-leere al zukkelende en zuyzebollende noch eenige ſtappen voort loopen, en toeleggen om door het uytſteken van den eers, en agter overwerpen of opbeuren van het hoofd, zich te herſtellen; dat zomtyds gelukt, en ook wel meerendeels niet ophoud, voor dat men de aarde bezoekt. Doch die in 't ſnel loopen onverhoeds met den eenen voet in een put of leegte trappen, die vallen ongetwyfeld om de gezeide reden voorwaarts over. Wanneer wy hier nu al wederom aanmerken dat de vaardich bewogene lichamen minder ſwaarte hebben, dan wanneerze traag bewogen worden; konnenwe de natuur en wyze van een menſch die in het loope valt of ſtruykeld, ligtelyk verklaard vinden door een ſteen in een hoepel bewogen: want ſchoon een wigtige ſteen los in een ronden ſmalle hoepel geleid, en van een trage, allengskens tot een ſneller beweging over gebragt en teegen zyn natuur rondſom en het onderſte boven geſlingerd word; nochtans heeft de zelve in 't minſt geen gevaar van vallen; zoo lang namelyk als hy onder een en de zelve linie van beſtuur bewogen blyft; maar in 't omſwayen elders tegen aanbotzende, of ſchielyk in zyn tegendeel bewogen wordende, valt de ſteen aanſtonds daar heenen; of ſpat elders ter zyden uyt, by na als een ſteen die uyt een ſlinger geworped word. De danſſers, ſpringers en worſtelaars weten haar van deze kennis, in vele voorvallen, wonderlyk te bedienen. En 't geen de koorde-danſſers door middel van een ſtok doen, die wederzyds met een evenwigtig loot verzorgd is. (Daarze haar zelven mede in het evenwigt houden, en niet vallen konnen, zoo langze onder die gelykwichtige beweging in eenen

Wanneer een loopend menſch ligt valt.

Hoe zulks toegaat.

voortgaan;) dat konnen de menſchen door het goed en maatredig beſtuur der Ermen, en het verder maken van tegenwigt, in haar beweging ook doen; om namelyk te konnen gaan en ſtaan, loopen en andere bedryven uit te voeren. Ja wy hebben ook aangemerkt dat de koorde-danſſers veel zekerder op het touw zyn wanneerze haar ſnel beweegen, danſſen en vaardig voort gaan, dan wanneer zy daar op zagt of langzaam gaan: gelyk men dan ook altyd ziet datze zig eerſt langzaam en zeker daar toe bereyden, en makkelyk poogen onder zekere ſtreep van beweging te komen; en zoo ſcheiden zy 'er ook wederom af; om dat de ſchielyke bepaling van het tegendeel haar zou doen vallen, en dat om dezelve reden als van de ſteen in een hoepel bewogen, is gezeid. Wy meenen ook dat het uyt geen andere reden voortkomt dat een menſch zagt gaande of zeer langzaam trantelende, veel eer moede en loom in de beenen zal worden, dan wanneer hy een brave en vaardige gang houd; want nadien een menſch in een langzame beweging zwaarder dan in een veerdige is, en dat hy meer wigte telkens op de beenen zend, die langer daar op duurd, als in de ſnelle gang, zoo moet zulks de beenen meer vermoejen dan wanneer die geſwind bewogen, en telkens van haar wigte verloſt zyn. 't Geen men nog klaarder zal verſtaan als men aanmerkt dat in elke tred de heele zwaarte des lighaams op de neergeplante voet over gaat; nu weet men wel hoe die wigt langer daar op ruſt, hoe dat deel telkens al meer vermoeidheid aannemen zal.

't Vermogen dat een Menſch door zyn Wigt kan maken is ſeer groot en nuttig.

Van gelyken ziet men dat een menſch, in het na zich trekken, aanhalen, ophyſſen, of iets achter ſig na te ſleepen, het zy dan met een touw door een katrol, haak-boom of anders, zoo veel meer ſwaar-

te

te kan trekken, al zyn gewigt buiten de Middellyn van zyn geplante voet geweken is, die hem voornamelyk onderſteund Alwaar men ook moet aanmerken dat in duſdanigen geval niet altyd de tegenwigt, door de ſchikking der leden gezogt word; om dat daar veel gevallen zyn, dat men des lighaams ſwaarte grootdeels over laat aan den laſt, of 't geen daar de handen aan geſlaagen, en vaſthoudende zyn om te vertrekken, die alzoo een vermengd gedeelte van het lighaam des menſchen worden: tot welke men duidelyk kan merken dat de buyging der beenen, knien, lendenen, ermen en anders, de kragt zeer veel vermeerderen kan; immers ten minſten zoo veel als de geheele wigt des lighaams is. Als het gebeurd dat een menſch iets uit de Aarde trekt, zoo verheft hy gemeenelyk zyn been dat aan de andere zyde van zyn trekkenden Erm is, en buygt de een en de ander knie een weynig voorwaarts, en kromt de rug en lendenen min of meer, om zyn tegenwigt niet alleen te bekomen, maar ook om met zoo veel meer werkdaad zyn voornemen uit te voeten. Want de kragt van zyn vermogen, moet onder een wel aangetroffen tegenwigt; zeer wel tot de vaſtigheid, of ſwaarheid van het geen uit te trekken of op te ligten is, geproportioneerd zyn, eer hy iets verrigten kan. En gelyk in duſdanigen daad, een groot deel van des lighaams ſwaerte, buyten de lyn der evenwigt is geraakt, doch opgehouden word door de zwaarte of vaſtigheid aan welk hy trekt of tilt, zoo gebeurt het dat wanneer het getrokkene te klakkeloos losbreekt, uytſchiedt of af-knakt, eer den werk-man zyn gewigt kan herſtellen, of een deel van zyn aangevangen geweldoeffening kan varen laten, dat hy daar henen tuymeld

Aanwyzing hoe de Natuurlyke tegewigt gemaakt word.

Hoe en wanneer men in het trekken valt.

meld en op zyn gat valt: welke val zoo veel te heviger is als den aanleg van het geweld des doenders groot of klein is, of de ſwaarte of vaſtigheid in kragt te boven gaat.

En nadien in dusdanigen actien dikmaal voorkomt, dat men in plaats van eenige ſwaarte na zich te trekken, de zelve door voortduwen of ſtooten poogt te bewegen, zoo komt hier niet t' onpas, te onderzoeken of een menſch alleen met de ermen na zich trekkende, of met de zelve van zig ſtootende, meer geweld en beweging zal konnen doen? om dit nader te verklaaren en wel te verſtaan; iſſet noodig de gedagten voor een oogenblik van de menſchkunde af te trekken; en merken uyt d' eerſte beginzelen der werk-tuygigen wis-kunſt aan, dat een en de zelve ſwaarte, bewogen wordende door tweederlei hand-boomen of op ſpeeken, de zelve alderligvoerigſt ſal behandeld worden met dien, die de langſte is; of welkers punt van beweging verſt van het punt der ſwaarheid af is. Nu gelyk het onzes agtens noodig ſchynd datwe deze actie ook door een voorbeeld vertoonen, zoo moet men voor af weten, dat de muskelen van den erm die voornamelyk in deze doening haar rol ſpeelen, in twee geſlagten moeten onderſcheiden worden: die ook verſcheide en tegenſtrydigen werking hebben; want de eene zoort diend om den erm regt uyt te ſtrekken en regt te houden; de andere om den erm te buygen, en na hem te halen, dat is om te trekken; in welke doening of actie, wel moet aangemerkt worden, dat de trekking van de muskelen des erms, de borſt en gantſche lichaam niet alleen helpen, maar zy doen zulks ook geduurig zoo lang men trekt; daar de andere die in het ſtooten alleen den erm regt konnen-

Of men in het trekken of in het ſtooten meer geweld doen kan

Onderzoek van de muskelen des Erms.

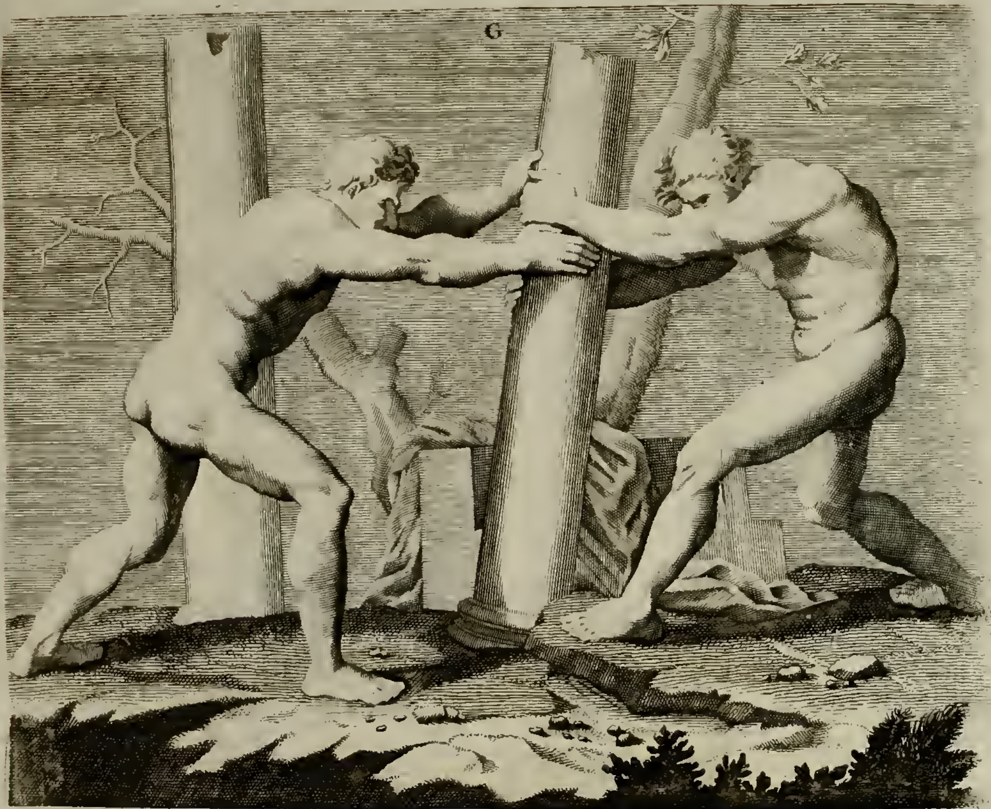

de Kragt van een Stekend en een Trekkend Beeld met malkander vergeleken ,

nende houden, niet anders en konnen doen als de zelve regt geſtrekt houden, en by gevolg datſe geheel ſtil zyn, ten opzigte van die, welke den Erm in 't trekken, na ſig halen. Hier en boven moet men noch aanmerken dat de Muskel, die men de Twee-Hoofdige Elleboog-Spier noemd (beginnende van 't opper Erm-Been, die beneffens Brachiëus of Erm-Spier, den Erm na ſig trekt) verder van den Elleboog en Hand gelegen is, dan die Muskelen die den Erm uytſtrekken; en daarom beſluyten wy daar een grooter verrigting in; uyt het Voorbeeld datwe van de tweederley Hand-boomen hebben bygebragt. En wat aangaat de geſteldheyd der voornoemde Muskelen, daar van zal op zyn plaats genoegzaam gehandeld worden.

Laat ons 't gezeyde wat nader door een zaamgevoegde of vermengde Actie beſchouwen, en de zaak zal ons noch klaarder en duydelyker voorkomen: want gelykwe tot noch maar van een enkel trekken en ſtooten verricht door de Ermen, hebben geſproken; zoo ſtaat 'er wel in agt te nemen, dat wanneer de gantſche lighaams kracht en ſwaarte, met de kromming der Lenden, het verſpreyden en verſcheydentlyk planten van de Voeten en de buyging der Knien daar by gebragt en te werk geſteld word; dat zulks de Magt van trekken en ſteken zeer veel zal toebrengen; en dat meer en min na dat ymand zig werkzaamer of niet werkzaamer in poſtuur zal ſtellen. Gy ziet buyten twyffel in deze Vertoog-Schets wel, met G geteekent: hoe twee ſterke mannen, de een door het geweld van ſtooten, de ander door trekken, een ſtaande kolom willen onder de Voet werpen. Wanneer gy nu indagtig zyt het geenwe even hier vooren aangaanden de gelegentheyd der

'tTrekken en ſtooten door een Voorbeeld verklaard.

Muskelen, en der zelver bediening hebben gezyd; zoo zulje met ons zeer ligt besluyten konnen, dat den man die na zig trekt, meer geweld doet, danden geenen die van zig af ſtoot. Ja zoo niet door de ſchouder en gantſche lichaam aan de ermen veel geweld wierde toegebragt, den ſtootenden man zoude niet meer konnen doen, dan of ymand een ſtok onder zyn oxel zette, en daar meede alleen van hem ſtiet.

Alsmen nauwkeurig deeze doening zoude willen onderzoeken, wy meenen dat men zal bevinden datter eygentlyk geen trekken (dat door menſchen, of arbeydzame beeſten verrigt word,) kan gezeyd worden te zyn; maar dat alle onze werk-daaden die aangeleyd worden om iets te vervoeren, voort te ſleepen, en te verporren, eygentlyk voort-ſtootingen zyn. Doch wy zyn gewoon zulks alleen met twee benamingen te onderſcheyden, ten opzigt van de behandeling en de wyze door welke dat wy werken gelyk ook de eene maniere bequamer en meer geweld doet als de ander, na dat die aangeleyd word, als wy in het voorbeeld deezer twee mannen hebben gezien. Want als wy voor de laſt gaan, en die door middel van een touw, haak, help-zeel, gareel of anders, na ons toe te haalen of voort ſleepen, zoo noemen wy dat trekken; maar agter de laſt gaande en die op eenige wyze voort-duwende, dat noemen wy ſtooten of ſteeken, niet tegenſtaande waarlyk in beyde manieren niet anders dan ſtooten kan of moet verſtaan worden. En op deze grondſlag konnen wy zeggen dat een peerd, de wagen, kar of ſleede voort ſtoot, en geheel niet voort en trekt. 't Geen ons niet meer vremd zal ſchynen, wanneer wy de moeyte ſlegts doen om zulks in 't leven

waar

waar te nemen, want daar zullen wy ligtelyk ontwaar worden, hoedanig een peerd aan de ſleede vaſt gemaakt zynde, 't zelve door middel van zyn gareel of helſter, met zyn borſt voortſtoot; en dat zelfs den haak, door zyn omgeboogen Oog niet anders kan gehegt worden als, om van agter voorwaarts uyt te ſtooten. Het zelve zien wy in een ſtrik, touw, hand-greep, of waar dat wy de trekking mede doen. Ja men kan zeggen dat een touw die om een baal geſlagen, en door een wind-as op gewonden word, de laſt na booven ſtoot.

Maar om weder tot de Actie van tillen en draagen te komen, daar wy 't even te vooren gelaaten hebben; willen wy nu een voorbeeld by brengen, dat eenigzints van 't voorgaande verſchild; om dat de Actie niet zoo zeer met een of met twe ermen geſchied, als wel met het gantſche lichaam. Een opmerkelyk exempel hier van zien wy in de volgende vertoog-ſchets, met H. geteekend. Alwaar Herkules worſtelende, een menſch geheel van de aarde opligt, en met zyn ermen omvat, en 't lichaam op zyn borſt en buyk draagt. Gy ziet wel hoedanig het bovenlyf van Herkules, namelyk de ſchouders, ruch en Erm, buyten haar gewigt en linie geweken is, en hoe hy in duſdanigen ſtand niet zou konnen ſtaande bleyven, by aldien het onderlyf, van den man dien hy torſt, niet zoo veel tegewigt maakte als'er van nooden is, om hem te konnen ophouden. Sulks dat men volgens dit voorbeeld niet alleen ziet hoe de ſchouder van het gedragen lichaam, de middel-punt van bey deezer lichaamen ſwaarheyd is, maar ook voornamelyk dat het tegenwigt door de ſwaarheyd van het af-hangende onder-lyf des gedragen mans, meeſt-deels gemaakt

Een andere ſtand van dragende Beelden.

Hoe in dit voorbeeld de tegenwigt gevonden wordt.

 word;

H

een Geweldig Torssende Beeld in syn Tegenwigt

word; en dat het overgeweken lighaam van Hercules, en by gevolg beyde deze Mannen daar door gevoegzaam opgehouden worden: ten overvloed word u zulks ook noch met een flauwe Middelyn in de vertoog-ſchets aangeweſen. Daarmen ook noch by moet aanmerken dat den linker voet van Herkules vry ver buyten de wigt-lyn geweken zynde, een tamelyke tegenwigt kan toebrengen. 't Geen ons over dit voorbeeld byzonderlyk te leeren ſtaat, is dit, dat men in alle ſterkwerkende Actien, als heffen, tillen, dragen en anders, moet zorge dragen dat de Beelden altyd na de hoegrootheyd van den laſt of zwaarte die te dragen is, hun tegenwigt zoodanig geproportioneerd maken, alſſer tot d' uytvoering van de vereyſte zaak noodig is; Sulks daar min noch meer werking gezien word. Want men weet wel dat men om een ſtok of een hand-ſteen, van de Aarde op te rapen zoo veel actie niet en moet vertoonen dan of men een Balk of een Zerk-ſteen te tillen had. En derhalven iſſet ook in zulken daat niet noodig, datter zoo kennelyken tegenwigt des lighaams, die opzigt op eenige zwaarte heeft, in zulke Beelden gezien word. Men ziet dat wanneer een ervaren Arbeyder een pak of laſt zal opnemen, dat hy uyt hem zelven, met zig te buygen en in poſtuur te zetten, eerſt onderzoekt in welke ſtand en met welk een tegenwigt, aan dees of gene zyde te zenden, en 't lighaam te laten overhellen, hy de voorgeſtelde ſwaarte zal konne ophale; en in welke ogenblik dat hy 't zelve aantreft, hy ook den laſt op pakt en zig geduurig onder de zelve gewigt-linie poogt te houden. En gelyk men dit knaphandiger en dikwils beter van den eenen dan van den anderen ziet geſchieden; zoo gebeurd 't ook menigmaal, dat eenen onbe-

Dat de welvoegſaamheit der tegewigt moet verzorgt zyn.

Hoe 't zig een Arbeyder in 't torſen verſtandelyk zal dragen.

onbezuyſden, den opgenoomen laſt daar henen laet tuymelen, alleen om dat hy zig in 't zoeken van een betamelyke tegenwigt niet verſtandelyk heeft aangeſteld. 't Geen men ook dikwils in de domme en ſchietende onderneming van de kinderen ziet gebeuren. En uyt deze grondſlag komt het dikmaal voort, dat de eene menſch meer laſt kan torſſen en dragen dan den anderen, ſchoonſe van eenerley ſterkte zyn.

d' Ervarentheid en oeffening kan veel in de beweeging en doen van Actien te weeg brengen.

Dit word ons ook te eenemaal beveſtigt in de ervare danſſers, tuymelaars, en die haar van jongs aan in het ſpringen en Voltiſeeren hebben geoeffend; want alhoewel zy ook ſlegts menſchen van het zelve maakzel en geſtel als andere zyn, en niets buiten de vaſtgeſtelde en mogelyke regelen der natuur konnen doen; nochtans konnen zy zeer veel dingen, door een byzondere en veerdige beweging verrigten, die aan elk van natuuren niet bekend zyn; en dat wel meeſt, om dat zulks in de noodzakelyke behandelingen der menſchelyke ampten en bedieningen niet algemeen nodig is; want men weet wel dat een die 't kuſſen op 't raadhuis, of den predikſtoel in de kerken, of de pleitbank in de gerigts-plaatſen te beklimmen hebben, minder ervarentheid van klauteren noodig hebben, dan bootsgezellen en varende Jantjes, die op ieder oogenblik, zelfs in ſtorm en onder 't wapperen van ſlaande Zeylen, en gonzen der touwen, als katten in 't wand moeten vliegen.

De meeſte menſchen bezitten haar lighaams vermoogen als het Vee.

En dewyl het meeſte gros der menſchen, het beſtuur der Leeden alleen kennen en bezitten, byna als het domme Vee, zoo gebeurd het te ligter, dat die gene, welke de regelen van de beweging, en gelykwigtigheid nauw onderzoeken en tot de Praktyk-oeffening brengen; veel dingen konnen doen welke andere vremd, ja onmogelyk ſchynen. Dus ver-

verwonderen wy ons vaak over de ſterkheid van een worſtelaar, wanneer hy met een onbedreevenen doende is, daar hy dikwils minder natuurelyke kracht dan den anderen heeft. Of over een tuymelaar, koorde-ſpringer, en andere konſt-oeffeningen, die wy volgens de gemeene natuur-leer niet en weten: en van ons niet geoeffend worden, om datze ons in de gemeene ommegang en levens-manier noch op onze weegen, niet algemeen nodig zyn. Sy dwalen dan zeer, welke wanneerze een konſt-greep van een koorde-danſſer zien, dieze niet na en konnen doen, aanſtonds zeggen: de Vent gaat met de duyvel om. Alle welke verrigtingen afhangen van de kennis en nette waarneming des gewigts en tegewigts der Leeden, om die tot een voorgenoomen zaak, onder de Lyn en ligtigheid der beweeging allezints te beſtuuren: Soo dat men hier ook zeggen moet dat de konſt de natuur in veelen te hulp komt; ja zy gaat zelfs over tot in de Beeſten, die (behalve haar aangeboren aard, waar doorze haar in het gaan, loopen, vliegen, Swemmen, en anders konnen redden en ophouden) ook noch veel door leering konne aanneme. En dus ziet men dat een hond, die alleen gemaakt is om op vier voeten, eenen voegzame tred te houden; ook op twee Beenen leerd gaan, en vremde greepen aanneemen kan; tot welke dingen, om datze buyten den Regel van zyn aard zyn, hy ook een ongewoone regel van gewicht en tegenwicht leerd aanneemen. Wy ondervinden dagelyks dat de behandelingen die voornamelyk in heffen, torſſen, tillen en dragen beſtaan, ons moejelyker en laſtiger vallen, wanneerze ons onbezogt of nieuw voorkomen, dan wanneer wy dezelven door een meenigvuldig doen zyn gewoon geworde;

De Beeſten kan men ook Konſten Leeren.

De

de Reden is niet dat wy met de oeffening ſterker worden, maar alleen dat wy door het dagelyks doen, allenskens een regel daar op krygen: welken regel daar meeſt in gelegen is, dat wy de gelykwichtichheid der dingen die te behandelen zyn, by de greep kennen, en dat wy de zelve in en onder de lyn, in welk wy die in beweging brengen, door het goed poſtuur des lichaams, en het behouden van de tegenwicht, dan netter weten te behandelen, dan wy in den aanvang deden.

Het zou mogelyk te wyt buyten het beſtek der menſch-kunde gaan, hier breed te toonen hoe de wysheid van den Schepper, alle de gezeide redding en behelping die der in de beweging der menſchen gevonden word, ook in de viervoetige dieren, en vogelen, en al wat leeft, geleid heeft; en hoe zulks in de byzondere geſlagten der dieren toegaat. Kircherus heeft onzens agtens, de zaak tamelyk kort, en net in deze woorden bepaald; die wy, om datze onze voorige aanmerkingen, eenigzints van verre konnen beveſtigen, van woord tot woord tot den draad van onze reden hier zullen aanlaſſen.

De wederzydze beweging der viervoetige dieren, wiskundig verklaart

In de beweeging der beeſten zeid hy, blykt voornamelyk de voorzienichheid der natuur uyt, terwyl zy de viervoetige zulken fatzoen geeft, dat de zelve onmogelyk niet en konnen voort gaan, als door een hoekze voortzetting van haar beenen. Ik verklaar de zaak met deze figuur. Laat ABCD. de vier voeten van het beeſt zyn AB. de twee voorſte CD. de twee agterſte. Ik zegge dat het beeſt niet voort kan gaan. De twee voeten van eene zyde BD. of AC. te gelyk opligtende om dat op deze wyze de ſtreep der beſtiering EF. niet over een komt met het midde-punt der ſwaarheid van het gezeide Beeſt, welk

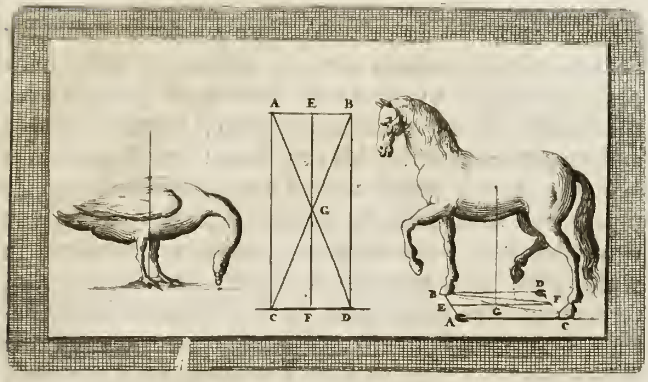

welk in een beeſt dat ſtaat, bevonden word te zyn in het punt G. daar en boven dewyl de opgeligten zyde EDFD. wichtiger is als de zyde AECF. zoo moet het beeſt noodzakelyk vallen. Waarom het door de wonderlyke voorzichtichheid de natuur zoo geſchikt is, dat altyd twee voeten die hoekig tegen malkander over ſtaan, of gelykelyk ſtand houden, of opgeligt worden, als daar zyn AD. of CB. want op deze wyze word het beeſt door de evenwichtichheid van de zyden CBD. en ABC. ontrent het middel-punt der ſwaarheid en ſtreep der beſtuuring EF. in balans gehouden, en zoo gaat het voort zonder eenige vrees voor vallen. Op het Rooms Kapitool, ziet men twee groote witten marmere paarden hangen over de hoogte van de trappen, waar van het eene dat aan de regte zyde van den opgang is, twee voeten van de eene zyde opgeligt zyn, de twee andere op de voet-ſtal ſtaande: welk een groote onervarentheid van den beeldhouwer te kennen geeft, terwyl uyt het geen te vooren gezecht is, niet geſchieden kan dat een paard of eenich ander beeſt te gelyk, en op eene tyd zyn twee

Hoe een viervoetig beeſt onder zyn gang evenwigtig blyft.

Miſtand in een paard te Romen op 't Kapitool.

twee voeten van de zelve opligte zonder vallen. By aldien de beeldhouwer dan op de natuur gelet hadde, zoo hadde hy de twee voeten die ſchuyns over malkander ſtaan, moeten opligten, latende de twee andere op de voetſtal blyven ſtaan: gelyk gedaan is aan het koper peerd van Kyzer Antonius, op de plaats van 't Kapitool; 't geen waardig is, om van een yder met verwondering gezien te worden: in welk dien baas meerder Oordeel heeft gebruykt, terwyl hy het paard zoo na het voor-beeld der natuur geformeerd heeft, dat de twee voeten die hoeks over malkander ſtaan alleen opgetild worden, de andere op de voet-ſtal ſtaan blyven.

In een ander van den Konſtenaar beter waargenome.

Soo ſchynd ook de natuur geenzints traag geweeſt te zyn om te voorzien in die dingen, welke de vogelen, om haar werking wel te doen, van nooden hebben. Want het zy dat zy eeten, het zy dat zy gaan, of ietwes anders doen, het is altyd noodig dat de ſtreep der beſtuuring, onder welk zy wigtig gehouden, of bewogen worden, bewaard of behouden word. Want het is door de dagelykze ondervinding bekend, dat zy om haar ſpyze van de aarde te pikken, terwyl zy haar hoofd na de aarde buygen, haar voeten zoodanig voorwaarts brengen, datze op deze wyzen evenwigtig zynde, haar werking des te ligter volbrengen. Maar als zy vliegen, worden zy door haar twee vleugelen als ſtutten opgehouden, op dat niet het gantſche lighaam voor of agter ſwaarder wege, of helle; maar het gewigt des lichaams na behooren gewogen, of wigtig gehouden word. Welk niet geſchieden zoude, 't en zy de ſtreep der beſtuuring door het ſtutzel en middel-punt der ſwaarheyd doorging. En gelyk andere Vogelen een andere geſteltenis des lichaams heb-

De tegenwigt in de Vogelen.

hebben; zoo is de natuur in geen gebreke gebleven, om haar op zulken wyze te fatzoeneeren, door zulk een konſt haar lichaam, pooten en ſteert op een andere wyze te ſchikken, dat zy zoo onverhinderd hare werkingen beginnen en volvoeren. Op deze wyzen heeft de natuur zommige langhalzige vogelen ook langer pooten gegeven; gelyk men in de oyevaars zien kan, welke op dat zy onder het vliegen net wigtig zouden blyven, de natuur geleerd heeft, datze haar hals en voor uytſtekende, ook haar voeten even verre agter uyt zouden geſteeken worden, op dat zy zoo haar lichaam na het midde-punt der ſwaarheid en de ſtreep de beſtuuringe ſchikkende, haar vlugt des te makkelyker zouden volvoeren. Ook hebben de vogelen noch een ander ſlag van in het gewigt te blyven: want als zy het voorſte gedeelten van haar lichaam om hoog willen heffen, en het agterſte neerdrukken, zoo ſtrekken zy haar vleugels, dat is ſchragenze na het voorſte gedeelte uyt: maar als zy daar en tegen haar vrugt neerwaarts ſtuuren, zoo trekken zy haar vleugels na agteren: want of deze of gene wyze brengen zy zeer ligt te weege, dat het midde-punt der ſwaarheid in het lichaam van de vliegende vogel van plaats veranderd word. Op de zelve wyze hebben de vogelen geleerd met haar vleugelen af te trekken van dat gedeelte dat wigtigſt is, als in een juyſte balans haar zelven wigtig te houden. En dus ver gaat de aan merkelyke reden van gemelden ſchryver.

Reguliere ſchikking der natuur om de tegenwigt te make.

Hoe de Vogelen haar in hun beweging evenwigtig bewegen.

Men verneemd dat zelfs de kennis der tegenwicht aan alle dieren zoo gemeen is ingedrukt, datter vliegen gevonden worden in Kandia, die wanneerze gevaar loopen van door ſterke wind weg gedreven te worden, een klein ſteentjen in de bek nemen om

Voorbeeld in de Vliegen.

haar door dat middel beter onder een zekere bestuuring te houden; het geen men hier zou konnen aanmerken over een te komen, met de schepen die geballast zyn. En de jongens die een steert, ja ook wel een steen aan het agter-end van hun vliegers maken, om haar in het klimmen onder een zekerder bestuuring te houden. En zoo iemand lust heeft alle die dingen wiskonstig in menigte voorbeelden betoogt te zien; leeze het*Boek van den vermaarden Johannes Alphonsus Borellus Napolitaan, in het Jaar 1680. te Romen gedrukt.

* de Motu animalium.

Wat behulp middele de menschen hebben om haar wel te bestuure.

Zoo weten zig ook de menschen wel te bedienen van eenige hulp-middelen die de snelheid, en het geweld der beweeging voordeelig zyn: welke hulp-middelen wy niet onvoegzaam voorbereidende actien, in de mensch-kunde moogen noemen; om datze namelyk aangeleid worden, om eenige byzondere daad van geweld te doen. Na dat nu de voorbereiding tot een werk-daad grooter of kleinder is, daar na is ook de uytvoering des te geweldiger, en grooter van daad. Gy ziet by voorbeeld in deze vertoog-schets met I. geteekend, wel twee mannen, die beide in de uyterste bereiding zyn om te werpen, doch zeer verscheiden in stand. A heeft eer hy noch werpt, den regter voet alreede gesteld na die zyde, waar henen hy werpen wild; maar het boven-lyf met den werpende erm na de andere zyde en agterwaarts geweken, om van daar een kloot die hy in de hand heeft, na die zyde daar den zelven voet gekeerd is, onder het over brengen en onder het toevallen van het opperlyf uyt al zyn vermogen heen te werpen. Den man B. daar en tegen, heeft niet alleen den regter voet regt in het tegendeel van de plaats daar henen hy werpen wil af-

Voorbeelden van de voorbereidinge der actien.

ge-

gekeerd, maar hy rukt ook geheel zyn boven lyf uyt zyn ſtand-plaats; en verlatende de planting van zyn ſlinker voet, zend hy heel zyn gewigt op den afgekeerden of regter voet, om van daar in de uytvoering van zyn worp, al zyn gewicht teſſens op die van zyn ſlinker voet wederom te doen over gaan, en zyn worp daar door uytvoeriger en kraggtiger te maken. Nu is het ligt en makkelyk te begrypen dat nadien den eerſten vry minder bereiding dan den tweeden heeft, hy ook een veel minder verrigting in zyn daad zal hebben: want even zoo veel den tweeden zig meer en door een grooter linie moet bewegen dan den eerſte, zoo veel te meer geweld en kragt kan hy doen dan den eerſten; om dat de kragt van de worp on-afſcheidelyk van de hoegrootheid en ſnelheid der voorbereidende beweging afhangt.

Bewys wie van bey de grootſte werkdaad heeft.

Want gelyk als men met een boog ver willende ſchieten, de geſpanne pees met geweld ver moet te rug trekken, zouze in het wederom ſpringen, of afgaan, de gelade ſchigt ſnel en verre voort jaagen; even zoo brengt het te rug wyken, en tegenſtrydig overvallen van het geheele lichaam en uytgeſtrekten erm, zoo veel grooter kragt by, wanneerze ieder wederom ſnellig tot haar voorige plaatze heen gelaten worden: en wie en weet niet dat hoe een ſlinger ſoſſer en veerdiger bewogen word, hoe hy zyn geladen ſteen des te wyder zal doen voort ſtuyven.

Door een boogſchutter verklaart

Gelyk ook alle die een ongemeen en verre ſprong willen doen, gewoon zyn door een ſnelle loop van agterwaarts genomen, zig een toedringende beweging in te drukken, op datze verder en ligter ſpringen zouden. Welke dingen te bekend zyn, dan dat wyze noodig hebben verder op te halen. Laat ons dan liever met de vorige bedenking voort varen,

Hoe men om een ſprong te doen zig voorbereid.

K

een Beeld in ſyn uyterſte Oogenblik van Werpen ,

en een van deze werpende beelden in de ſtand van den ſpies-werper B. wederom in de volgende vertoog-ſchets K. beſchouwen: zoo zal niet alleen waar blyven, watwe tot hier toe gezeid hebben, maar het zal ons ook ligt vallen te denken, dat het zy deze man hoog, het zy regt uyt, of dat hy laag wil werpen, hy in dusdanigen ſtand, om forſſig te werpen zeer wel, ja in zyn uyterſte bereiding geplant ſtaat, wanneer de linker ſchouder zig over de midde-punt van de regte voet bevind, en dat hy alleen in het toebrengen van de worp, het ligchaam min of meer, dus of zoo herſteld, en voorwaarts op het ſlinker been over brengd, na dat hy dan voorgenomen heeft, hoog of leeg of anders te werpen. In alle welke zoorten van werpen die de grootſte zal zyn, dien hy zal doen met het lichaam teffens en alderſnelſt voorwaarts over op het ſlinker been te zenden. En gelyk als zommige in dusdanig een uyterſte vermogen, dikwils buyten haar gewigt-punt komen te ſlingeren, zoo kan het ligt gebeuren datze na het volvoeren der worp daar henen vallen: in welk geval de worp in het gemeen van kleener daad is, om dat door de val een gebrooken beweging, en het geworpene anders bepaald word. Uyt welke dingen wy in het algemeen te leeren hebben, datter aangaande de ſtelling der beelden, een andere ſtand in de bereiding, een andere in de uyterſte oogenblik en in de uytvoering, en ten laatſten na de uytvoering, moet waargenomen zyn.

Bedenking over het ſpies-werpend beeld K.

Welk de grootſte daad van de voorige beelde zal zyn.

In de volgende voorbeelden zullen wy alle 't zelve waar gemaakt zien; alwaar wy eerſt een man vertoonen, die met een knods of kluppel een geweldige ſlag wil brengen. Gy ziet dan in dezen man met L. geteekend zeer wel, hoedanig hy zyn boven-

Bereÿde Stand van een Slaande Beeld

lyf na de tegen-overige zyde, daar hy zyn ſlag van daan halen zal, heeft over gehaald; en hoe dat hy verder de hand en erm om hoog gebragt hebbende, zyn beweging en forſſe aan de knods niet alleen heeft deelagtig gemaakt, maakt ook dat hy om met meerder geweld te ſlaan, zelfs dien erm die ledig en onbelemmerd is, derwaarts brengt, om van daar teffens en met een meerder aandringend gewigt zyn ſlag geſwindelyk toe te brengen, en alzoo zyn geheele ſwaarte onder die veerdige beweging op het geen dat hy treffen wild te doen over gaan, of te doen ruſten. En het is niet ſwaar om verſtaan, dat dusdanig een ſlag minder werkdaak zou hebben, wanneer deze man de regter erm alleen om hoog heffende, een ſlag dede zonder het lichaam merkelyk te rug te trekken. Daar zyn verſcheide manieren van ſlaan, waar van men de voornaamſte onder drie geſlagten kan bepalen; namelyk van boven na beneden, en dan regt, dat is orizontaal; en dan van onder na boven, en van deze drie hangen alle de reſt der manieren van ſlaan af: het zy dan datze ſlinks of regt geſchieden. De maniere welke in dit voorbeeld vertoond word, kan onder die, die men orizontale of regte zou noemen, gerekend worden. In de volgende vertoog ſchets met M. geteekend, ziet gy wederom een andere maniere van ſlaan, namelyk eenen Herkules, die met bei de ermen een knods opvoerd, en bereid ſtaat, een ſlag van boven na beneden te brengen. En gelyk dit beeld bevalliger ſlaan zouw wanneer het anders om ſtond, nadien den Man dan regts zoude ſlaan, daar hy nu door de onagzaamheid van den Plaatſnyder, ſlinks werkt; zoo moet men weten dat gelyk veele dusdanich zyn gewoon te ſlaan, en

Bedenking over de ſlaande actie in het beeld L.

Waarom deze ſlag geweldig zal zyn.

Hoe velerlei geſlagten van ſlaan datter zyn.

andere Stant van een Slaande Beeld

dat zulks ook door gewoonte iemand natuurlyk word; dat egter alle het zelve datwe zeggen willen daar door geleerd word. Want gy ziet wel dat dit beeld om een goede ſlag te doen, genoegzaam bereid ſtaat, en dat het dus geſteld zynde, laat blyken dat de uytwerking vaſt en zeker zal gaan. Want gelyk dezen Herkules het lichaam agterwaarts over heeſt gehaald, zoo kan hy zulks geſwind met het brengen van den ſlag voorwaarts over brengen, en zyn ſlag veel kragts by zetten. Ook ziet men wel dat men in en volgens dusdanigen ſtand, met het brengen van een orizontale ſlag weinig zal uytvoeren, en dat over zulks allerhande zoorte van ſlaan, ieder zyn eigen en byzondere bereiding heeft, om waarlyk kracht te doen, en een fikze uytvoeringe te doen hebben.

Hoedanigen werkdaak deze actie hebben zal.

HET IX. HOOFD-STUK.

Van de Actien en Werkelyke bezigheeden der Beelden, en hoe men die volgens den aard der Voor-vallen, onder de uytdrukking van allerhande Paſſien en Ziel-togten vertoonen zal.

Om dat de konſtbeelde de beweging derven, moet menze door de actien en ſtelling zulks doen aannemen.

ZEker vermaard ſchilder plagt van de beelden die haar behoorlyke actien en paſſien tot het voornemen van den ſchilder, noch den inhoud der Hiſtorie niet wel uytdrukten, te zeggen, datze tweemaal gedoodverwd waren. Zeker nadien het alle-

Konſtenaars bekend is, dat de nagebootſte werken, de ware en levende beroerlykheid uyt haar eigen aard en natuur derven, zoo vald niet ſwaar te oordeelen, datter in de ſchilder-konſt een byzondere vlyt moet aangewend worden, om beneffens de goeden en vaſten teikenkundigen trek en ſchoone proportie; ook de actien en herts-togten (dat is de bedryvens-kragt) door praktyk in de beelden aan te wyzen; en alzoo te verbeteren het geen zy van natuure miſſen. Want dat is de ziel van de ſchilder-konſt: en die Meeſters welke daar in byzonder hebben uytgemunt, hebben ook altyd de hoogſte rang gehad.

De herts-togten uyt te drukken is de Ziel van de ſchilder-konſt.

Hoe de actien en beweging met de proportie zamen vereenigt moeten zyn.

Men kan de beelden bequaamlyk in twee ſtaten aanmerken, te weten in proportie der ledematen, en in haar bewegenden actien: welke actien of doeningen haar niet alleen gehoorzaam moeten ſchikken na de wil des bewegers, maar ook om de ſtaat en wet der proportie, geſchikt na zekere verkiezingh, zeer wel over een ſtemmen. Het voornaamſte dan dat men hier in het algemeen waar te nemen heeft, is dat men de beelden tot haar goede trek, zoodanigen aandagt, en bedryf geeft, als met de hoegrootheid der zaak die 'er vereiſt word, ten uyterſten wel voegzaam is.

Hoe veelderlei geſlagten van beweging in de Menſch-beelden vallen.

Belangende de bewegingen der menſch-beelden, die konnen in het algemeen in zeeven zoorten of geſlagten onderſcheiden worden; namelyk van boven na beneden; van beneden na boven; agterwaarts; voorwaarts; ter regter; ter ſlinker zyde; en dan omgewende; welke laatſte gedaan worden of door den geheelen menſch, of ſlegts met eenig gedeelte; namelyk met het hoofd, borſt, ermen of beenen; ofte ook wel met de minder leden van handen

en

en vingeren; welke dingen na de on-eindige voorvallen, ook on-eindigen trappen en bepalingen hebben.

Men moet verder aanmerken dat de verstandig-gedaane actien, volgens de verscheidentheid der zaken, altyd gelykformig moeten zyn aan de toevallen, en denkingen die door de zinnen passeeren. En dat ieder toeval of voorval, min of meer uytdrukking komt voort te brengen, na datze een byzondere gestalten van mensch, zoo van ouderdom, staat en geslagt van man of vrouw, jongeling, maagd, kind of anders ontmoeten. Invoegen dat in een en het zelve voorval de beweging van een jongeling of maagd, veelzints een andere uytwerking zal maken, dan zy wel in een oud man of vrouw zal doen. Waar uyt dan volgd dat men altyd na de welgevoeglykheids der actien moet omzien, op dat men die zoo in het gaan en staan, de plaats, waardigheidt, humeur en andere omstandigheden zou konnen toepassen: want zoo zal men de grootheid van de kragt die 'er in de beelden, volgens den zin en meening der actien gevorderd word, duydelyk uytgedrukt zien, om waarlyk te konnen oordeelen, wat de beelden doen, en watze denken in dat doen. De betamelykheid der beweging en betooning van actie word hier door verklaard en verstaan; als men aanmerkt, dat wanneer men iemand met een swaard zal ridder slaan, datter dan op ver na zoo grooten daad, beweging noch yver niet en moet bespeurt worden, dan in twee Kamp-Vegters die elkander ieder oogenblik uyt ernst de kop klieven willen.

De verstandige actien moeten met de gedagten over een stemme.

De actien zyn na 't geslagt, ouderdom en sexe gereguleert

Wat de betamelykheid der actien is.

Daar staat tot de kennis der actien, tweederlei beweging of doening aan te merken; tot welkwe

twee en driederly beweging.

we een derde, volgens welke de meeste doeningen geschieden, byvoegen, om datze met de twee eerste by wyze van verzelling veelzints zyn zamen gezet. Voor de eerste stellen wy de inwendige beweging die alleen in den geest werkt, zonder eenige zienlyke lichamelyke actien te laten blyken, en de andere zyn eenvoudige lichamelyke bewegingen daar geen byzondere blyken of uytdrukkinge van de geest ontrent gezien worden. En de laatste zyn die, welke uyt de geest meest voortkomende met de lichamelyke actien verzeld gaan. En gelyk deze volkome' en waaragtige actien zyn, en meest voorvallen zoo ziet men ook daar in de meeste yver en noeste bezigheid uytblinken. In de bewegingen des geests, houden haar de vaardigsten en meest woelende ledematen, als ermen en handen gemeenlyk gantsch ingeteugeld en stil; om dat namelyk de werkingen in dit geval van binnen en in zig zelven geschied, en wel meest in denken bestaat; en derhalven hebben deze doeningen niet van nooden dat ermen en beenen herwaarts en derwaarts swieren; het en zy dat een 'er zig vergetende, een byzondere actie op zyn gedagten doet volgen, dat wel zomtyds buyten weten of reden geschied.

Wat enkele of halve actien zyn.

Wat ware volkome actien zyn.

Ongemiddelde actien

De bewegingen die in een mensch opkoomen, konnen gemiddeld om iets anders wil, en volkomen, of ongemiddeld en niet volkomen aangemerkt worden. Indien ongemindeld, zoo ziet men veelzints dat alleen de oogen volgens de gedagten, herwaarts of derwaarts gezonden worden, om een daad te verrigten; latende de voeten gemeenlyk in haar vorige staand gestrekt blyven; wendende alleen de deyen; Heupen en knyen na de zyde waar zig de oogen na toe wenden waar uyt actien, van ver-

schei-

ſcheide bezigheid ſchynen voort te komen, alzoo datter een gedeelte van een beeld ſchynd iets anders te doen, dat niets regt-draads tot de aċtien die 'er gezien word, is behoorende, alswe op zyn plaats hebben aangetekend. Maar in de gemiddelde, of geheele beweeging, daar werkt alles te gelyk tot een en de zelve daad. Want in lichamelyke en ziellyke bewegingе te gelyk, daar worden de leden in zoodanige aċtien bezig gehouden, als den zin en meeninge van den geeſt des bewegers ontrent zeker voorwerp is. En alle aċtien daar dit niet te zamen gezien word, ſchynen een verſtandig beſchouwer, van een gek, of van een razend menſch gedaan te worden.

Gemiddelde actien.

Daar ſtaat ook te letten dat alle de leeden in wat aċtie of doening dat het zy, niet anders dan haar eigen bedieningen moeten oeffenen; invoegen aan de ruſtende leeden geen beweging, en aan de bewegende geen ruſtende of lammen leeden gezien worden: noch ook aan doode of ſlapende lichamen geen leeden die leevend of wakenden ſchynen te zyn. Want een beeld dat met zoodanigen beweging niet en is verzeld, alſſer van nooden is tot zulken voorval uytgedrukt te worden; en als den beſchouwer zig noodwendig in moet beelden, dat uyt de denking van zoodanigen beeld moet volgen, dat zal aanſtonds te kennen geven dat de leeden aan de geeſt van zoodanigen beeld niet gehoorzaam zyn; noch zich daar van beſtuuren laten; en derhalven zalder een groote ſtramheid, en een zeer onvoegzame paring in zoodanigen beeld gezien worden. Ja het zal even ſtaan (op datwe het door een voorbeeld verklaren) als of het beeld vol gebreken was; en dat het even als iemand die zig poogt om te gaan, door

In alle actien moeten de leden haar eige bediening en geen andere vertoonen.

Hoe het tegendeel ligt openbaar word.

een

een gebrekkig been of voet belet word zulks te doen; of dat het iets byzonders wil verrigten, en dat de leden haar dienſt weigerende, niet doen en kan dat geen, dat het met iever ſchynd te willen doen. Vorder moet ieder actie ook zoodanig tot zekere bepaalden uytwerking verkoozen en geſchikt zyn, dat menze of niet twyffelagtig dit of dat te doen en oordeeld; of datze dus geſteld zynde eenige geheel andere of tegenſtrydigen werking zouden konnen doen: invoegen, een gaander voor geen looper, een ſtaander voor geen ſpringer; een zittenden voor geen vallende, of een bezig menſch voor een doe-niet, paſſeeren mag. Men verhaald van den Griekzen Schilder Damon, dat hy binnen Athenen eens een proef wilde nemen, om verſcheide tegens den ander ſtrydende actien en driften in een beeld te gelyk te vertoonen; en gelyk hy voornamelyk toelei om in het byzonder de algemeene paſſien, en zonden van de Atheenze Burgers daar door af te ſchetzen; zoo wilde hy Dertelheid, Ongeſtadigheid, Zorgeloosheid, en Onregtveerdigheid met Zeedigheid, Spraakzaamheid, Goedertierentheid; Stoutheid met Ontferming, Opgeblazentheid met Ootmoedigheid en Onzinnigheid, en Vervaardheid te gelyk uytdrukken: doch ik denk, zegt eener zeer wel, dat hy veel eer de Twyffeling als zoo een tegenſtrydige mengeling zal uytgebeeld hebben. Want dat is den vertwyffelden eigen, dat 'er onder de donkere en onzekere werking der wingbrauwen en onvaſt opſlag der oogen, verſcheide bedenkingen, en actien door malkander ſwieren. Dat Vazari in het leven der vermaarde konſtenaars, van Bonarottus verhaald, dat men in de beelden van zyn groot en vermaard oordeel, konde zien om wat zonde en mis-

Een actie moet een bepaald oogmerk hebben.

Twyffeling by toeval verbeeld.

misdryf ieder mensch verdoemd wierde; is buyten twyffel een weinig met spek geschoten.

Om zich in het verkiezen der actien en doeningen der beelden wel te dragen; is den schilder ten hoogsten noodzakelyk dat hy wel versta het uyterste vermogen der menschelyke leden, namelyk dat hy wel hebbe onderzogt hoe ver het gebruyk en dienst der leden in het drayen, wenden, reiken, schryden, tillen, omvatten en anders gaat, en wat de ermen en beenen, hals en hoofd, handen en vingeren voor verkrampingen konnen verdagen; op dat men in het verkiezen en stellen der beelden niet tegens de mogelykheid der natuur aanloopt. En op datwe van de voornaamste ook een staaltje of twee in het algemeen mogten geven; zoo aanmerkt dat een mensch in de uyterste omdraying, die men in het gemeen kan doen; zoodanig van vermogen is, dat hy agter over ziende, met zyn aangezigt lyn-recht over zyn hiel zal komen te staan. En gelyk men zulks noch niet geheel gemakkelyk en zonder het been en schouder een weinig daar na te buygen en kan doen, zoo blyft dat een beeld dusdanig gesteld, als de vertoog-schets N. vertoond; in zyn uytersten vermogen van die actie is. ook kan een mensch zyn hoofd natuurlyk niet verder omdrayen, als dat hy met de punt der kinne even de schouder kome te raken, tot welke daad den schouder zich ook noch een weinig moet na vooren brengen. In het voorby gaan mogenwe met een woord niet ongemerkt laten voorby gaan, dat het gantsch onbevallig en ongracelyk staat, de beelden geheel met de tronien op zye te verkiezen, invoegen dat menze even als de Kopstukken, of de hoofden op de medaalsjen ziet; het geen op schouw-penningen gedaan word

't Uyterste vermogen der beelden moet wel onderzogt zyn.

Waarom tronien heel op zye te maken in ordinantien niet oorbaar zyn.

uyterste Vermogen van een agter over siende Beeld

word om de gelykenis best te treffen, en dat in een andere stand van nooden is, dat de neus meer buyten de tronie verheven staat, 't geen in het drukken der penningen niet wel lukken wild': want het zilver of goud, of koper, kan zoo verheven niet aangeschroeft noch geslagen worden. Ook zyn zommige tronien door het overhangen van de neus, Jok der wingbrauwen en anders zoodaanig gesteld; dat schoon men ze in vormen gieten wilde, zy niet uitlossen zouden, veel min dan dat zulks in een stempel geschieden zouw. Waarom dan ook de Plaaster-gieters haar meeste tronien in vormen gieten, die uit twee of meer stukken bestaan. In de Schilderkonst dan zullenze beter voegen, wanneerze zig min of meer gedraaid vertoonen: de reden is om datze vlak op zyde, een juyst afgepaste stand en oogenblik van beschouwing uitleveren, en genoegzaam laaten byken datze zoodanig niet toevallig uyt de oorsprong van haar eygen vrywillige beweging, maar met voordaght zoo verkozen zyn; 't geen de losse beroerlykheid, die 'er altyd in de beelden behoord gezien te worden, t'eenemaal tegen is, ja de zelve wegneemd.

De Beelden moeten in een ordinantie altyd een toevallige stand hebben.

Belangende het vermogen der ermen, men moet weten dat die niet verder agterwaarts over, of bezyden malkanderen konnen reyken of gebracht worden, als datze te wederzyds met den top der middelste vinger aan den hoek of bult van den elleboog koomen te raken: gelykwe dit wederom in de volgende vertoog-schets met O geteekend, aangewezen zien. Daar ook het neevenstaande mans-beeld genoegzaam vertoond hoedanig een mensch in eene welvoegzame stand met den erm en hand niet verder kan reyken, als dat hy met de volle hand de [illegible] op-

't Uyterste vermogen van Ermen en handen.

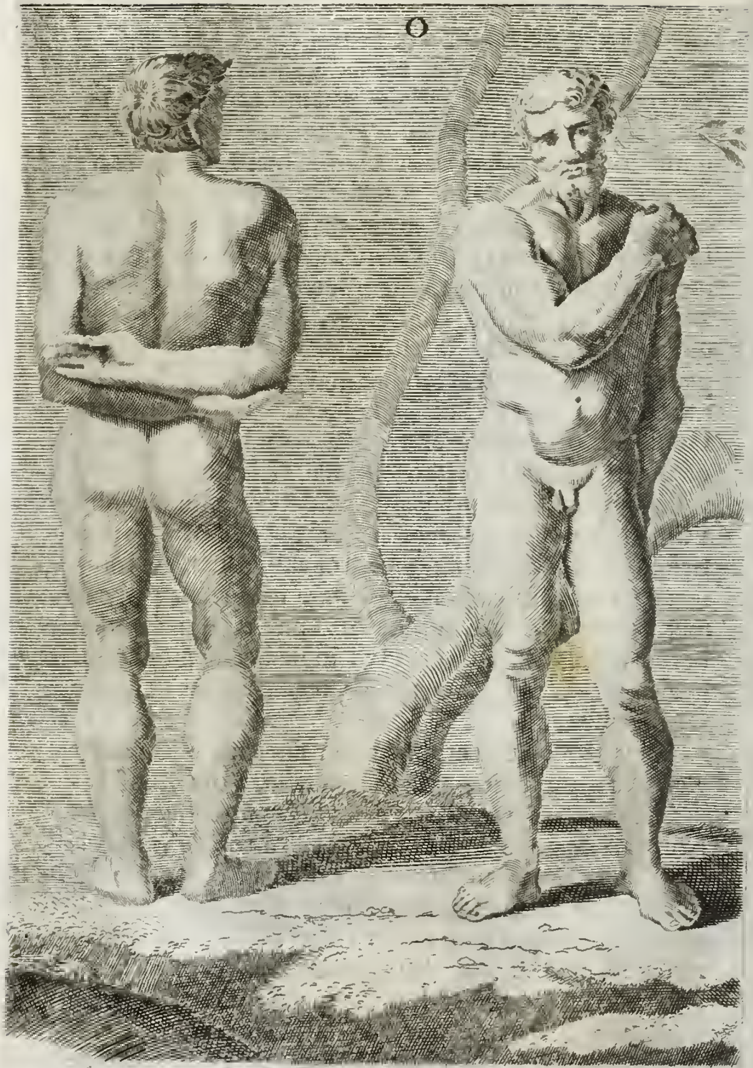

uÿterſte vermogen der handen en armen

opperste bult van den schouder kan bevatten; en dit is dan de leest, na welk men zich in 't stellen der werkende beelden zekerlyk kan dragen. En dewyl wy hier aan de mogelykheyd en uyterste magt van des menschen leden gedenken, zoo schiet ons in den zin, hoe bey de handen en ermen zoo volkomen tot dienst van het geheele lichaam gemaakt zyn, dat sy over al, en op alle plaatzen malkanderen konnen bereyken, 't zamen werken, en 't geheele lichaam in de betasting dienst doen; en het is een raadzeltje, dat veele uyt de vuyst niet konnen oplossen, wanneer men vraagd, waar, of op wat plaats men de eene hand aan zyn lichaam kan leggen, datter de andere hand niet en kan bykomen? slegt Jan en behoefd dit niet te weten; doch waarom zouden wy 't voor de liefhebbers en weetgierige verswygen? Grypt dan slegts met de slinker-hand u regter elle-boog vast en gy hebt zonder moeyte de enigste plaats gevonden, daar u ledige hand niet komen kan, gelyk wy u dan ook noch tyd geven om na de tweede plaats om te zoeken.

In het staan der beelden kan men aanmerken, dat of schoon een beeld op twee voeten rust, 't zelve egter zyn wigt alleen op eenen voet kan doen over gaan, en dat door zekere trap of hoeveelheyd van agter overhelling; blyvende nochtans 't zelve beeld zekerlyk staande; en dat door middel van tegenwigt, die-'er door den minder belaaden voet en uytstrekking van een erm of anders, gemaakt word: doch en kan zoodanigen beeld niet verder noch meer buyten zyn wigt-lyn gaan als binnen het vermoogen van de gezyde tegen-wigt, of het beeld zal schynen daar henen te vallen. Gy ziet buyten tywffel het voorstel van deeze stand genoegzaam uyt de vertoog-schets

Uyterste vermoge in de helling.

uyterste Vermogen van een agterover hellend Beeld

met P. geteekend: en de doorgaande lyn wyst genoegzaam de geleegentheid der helling, welke partyen het gezeide tegenwigt maken. Zulks dat geheel niet moeyelyk is te begrypen, dat by aldien deze man het onbeladen been neffens het andere plante, en den uytgestrekten erm nader aan de mid-lyn des gewigts bragt, en neerwaarts liet vallen, dat de reste in de vorige stand blyvende, hy niet en zoude konnen staande blyven. En dit is zoo, wat aangaat de stelling der beelden, na haar gewigt en tegenwigt volgens de mogelyke stand in allerhande doening en geval. Laat ons nu, om de mensch-kunde nader tot de praktyk der schilderkonst te brengen, ook de actien en passien in het byzonder gaan beschouwen.

Wy zyn altyd van gedachten geweest datter tot de uytdrukking van allerhande gevallige actien en herts-tochten, uyt welk de beste voortspruyten, geen oeffening den schilder nutter is; dan met goede opmerking vele dingen na het leven af te schetzen; en voornamelyk die dingen, hem by toeval, en in stilligheid hier en daar voor komen; in welk doen hy hem altyd moet zien te bedienen, wanneer de dingen die gezien worden in haar iever en beste oogenblik zyn. Vermaning aan den schilder.

Daar zyn veel dingen die de schilder-konst nu en dan noodig heeft, die wanneer menze op een bestipten tyd wil hebben, niet te verkrygen zyn; immers niet zoo als menze ten uytersten noodig heeft. Wel is waar dat vele haar door modellen, en andere hulp-middelen bedienen: doch die naukeurig wil opmerken, zal ligt verstaan, dat de actien en passien welke door modellen met voordacht gezocht en gemaakt worden, vry veel van die verschillen, welk- Alles dat men in de schilder-konst noodig heeft is niet altyd by de hand.

't Onderscheyd tussen gevallige en natuurlyke Actien is zeer groot.

we Natuurlyk gevallige en waaragtige Actien en Passien noemen: want nadien de gestelde Actien in de Modellen geen waaragtige oorzaken hebben daarze uyt voort komen, daar door geschied het datze ook zoo veerdig, zoo zeker, noch zoo natuurlyk gevallig niet en konnen zyn. Wie en weet niet, dat men met voordagt en zonder oorzaak niet wel zoo natuurlyk weenen, of een droevig misbaar maaken, of zig uitzinnig toornig aanstellen kan dan wanneer een treurig of onverdraaglyk voorval, onse passien en actien, daar toe op een ware grondslag gaande maakt? 't was dan niet geheel buiten de weg getimmerd, wanneer zeker groot meester zyn leerlingen een meester zonder tong aanwees: zeggende datze geduurig wel nauw moesten agt geven op de actien en gebeerden der stomme, op datze daar aan mogen leeren afzien, in wat voegen zy met de handen, met de oogen en wingbrauwen, ja met de beweging van het gantsche lighaam, haar meyninge en gedachten uitdrukten; en zig door nadrukkelyke en aardige actien en yver aan andere verstanelyk maaken. Men verhaald datter by d'Oude Kamer-Speelders waren die alleen door een stomme beweging, de leden zoodanig na den eisch der zaken verscheidentlyk wisten te schikken, dat het was ofze spraaken: en dat zelfs na allerlei staten verstaanbaar aan alle natien. Dus hielden zy haar nu als een oud man, en dan weer als een kind: voor een oogenblik als een Koning, en korts daar na weder als een Dienstknecht of Slaaf. Dan als een Vrouw, en dan voor Maagd. Dan Dronken en Onbesuyst, en dan weer Bezadigd en Nuchteren. Sulks dat ook een voornaam Speelder onder hen met den welsprekenden Cicero durfde twisten, en staande houden, dat de Actien en Natuur-

Wat een Meester zonder Tong in de Schilder-Konst doen kan.

tuurlyke Gebeerden verre boven de welsprekendheid der Orateuren gaat. Hier vald ons noch in dat Lucianus van een Dansser onder Nero verhaald, die alleen door de beweging van zyn lighaam verscheide geschiedenissen wisten te vertoonen; en dat hy onder allen, het overspel van Mars en Venus met zoo natuurlyke Actien wist af te danssen, dat alle de beschouwers, het zelve zoo duidelyk verstonden, als ofze het voor hun oogen zaagen gebeuren. En dus word hier al weder openbaar, dat de schilder-konst in geen ding van het leven behoefd af te wyken: gelyk ook het leven haar in geen ding zal verlegen laten: want het gaat vast en zeeker, dat al wie de konst-regelen geern in de verw-keetel van de natuur wil indoopen, die zalze zelden anders dan merkelyk verbeeterd, daar weederom uyttrekken.

Daar staat noch vorder te letten, dat men in het algemeen behoorde te kennen het onderscheid tusschen Actien en Passien, en hoe en wanneer die zamen gaan; als mede in wat plaats of gedeelte des lighaams, de actien en herts-togten haar meest openbaren, en door welke leden deze en geene worden uytgevoerd.

Men moet het onderscheid tusschen Actien en Passien wel verstaan.

Omtrent de Passien die door het aangezigt en door de beweging van het lighaam te gelyk moeten uytgedrukt worden, moet men eerstelyk verzorgen dat die in de troni wel zyn waargenomen. En alsdan zal het ligter vallen; die van het lighaam daar na te schikken, en te maken datze eenerley werk-daad hebben. En alhoewel in het natuurlyk leven de actien die tot uytvoering der Passien vereyst worden, in orden op de driften van 't gemoed volgen; en dat het aangezigt schynd het lighaam

Wat men in de Tronien moet waarnemen.

Waar in de konſt zig anders dan het leven moet dragen.

in orden te volgen; nogtans is zulks in de ſchilderkonſt heel anders, want daar kan men de beweging en gebeerden des lichaams beſt na die van het aangezigt doen volgen: als een opmerkende geeſt ligte by zig zelven, of in de beſchouwing van het leeven zal konnen ontwaar worden; voornamelyk wanneer hy aanmerkt dat men de paſſien nergens beter en eerder dan in de tronie kan afzien, en dat ons de beſchouwing van die, doet oordeelen van de reſt des lichaams, al is het zelfs datwe op de gebeerden der leeden nauwlyks agt nemen. Doch de actien des lichaams voornamelyk aangemerkt, en doen de paſſien uyt het aangezigt zoo vaardig niet lezen; voornamelyk niet wanneerze daar niet wel in bepaald zyn. Maar wanneer het lichaam met het opzigt en geſteldheid des aangezigts te eenemaal tot een en de zelve daad, zeer wel is zaam gevoegt, ziet men alles volkomen. Wat kenteekenen van aangebooren paſſien uyt deze en gene deelen haar maakzel konnen gekend worden, daar van is vooren verſcheidentlyk geſproken, en den konſt-oeffenaar moet hem daar in wyſſelyk en aandagtig dragen, en allés wel weten toe te paſſen watwe aangaande de uytdrukking der actien en paſſien verder zullen aanmerken.

Wat een actie en wat een paſſie is.

Wy noemen het een actie zoo wanneer een menſch met zyn ledematen eenig ernſtig bedryf, of werkelyke beweging doet waar van men de bezigheid en aandagt des werks in het aangezigt kan afzien; doch zoo nochtans, dat al de leden voornamelyk de werktuygen vertoonen te zyn, door welk de geeſt des menſchen die zig alleen bezig in de troni laat zien, de werk-daak verrigt. Maar wanneer in een doening aldermeeſt de inwendige geſteltenis van het gemoed, door uytwendige gebeerden word te kennen

nen gegeven, dat noemenwe paſſien; en worden deze meeſt door ſtille gebeerden van het hoofd, en trekken van het aangezigt uytgedrukt: welke twee in meeſt alle voorvallen elkander getrouwelyk byſtaan en verzellen; en in velen door eenige zagte gebeerden ermen en handen, volkomender en kenbaarder worden; welke actien dan ſchynen uyt de paſſien haar oorſprong te hebben. Gelyk men dan ook veelzints in zoodanige, eenige heimelykheden der nature en des gemoeds, en geduurige pooging, in de tronien, als met leesbare kenteekenen afgebakend ziet. In meeſt alle herts-togten komen drie voorname dingen te zamen namelyk; het voorwerp, de beweging des gemoeds, en de uytwerking daar ontrend: welke uytwerkingen in het algemeen maar van twee zaken afhangen, namelyk liefde en haat; en na dat die geweldig of gering is, daar na hebbenze een grooter of kleinder werkdaad, ontrent de voorwerpen, die men on-eindig moet ſtellen: ook moet hier de ſtaat des perzoons van Man, Vrouw, Oud, Jong, Sterk, Swak, Siek, Gezond, en anders in aanmerking komen.

Wat dingen in de paſſien meeſt voorkomen.

De ſtand der perzoonen moeten zeer wel in de actien en paſſien waargenomen zyn.

Door de beweging van het hoofd, buyten aanmerking van de andere leden, bekennen wy veel geſteldheden van het inwendige gemoed. Zoo dunkt ons een hoofd dat als een bieze neergebogen hangt, een nedrig, gedwee, en neerſlagtig gemoed: en gelyk de hooveerdige Pharizeen daar voor geern wilden de Monſtering paſſeeren, alhoewelze het niet en waren, zoo wiſtenze haar zeer fyntjes van deze luym te bedienen: welk mom-aanzigt van Saligmaker afgeligt, haar te byſter vergramde.

Wat de actie van 't hoofd kan te kennen geven.

Wanneer het hoofd agter over en ſtyf op den nekke gedragen word, dat geeft een trots en hoog-

Trotsheid door Flauwhertigheyd en halsterrigheid en andere door d' Actien des Hoofds.

moedig hert te kennen: en gelyk dit in de menschen, alzoo is het ook een moedige stand in de peerden (alwaar de deugd voornamelyk in de moedigheid bestaat) wanneerze het Hoofd wel opgetoomd houde, en de nek als de borst late inzakke.

Wanneer het Hoofd over een zyde hangd, beteekend het een onmannelyke flaauwhertigheid. Als het met een styven hals in de wind opgesteeken word, dat vertoond een halsterrig, onverzettelyk, en ork-agtige Steegheid, en diergelyke; behalven datter door de beweging des Hoofds, ook toezeggingen, ontzeggingen, en liefkozingen geschieden konnen.

Wat de Partyen des Aangezigts te kenne geve konnen.

De bewegingen van de Partyen des Aangezigts zyn te menigvuldig in getal, dan dat wy die by na zouden durven bestaan op te halen. De kennelykste houden haar voornaamentlyk omtrent het lagchen, schreyen, kyven, zingen, spreeken, verwonderinge, toorn, gramschap, blydschap, droefheid, vreeze, angst, verdriet, gevoel van pyne, en zoo voorts bezig: onder welke kenteekenen zommmige malkander zeer gelyk en zommige ongelyk zyn; en dat wel na datze van malkander in daad, of in passie verschillen; of een min of meer dringende oorzaak hebben. Maer niet tegenstaande schreyen en lagchen, gemeenelyk twee verscheyde en teegen malkander strydende oorzaaken heeft, nochtans zyn de kenbare trekken en ploojen des aangezigts malkander niet zeer ongelyk: de zienelykste aan beyde, bemerkt men aan de mond, wangen en oog-scheelen. L. de Vinci is van oordeel geweest, dat het verschil hier maar en was in de winbrauwen, en de plaats bie boven de koppeling der neus tussen beyden is. Maar wy hebben in het leeven waargenomen, datter

Onderscheyd van Schryen en Lagchen.

aan

aan de Mond ook eenig onderscheid gezien word: Want in een lagchende tronie zyn de toetjes of kreuken die aan de mond komen, en die men in de hoeken van de mond ziet, wat na boven getrokken en omgekromd, waar door niet alleen de vriendelykheid van de mond word vermeerderd maar het maakt ook dat de Oogen door het opschorten der Kaken, losser en ruymer blyven; dat Vrolykheid te kennen geeft. Doch aan een Schreyende, zynze pynlyk en bedrukt neergetrokken. Men kon om 't Schreyen wel uyt te drukken, ook noch hulp vinden in het ordineeren en verkiezen van eenig kenlyk byvoegzel, 't geen de zaak zoodanig bevestigen kan, datter in 't minst geen twyffel aan te slaan zal zyn; alwaar het ook dat een tronie eenigzints meer na 't lagchen dan na het huylen quam te aarden. Ook zynder zeer veel actien en gebeerden, die niet alleen met Schreyen over een komen, en in het algemeen daar mede verzeld gaan, maar die ook zeer wel over een stemmen en eygen zyn aan den staat des gevals en droefheid, waarom 'er geschreid word. Want den eenen Schreyd uyt boosheid en toorn, zulks dat hy onder dies eenige vergramde actien maakt, of zyn kleederen wil scheuren, of hem van ongeduld daar henen smyten. Een ander schreid uyt aantrekking en bedroefde gedachten. Een ander uit tederheid en zachtmoedige blydschap. Een ander uyt vermoeding of inbeelding van eenig ongeval. Een ander van elende en gevoel van pyne. Een ander door medelyden, of door afkeer, over 't verlies van Ouders en vrinden, enz. Onder alle welke qualen en ongelukken, de een schynd geheel wanhopig, en d'ander vry geduldiger te zyn. Sommige maken geluyd in 't Schreyen en zien na de Aarde. Andere zyn stil, en

Gestel van een Lachende troni.

Gestel van een Schryende Tronie.

Velerley Schryen.

Verschyde actien die in het houden van het Hoofd de Schryende verzellen.

en houden de oogen na den hemel, de ermen neerwaarts, de handen zamen, en de vingers door elkander gevlogten. Andere vol angstvalligheid, verheffen de schouders tot aan de Ooren. Die veel tranen in het schreyen willen storten, knypen d' oogen niet zelden digt toe, trekken de wingbrauwen zaamen, en maken rimpels bezyden de oogen, en beneden aan de mond, als wanneer ook de lippen boogs-gewys na om laag getrokken zyn. Daar en tegen die hartelyk lagchen, hebben de wingbrauwen regt bestrekt en open: maar daar is ook een lagchen dat niet over de lippen gaat. En gelyk men lacht van blydschap, zoo schreid men ook zomtyds uit de zelve oorzaak: en die nauwkeurig willen zyn, maken noch onderscheid tusschen blydschap en verheuging. Schreyende by laghende, of lagchende by schreyende te ordineeren, doen zulks wel beyde natuurlyker zyn; maar de waarheid en waardigheid des voorvals, verbied zulks dikmaal te doen. Waar van breeder in onze ordineering.

Schreyen met veel Tranen storten.

Nodige waarneming daar omtrent.

Men zou ook noch een onderscheid konnen maaken tusschen een schreyenden, en een die een beschreyde gedaante vertoond; dat is een die een weynig tyds geleden, geschreid heeft; dewyl het schreien veelzints zoo dra niet ophoud dan het lagchen; 't en waar het lagchen mede zeer heftig heeft aangegaan. Want gelyk in het hartelyk schreyen, de uyt en inademing geweldiger als na gewoonte is; en de geesten ontroerd zyn, zoo kan na het ophouden der oorzaak (die ook nog zomtyds door de reeden en troostspraken van anderen geholpen word) de hevigste beweging wel verminderen, dat is vertragen, maar de geesten, en uit en inademinge, konnen niet teffens, maar alleen by posen, dat is allengskens tot haar vorige

rige gelykſtandigheyd gebragt worden, en het ſchreyen doen ophouden. En dus gebeurt 't dat de menſchen lang na het vol-uit ſchreyen, nog ſnikken en halen, hoe zeer ook ymand zulks poogt in te kroppen: want dit gaat even eens gelyk het ſchommelen des waters in een bewoogen vat of tobbe, dat niet teffens zal ſtil worden, ſchoon de beweging van het vat ophoud. Men ziet ook wanneer het opkroppen van ſchreyende kinderen, door dwang en ontzag te overmatig geſchied, dat het hen zomtyds niet al te wel opbreekt. Waar van d' oorzaak is, dat d' beweging der geeſten als dan teffens geſmoord of ten minſten geweldig verkragt worden.

Het aangezigte is verder meeſt altyd geſteld en geſchikt, na de Actien en 't gebaar dat de togt des gemoeds en de wil aan de leden gebied te hebben: en die zienelyke blyk zyn onze Actien zonder leven en ernſt. Dus komt ons een vinnig opzigt, in een dreygende Actie te hulpe, als of men ſlaan wilde: en als men, gelyk het ſpreek-woord zyd, een gift geeft, daar van de drie een doodſlag zyn. In het ſmeeken verleend het ons een nedrige bedruktheyd. De vlytigheyd van een opregt gemoed, vertoond zich door een vrolyk opſlag der oogen; en wel voornamelyk wanneer die zeer helder en glanzig in 't hoofd ſtaan, en wat rond van vorm zyn. De traagheyd van een ſlaafs hert, word door een droomige ſommerheyd des gezigts uytgedrukt: zulks dat alle de togten van 't gemoed in 't gelaat van des menſchen aangezigt bekend gezet worden.

Hoe het Aangezigt vaak tot de Actien en Pasſien geſchikt is.

Wat men in de tronie zien kan.

Men moet ook aanmerken dat door geen deelen des aangezigts, meer of beter de togten van 't gemoed worden aangewezen dan door de oogen: want dat zyn waarlyk de regte kyk-venſters van 't ge-

Wat door de oogen aangaande de Paſſien al word te kenne gegeven.

't gemoed. Hier door worden ernstige opmerking, zorgeloozen onagtzaamheyd, wulpsheyd, geylheyd, onverzaagtheyd, grootsheyd, stuursheyd, zagtmoedigheid, bittere vinnigheyd, barmhertigheyd, medelydentheyd, en alles watter meer toe behoord, geopenbaaard. Ontrent dit bedryf hebben de wingbrauwen de voornaamste bestuuring: want gelykze tot het voornaamste obtoyzel van het voorhoofd, boven de oogen gesteld zyn, zoo gebieden en bewegen zy de zelve na de drift die 't gemoed ontrent het voor-val van een zaak heeft. Somtyds zynze verheven, dat moedigheyd en kloekheyd te kennen geeft. Somtyds ingetrokken, dat droefheyd en bekommering beduyd: ook wel ontzagchelyke gramschap; namentlyk wanneer men ymand wel meest met het gezigt wil bestraffen; het geen den Digter Homerus zeer aardig in zynen vergramden Jupiter heeft afgeschetst, als hy zeyd:

't Vermogen der Wingbrauwen.

Dus sprak Jupyn, en om zyn zeegen kragt te geven,
Trok met een wakkere Wenk de Brauwen in elkaar;
Dat van 't onsterflyk Hoofd, het Goden heerlyk Hayr
Sig vreeslyk slingerde, en de gantsche Olymp dee beven.

Somtyds zynze ongedrongen en vry uytgespreyd, dat vrolykheyd en bly-geeestigheyd beduyd. Somtyds neergeslaagen en hangende: welke gesteldheyd der wingbrawen, een wis teyken is van nedrigheyd en veelzints van schaamte.

Wat de Ermen en Handen in de Actien doen.

In de Actien ziet men dat door de ermen en handen de meeste en voornaamste werking en uytdrukking word voortgebragt. En dewyl de Actien meestdeels niet wel met eene hand bevallig konnen ver-

rig-

rigt worden, zoo komen zy malkander in het aanvatten, ontvlieden, vegten, bidden, verzoeken, belaſten, verwonderen, betuigen, onderwyzen en anders, op oneindige wyzen en toevallen te hulpe. Want het zyn byzonderlyk de handen waar door wy eyſſchen, belooven, tot ons roepen, wegzenden, dreigen, ondervragen, en weygeren, ja alle onze werk-daaden uitrechten. Gelyk men dan ook de meeſte bezigheeden die de Doening der Ambachten raken, handwerken noemd, om datze door de handen worden uitgewrogt. Ook geeſt men met de beweging der handen, de vreeze, vreugd, droeſ-heit, twyffeling, erkentenis, leetweſen, ſchroom, aanporring, wederhouding, aanneming, verwerping, weg-geving, verwondering, ſchaamte, en by na alles wat van den menſch gedaan word, te kennen. En het geen noch boven alles opmerkelyk is, is dit, dat de gebeerden die de menſchen met de handen komen te maken, by meeſt alle volken en natien een en deſelve beteekenis hebben; namelyk zulke, welke uyt de fonteyne des gemoeds komende, geenzints aan de byzondere Zeden, noch aan de gewoonten van zeeker land-aard of volk vaſt, of eygen zyn. Invoegen de actien die door de ermen en handen gedaan worden, met regt de algemeene ſpraak des aardbodems mogen genoemd worden. Waar uit openbaar word dat het heele menſchelyk geſlagt uyt eenen bloede gemaakt is. Doch wanneer men de actien volgens de Zeden en Onderwyzingen der volken zouw willen in agt nemen, zoo zalder in verſcheyde Doeningen een merkelyk onderſchid beſpeurd worden; om waar van een voorbeeld by te brengen, wy konnen aanmerken, dat gelyk wy ymand met een opgeheve hand tot ons roepen of wen-

De Actien door Ermen en Handen volgens de Togten des Gemoeds, zyn de algemeene ſpraak des Weerelts.

Onderſcheid daar in uyt de Zeden beweſen.

wenken, zoo doen zulks d'Italianen veelzints met den erm en hand in tegendeel regt na om laag.

Wat een enkelde en welk een dubbelde beweging is.

De bewegingen die de menschen in haar Actien hebben, kan men op tweederley wyze, of in twederly staten aanmerken: zommige zyn enkel of eenvoudig, andere dubbel, of zaamgevoegd. Een enkele beweging of Actie, geschied by voorbeeld, wanneer een beeld sig alleen agterwaarts of voorwaarts overbuygt, zonder meer tot zyn daad noodig te hebben. Een dubbele of gemengde Actie is, wanneer een lighaam zig tot eenige Actie of doening wil schikken, dat hem te gelyk na om laag, en ter zyden of elders op eenen tyd tot eenige verrigtinge komd te buygen: en dus ziet men in fraaye en bevallige Actien dikwils twee, dry en meer Doeningen te gelyk: 't welk hoe het meer en duydelyker gezien word, hoe het de beelden des te werkelyker zal doen schynen.

Wat de Beelden Werkelyk maakt.

Een beeld kan gracelyk zitten, en met het boven-lyf en heup elders een weynig heen geneygt zyn; de knyen wederom anders, de beenen en voeten zediglyk verspreid, de handen in het gemeen werkende in het tegendeel; en het hoofd en aangezigt, na d'ander zyde van de borst gewend, als iemand aanspreekende, toehoorende of iets anders doende: doch in byzondere werkingen moeten de oogen de handen gezelschap houden, op dat het Beeld waarlyk en aandagtig werkt. Over de zittende beelden moet men in het voor by stappen aanmerken, dat de knyen nooit geweldig moeten zaam geprangt, noch de voeten niet als geboeid zyn. Want dat een zeer moeyelyk en ongemaklyk zitten geeft; dat men niet wel lang kan harden, en in het leeven zelden gedaan wordt als men ruimte genoeg heeft de voeten onbelemmerd te houden.

En

En zeker wie veel met de hollandze bakwagentjes gereden heeft, weet wel wat ongemak het nauw zitten is. De oude mannekens in de gast-huyzen en proveniers wooningen, hebben om het knorren en morren des winters aan den haart zittende, voort te komen, elkanderen de maat van de knyen gezet; want alsse zoo veel ruymte hebben datze twee vuysten op haare breedste daar tusschen konnen houden, moet yder te vreden zyn. Wy zyn met ernstiger dingen bezig, anders zouden wy den lezer over een vreemde warmoes-batalje onder zulk slag van volk voor gevallen, eens hertelyk doen lagchen.

Welke stand een Actie van een oogenblik is.

Elders aandagtig en ernstig mede bezig te zyn, en met het gezigt na een andere zaak gekeerd te zyn, beteekend een Actie van een oogenblik; om datmen in een doening van belang wel voor een oogenblik het gezigt elders na toe kan werpen, maar eevenwel het gezigt altyd by het werk noodig heeft.

In wat standen men geen Beelden moet verkiezen.

Alle die zig in deze dingen wysselyk willen aanstellen, zullen nooit of zelden Beelden te pas brengen, die in een eenvoudige stand, of geheel van ter zyden, of geheel van vooren, en regt opstaande zyn. Om dat in dusdanigen vertooninge, gants geen byzondere actie of doening kan uitgedrukt worden die waarlyk gevallig zal zyn; schoon ook zulks in 't leven mogelyk is, en dikwils voor vald; 't en waare dat men in een Tafereel met zeer veel Beelden veranderings halven, zig ook daar van met eenige voorbedagtzaamheid wilde bedienen. Doch 't en zal van de verstandigste niet prysweerdig geoordeeld worden; om dat de veranderlykheid der werkende zaaken, ryk genoeg is en stof genoeg verschaft, om bezige Beelde te make, al is 't dat men zig met geen

Daar moeten geen ledig gangers in de taferelen gezien worden.

leeg-gangers behelpt. En gelyk in deze zo moet men zich ook van het tegenstrydige wagten. Men moet nooyt verwrongen noch verdrayde beelden maken; maar voor een algemeene regel vast stellen, dat borsten en billen nooyt te gelyk regt van vooren konnen gezien worden.

De actien moeten tot de perzoonen geschikt zyn.

De actien en de driften moeten in het algemeen toegepast worden aan den staat of ouderdom van perzoon; invoegen dat men aan de kinderen geen mannelyke actie, noch aan de jongen mannen of Vrouwen geen Doeningen van Ouden Luyden moet geven. Want de actien en veerdichheid der doeningen verschillen in die alzoo veel als de jaren, de gestalte des lichaams en het wezen. In de kinderen zyn zommige bewegingen wel eenigzints ras; maar daar word altyd een zekere zoort van dommichheid ontrent haar doeningen gezien; en een vreesachtige blooheid, in haar gaan en staan, vasthouden en aangrypen gemerkt. Want nadienze noch de ervarentheid van veel dingen en doeningen niet en hebben, en datze zommige van hun ledematen, door de korte gedrongenheid en stramheid tot veel dingen niet en konnen schikken; of datze noch swak en teer zyn: zoo zynze in het bestuure van hun doen onzeker. En hier van daan ziet men datze in 't aanvatten en grypen, haar even als een dronken mensch dragen, en als een blinde tasten na het geen men haar voor houd. Ook grypenze de dingen schielyk en onbezuyst aan; en slaan de hand aan dingen om te tillen, te slepen, en te verporren, die meer dan thienmaal boven hun vermogen zyn: gelykze ook dikwils om een klein ding te doen, veel te grooten actie maken; en over een stroo of rysken te dragen, stenen, ofze een gantschen balk geladen

Hoe de actien in de kinderen zyn.

had-

hadden. En gelyk dit de natuurlyke en gemeene slender in der kinderen actien is; zoo worden die welke een veerdiger en fixer manier van doen, vroeg hebben aangenomen, of dat het hem met on-ophoudelyke arbeid van jongs aan geleerd is, als ongemeene gaauwe kinderen aangezien.

Hoe de oude mannen in haar actien zyn.

De oude mannen hebben in haar actien gantsch trage en stramme bewegingen. In het staan zyn haar de onder-leden en knyen gemeenlyk wat gebogen, en de voet in een gelyken stand zoodanig van den anderen gescheiden, als een soldaat die met een piek in zyn gelid geplant staat. Den rugge buygt zich wat krom, het hoofd wat voor over bukkende, en de ermen seer matich in het doen van den anderen gespreid. Plutarchus schryft de oude mannen meest al de eigenschappen van een dronken mensch toe, namelyk onvaste schreden in het gaan; bevende handen en leden in het werken, haperende Tong, Snapperige Mond, grimmige Gedagten, vergetelich brein, en dolende zinnen.

Actien van oude mannen door Plutarchus afgeschetst.

Hoe de oude wyven in haar actien zyn.

De oude wyven hebben wat snelle beweging in het boven-lyf, maar onder zynze ruym zoo stram en verroest als de oude mannen. Alsze boos of toornich zyn, zynze onverzaacht, en vol furieuze actien en uytvallen; het geen wel meest aan de beweging van het hoofd, en Ottentottische grimmatzen van het aangezicht, en in 't voor over buygen van het boven-lyf gezien word. Het geen dien grooten ordineerder Rubens in zyn tafereel van Jobs verzoeking, wonderlyk wel heeft waar genomen. En gelyk het in 't overwegen der dingen dikwils zoo toegaat, dat het eene het andere beklapt en in gedagten brengt; zoo schiet ons hier by toeval datwe aan Job gedenken, in den zin, hoe zommige van meeninge zyn

 dat

Aanmerking over Jobs Wyf.

dat de Satan, Jobs vrouw, als zyn laaste en sterkste wapentuig heeft om Job te plaagen; denkende door die te doen het geen hy bevonden had voor hem zelfs onmogelyk te zyn. Veel Medicyns zyn van oordeel dat de Vrouwen van een weeker gemaggtigheid zynde, haar herts-togten en Passien minder konnen beteugelen; en datze derhalven natuurlyker wys meest aan een Galbrakende Knor-ziekte vast zyn: hun schielyk in gramschap en toorn opstuyven, word van zommige by het onweder van donder en Blixem vergeleeken. Syrach seyd dat alle boosheid klein is by de boosheid der Vrouwen te rekenen; en datter ook geene zoo bitter vald om te dragen. Gelyk hy op een andere plaats ook zegt; dat de boosheid haar aangezigte veranderd en zoo donker maakt, datze 'er uyt ziet als een Beer. Den spreuk-ryken Salomon; bevestigt het zelve, als hy zeyd dat men ze alzoo ligt, als de wind kan inbinden. Atheneus verhaald, dat als den treur-dichter Karcinus gevraagd wierd, voor hoedanigen kwaad een Vrouw uyt te maken was? antwoorde, dat het genoeg was, als men zeyde datze een Vrouw was. En op dat we dit stuk met een spreukje besluiten; Hipponax was gewoon te zeggen, dat een Man maar twee vrolyke dagen met zyn Vrouw had; namelyk haar Trouw en haar Sterfdag. Wie hoorde zyn dagen?

Of de Vrouwen boozer Passien hebben dan de Mannen.

Cap. 25. 21.

De Leevens-Rol van Man en wyf in twee vrolyke dagen af gespeeld.

Hoe de Actien van een Jong en sterk Man zyn.

De Actien van een Jong en sterk Man zyn veerdig en zeker in haar uytvoering; en dewyl deeze hun Doeningen gemeenlyk wel ter herten gaan, en aldus noest en yverig daar in zyn; daarom moet men in dusdanige beelden altyd verzorgen dat het aangezigt en de Leden een zoodanigen gestel en swier hebben, als met de daad welvoegzaam over een stemd.

De

De Actien der Vrouwen van gemeene ouderdom, en inzonderheid van de Maagden, moeten gantsch stil, zedig en ingetoogen van beweeging zyn. De knyen wat na binnen geslooten, en de voeten niet wyd van malkander gespreid; nadien het tegendeel met de eerbaarheid en wel gemanierdheyd stryd: 't geen ook in het zitten diend waargenoomen. En alhoewel in het zitten tusschen Maagden en Vrouwen, in het gemeen niet veel onderscheid te merken is, aangaande de knyen in het maken van den Schoot; nogtans meenen zommige opmerkende geesten waargenoomen te hebben, dat eene zittende Vrouw, wordende iets in de Schoot geworpen, om het zelve te ontvangen altyd de knyen zal openen, en den schoot grooter maken; en dat een Maagd of Jonge Doghter daar en tegen in de zelve daad, de knyen altyd digter sluyten, en de schoot kleynder zal maken. Hoe de Actien van Vrouwen en Maagden zyn. Onderscheid van de schoot van een Vrouw en een Maagd.

Voorts moeten de Ermen zedig en gantsch niet wild in het doen of ver van den anderen afgedwaald zyn, 't en zy in noodzakelyk voorval van eene geweldige daad, of eenig misbaar. Een weynig ter zyden overbuygens van het hoofd, geeft ook eenen bevalligen stand en zachtmoedigheid aan de Vrouwelyke Beelden te kennen. Gelykwe zulks nu wat naader in het beschouwen zommiger Actien en Passien in het byzonder zullen gaan aanmerken. Hoe de Ermen en Handen in Vrouwen Actien dienen te zyn.

In een algemeene stand of Actie moet men letten dat de borst en buyk zig matig inhouwen: en niet de rug achterwaarts ombuigen, noch de borst voor uyt stooten. De handen en moogen in het beweegen niet booven de Oogen verheeven zyn; maar haar meest omtrent de borst en het hert bezig hou- welstand van een algemeene Actie.

 den;

Waarom haar de handen in de Actien die de Passien volgen veelsints omtrent het Hert besig houden.

den; om datze digt en naby de Sourse en oorsprong der togten en Passien blyvende, die te ligtvoeriger zouden schynen te hulp te komen, en in de uytdrukking daar mede zouden over een stemmen. En het en schynd niet dat de handen sig om eenige andere reden, als de gezeyde, haar Natuurlyk en als van haar zelfs meest ontrent het herte gewoon zyn besig te houden.

Omkyken by toeval hoedanig te vertoonen.

In een Actie daar in een Beeld by toeval agter over, of ter zyden over, of anders om moet zien, moeten de voeten noch geen van d'andere leeden, na de zelve zyde gekeerd zyn, daar zig het Hoofd heen wend; want anders zal het geen toevallige, maar een vorbedagte Actie verbeelden: invoegen dat men in dusdanige standen ontrent de voeten, knyen, zyden en den hals dit volgende moet in agt nemen: by aldien het beeld op zyn rechter voet gesteld is zoo moet de slinker knye een weynig geboogen, 't been een weynig achterwaarts getrokken, de voet wat uytwaards, en van agter wat opgeligt zyn: de slinker schouder wat hooger dan den rehter: den hals en het aangezicht zal zich na de zyde van den slinker voet keeren, en den slinker schouder lyn-recht op het punt van den rechter voet komen.

Aanwysing van byzondere gevallen.

Hoe het Hoofd in alle voorvallen op de Hals en Borst moet staan.

En dewyle den hals zoodanig gemaakt is, dat het hoofd ten dienst van het gezigt, daar door gemakkelyk herrewaarts en derrewaarts en op verscheyden en ontelbare wyzen kan gewend en gedraaid worden, alswe in de troni-stelling hebben gezien, zoo moet men de borst nooit na de zelve zyde keeren daar het Hoofd na toe ziet; 't en zy men wil dat het beeld met de ermen en handen eenig werk doet dat het gezicht van nooden heeft; en dat men

men het zelve binnen den oogenblik van zulken doening aanmerkt.

Een wyzende Actie moet men zoo schikken dat het Aangezigte van den wyzenden gekeerd is na de zyde, tot welken hy spreekt om te wyzen. En by aldien het voor-werp na welk hy wyzen wild, zeer ver van hem en groot van beslag is gelyk een stadt, een tooren, gebergte, schip in zee, of diergelyke, moet hy met een uytgestrekten erm en volle hand in de ruymte heen wyzen; en ver van het voor-werp af-schynen. Doch zoo het voor-werp deun by is, zoo moet den erm en hand wat meer ingetogen zyn, en het voor-werp met de zelve wat zekerder aanwyzen; gelyk dan ook in dit geval de hand zig wat nader by moet laaten vinden. Het aanwyzen van groote dingen die heel naby zyn, geschied gemeenlyk met de volle en uytgestrekte hand, met de kneukels boven; (want het binnenste boven, vertoond veel eer een aanbieding, prezentatie, of ondervraging) maar kleyne dingen kan men met de vinger wyzen, om datze niet als van naby gezien worden. En deze dingen veranderen eenigzints wanneer daar eenig bevel, of onderwyzing neffens verzeld gaat. De meesteragtige onderwyzing moet met de kneukel of buytenste des vingers om hoog gedaan worden: niet alleen om dat die wyze ook tot de bestraffing schikt, en in het onderwyzen vaak te pas komt, maar ook om dat de aanwysingen in de redeneering, en vertoogen die men maar aan zyns gelyk doet, aldervoegzaamst geschieden met het binnenste van de wys-vinger boven.

Actie van een die wyst.

Hoe na groote voowerpen.

Hoe van klyne dingen.

Om eygentlyk te wyzen is den regter vinger in 't gemeen gebruyk. Maar als men met de middelste vinger op ymand wyst, dat word voor schimp op

Met wat vinger men wyst.

opgenomen, misschien wel, om dat men dien vinger den onbeschaamden of Aarskrabber in de wandeling noemd. . .

Actie van gemeene aanspraak.

Wanneer een Beeld in een Actie is van gemeenzame aanspraak, zoo moet het den regter erm matig uitgestrekt hebben, den schouder een weinig makkelyk onbeladen, en roerlyk in zyn lit drajen, hebbende de vingeren na den zin van zyn reden, 't zy onderwyzende, bevelende, verhalende, &c. bequamelyk verspreid.

Actie van ernstige aanspraak.

In een Actie van ernstige aanspraak, ofte daar van een overvloedige stoffe, voor veel toehoorders gehandeld word, daar mag den erm wat ruymer ter zyden uytweyden, en toonen met het hoofd na dees en geene zyde, op en neerwaarts te buygen zoodanigen gebaar, dat hy zyn reden als met heele stroomen schynd te willen uytstorten. Invoegen de handen zoo bescheidentlyk na de stoffe die verhandelt word, en den drift die het gemoed daar omtrent heeft, bestuurdt worden, datze zelve schynen te spreeken. 't En past ook niet kwalyk dat wanneer een redenaar tot een vergadering een ernstige aanspraak doet, of in een vuurschaar pleiten moet, dat 'er dan niet alleen een zekere zoort van aandagt, maar ook een zedige verslagentheid in zyn wezen gezien word: 't welk pryswaardiger dan een grillige stoutheid aan alle verstandige toehoorders zal zyn. Ik gevoele menigmaal (zey den welspreken-den Cicero) aan myn zelven, dat ik in 't begin van myn redenen bleek worde, en datter een ontzaglyk beven door al myn leden gaat. En gelyk dit overval der Natuure zich meest in de alderwyste en omzichtigste Mannen vertoond; zoo ziet men het teegendeel meenigmaal in een overstoute blaf-kaak gebeu-

beuren. Voorwaar den vrypostigen Pompejus en Fabianus, en spraken nooit in den raad, zonder rood worden, of eenige neerslagtigheid van haar gemoed in hare aangezigten te laten uitblinken.

In het spreken voor weinig menschen, groot misbaar te maken, en zoo veel Actien te doen, als of men voor een groote vergadering sprak, schynd eer een rasernie of dollemans uitval te zyn, dan verstandelyk spreken. Zeeker opmerkend Jongeling die een proef-les voor zyn Meester opzey, om 't kunsje van Preeken te leeren, berispt wordende, dat hy geen uitvoerige actie genoeg en maakte, en zyn stem niet meer verheven had, dan of hy met iemand alleen gesprooken had; seyde; dat is de waarheid. Te kennen gevende, dat hy na de menigte des volks gesproken had. Doch zyn Meester verstond het zoo niet, alhoewel hy hem over zyn aardige antwoord prees.

Actie van aanspraak tot een vergadering.

In een Actie daar een Beeld tegen een gantsche vergadering of menigte des Volks spreekt, (beelden en spreken nooit, maar wy spreken schilderkundig) moet wel in agt genomen worden of het beeld zittende of staande spreekt, om van wat zaak dat het spreekt, en waar mede dat hy de aandagt des Volks bezig houd: of hy haar iets verteld; dan of hy haar ergens van overtuygen wil, of iets kragtelyks indrukken wil om te doen gelooven; op dat men de ware doening uit zyn wezen en gebaar bemerken. Indien het spreekende beeld dan verscheyde dingen moet schynen voort te brengen, zoo moet men maaken dat de twee voorste vingeren met den duym van de regter hand een vinger van de slinker hand vatten, houdende de twee andere vingeren van dezelve hand gesloten: het aangezigt moet

Actie als het Beeld verschyde dinge verhandelt.

na de vergadering gekeerd zyn, den mond half open, invoegen men zien kan dat hy spreekt. Indien het beeld zittende spreekt, zoo moet het schynen te willen opstaan, en tot yder toe te komen: het hoofd moet een weynig voor over gebogen zyn tot de vergadering. Indien hy staande is moet hy hem een weynig buygen, zoo met het aangezigt als met het gantsche lyf na de menigte tot welk hy zyn aanspraak doet. Met het heele lichaam voor over en op den elleboog liggende, voor een geheele vergaderinge te spreken word wel van vele geoeffend, maar 't geeft onzes agtens een meesteragtige laatdunkendheyd te kennen: en die zulks uyt die reden doen, schynen weynig agting te hebben voor het volk tot welkze spreeken. Die wyzer zyn en op alles letten, zullen zig hier in niet ligt misgaan. Indien 't ons geoorlooft was de zeden te roskammen, men zou tot een voor-beeld konnen vragen, wat welstand of welvoegzaamheyd het kan geven, dat een gezant geroepen om iets van belang aan een gemeente te verkondigen, zyn bevel en dienst al liggende, en als of 't zyn kouwe kleeren niet en raakte, komt uyt te voeren. Seker een deftig dienst-knegt of goede boodschapper moet zich altyd wakker en veerdig op zyn koten aanstellen, in agt houdende van wien en tot wien hy te spreken heeft, en niet zoo leuy en onageagt de spreekplaats, alwaar men eerbiedige zaaken verhandeld, bekleeden, dat de toehoorders na 't voor-beeld van den spreker, haar ook tot maklyk liggen, en eyndelyk tot slapen begeven.

Actie van een sittende Spreker in het voorgaande voorval.

Eerbied des Sprekers.

Men moet voorts alle sprekende beelden altyd aanmerken binnen de tafereelen te werken en te spreeken met anderen beelden daarze by zyn. En

daarom

daarom moet een sprekend beeld, al is het dat het maar een mensch uyt alle andere aanspreekt, zig tot niemand anders keeren als tot dien, tot welke het spreekt: gelyk het dan ook een groote veragting is, dat men in het aanspreken van iemand, het hoofd of lighaam elders anders heen keerd. Ook is het zeer belagchelyk wanneer de toneel-speelders, de reeden dieze elkander behooren toe te voegen, aan de omstanders uytlappen; het geen maar in weynig voorvallen of in alleen-spraken zomtyds te pas komt.

Actie van verscheyde aandagtige toehoorders

En dewyl dat onder een menigte tot welke gesproken word, zelden zoo weynig aandagt is, of daar worden ettelyke toehoorders gevonden, zoo komt het hier niet te onpas eenige aanmerkingen over de actien des aandagts en des aanhoorens te doen. De beelden die wel en aandagtig zullen schynen te hooren, moeten voor eerst niet spreekende zyn; maar meest het hoofd na den spreekenden houden. De oude mannen en vrouwen, moeten in het aanhooren den mond digt toegeslooten hebben; de mond en kaken ter zyden wat rimpelig getrokken zynde, als verwonderd van het gene daar gezeid word, trekkenkende zommige de wingbrauwen om hoog, of te zamen om leeg, en het voorhoofd gefronst; vertoonende datze met arbeid haar zinnen schrap zette, om te verstaan en te begrypen watter gezeid word. Andere moeten de vingeren door elkanderen gesteeken, met de handpallemen haar slinker kny vatten. Ook wel de knyen over malkander gekruyst, steunende op den elleboog; de vuyst op verscheidene wyzen onder den elleboog gezet, ook met de wangh en met de kin verscheidentlyk op de handen en elleboog leunende; en andere diergelyke Actien van gemakkelyk zitten, die om aandagtig te hooren;

Hoe de Oude menschen gemeenlyk hooren.

Actien van de Hoorende die zitten.

ren, voordeelig zyn. In het vlytig toehooren moeten de handen nooit iets doen, daar de zinnen eenigzints toe arbeiden moeten, want dan en kan men niet aandagtig hooren. Waar uyt volgt, dat hoe men de beelden zediger actien aan handen en voeten, en het bestuur der oogen geest, hoe de zelve met hun geest meer zullen schynen opgetogen te zyn om vlytig te hooren. De actien in 't aanhooren moeten voorts min of meer eerbiedig en zedig zyn, na dat de waardigheid des Sprekers, of de stoffe van welk gehandeld word, vereyst: want daar word een andere agting en geschiktheid in het aanhooren gevordert, wanneer een Koning, Vorst of Prins, of een Leeraar in een vergadering spreekt, dan wanneer men een Kwakzalver of Poetsemaker wat hoord snakken. Alle welke dingen in het algemeen en in het byzonder moeten waargenomen worden.

Actie van vermengde aandagt.

Andere hoorders na eenig afgeleegen voor-werp willende zien, en zomtyds door een opmerkelyke reden van den sprekenden verrukt, schynen als na twee zyden te gelyk te luysteren. En dusdanige hebben een gebroken of vermengde aandagt: die men zeer fraai en natuurlyk kan uitbeelden, wanneer men het aangezigt wel na het eerste voorwerp gekeerd houd, maar offe met d'oogen egter na iets anders gluurden, en het hoofd als tusschen beyden en elk wat gevende, gekeerd hadden.

Actie van staande hoorders.

Die staande hooren, hebben veelsints de Ermen voor op de borst over malkander geslagen. Of de vuyst met den duym op den gordel, of riem, of op de heup steunende. Ook wel bey de handen op den aars, alhoewel dat eer Boers dan Eerbiedig is. En gelyk de goede Schilder-Konst zig altyd liever van de Antiquiteyt bediend, zoo verschaft de veelheid der

der verſchyde grootze kleedingen, die meeſt ruym en wyd by d' oude gedragen wierden, gelegentheyd genoeg om de ermen en handen eenige ſtille bezigheyd te geven, met die op te houden en te regeren. En die de mantel en tabbert oeffening van de hedendaagze verſtaan, mogen zich daar mede van bedienen; alhoewel de waare ſchilder-konſt het modern niet grootelyks kan beminnen, om dat die moden on-ophoudelyk veranderlyk, en derhaven onzeker, en meeſt zot zyn.

En nadien in het hooren veelzints eenige byzondere trekken in de tronien voorvallen, die van wegen de opmerking des verſtands, of beſtipt zien en begluuren eens dings voort komen, zoo ſtaat 'er aan te merken, dat men te mets zeldzame grimmatzen, en wonder aardige tronien onder de menſchen aangezigten ziet maken. Dus byt den eenen zomtyds op zyn tanden, en ziet met open lippen zoo wreed als een ſchaap, dat is vertoond, een zoetelyke of valſche gramſteurigheyd. Een ander heeft de mond lippen boogs-gewys by na agter de ooren getrokken, en verwonderend na boven geſchort, of leepig neerwaarts gemonkt. Een derde grynd in de beſchouwing van eenig ding, al de drommel tegen den dageraad; die daar in zeer wel worden nagevolgt van de geen, die met de neus in den ooſten-wind een barren hoek onder het gezelſchap van een ſcherpe Jagt-ſnee beſtevend, dat ſnot en quyl ten neus uytloopt, en de oor-lellen van de kop ſcheynen te vallen. Duſdanige grynige troni-ſtanden hebben wy vaak gezien aan luyden die ontrent de doorloopen van borzen en koop-hallen, de plakkaten, die wat buyten de kyk geplaaſt zyn, begluuren; of die in een ſterke lugt met de hand op haar ge-

fronst vorhoofd, het uur aan een toren-wyzer willen aftuuren. Ook wel in een kleine en lichtvoerige doening, die nauwkeurig moet behandeld zyn. Gelyk er ook menschen zyn die in het Brieve-schryven haar gantsche hoofd en aangezigt, en voornamelyk de mond en oogen na alle de zwieren van haar pen, verploojen en vertrekken. Ja hoeze haar werk voorspoediger doen, en dat het hen geheel wel na den vleesche gaat; hoe zulks dikmaal te heviger, en nadrukkelyker zal gezien worden.

Actie van ondervraging.

In een vragende actie, is de hand aan geen gezette beweging verbonden, maar veranderd die telkens, na de stoffe over welke de vraaging gedaan wordt. Men moet hier omtrent eens voor al aanmerken, dat wanneer in een actie niet wel kan uitgedrukt worde, van wat stoffe daar gehandeld word, namelyk offer van staats zaaken, van Goddelyke zaaken, van konstoeffeningen, van hals-gerichten, of anders gehandeld word; dat men dan in en omtrent zoodanige ordinantien eenige kennelyke omstandigheden, en duidelyke byvoegzels zoo veel moet te weeg brengen, dat alles watter in d'actien ontbreekt of onmogelyk is te vertoonen, daar door lichtelyk gekend word. Doch dit raakt de ordineering, waar van wy op een ander maal zullen handelen, zoo het de tyd en onze gezondheid toelaat.

Hulpmiddele om de Actien kenlyk te maken.

Actie van onderwyzing.

Een actie van onderwyzinge zal genoeg van de actie des vraagens onderscheiden blyven, wanneer de voorste vinger het binnenste lid van den duim drukt: en de andere vingeren los gehouden worden. Men kan dit ook met een gesloten hand, alleen met den voorsten vinger voor uyt betoonen; doch die actie past beter tot belasting, en styf uytgestrekt noch eigentlyker tot een matige bestraffing

fing, het en zy men zulks door de tronien en 't opzigt der oogen kan inteugelen ; of zoo uytdrukken dat men daar een waar denkbeeld van krygt.

In een actie van onderrigting, moet het beeld dat de onderrigting doet, die geen aanzien die het onderrigten wild : buygende het opperlyf een weynig tot den genen over: en dat min of meer, na dat de onderrigting gemeen of niet gemeen, laf en ernstig zal geschien : gelyk ook de gesteldheid van het gezigt daar na ook eenigzints moet geschikt zyn. Die met ernst onderrigt, laat 'er hem gemeenlyk aan gelegen zyn het zelve met yver te doen; en derhalven moet in het aangezigt eenige byzondere aandagtigheid bespeurd worden : Want daar door zal een beeld schynen te letten en op te merken, of ook den genen welke de onderrichting ontfangt, zyn gedagten en ooren genoegzaam bezig houd, om zig eygen te maken al watter tot hem gesproken word; en aldus zal den onderrichter wel in acht nemen of hy ook wel verstaan word ; op dat hy by gebrek van dien, andere gebeerden en woorden by mogt brengen die zyn reden beter ingang doen nemen. Het geen niet dan met een byzondere daad des aangezits, en ernstige denking geschieden kan.

Hoe een onderwyzend Beeld in aandagt moet zyn.

Een actie van belofte en toezegging, geschied best door een zagte beweging van de hand, met haar binnenste om laag gewend, het achterste wat lager dan de toppen der vingeren, de hand is in deze daad gemeenlyk heel open, maar de vingeren digt, dog alleen natuurlyk aan malkander gevoecht, alleen is den duym aan het boven-lid losselyk van de hand afgescheiden.

Actie van belofte.

Hoe de Handen in algemeene aanspraak moeten geschikt zyn.

Een actie van Oreering, of iemands Lof, of verdienste ernstig uyt te spreeken, of een ander toe te

te drukken, moet met een geswinde hand en onbedwonge beweging geschieden. En gelyk in dusdanige gevallen gemeenlyk vele dingen moet over hoop gehaald worden, en bey de handen konnen dienst doen (alhoewel noit of zelden even geswind zoo moet men maken dat de eene hand de zaak waar van gesproken word, te kennen geeft, en de andere betoone die dingen die 'er over en van die zaak gezeyd worden. By voorbeeld, zoo men de gulhertigheyd en deftigheyd van ymands gemoed, uyt te meeten heeft; zoo met de slinker hand eenige goedertierene en zagtmoedige swieren omtrent het hert van den spreker maken, en d' ander hand en erm herwaarts en derwaarts uytgespreyd, moet die dingen op 't voegzaamste schynen aan te wyzen, ontrent welke de deugd van zulk eenen zig meest heeft bezig gehouden.

Actien omtrent de beschaamtwording.

d' Actien die omtrent de schaamte of beschaamdwording vallen, hebben inzonderheyd in de vrouwen weynig beweging, of verwisseling der ledenstand; om dat de zelve veelzints met schrik verzeld is; waaromze ook meer na binnen, dat is in den geest, dan na buyten werken. En gelyk de vrees, bekommering, en daar op dikmaals aanstonds bedwelmtheyd maakt, zoo worden tot de leeden weynig geesten afgezonden, die groote beweging in de leden, of Actien maaken. En hier van daan isset dat menschen in dusdanige gevallen licht verzet en beteutert zyn, en dingen doen en woorden spreken, die gantsch onzeker en verward zyn. Belangende de beschaamd-wording zelfs, die word meest verwekt wanneer het deugdelyk bloed met een volle stroom na boven word gejaagt, en alzoo een boven maaten bloozen in 't aangezigt ver-

Hoe de beschaamtwording toe gaat.

oor-

zaakt: zulks dat veele in dit geval, hun aangezigt met neer geslagen oogen, van wegen den gloed dieze gevoelen, van de menschen uyt schaamte ter zyden afleyden. Maar wanneer de eerste opzieding des bloeds, door 't nader bezeffe van een zaak allengskens verkoeld word, dan volgt 'er bleek worden en besterving op; voornamelyk zoo 't begryp daar van ten quaden is. Een zedige, eerbaare en goed-aardige schaamte, laat zig meest zien door een vloed van deugdelyk bloed. Maar de vrees daar en tegen in een ebbe van het zelve. En over zulks geschied het dat een stil en klam gemoed gemeenlyk rust onder een leevende en wel getemperde verwe.

Die nauwkeurig onderscheyd maken wil, kan de schaamte niet onvoegzaam van de schaamagtigheyd onderscheyden, nadien het eerste zich meest na een daad, en het tweede voor de onderneming van een daad, op doet. De schaamte dan is eygentlyk een droefheyd over het denk-beeld van eenige onzer daaden die wy ons inbeelden dat van anderen gelasterd word; en mogelyk ook tegens de goede onderwyzing en leef-wet aanloopt: doch de schaamagtigheyd, is alleen een vrees of schroom van schaamte, door welk een mensche wederhouden word van iets schandelyks te doen. En in dusdanigen zin kan het verstaan worden als Syrach zyd: daar is een schaamte die zonde aanbrengd: en daar is een beschaamtheyd die eer en gunst uytleverd. De hand op het hoofd te leggen of het aangezigt daar meede te overschaduwen, was een uyterlyk teeken van rouwe en schaamte by de Joden. Siet Jerem. 2. vers 37. Hier valt dan ook eenig verstandig onderscheyd omtrent de schilderkonst in agt te nemen, alhoewel het niet als tot de

Befchouwing van een net oordeelder behoord.

Inwendige vreefe geeft zelden groote Actien.

Soo geeft ook de innerlyke vreeze zelden groot misbaar, maar laat zig meeft zien aan het aangezigt, dat in dit voor-val meeft altyd bleek en befturven word. Want om dat het bloed fchielyker als anders na het herte gaat, of mogelyk op eeniger wys ftil ftaat, of trager loopt, zoo fchynd het datter een koude over al de leeden komt, die deze doodverwe veroorzaakt. Daar word van de Schilders niet ligter aangetaft dan dufdanige Paffien, om dat de Hiftorien daar zulks in voorvalt, gemeen en veel zyn, of ten minften daar in ligt konnen te pas gebragt worden. Doch wy achten datter in de fchilder-konft niet zwaarder is, dan het zelve natuurlyk, en als een ware oorzaak hebbende, te doen. De reden fchynd ons, om dat men zulks nauwlyks in 't leven in een oogenblik kan zien en waarnemen, en dat de Modellen die men daar toe verkieft, alleen gemaakte Paffien hebben; die in 't volgen dikwils noch een natuurlyk rokjen uyt trekken, eer menze op het tafereel ziet. Men leeft van eenen Gonzaga Hertog van Mantua, dat hy op zekeren tyd den Italiaanfchen Schilder Francifco Monfignori eenen Sebaftiaan leerde fchilderen, die zeer natuurelyk, vol vrees en fchrik voor de fcheut, aan een boom gebonden ftond; het welk hy door een arbeyder die Monfignori voor Model diende, verrigte. Want als dien fchilder het gezeide Model, in zyn onnoozelheid naakt had vaft gebonden, kwam den Hertog onverwagt met een dagge in de kamer gefprongen, zeggende: Sa Schelm nu moetje 'er aan; hier toe heb ikje op deeze plaats laten brengen. Gy kunt denken leezer, of dien bloed niet waarlyk verfchrikte! en zig inbeelde, dat hem de fteek aanftonds

Waarom dufdanige Actien qualyk te vertoonen zyn.

Hoe den Hertog Gonzaga een fchrikkigen Sebaftiaan Leerde Schilderen.

ſtonds zouw door het hert gaan. Welken oogenblik *Monzignori* zonder zig te ont zetten zoo wel in agt nam, dat hy zynen Sebaſtiaan, zeer angſtvallig aan den Hertog geſchilderd leverde.

Een beeld dat ſchielyk yts ſchrikkelyks ontwykt, moet den ſchouwder met een ſwenk na vooren brengen, wykende met het hoofd in tegendeel van het gevreeſde voorwerp; invoegen de leeden, als hoofd en ſchouder, om datze aan den anderen verknogt zyn, in het overvallen een en de zelve beweging hebben. In het verſchrikken trekt men gemeenlyk de ſchouders om hoog, en de ermen tot den elleboog tegen de zyden van de borſt gehaald, de vingeren wat verſpreyd, hebbende beyde meeſt eenerley Actie. Actie van een Beeld dat iets ſchrikkelyks ontwykt.

Een Actie van verwondering, word bequamelyk uytgedrukt wanneer de hand zig na het opgaderen van de vingers een weynig agter over buygt, en de laatſte vingers in het veranderen van den dray een weynig verſpreyd zyn. In deze Actie paſt het niet qualyk, dat het hoofd meer agter over dan voor over gebogen is. Het en zy dan zake dat het voorwerp daar over verwondert word, om laag is, en dat het van naby moet gezien worden. De oogen en de wingbrauwen moeten wat verheven en ruym zyn, 't aangezigt wat geſtrekt; even of de zinnen opgetogen waren, over het geen 'er verwonderen waardig beſchouwt word. Doch in oude mannen (als het gezyd is) mag het hoofd niet zeer werken. En kan deze actie grooter en kleynder werkdaad hebben, na dat die met een of met beyde handen word uytgevoerd. Actie van verwondering.

In een loopende Actie moet men geen twee leeden even eens ſchikken, en voornamelyk moeten Loopende beelden.

bey de Ermen niet gelykelyk vooruit gaan. Van de voeten behoorde men de mogelykheid aan zig zelf te kunnen vinden. Maar by aldien de Ermen haar zo wel als de beenen in het loopen bewegen, zo moetenze met malkander een verwiffeling maken, namelyk zy moeten als de viervoetige beeften gaan, een regter erm met een flinker been moet vooruyt komen, het geen de fnelheid van het loopen ook bevorderd. De ondervinding leerd genoegzaam dat men vryer en met meerder loffigheid kan lopen wanneer de handen en ermen ongebonden of onbeladen zyn, dan wanneer die met iets te dragen of vaft te houden, belemmerd of belet zyn ons in den loop te helpen. En hier van daan komt het (en wy hebben het voor onze oogen gezien) dat zommige wel afgerigte dienaars van den Gerigte, eenige ontvlugte misdadigers, een goed ftuk weegs moetende gevangen leyden, by gebrek van boeyen en koorden, haar den broek los doen in de hand houden; om haar door die belemmering der handen, te beletten datze hem ontfnappen. Want die in de hand vafthoudende konnenze niet fnel loopen; immers niet zo veerdig of men kanze zeer ligt voet houden: en die los latende zoudenze hem op de hielen vallen, en doen ftruykelen: zulks datze genoodzaakt zyn als Lammeren te gaan.

Wat de beweeging der Ermen in het loopen te weeg brengt.

Gevangens waarom met de Broek in de hand geleyd worden.

Gaande Actie.

In een gaande Actie is mede alle 't voorfeyde waar te neemen; doch alleen met dit onderfcheid, dat een gaande beeld het gewigt van zyn lighaam niet en moet noch kan buyten de midde-punt van zyn ruftende voet begeeven, het en zy even zoo veel als de beweging van de veerdigheid des gangs te weeg brengd of lyden kan: waar van vooren breeder is gehandeld. In de kinderen en behoeft men dit ook niet

niet altyd waar te nemen, vermits die gemeenlyk dom, en haar Actien meest altyd zonder eenig net bestuur doen. En wanneer deze Actie vaster en zekerder vertoond worde, als d'jaren der kinderen mede brengen, dan vertoonen haar zoodanige kinderen te oud, en te bezadigt, en derhalven meer dan kinderlyk.

Aanmerking in de kinderen.

In springende Actie moet het beeld met het opligten van de schouder en ermen, zyn beweging van de aarde bevorderen, het lyf moet wat voor-over dringen, en de knyen wat krom geboge, en gekeerd zyn na die zyde of plaats daar het na toe springt. Op het hiel-ligten volgt noodzaakelyk het perssen en vast planten van de voor-voet, welke de grond sterk drukkende; het heele lichaam als twee veeren op waarts dryven, en den sprong merkelyk schynen te helpen. Sommige naukeurige merken in een springende Actie drie verschillige trappen van beweging aan; en het is vry waarschynelyk als men het geraamte of been-gestel van een mensch met aandagt beschoud: zy zeggen dat het hoofd in het springen, driemaal zoo geswind beweegt als de hiel van de voet de grond verlaat. En tweemaal zoo geswind al de zyden onder de korte Ribben. De reden is om dat men in beze daad of Actie het lichaam in drie bogten of hoeken moet aanmerken, die zig wel gelyk maar nochtans in order de een na de ander openen. Eerst de borst met de koppeling der dyen van vooren; de tweede de dyen met de beenen agterwaarts, en de derde, die de voet met de been-pyp maakt.

Actien in 't springen.

Byzondere aanmerking over het springen.

Driederley beweging in een springend beeld.

Wanneer een beeld uyt al zyn magten slaan zal, moet het met geweld na de tegen-overrige zyde verdrayd zyn, en spannen in dat doen met het zamen-

Actie van slaan.

zetten en ophalen van zyn leeden, zoo veel kragt zamen als 'er nodig is, om zyn voorgenomen slag wel ten eyde te brengen: en dit geschied even alsmen een boog-schutter ziet, de schigt met de boog snaar uyt al zyn magt te rug halen, en dan teffens los-laat; door welke daad hy zyn schigt tot een groote verheyd heen jaagt. Men verhaald van den schilden *Antonius Pallaivola*, dat hy om de forssige werking van een boog-schutter wel uyt te drukken zyn beeld zoodanig gemaakt had, dat men aan de tronie, en de muskelen van de borst natuurlyk konde zien, dat hy met een heviguheyd zyn adem in haalde; het geen onzes agtens zeer wel was in agt genomen, om dat men in zulken daad vry meer forze heeft dan wanneer men die laat uytgaan. Want de lochgt ingehaald, houd in dien oogenblik de geesten vol, en by gevolg schynen de muskelen ook vast en opgespannen en van meer vermogen te zyn, dan wanneer men de lochgt, dat is den adem laat uyt gaan. En wy twyffelen zeer of het geweldig inhouden van den adem in Actien die zomtyds boven het gemeen vermogen van onze magt gaan, niet dikwils oorzaak en is van breuken en scheurzels. Doch dit raakt de genees-kundigers en heel-meesters.

Actie van gramschap.

Een Actie van waare gramschap heeft zelden veel expressien; dan wanneer zy haar tot wraak te werk steld. En om datze meest inwendig is, zoo word die door het aangezigt alderbest uytgedrukt; dus kan een plompen Knegt aan de oogen van zyn meester ligtelyk afzien, of hy gram of wel gezind is, den eerste mensch-moorder Kain, liet buyten twyffel zyn gramschap genoegzaam in zyn tronie blyken, als hem God zelfs afvraagde; waarom is u aangezig-

gezigte vervallen? omtrent een grammoedige actie die zig noch tot geen daad van wraak uytlaat, word dikwils gezien dat den eenen erm ſtyf bezyden 't lyf gehouden word, en den rechter met de hand op de borſt, doch de vuyſten vaſt toegeknepen; niet anders dan of hy onder die ſtilte in zyn geeſt overlei, hoe en op wien hy zyn gramſchap met zyn vuyſten zouw konnen wreken.

Actie van een Wanhopenden.

Een Actie van een wanhoopend of deſperaat menſch, kan men aldervoegzaamſt verbeelden, door een beeld dat zich met eenig boos of ongewoon werk-tuyg het leeven ſchynd te willen neemen; want dat drukt de toeval beter uyt dan eenig algemeen geweer of wapen-tuyg. Hy moet zyn klederen van ongeduld, ongeagt en met een volle zwier aan flarden ſcheuren; of die alreede geſcheurd hebbende, moet hy zyn lichaam open krabben, en deerlyk wonden. De beenen onzeker, en wat verſpreid, hem niet ſtandvaſtig onderſteunen; en zoodanig geboogen zyn, als of hy om zyn beenen niet meer en dagt, en niet de pyne waard agte die onder hem te zetten. Waarom dan ook het lichaam zoo wat dronke-mans-gewys, moet na de aarde zygen. Of zoo hy zit, moet hy zig niet als gezeeten, maar als neergeſmeten aanſtellen. Het hair moet ongehavend, en by klonters te gaar getiſt om het hoofd flingeren. Het aangezicht moet verlaten, effen, en wat beſturven en zonder eenige leevendige of vroolyke gedaante ſchynen. Alhoewel hy zich ook niet pynelyk over zyn leed of wonden mag aanſtellen, om dat hy zulks vrywillig lyd, en die weg uyt wild. Alles in dier voegen dat men meer ware droefheid in het aangezigt van den Weenenden en Berouw-hebbenden Petrus, dan in den

Waarom een wanhopende geen droefheyd of pynelyk weezen over zyn ſmerte mag tonen.

Wanhopenden hangebast Judas moet ontwaar worden.

Actie van een radeloos mensch.

Een Actie van een Radeloosen, word niet onvoegzaam met de uytstrekking van bey de Ermen vertoond; dezelve na oosten en westen in het onzeeker uitstekende, niet wetende waar hy troost of hulp zal van daan wagten Doch wanneer daar onzinnigheyd en Ydel-hoofdigheid onder speeld; moetender eenige blyken in de Actien gezien worden, die of hem zelfs beschadigen, of anderen leed aanbrengen; of ook wel eenige gekkelyke fratsen onder loopen.

Actie van de hoogste Toorn.

Om een beeld in de hoogste toorn of kolere te vertoonen, moet men hem iemand by de keel doen vatten of by het hair gegrepen, hem het hoofd tegens de grond aan doen drukken; schoppende hem met een geboge knye in de zyde, den Erm regt uytgestrekt en de vuyst vast toe gekneepen. Het hair moet den toornigen door 't zaamentrekken en opswellen der hoofd en halsmuskelen, aan het ondergedeelte regt en als verkens-borstels schynen op te ryzen. De Wingbrauwen moeten neerwaarts zaamgetrokken zyn: bytende en knarssende op de tanden. De Hoeken van de mondlippen, boogs-gewys na om leeg gebogen. Den krop dik geswollen en swoegende; van vooren met ploojen en rimpels: het gezigt moet behalven de zaam-getrokken hoeken der Wingbrauwen die na boven kreuken, vuurig, nydig en moord-daadig tegen dat van zyn party gekeerd zyn. De lippen der toornige, zegt Hieronymus, beeven, de tanden knerssen, het aangezigt besterft, en door de brandige woorden, worden de Oevers van den Mond gedoodverst. Ovidius heeft het ook aardig in

in deeze Schilderachtige Woorden afgeſchetſt.

De Kop gantſch dik door Gramſchap ſweld,
Soo dat men al zyn Aders teld.
Syn Oogen wreeder Vuur bevangen.
Als oyt de Gorgoniſche Slangen.

De Nydigheid op zig zelven zonder eenige daad, kan men zeer ligt door een dwers gezigt, en als prevelende binnens monds, uytdrukken.

Actie van Nydigheid is inwendig en meeſt in het gezigt.

Een actie van berouw, vereyſt dat men de Regter hand op de borſt leyd, zomtyds open, zomtyds geſloten. Somtyds met het hoofd wat agter over na de ſlinker ſchouder hellende: ook wel voorwaarts na de Aarde geboogen, maar dan moet het na de regte zyde hellen. De ſlinker hand mag men ook bezyden het lyf laten neerwaarts hangen; de vingeren tamelyk geopend.

Actie van berouw.

Een Actie van geveinſde boeſagtige vreeſe, gemaakte verwondering en pluymſtrykerie, word meeſt door het optrekken der ſchouderen te kennen gegeven: want gelyk haar de menſchen in deze daad veelzints met huk-ſchouderen zoeken te behelpen, zoo zyn ook al de andere Actien die 'er in en met de andere leden van nooden zyn, niet eigen, maar gemaakt; en de gedaante des Aangezigts, ſtemd niet geheel net met de Actien der leden over een; om datze beyde geen waare oorzaak hebben; en de gedagten dikmaal met verſcheyde denkingen bezet, beſtuuren de gezeyde dingen niet zoo nauwkeurig, dan ofze Natuurlyk en uyt een waaragtig gemoed voort quamen. En gelyk in de Actien en Paſſien, in de Tragedien, Treurſpeelen, en in de Farſſen of Klugten, geen ware oorſprong hebben

Actie van geveynſde vreeze.

 ben

Waarom de Tooneel-speelders zelden Natuurlyke actien maken.

ben maar alle gemaakt worden, om de omstaanders en kykers te behagen; onder welke ook zommige speelders, en dikwils de meeste, hun rolle meer om de winst, dan lief-hebberye en Eer af-jagen, zo gebeurd het heel zelden, datze geheel Natuurelyke Actien hebben: gelyk dan ook de beste werks genoeg vinden eerze wat goeds verrichten konnen, ten zy datze na grondig onderwys, en voornamelyk door een kragtige en levendige verbeelding van het geval en de zaak in welkze te doen hebben, het wel-speelen haar Natuurlyk eigen weten te maken.

In de uytdrukking der actien moet men zeer wel op de beweging der Mond en Lippen letten.

Tot besluit der Actien moet men noch aanmerken dat nadien in de meeste doeningen de spraak gevoerd word, datter aangaande de beweeging der Beelden, zeer wel op de beweeging der Mond en Lippen diend gelet. Want gelykwe weten dat de doove menigmaal aan de beweging van de Mond, verstaan watter gesprooken word; alzoo konnenwe ook vast stellen, dat de bepaling der Lippen in de Beelden eenigzints zal goed maaken en bekend zetten, van wat zaak gehandeld word; waar van voren breeder is gesproken. Indien men genegen is om tot tydverdryf, wonderlyk gevallige actien uyt te vinden; men kan zulks zeer bequamelyk doen, op vyf gegeven stippen of punten. Deze stelt men zodanig, en op zoo groot-en of kleyne distantie als men wil; of men laatze een ander opgeven, alwaar 't ook op een regte linie. En moeten die Actien daar op altyd zo bepaald worden, dat het hoofd, twee handen, en bey de voeten op yder een der gegeven vyf punten uytkomen. Het welk waarlyk een fraye en nutte oeffening is; en dikwils by toeval zoodanige Actien uytleverd, datwe 'er ons over te verwonderen hebben; Ja die ons onmogelyk zouden zyn te beden-

Middel om fraje actien te maken.

denken. Want de gegeven punten konnen dikwils by toeval zoo wonderlyk tot malkander staan, datze het uyterste vermogen en het heele verstand des schilders konnen uytperssen.

En niet tegenstaande wy weeten, dat een knibbelaaar of pluyspens ons ligtelyk betwisten of loochenen zal, dat de schikking der kleedingen ook tot de mensch-kunde behoord; nogtans zyn wy van gedagten dat de Krokering, dat is de ploying der drappereyen, voor zoo veelze de veranderlyke gezigtstand der ledematen noodwendig volgt, in deze verhandeling niet geheel mag uytgesloten zyn. Want gelyk het zeeker is, dat men niet altyd naakte, maar ook gekleede beelden in de schilder- en bootzeerkunde maakt, zoo moeten alle verstandige meesters altyd zorge dragen dat men in de tafereelen niet alleen bloote kleedingen daar een kop met twee handen en voeten uythangen, maar ook waaragtige menschbeelden daar in kan ontwaar worden. Die haar hier in omzigtig wilden dragen, plagten hun beelden altyd naakt te schetzen, en na datze tot haar Actie wel gegroportioneerd waren, schiktenze de kleedingen daarom heen. En dus kondenze door de natuurlyke schikking der ployen, de leden van haare beelden, in haar teyken-kundige trek' bewaren, en doen zien datter een mensch onder de kleedingen stak. De brodders en weetnieten daar en tegen, meenen dat het genoeg is, datmen handen en voeten ziet, en dat de kop boven het werk van een kleermaker uytkykt. Waarlyk zulke beelden zyn de kinder-poppen niet ongelyk, die uyt wat vodden en lompen zaam getodderd, een gebakken tronie op de borst, en twee handen aan de mouwen genayt hebben.

De kleeding en schikking der ployen behoord ook tot de mens-kunde.

Misslag omtrent de kleedinggen.

Daar

Daar is geen ding dat de gekleede beelden beter in haar teyken-kundige trek zal behouden dan een verstandige schikking der ployen; die niet allen de lichaamen der beelden, om en tusschen de leeden en kopelingen der gewrigten aardig als by partyen moeten bekleede, maar ook na de stand des gezigts, in welk de leden bewogen zyn, moeten gereguleerd zyn. Dit van zommige niet wel verstaan, maken niet alleen onzekere, onmogelyke, verwarde, valsche, onregt-geplaaste en onnatuurlyke ployen, maar die ook in veel gevallen, in een tegenstrydige stand, lyn-regt tegen de door zigt-kundige regelen en de houding aanloopen, gelyk wy aanstonds zullen zien.

De kleedingen zyn uyt haar natuur vlak en ongeployt.

In 't algemeen moet men over allerhande stoffen en drapperyen, daar men de beelden schilderagtig, dat is na de antike manniere, meede bekleed, aanmerken, datze uyt haar eygen aard en natuur vlak, effen en ongeployd zyn; en dat hoeze op-gevat, geschort, gegespt, of om de leeden vlyen of gewrongen worden, zy egter altyd uyt haar eygen naatuur, alsse konnen of los gelaaten worden, genegen zyn, om tot haar vorige vlakheyd uyt-te vallen; waar uyt zeer ligt te verstaan, is dat de ployen ter plaatze daarze door eenige der gezyde middelen haar begin, of eerste oorsprong van daan haalen, alder kenbaarst en uytdruklykst gezien worden; en dat by goed gevollig die gedeelte der ploye, die verst van haar oorsprong zyn, flauwer, onzigtbaarder en wyer open gespreyd na haar vlakheyd hellen. Indienwe het gezeyde door een voorbeeld willen aangewezen zien; laat ons de neven-gaande vertoog-schets Q. bezien, en wy zullen zonder moeyte en met een opslag des oogs ontwaar worden

de Ploÿ-ing der Kleedingen in haar Oorsprong

Oorsprong der ployen.

den, dat de plooyen omtrent de gedeelte A. B. daar haar geboorte-plaats is, meer zamen getrokken, en dieper toe gevouwen zyn, dan de gedeelten ontrent C. die ver van haar begin afgeweken, meer tot haar eygen natuurlyke vlakte hellen. Dit kan ons in 't voorby gaan vermanen, datter geen ployen aan de beelden moeten gezien worden, dan die een waare oorzaak hebben; als mede datze niet meerder getal noch grooter noch kleynder mogen zyn, als haare waare oorzaak toelaat. En men mag vastelyk gelooven, dat wanneer alle die dingen naukeurig in agt genomen worden, dat als dan de teykenkundige trek der beelden, en de grootsheyd der partyen, (die noyt te lang of te kort door toeval van ployen mogen schynen.) merkelyk zullen bewaard worden. Wy weten wel dat een haarvitter, die gemeenlyk liever de konst regels by de ooren trekt, dan dat hy die bescheydentlyk zoekt algemeen te maken, ons kan tegenwerpen, dat men in het beeldeken van dezen philozoof, de lede maten door de kleedingen niet al te wel of zeer kenlyk ziet afgebakend: doch wanneer wy den bescheyden oordeelder indagtig maken, hoe grooten onderscheyd daar moet gemaakt worden in de stoffen, uyt welke de kledingen zullen schynen genomen te zyn, (want in zommige vallen groote, zwaare en ronde ployen, andere stoffen geven kleyne, lugtige, snelle en kantige ployen) zoo zal ligt gezien worden hoedanig de zwaarheyd en grofheyd van dusdanig een laken-kleed, dat na onder ren meest los en open hangt, de kennelyke trek der leden niet geheel toe en laat. Daar en boven, moet men in dit voorbeeld aanmerken, dat de Holligheyd die men in 't af hangen des kleeds beneden

aan

aan de voeten ziet, genoegzame gedachten geeft, datter de man niet in te zoeken is. Gelyk dan ook aan de zyde daar het kleed om de dye en het dwers afgezette been hem spand, de trek des beens en knye kenbaar en menschelyk genoeg gezien word. En nadien de ploey-ingen gemeenelyk de trek volgen van het Lid datze bekleeden, en de plaatze waarze zich bevinden, zoo staat 'er wel in agt te nemen, dat men geen ployen maakt die een tegenstrydige weg kiezen, of een verkeerd opzigt hebben; dewyl zulx de geheele stand van beschouwing, verwart en de goede stelling des beelds t'eenemaal verderft; schoon 'er mogelyk honderden nooit agt op gegeven hebben. Ook en mogense op de bolle en rond verheve Partyen, en die vlak van den dag beschenen zyn niet zoo uytvoerig noch zoo diep van vouwzel zyn, datze verder als tot op de huyd des lichaams, schynen in te gaan. Door de volgende Voorbeelden zal de kundschap aangaande den loop der plooyen ten opzigt harer doorzigtkundige stand, zoo klaar konnen verstaan worden, datter geen lange verklaring over zal afgevorderd worden. Gy ziet buyten twyffel in de volgende vertoog-schets met R. geteikend, zeer wel hoedanig het met de stand en plaats van twee gekleede vrouw-beelden gelegen is. Laat ons houden dat omtrent A. het vastgestelde punt van het oog in de Sigt-einder is, soo vat gy wel hoedanig en waarom de trekken der ployen, na datze min of meer ver af van het gezeide punt zyn, of boven, of beneden de Sigt-einder gezien worden, groote verandering in haar loop ondergaan moeten: want gelyk de trekken van de ployen omtrent B. C. by na regt zyn, om datze deun by A. zyn; zo zyn die van D. E. F. G. H. met haar kring of omtrek zoo veel

Stand der Ployen na de gezigtkunde of Perspectief te reguleeren.

groo-

Toevallige Gesigtstant der Ployen in roerlyke Beelde

grooter en ruymer om haar Punt betrokken, of Boogs-gewyse omgebogen, allse verder van 't zelve Punt A. komen af te wyken. En gelyk dese deelen D. E. F. G. H. alle boven de Sigt-eynder komende, na boven ombuygen, zoo verstaat men ligt dat de ployen, die om de spanning der beenen ontrent I. vallen, noodwendig na beneden omgebogen, in haren loop moeten vallen, om datze beneden de gezeide Gezicht-Linie komen, en dat een van deze Leden in stand veranderende, of dat d'een of d'ander Erm anders gestrekt wierd, de Gezigt-stand der plooying, ook veranderen zou. Daar is dan waarlyk een Perspective in de plooying der kleedingen en leden waar te nemen.

Maar gelyk wy in bedenken zyn geweest dat de schikking der kleeden, onvoegzaam tot de Mensch-kunde zou ingedromd worden; 't zal buyten twyffel eenige noch vreemder in 't oor luyen, hier ook aan de Ziel, of redenkavelende geest des menschen te gedenken. Want iemand zal ons ligt te gemoet voeren, dat de ziele des menschen alleen tot de onzienelyke dingen en geenzints tot de Schilder-Konst behoord; die alleen de zienelyke lichamen tot haar Voorwerpen verkiest. Doch wy antwoorden: Nadien de Konst-Beelden uyt haar eygen natuur het leven en de beweging derven; dat zulks ons te meer vermaand na middelen om te zien, waar door de Beelden in de Tafereelen zoodanig konnen voortgebragt worden, datze den beschouwer alle gedachten van den doek en panneel, verf en olye, ofte van hout en steen en koper, zooze mochten gegoten of geboetzeerd zyn, konden doen afleggen, en een denkbeeld geven dat hy niet geschilderde noch gegotene, maar natuurlyk levende mensch-beel-

Waarom de verhandeling van de Ziel ook tot de Mensch-kunde behoord.

den voor zyn oogen meend te zien. Invoegen dat hem dunkt datze loopen, datze gaan, spreeken, roepen, vegten, hooren, zien, denken en alle andere levende Actien van bezielde menschen doen. Waarlyk het brengt de schilder-konst geen kleyne agtinge by, en het is byna meer dan een natuurlyke, toverye, datmen uyt doode en levenlooze stof, mensch-beelden maakt, die zekerlyk stil zynde, haar nogtans op velerlywys schynen te bewegen. Datmen de stommen meend te hooren spreeken, te zingen en te lachhen. Ja de niet-doenders en roerlooze forssige Actien en werkingen ziet doen: en die, daarze in ons gezigt blyven, nochtans in 't zelve oogenblik, daar snellyk schynen uyt te vlieden. Die deze vermogens te gelyk bedenkt, en overweegt door wat middel en werkingen de mensch-schepzelen gewoon zyn hun Actien, en hun passien uyt te voeren, zal ligtelyk toestaan, dat ook de beschouwige kennis van de natuure des menschen dierige en redelyke ziel, ten minsten van ter zyde een plaatsje in de verhandeling der mensch-kunde behoorde ingeruymd te worden. Te meer om dat in de schilder-konst, niet alleen de lichamen noch de beroerlykheyd der leeden, zoo als die door de invloeyde geesten door de muskelen verrigt worden, moeten vertoond worden; maar dat ook den ernst en de gedagte die de denkende mensch van de dingen heeft, daar hy meede bezig is, noodwendig moet uytgedrukt worden, door eenige kennelyke merk-teekenen, die zulk een vermoogen schynen te hebben. Gelyk ook den maaker gewild heeft, dat om veele reden, te vooren by ons aangeweezen, de gesteldheyd van het gemoed en de passien, met den

yver

yver der doening in 't aengeſigt des Menſchen niet en zouden verborgen blyven: Alle welke dingen in een Tafereel wel waargenomen, wy gewoon zyn, de ziel van de konſt te noemen. 't Is dan niet buyten den haak, maar betamelyk, de denking des menſchen, in de menſch-kunde tot nut der Schilderkonſt te onderſoeken.

Wat de Ziel in de Konſt-beelden is.

De Genees-kundigers weten veel te ſeggen van de dierlyke geeſten des menſchen, en 't gemeen gevoelen onderſcheyd die van de redelyke ziel, of denkende zelfſtandigheyd die de menſch in zig bevind. Zy zeggen dat de dierlyke Geeſten des menſchen (die zoo genoemd worden, om dat wyze met de dieren gemeen hebben,) voornamelyk beſtaan, uyt de fynſte deeltjes des Bloeds, die door de warmte en kokingen in 't maken van de gyl, en 't aanblazen van de lugt gemaakt en door de dagelykſe Spyze en voedzel, onderhouden en vernieuwd worden; 't geen t'eenemaal noodig is, om dat 'er geduurig gemaakte geeſten vervliegen, die niet anders als door de nieuw ingenomen Spyſe, die wederom verſſe gyl in 't bloed zend, konnen herſteld worden. Invoegen deze dierlyke ziel ook noodzakelyk moet ſterven of op te houden te zyn, wanneer het bloed in welkze woond, of liever daar uyt zy t'elkens door de aangeſokte geeſten op nieuws geboren worden, en zig daar in ophoud, zyn voedzel benomen, of door ſtremming, of andere onraad van binnen, bedorven word. Zulks dat ook de geheele menſch daar door ophoud te leven of zig te beroeren; gelyk een Uurwerk ſtil ſtaat, wanneer zyn veeren en raderen gebroken, of het gewigt dat de beweging onderhoud, daar van afgenomen is. En gelyk 'er een ſonderlinge gemeenſchap, tuſſchen deſe dierige geeſten,

Dierlyke Ziel of Geeſt, wat die is.

Wanneer en waar door een Menſch ſterft.

ſten, het Bloed en het Lichaam is; zoo meenen zommige, dat die onderlinge gemeenſchap de voorname band en middel is, waar door ook de redelyke ziel met onze lichamen vereenigt blyft, welke Band door het uytbluſſen der warmte en vergieten, of verderven van 't Bloed, verbroken wordende (en by gevolg een ophouding van geeſten te maken,) de ziel uyt dat huys moet verhuyzen; 't zelve door gebrek van Werktuygen, onbekwaam achtende om meer geregeerd te konnen worden.

Het geeft een weinig omſlag naauwkeurig aan te wyzen, hoedanig en in wat plaats d'affcheydinge der dierige geeſten in het bloed geſchied, en van wat aard en werking de zelve in 's menſchen Lichaam zyn. Wy agten het voor waarſchynelyk dat de geeſten zoodanig van alle aardſche en ontvlugtige deelen des voedzels en des bloeds afgeſcheyden en los gemaakt en zoo dun gemaakt zyn, datze met de fynſte Lucht en Hemelſche Stoffe gemeenſchap konnen maken, zonder die door haar dikheid of zwaarte te wederſtaan; invoegen datze tuſſchen de gemeene Lucht, bloed en vochten dienen geſteld te zyn; om datze anderzints in en door de zelve niet licht en zouden konnen bewogen worden. Hoe nu deze geeſten uyt het bloed in de herſſenen gebracht, en van daar tot het gebruyk aller deelen en leden gezonden worden, dat heeft de Natuur- en Geneeskundigers veel Spel gemaakt, om klaar en verſtanelyk te betoogen. Onzes agtens zyn die op het naaſte pad der waarheid, welke hebben aangemerkt, dat de Herſſenen uyt twee verſcheyde Stoffen beſtaan; eene die aſchverwig ſchynende de Schors, en het ander dat wit zynde, het merg der Herſſenen genoemd word. Het eerſte ziet men dat uyt veele kley-

Hoe dun de dierige geeſten zyn.

ne Takjes gemaakt, zeer konstig in malkander gedraayd en gewrongen is, invoegen zy zonder dusdanige omdrayen duysendmaal langer zouden zyn Nu kan men ligtelyk denken dat het geene welk door deze gekrinkelde fyne draaden, zoo een lange weg passeeren moet, niet alleen zeer fyn en luchtig moet wezen, maar ook sterk moet bewogen worden, eer het zyn loop kan volbrengen: 't welk men eenigzints verstaan kan wanneer men aanmerkt, dat de Distilleerders, wanneer zy een zeer zuyvere en vluchtige Geest willen overhalen, 't zelve doen door middel van een pyp, die veel reyzen als een Z. gebogen is; invoegen daar niet als 't geen zeer dun en vlugtig is daar in kan opklimmen, het welk het water, om dat het te zwaar is, onmogelyk is. Hier door valt nu niet zwaar te verstaan, hoe alleen de fynste Stoffe van het Bloed, die krachtigst kan bewogen worden deze lange weg der geboge Hersien-pypjes kan passeeren, en dat de rest gedwongen is agter te blyven; zulks dat de beste der hedensdaagse verstanden meenen, dat de eygentlyke afscheyding der Geesten, hier in kan gezeid worden te bestaan. Wanneer zy nu in de schors der Hersenen afgescheyden zyn, zoo passeerenze van daar door de Pypjes van het voornoemde merg der hersenen, daar zy door menigte Bogjes en Krompten loopende, zeer verdeeld, gebroken, en verscheydentlyk geplaatst worden, om van daar, herwaarts en derwaarts te konnen bepaald worden. En moet men deze voortstuwing der Geesten zoeken in het ryzende vocht zelfs, dat met een groot geweld uyt het herte word gedreven. De Ontleders stellen gemeenlyk vier kenbare holligheden in de hersenen. Deze dienen de gezeide geesten, even als het hert het bloed diend, daar de geesten uyt

Hoe de Dierige Geesten afgescheyden worden.

afgescheyden worden. En in deze holligheden schynd het dat de Geesten wederom een nieuwe opziedinge krygen, waar door zy door alle de deelen van het lichaam gedreven konnen worden. Want het is seer waarschynelyk dat het bloed te magteloos is, om d'afgescheyde geesten van zoo verre en door zoo veel enge pypjes heen geperst, zoo grooten Werk-daad te doen uytvoeren.

Wat de lugt tot de Geesten doet.

En nadien de geesten nu min belemmerd en meer van alle tayen en lymachtige stoffe ontslagen zyn, als wanneerse nog met het bloed vereenigt waren, zo kan deze opwelling in de geesten, om datze uyt zo veel en verscheyde deeldjes bestaan, te mogelyker begrepen worden. Hier toe moet men ook aanmerken dat de lucht die door de neus ingesnoven word, en tot de geseyde holligheden gaat, seer veel tot de gistingh helpt; Gelyk ze zulks ook ontrent het bloed doet. En hier van daan komt het dat zomtyds vuyle stanken en dampen die haar in de lucht onthouden, opgesnoven wordende, groote veranderring aan de opwellinge der geesten maken, en de menschen temets uyt haar Tuureluur helpen. 't Geen niet zoo ligt en souden schynen te konnen geschieden, by aldien daar niet iets door de neus tot de geseyde holligheden der herssenen gaan konde.

Hoe de stank kan schaden.

Dese dierelyke geesten worden onder haar gisten onophoudelyk door de Zenuwen van 't geheele Lichaam, gelyk het Bloed door de Arterien, gedreven. 't Geen niet moeyelyk kan bevat worden,

Hoe de geesten de middel zyn dat de mensch zig beweegt.

wanneer men aanmerkt dat de Zenuwen niet anders als verlengde Herssenen, met haar vezelen en en pypjes van de herssenen tot alle de leden en muskelen gaan; verschaffende alsoo het middel waar door het konstig en geweldig werktuyg van ons lichaam zyn voornaamste bestand des levens heeft,

En

En gelyk een Mensch nauwlyks een half quartier-uurs kan leven buyten deze nieuwe invloed, zoo gebeurd het, dat hy na het ophouden der zelve ook zekerlyk in de onverbiddelyke magt van de dood valt.

Om dat nu in onze actien, bewegingen, en geduurig leven, telkens veel van deze gemaakte geesten verspild en uytgedampt worden, alswe in 't begin hebben aangemerkt; daarom wordender onder dies al wederom nieuwe van 't bloed in de herszenen afgescheiden, en vatten wederom post in de plaats daar de afgesloofde hun stee verlaaten hebben; zulks dat 's menschen lichaam, schoon wy daar weinig van gevoelen, geduurig in al-arm is, en alles vaardig en scharp staat om dienst te doen, zoo haast een voor-gegane de zyne heeft afgeleid. Het welk byzonder heftig of niet heftig aangaat, na dat men noeste bezigheden of sterker arbeid doet. Dog in het slapen en sluymeren, is 't wederom heel anders gesteld; want wy hebben alreede elders gezeid, dat wy alleen slapen en slaperig worden, door gebrek aan geesten; niet alze ophouden, maar om dat die minder en niet in zulken overvloed zyn als 'er noodig is om de zeylen, of het heel lichaam vol te houden en op te spannen. Wanneer nu de geesten minder zyn: zoo moeten by gevolg de zenuwen, en het gantsche lichaam in alle de muskelen slapper zyn, en daarom is het dat de beweging van de van buyten komende dingen, als klanken, reuken, en aanrakingen, ontrent een slapenden zoo ligt niet aan de Herssenen gebragt worden. Gelyk een slap-hangend touw aan een schel niet ligt beweging of klank veroorzaakt, schoon men daar aan trekt. En gelyk dit zoo in het slapen toegaat, zoo geschied zulks mede in geval van flauwten en andere ont-

De Geesten worden telkens niewelyks aangemaakt.

ontstelteniffen daar in de menschen buyten westen raken.

Hoe en waar door een Slapend Mensch ont-waakt.

Wanneer de mensch aldus door vermindering van geesten in slaap gevallen is, zoo rust hy eenige tyd en de gisting van het bloed en andere dingen, gaan wat traager; onderwylen wordender al wederom niewe geesten bereid; welke, wanneerze zoo kragtig zyn datze wederom konnen doorbooren, dat is, datze van Meta-aan door de zenuwen in de muskelen des lichaams konnen invloeyen; als dan begind den mensch te ontwaken, rekt hem uyt, en geeft alle deele regte doortogt; zulks dat hy geheel wakker geworde zynde, wederom bequaam is om 't lichaam stevig op zyn koten te zetten en aan den arbeid te gaan. Dat nu den mensch de een tyd meer of langer slaapt dan op de andere, hangt veelzints af van de spys en drank diewe nutten, om dat de een ligter dan de andere in de maag verteerd, en by goed gevolg veel vertraging of verwakkering in de gylmaking en afscheiding der geesten, te weeg brengt. Uyt al dit kan men ook ligtelyk verstaan, waarom veel menschen regt op, of op een stoel zittende, zoo vast nog gemakkelyk niet en slapen, als op een zagt bed neerliggende: want om dat de mensch om te zitten vry meer invloeid van geesten noodig heeft om de muskelen van het lichaam eeuigzints vol en stevig genoeg tot dat postuur te houden, zoo konnen de zelve zoo zeer niet in stilte komen, als wanneer het lichaam over al neer leid, en van het bed, matras of bank-peuluwe onderSteund word; dewyl 'er dan niet meer geesten noodig zyn, als tot het levens onderhoud dat is tot de adem-halinge dienen. Waarom ook de vast-slapende Menschen zeer Slap en Sluts zyn. Doch

Men kan zittende zo makkelyk nog vast niet slapen als liggende.

wan-

wanneer ook de geesten een zittende Slaper te veel ontsnappen, of niet meer magtig worden hem over end te houden, zoo gebeurd het dikwils dat een Slaap-Zeug al knikkebollende daar heen tuymeld gelyk mede een mensch die al staande van een Uyl, beloopen word, lichtelyk daar heenen zygt. In welk overval het schynd dat ons de beenen, die de wicht van het gantsche lichaam dragen, eerst begeven, want men word voor zulken daad, veelzints een knikkebeenen ontrent de knyen ontwaar. Wy hebben meenigmaal galacchen, om zeker man die al staande in een volle Kerk van de slaap by de Neus gevat wierd, welke na veel struykelen en grabbelen na zyn muts, zich op zyn ontwaken niet anders aanstelde, als of 'er een algemeene Oploop was. Daar is ook geen andere reden als de vertraging der geesten, dat de zittende Slaapers veelzints den hals zoo slap is, en het hoofd zoo schielyk gints en herwaarts vald; en zomtyds zoo heftig aangaat, of zoo lang duurd, dat de Nek-wervels kraken, en iemand daar door wakker word; en lang daar na noch Weedom aan gevoeld. Men heeft zomtyds by na reden te zeggen: Houd die mensch het hoofd vast, het zal in 't vuur vallen.

Knikkebollen en Uylevangen.

Wanneer ook de geesten door eenige van buyten komende beweging, of schuddinge belet worden om volgens haar natuurlyke loop, door de pypjes der zenuwen, in de muskelen en vaste deelen in te vloeyen, zoo vertragenze niet alleen in haar vlucht, maar de mensch word daar door loom, suysselig en slaperig. En hier van daan komt het dat de kinderen door 't Wiegen, Schudden en Doudeynen, ligtelyk in slaap geholpen worden. Ja dat bejaarde menschen op een wagen door het wiegen en

Hoe de kinderen door Wiegen en schudden in slaap gesust worden.

en ſchudden in Slaap gezold worden; en zomtijds met een hertelyke Schok, die door de Lende-wervels aan de herſſens door dringd, wel eens onzagt wakker gemaakt worden. Soo 't ons geoorloft is, onder ernſtige dingen een ſnakerytje te mengen, (want op wagens en in ſchuyten verhaaldmen ſomtyds ſprookjes om niet in ſlaap te vallen) wy zouden hier een geeſtig voor-val van een ſchreiend kind te berde brengen. Een vrouw hebbende in 't reyſen met de Trek-ſchuyt, een overmatig huylend kind by haar; deed groote moeite om met ſchudden en zuſſen, 't zelve in ſtilte te brengen, en de Paſſagiers geen overlaſt te doen: onder welk doudeinen zy t'elkens daar by voegde, nou, nou, Lukrece, Lukrece, &c. Een ſnaak onder de Reyſigers daar op agt gegeven hebbende, en met de reſt verdriet in dat huylebalken krygende: vroeg met een porceleine troni; Vrouwtje hoe heet dat Kind? LUKRECE myn heer, antwoorde de moeder ter goeder meeninge: waar op den anderen het hoofd knikkende, zeide: Wel ter dege luid-kreetſe; 't geen zoo overbodig een lacchen onder al de Reiſigers verwekte dat des kinds geeſten, door al de verſcheide klanken van grinneken, lacchen en ginnegabben geſtild, en met zijn vermoeide moeder te gelyk in ſlaap geraakte.

Een ſnakerytje.

Die nu de gemaakte geeſten als vloeibare lichamen kan aanmerken, welke zeer ligt dees en geen beweging konnen ingedrukt worden, zal ook zeer klaar konnen verſtaan, waarom een Menſch, wanneer hy met zyn lichaam gezwindelyk eenige keeren rondom draaid, ſchynd dat alle voorwerpen rondom gieren. Want nadien dezen omloop de geeſten word ingedrukt, om datze de keering van het li-

Hoe na 't dikmaal omdrajen alles ook voor de oogen beſwindeld en omgierd.

Lichaam noodsakelijk volgen, (even als water in een Vat bewogen, noch eenige Keeren na het ophouden der beweging des Vats doet,) soo volgt dat de Geesten hare rapporten in dusdanigen geval, niet als met een Krings-wijse beweging aan 't gevoel brengen; waar van ons alles watwe sien in 't Ronde bewogen schijnd en om te drayen. En op dese grondslag soudenwe veel en verscheyde dingen konnen afleyden, die de oorsaaken van Swijmeling en Qualijk-wording op de Schepen in quaad Weer, de Flauwten en Slaperigheyd door Kolen en Turf-Vuuren in besloten plaatsen, de wonderlijke Doeningen der Nacht-swervers, en veel andere dingen konnen verklaren, indien 't ons voornemen was alles aan te merken. Doch wy hebben geseyd de Ziele, die men de redelijk-denkende Geest noemd, alleen kortelijk te verhandelen, en daarom was het noodig ten minsten ook een Schets van de Dierlijke Ziel, bestaande in de geseyde Geesten van het Bloed afgescheyden, te geven; om datse in de Huyshouding van den geheelen Mensch, volgens sekere Band van bestanelijkheyd, soo langh het Leven duurd, de denking, als knegten en booden ten dienste staan, alswe nader zullen ontwaar worden.

Wy agten dat de denking tot den mensch behoord, en dat deselve is, om ons lichaam verstandelijk en vrijwillig te regeeren: en men agtse een denkende Selfstandigheyd; in welk men niets anders kan vinden noch denken, dan alleen een verstandig denken. Welk denken haar soodanig eygen is, dat, soo men de denking weg name, daar niets het minste meer van het denk-beeld derselve Geest in ons zou overblijven. Nogtans en zeggen wy niet dat de Ziel

De denking den Mensch in.

Ziel maar een gedagte is, als zommige botterikken of moetwillige twiſt-zayers, dees en geene Leermeeſter hebben willen opſtryen, maar gantſchelyk het tegendeel, dewyl wy genoegzaam 't uytgewerkte van den Uytwerker zyn gewoon te onderſcheyden: welken regel een Steyl-Oor gemeenlyk poogt t'ontſnappen, om datze zyn laſter-kunſt hinderlyk is. En al hoewel men kan zeggen dat de manieren van denken veelerlei konnen zyn, echter kan menze onzes achtens, zonder verwarring beſt in twee Hoofdgeſlachten onderſcheiden, namelyk in verſtaan en in willen: die men gewoon is Faculteyten te noemen.

'*t Verſtand en de wil in de denking onderſchyden.*

Om eenigzints kort en net van deze ſtoffe te ſpreeken, is het ten hoogſten noodig dat wy 't verſtand van de wille afgeſcheyden houdende, yder voor af in zyn eigen aard en werking naauwkeurig beſchouwen: En dan zal het niet meer zwaar vallen, eenige van de volgende dingen, die anders moeijelyk en duyſter zouden ſchynen, onderſcheidentlyk en klaar te verſtaan.

Wat het Verſtand is.

Als men 't verſtand of de begrypens-kragt van de denking, eenvoudig en op zich zelven aanmerkt, zo is het alleen een denking of enkel begrip van iets dat ons vertoond of voorgehouden word, zonder daar van iets te oordeelen, aan te nemen of te loochenen. Welke Vertooningen aan het verſtand ook tweezints konnen zyn; want zy zyn of inwendig, of van buyten komende; d'inwendige vertoonen aan de menſch eenige ingeſchape Denk-beelden, Begrypingen, Bevattingen en Gedachten van bekende Waarheden. De uytwendige komen van de voorwerpen der zichtbaare weereld, door middel of aandoeningen van de menſchelyke zinnen; die tot

zien,

zien, hooren, ruyken, smaken en gevoelen niet alleen bekwaam zyn, maar ook van de voorzienigheid Godts, zoo tot den aard des menschen gesteld zyn, datze na voorgegane beweging in haar ontfangen te hebben, aan de zinnen eenige denkbeelden konnen overbrengen. Ontrent de denkbeelden die het verstand zoo voor komen, en kan men niet eygentlyk zeggen dat het verstand dwaald; om dat het daar ontrent alleen maar lydig is, en dikwils tegen wil en dank daar van word aangedaan. Gelyk nu deze denkbeelden in het verstand alleen vertoond worden als de dingen in een Spiegel, maar die geenzints zelfs maakt, zoo vald niet zwaar om te verstaan, dat het verstand zoo lang als het daar omtrent maar lydig is en blyft, en niets tot de zaken zeid of loochend, geheel bevryd blyft van dwalinge; om dat men namentlyk in een eigentlyke dwalinge, iets moet loochenen, of bevestigen, 't welk eygentlyk geen werk van 't verstand, maar van de poging of Wil is. Welkers natuur wy nu ook kortelyk zullen overwegen.

Hoe en waarom het Verstand niet en dwaald.

Wy meenen dat de Wil niet anders kan zyn, als een vrywillige, onbedwonge en werkzame gedachte, waar door de zin den mensch zich herwaarts en derwaarts in de beschouwing der denkbeelden bepaald, om 'er een Oordeel van te vellen: het zy dan eenvoudig alleen over de Natuur van die denkbeelden, of met eenig opzicht overleggende, de betamelykheid, de nuttigheid, of de schadelykheid van eenig ding; waar op dan uit ervaring een toegenegentheid, haat, af afkeer volgd. En het scheind dat God gewild heeft, datter tusschen 't verstand en de poging zoodanigen zamenhang zou zyn, dat de Wils-neyging, gelyk als noodzakelyk een zaak zou

Wat de Wille is.

vlie-

vlieden of beminnen, of ſich daar over beraden, ſoo lang het Verſtand klaar en onderſcheydentlijk op den aart en de Natuur der ſaken merkt.

De wille als wille is geheel vry.

De willeals een poging aangemerkt, dunkt ons niet anders dan geheel vry en onbedwongen te zijn, om dat by aldienſe van ymand kon betoomd worden, zy voor zoo ver geen eygen wil meer kon zyn. Ja ſchynd eenigen waaragtig, dat de wille ſelfs niet van Godt gedwongen kan worden; want dewyl het een volmaaktheyd in Godt is, geen tegenſtrydige dingen te konnen doen, of te Willen, zoo kan hy ook niet willen dat de wille te gelyk zy een wille en geen wille. Hier uyt volgt, dat de wille des Menſchen een vrywillige poging is: maar ook dat het tot de natuur van de Menſch behoord, zyn Oordeel over een zaak op te ſchorten, of dat te vellen. Doch zoo lang het Oordeel geſchort blyft, dwaald hy geenſints, maar als hy 't veld, zoo dwaald hy, of ſpreekt of denkt de waarheyd. En die de waarheyd denkt, ſpreekt, ſchryft of doet, die doet, ſchryft, ſpreekt of denkt dat gene, dat met de ſuyvere gedenk-beelden, en met de waarheyd over een ſtemd. Doch men dwaald wanneer men of uyt haaſtigheyd, of uyt Paſſie, dat zijn begeerten, voor-oordeelen of anders van de beſchouwingen der ware denk-beelden afgetrokken, iets ſegt denkt of doet; dat met de voorgehoude zaken, dat is met de waarheden, 't zy natuurlijke, het zy geopenbaarde, ſtrijdig is: Invoegen wy beſluyten dat de eerſte grondſlag der ware wysheyd in ons zelven is, en voornamelijk afhangd van de klare beſchouwing en gevoelige onderſcheyding der denkbeelden: Alzoo dat een Menſch, by aldien hy ſonder Paſſien en voor-oordeelen zig onder een ſtil en beſa-

Waarom en wanneermen dwaald.

bezadigt gemoed zoo lang van de voorwerps-beelden laat bestralen; tot hy van het ligt der waarheden t'eenemaal gevoelig word; En dat hy het gene hy bevatten wild, eerst buyten vermenging van andere beelden, enkel en eenvoudig by sig zelven beschouwd; dat hy niet ligtelyk zal dwalen. Waarom wy dan ook gelooven dat men langs deze weg op het kortste padt wandeld om tamelyk wys te worden. En gelyk Salomon gezeyd heeft, dat de vreeze des Heeren het beginzel der wysheid is, om dat ons die door de noodzakelyke aflegging van eygen begeerlykheden, Godt, als den oorsprong der waarheden onbelemmerd leerd beschouwen (want wy moeten het woord vreeze hier niet van een smalle of quade beteekenis stellen, maar 't zelve zeer ruym en vol bezeffen der volmaakte eygenschappen Gods nemen) zoo zal hier van zich zelfs openbaar worden, waarom dat een Mensch, wiens geweten, vele zonden gevoeld, voor Gods Heiligheid schrikt, en zig zoekt te verbergen, arbeidende om tot bedekking velerlei begeerlykheden hem zelven een verzierde Godsdienst te verkiezen, in de welke Godt zig aan hem niet en kan openbaren gelyk hy waarlyk is; maar wel zoo, als hy hem tot de Leest van zyn verkeerde driften dienstig oordeeld. En dit is de eerste Sourse van alle dwaling. Want gelyk daar heel weynig Menschen gevonden worden, of zy schikken sig door eenige gevoel van denking, eergierigheid of opvoeding, voor-beelden of anders na eenige te voor opgenomen Oordeel; en ook na eenige Godsdienst: Soo gebeurd het daar door dat vele van deze Menschen, alleen van de leeringen van andere menschen afhangen; en derhalven is 't niet mogelyk

Hoe men zig zou konnen wagten van dwalen.

Oorsprong van alle dwaling.

lyk datze standvastig in haar geweten gegrondvest zyn; doch om datze geen ander Voorland zien, en bevreest zyn haar eigen dwaasheid te gevoelen, blyvenze in haar opgenomen menigte styfkoppig volharden.

Dat nu alle de gezeide dingen in den mensche waarlyk zoo zyn, en alzoo vrywillig behandeld worden, blykt daar uyt, dat wy van alles dat wy denken doen en willen, in ons een zekere medeweten gevoelen, dat men gewoon is Conscientie te noemen. En het gaat geheel zeker dat wy zonder die gevoeling niet zeggen konnen, dat wy iets verstaan of willen. Zulks dat deze Conscientie moet aangemerkt worden, een zoodaanigen licht te zyn, waar door de mensch van al zyn doen kennis heeft of gevoeld en ook weet dat hy zulks heeft. Waarom zy een mede getuyge met ons, namelyk met onzen Geest dat is met den mensch genoemd word. Rom. 9: 1. Gelyk ook niemand en weet wat des menschen is, dan de Geest of Levendige gevoeling des menschen die in hem woond. 1 Cor. 2: vers 11.

De mensch heeft van zyn doen een Conscientie.

En wat die is.

Het geschil dat onder de Schriftgeleerden, over het dwaalen, en niet dwalen van de Conscientie, lang gehangen heeft, daarwe in onze Geboorte-Stad door d'onbesuystheid van eenige driftige menschen menigmaal tot beschaamd wordens toe, de Preekstoelen van hooren daveren hebben, komt onzes achtens nergens van daan als dat eenige flinkze Redeneerders het eenvoudig Wezen des Gewetens vermengen met de andere Faculteiten der Ziele, namelyk met de wille, en 't gebruyk des Verstands, en Brouwen alzoo het Mede-weten, met het bloot weten, dat meest van 't Oordeel en d'On-

Oorsprong van 't vals gevoelen der dwalende Conscientie.

d'Onderwysing af-hangd onder malkander. 't Welk geschiedende onvermydelyk veroorsaakt dat 'er ontrent alles watter van de Conscientie geseyd word, t'eenemaal misgetast word. En het is belachelyk te hooren met hoe kreupele bewys-reden eenige het dwalen van de Conscientie poogen te onderschragen. Wy agten datter geen grooter Dwaling is, dan te zeggen dat de Conscientie of het Mede-wetend gevoel dwaald. Want het is immers klaar, dat zoo lang de Conscientie een mede-weten is, zy geen dwaling kan onderworpen wezen, dewyl het dwalen, 't mede weten vlak tegen loopt; Ja doet ophouden een mede-weten te zyn. Daar nu Weten en niet Weten malkander niet dulden konnen, daar kan geen Conscientie een waarlyk Mede-weten zyn, en nogtans dwalen. De Peste en kan zoo schadelyk niet zyn voor een Republiek, als de Leere van de Dwalende Conscientie, om datze alle bestanelyke zamenleeving onder de Menschen, en alle Ligt en Waarheid daarwe na Wandelen en Handelen moeten, wegneemd. Want by aldien de Conscientie, die lampe des Heeren, die alle de Binnekameren des Buyks onderzoekt, en onze verborgenste Gedagten aan ons zelven doed voelen, dwalen kan, zoo isser in den Mensche niet een staaltje Ligt meer over, om eenige Waarheid meer te verstaan of te willen. Want nadien wy waarlyk geen ding verstaan noch willen konnen, zonder een Conscientie of gevoeligheid van die Daad te hebben, dat is voelen dat wyze voelen, zoo zal de Conscientie alsse dwalen kan, ons zoo ligt in 't denken en doen van 't regt, als van het onregt verlaten konnen, of ons Doen, aan ons gevoelen qualyk dat is vals, overbrengen: En zo zal ons God, die ons immers niet en wil, en by ge-

Mede-weten kan niet dwalen.

Schadelykheid van dit Gevoele.

Prov. 20: 27. Ephes. 5: 13.

volg niet en kan bedriegen, ons egter nu en dan schynen te bedriegen. En zoo dat gebeurd, of dat wy slegts meenen dat het gebeurd; wat zekerheyd of betrouwe zalder zyn op een ding, dat eens en meer gedwaald en bedroge heeft, dat het ook dan niet en Bedriegd en Dwaald, wanneer wy al op ons beste een ding meenen bewust te zyn; of klaar te zien. Het is voorwaar meer dan duysend Wonder dat die gene welke eenige hedensdaagse Philosophen valschelyk optyen datse aan alle dingen Leeren twyffelen; zoo wyd uit haar Oogen niet zien konnen, datze door de Leere der Dwalende Conscientie, alle sekerheyd Tommelings over hoop smytende, aan alles Leeren twyffelen, en de weg tot alle Wysheid, Konsten en Wetenschappen, ja tot de Bekeering des Menschen uit zonden en dwalingen, te eenemaal opgraven. Want hoe is 't mogelyk dat een Dwalende Mede-voelendheid ons oit kan gerust stellen dat onzen aanwas en toenemen niet vals en is? of ons zelven verzekeren dat wy ons best doen, om na de beste en vaste Regelen en voorgestelde Geboden te Leven. Want zulks zou konnen vals zyn hoe vast wy 't meenden te weten. Ja hoe zullen wy weten of wy onder de Gekken, of onder de Ezels, of onder de verstandelyk-levende Menschen te huys hooren? dewylwe het gevoel der Conscientie niet langer tot een getuygen mogen neemen. Seeker Paulus heeft dan wel dapper gedwaald wanneer hy hem nogtans daar op beroept: Rom. 9. 1. of zou die groote Man niet geweeten hebben, dat die eens liegt, dwaald of bedriegd, die parten wel meer speelen kan? Als men op die Koers zal voort zeilen, voorwaar een Rigter zal langer niet konnen weeten, of iemand Straf-baar of Regtveerdig is, als zag hy noch zoo veel

veel blyk van schuld of onschuld. Ja een Misdadiger zal groote Reden van Onschuld vinden, of zig in een zware Misdaad ligt by zyn gevoel vry gesproken vinden, en zig alzoo onstrafbaar Oordeelen, of hem alzints tegen den Opper en Onder-Rigter beklagen, om dat hy met een mede-weten, (dat hem tot een Wagter gegeven is) na een Wet heeft moeten leven, die hem niet getrouwelyk heeft konnen doen gevoelen of hy goed of kwaad of wat hy dede: waar wil dat heen? Ja maar zegt men gemeenlyk; Alle de Faculteyten van de mensch zyn door de zonde bedorven, en derhalven ook de Conscientie. Wy antwoorden; de zonde heeft het ware Wesen van de Conscientie dat in een mede-weten met ons gevoel bestaat, niet weggenomen; Anders zoud'er geheel geen verstandig gevoel meer zyn. En nadien de Mensch alzo weinig zonder mede-weten als zonder denken kan begrepen worden, zo volgt immers dat de Conscientie haar volle Wesen en Eygenschappen heeft behouden. Want alhoewel het Oordeel door kwade poging kan Dwalen, en somtyds Dwaald zonder geenzints te beletten dat het Oordeel, daarom geen Oordeel, en de Wil geen Wil is; egter kan men zulks van de Conscientie niet zeggen, om dat het Dwalen van de Conscientie, de Conscientie te eenemaal zou weg nemen, en maken datze geen Conscientie, dat is geen mede-weten meer zou zyn. En derhalven moet men die van een andere natuur dan de poging en het Oordeel aanmerken. 't Is ons werk niet en het zou te wyd buyten den omtrek der Mensch-kunde loopen, hier aan te wyzen hoe gemakkelyk op dees geleyde grond, de geschillen en de Leeringe die ons de H. Schryvers van de Conscientie gegeven hebben, konnen verklaard wor-

Onderzoek hoe ver de Faculteiten van de Mens bedorven zyn.

worden; en wy zouden met weynig woorden konnen aanwyzen, wat een bevlekte Conscientie, wat een zwakke Conscientie, en waarom een bescheyden Mensch om der Conscientie willen, de Hooge Magten moet onderworpen zyn. Ja hoe het kan wezen dat wy een mede-wetentheyd van een ding konnen hebben dat vals is, zonder datter nogtans de minste dwaling in de Conscientie selfs is: ons aanwyzende alleen hoedanig wy een zaak geoordeeld of gedaan hebben. Sulks datter zal volgen dat iemand door gebrek van Onderwys; of de Waarheid te kennen, kwaad kan doen met een goede Conscientie, of beschuldigend mede-weten. Want om dat een dwalend Mensch het goed voor kwaad, en het kwaad voor goed neemt, by gebrek van Oordeel of slinkse Onderwysinge (in welk zyn Dwaling bestaat) zoo is hy van zulken Oordeel, door zyn Conscientie ligt bewust, maar zyn Conscientie is geenzints oorzaak van die Dwaling nog van dat Oordeel, nog en dwaalt ook niet mede. Maar wy zyn al te lang in deze dingen bezig geweest, en wy zouden daar ook rouwkoop van hebben, by aldien wy niet voorgenomen hadden van noodiger dingen te handelen, die de Mensch en de Mensch-kunde van nader by raken.

't Ampt van het mede weten.

De Ontleders en de Wysgeeren hebben lang over hoop gelegen, en verschillig geweest over de plaats waar eigentlyk de woonstede van de redelyke Ziel in den Mensch was. Eenige hebben die in het Hert, andere in de Maag andere in 't geheele Bloed, of 't gantsche Lichaam, en de laatste wel met de meeste bevalligheid, in de Herssenen gesteld. En waarlyk die op het Maakzel der Herssenen let, en het gebruyk der vyf Sinnen tot de gesteldheyd der

Waar de Ziel eygentlyk haar Zetel of Woonplaats heeft.

Werk-

Werktuygen, namelyk de Zenuwen, Pypjes en beweegdraden die uyt het merg der Hersſenen haar begin nemen, wel aanmerkt, moet bekennen, dat dit gevoelen ten minſten eenigſints betooglyk is. Den Heere des Cartes, die wel de eerſte van duſdanige gedagten ſchynd geweeſt te zyn, ſpreekt daar van zoo klaar, dat wy 'er niets byzonders hoeven by te doen. De Reden zeyd hy, waarom het Conarium of de Pyn-Appel-Klier die boven de holligheid der Herſſenen geplaaſt is, de voornaamſte Zetel van de Ziel moet geagt worden, dunkt ons deſe te zyn; namelyk dat wy bevinden, dat alle Werktuygen van onze Sinnen dubbel zyn; gelyk twee Oogen om te zien, twee Ooren om te hooren, twee Handen om te voelen, en zoo voorts; en dat wy niet meer dan een eenige Denking of voeling van een zelve ding in een zelve tyd hebben, datter dan noodzakelyk eenige plaats moet weſen, daar twee Beelden die door de Oogen ingaan, ofte de twee andere indrukkingen die van eenig ander voorwerp door de dubbele Werktuygen der ander Zinnen komen, zig gezamentlyk in een vergaderen, eer zy aan de Ziel geraken, om niet twee oorzaken in plaats van een aan haar te vertoonen. En men zeid dat deeze indrukkingen door behulp der Geeſten die de holligheden der Herſſenen vervullen, zig in deze Klier vereenigen; en datter in het gantſche Lichaam geene andere plaats is, daar ze dus vereenigd konne worden. Deeze Klier dan de voornaamſte Zetel zynde, Wil men datze zoodanig tuſſchen de holligheden der Herſſenen die de Levende Geeſten bevatten, geſchikt is, dat zy door dezelve op zoo veelderley wyze bewogen kan worden alſſer Zinnelyke verſcheidentheden in de voorwerpen zyn;

en datze ook verscheydentlyk door de Ziel bewogen worden, die zoodanig van Natuur is, datze zo veel verscheyde bevattingen heeft alsser verscheyde bewegingen in deze Klier voorkomen. Dit gevoelen word met deze aanmerking verzekerd, dat de Hersenen nu en dan met eenige ontsteltenis, of by ongeval getroffen zynde, het geheel Uurwerk des Menschen daar door ontsteld is; Want men ziet de goede bestuuring en bepaling der Geesten gebroken: Een Mensch heeft zomtyds van Hooren, zien en gevoelen, geen besef, of doet geheel tegenstrydige dingen, is Simpel, Dol en anders: waar door niet duysterlyk bewezen word, dat de ontwaar-wording der dingen aan onze Ziel niet alleen in de Hersenen door middel van de Zenuwen geschied; maar dat ook de bepaling der Geesten volgens onze vrye Wil daar ter plaats van elders verrigt word. En alhoewel ons niet onbekend is, dat hedendaags Genees-kundigers gevonden worden, die dit gevoelen als belachelyk verwerpe, niet konnende zien dat zulks met de ontdekking der Ontleding-kunde over een stemd: merken nogtans sommige daar tegen aan, dat de Ontleding-oeffening gemeenlyk haar niet dan met doode Lichamen bezig houd, en dat in zulken geval, zeer weynig van de Werking der geesten en beweging der Spieren, omloop des Bloeds en anders, 't geen het leven noodig heeft, kan gezien of nagespeurd worden, om dat alle de Vaten, Buysen, Pypjes, Klieren en Vliesen slap, en toegevallen zyn, en de Horologie stil staat (die wy nogtans weten dat in het Leven geheel vol Geesten, en vloeybaar en beweeglyk Bloed en vogten zyn, die alle de Werk-tuygen van den Mensch op de minste gedagten geswindelyk ten dien-

dienste staan) zoo vinden vele haar tot noch toe niet vervoerd om dat Gevoelen te verwerpen; immers zoo lang niet, als de tegensprekers in gebreken zullen blyven, iets beters en waarschynelykers in de plaats te stellen. 't Is te gelooven, dat indiender een middel uytgevonden wierd, om het Uurwerk van den Mensch, in zyn volle Loop en beweging zonder verval of afwisseling der Geesten inwendig wel te doorwandelen, datter zeer veel dingen daar men nu meend zeker van te zyn, anders zouden gezien worden, als men tot noch toe in de pragtige Print-verbeeldingen en in de Lessen der Doctoren, ontwaar word. Doch ik wil veel liever 't gevoel van myn eygen Geest gelooven, en buyten myn zelven andere haar goede gedagten, na de meeste waarschynelykheyd in eeren houden, als dat ik een Menschviller te wille zal worden om 'er van my de eerste Proef af te laten nemen.

Benedictus de Spinosa, die na alle waarschynelykheid steld dat het Heel-Al Godt is, steld voor vast dat het Lichaam de Ziel niet tot denken, noch de Ziel het Lichaam tot beweging noch tot ruste kan bepalen; maar dat het Lichaam en de Ziel, een en het zelve ding is, dat nu onder de toe-eygening van beweging, en dan onder toe-eygening van denken bevat word. Invoegen hy ook besluyt dat het gene de Ziel tot denken bepaald, alleen maar een wyze van denken is; welke wyze van denken, Godt, (namelyk het Heel-Al) alleen tot haar oorzaak hebben. Gelyk mede de beweging en rust des Lichaams, alleen uyt een ander Lichaam voortkomen, het welk ook van een ander Lichaam tot beweging of tot rust heeft bepaald geweest. 't Is hier de plaats niet dit gevoelen te wederleggen; en wy zyn be-

kommerd met dien vermetelen Ikarus zo hooge te vliegen, datwe de onbegrypelyke Majesteit Gods, van zoo na by, en boven 't geen van hem geopenbaard is, in dit Leven zouden beschouwen; die den Man, onder de bevatting van zyn eyndig verstand, nogtans zoo stout fantaseerd en bepaald: Daar hy arme Knegt, met al zyn Wysheid zelfs moet bekennen, dat hy zyn eigen Stof en Asse, dat is zyn sterflyk Lichaam niet en kend. Want gelyk hy op het tweede Voorstel van zyn derde Boek in de byvoeging rond uyt, alles van de beweging van het Lichaam poogt af te leyden; zoo meend hy de vrywillige denking en bepaling die de Ziel ontrent het Lichaam oeffend, daar mede om ver te smakken, datter in het Lichaam veel hoedanigheden zyn, die men niet en kend; en dat tot nog toe niet bepaald is, wat ons Konstig Lichaam kan doen uyt de Wetten der Natuur, sonder van de Ziel of denkende Geest bepaald te worden: Daar toe ophalende eenige geringe dingen, die de Menschen in haar Slapen en Droomen zomtyds doen, en ook van de Beesten verrigt worden. Doch wy antwoorden; zoo het niemand en weet, dat het dan Spinosa ook niet en weet: en die niet en weet of net kan bepalen, hoe een ding waarlyk is; kan ook niet volstrekt bepalen, hoe een ding op alle wysen niet en is: maar hy isser niet alleen aan vast.

Daar heeft ook onlangs een Geneeskundig Wysgeer geschreven dat de gemeene Gevoel-plaats, daar de Ziel alle Raporten en Verschynselen ontwaar word, de Ziel zelver is. Gevende tot bewys daar van; dat het sinlyk begryp niet wel anders kan begrepen worden dan in de Ziel zelve. Doch de swarigheid is niet of het zinlyk begrip waarlyk in de

Ziel

Ziel geschied, maar waar ter plaats, de zinlyk begrypende Ziel, zig voornamelyk onthoud, om de gezeyde Rapporten te ontfangen; en hoe zy na het ontfangen, op haar zelven als een verstandigen Geest kan denken, en weten hoe, wat en waar door zy zulks denkt en weet, en daar na besluyten kan maken, om het Lichaam door middel van de Dierlyke Ziel, dat zyn de Geesten, dus of zoo te bepaalen. Onzes agtens kan men beeter zeggen, dat de Mensch de Ziel is, dan datze plaatzelyk in het Lichaam woond; veel min zeggen dat de plaats der gewaarwording de Ziel zelve is. Want nadien geen plaats en kan bedagt worden, als die door een zamenstel van deelen gemaakt word, en by gevolg het wezen van een Lichaam moet aannemen; zoo volgt dat de zamenstel gebroken, of ontmaakzelt zynde, de Ziel noodzakelyk ook zal ophouden te zyn, dus dwalenze minst die door Ziel en Lichaam een Mensch verstaan.

Hoe de Ziel Kundschap krygt van de dingen die in de Zinnen vallen.

Om nu op de voorige grondslag nauwkeurig aan te wyzen hoedanig de Ziel of liever de Mensch van ieder Werking der vyf Zinnen kunschap krygt, of hoe de dingen aan 't gevoel worden overgebragt, zulks zou veel omslag geven elk in 't byzonder te betoge; dog nadien de Wyze en Maniere hoe zulks toegaat, meest eenstemmig zyn; zo zal, wanneer een van de zelve wel verstaan is, van de rest weinig zwarigheid te maken zyn. Wy agten dat het gebruik der Ogen dat is de Ziening, geenzints de minsten van de vyf Zinne moet gesteld worde, en derhalve zal ons die bekwaam zyn, om de Werking van de rest te verklare.

Door de ziening bevestigd.

Om de Ziening wel te verstaan moet men voor af weten dat de Voorwerpen verkeerdelyk dat is in een omgekeerden of tegenstrydige stand tot het

 Oog

Oog ingaan; om dat de ſtralen die van de uyterſte punten der voorwerpen komen, voor de opening van de Oog-Appel elkander noodſakelyk moeten door-ſnyden; of 't en zouw niet mogelyk zyn datze tot het Oog zouden konnen indringen. Gelyk men in het toeſtelle van een donkere Kamer, alwaar men de van buyten verligte Lichamen, door de opening van een kleyn gaatje, tegens een wit Papier, Laken, of Wand, ziet overkomen; en zoo als het u hier duydelyk in het eerſte voorſtel der Vertooghſchets (S.) word aangewezen. Buyten twyffel ziet gy in de zelve verbeelding wel dat de ſtralingen van den Tooren A. B. haar niet anders door d'opening D. konnen ſchikken, om de Punten van het voorwerp in E. F. te Vormen, als u dezelve hier vertoond word; invoegen dat de doorſnyding der ſtralen in D. veroorzaakt, dat het Toppunt A. in E. en de Baſis B. in F. overgaat, en dat alzoo de Tooren, het zy ook waar op, of waar in die door middel van het ligt gevormd word, niet als in een omgekeerden ſtand kan voortgebragt worden.

zie pag. 264.

Hoe de Voorwerpen verkeerd in 't Oog ontfangen, egter regt van ons gezien en verſtaan worden.

Hoedanig nu de voorwerpen, die niet dan verkeerdelyk tot onze Oogen konnen inkomen, egter van ons regtſtandig en zoo alſſe zyn gezien en geoordeeld worden, dat verdiend een nader onderzoek, en wy willen het hier ook geenzints ſchuldig blyven duydelyk aan te wyzen. Men moet tot begrip van die wederom voor af weten, dat de Beeldeniſſen der voorwerpen niet alleen in de grond van de Oogen geſchilderd of gevormd worden, en daar verblyven, maar ook datze van daar door middel van de Gezigt-Zenuwen tot in de Herſſenen onder de Werking van beweging, doorgaan; welke Zenuwen met ontelbare Draadjes of Vezelen, over de

gehee-

geheele grond van de Oogen uytgebreyd liggen, als u in het tweede voorstel van dese Vertoog-schets word aangewesen, welke vertoog-schets soodanig in 't algemeen, de teykenkundige trek van het opene der Herssenen, de Oogen, de gezigt-zenuwen, en de Pyn-Appel-Klier vertoonen dat het ons niet noodig schynd, datwe eenige tyd verquisten om die te verklaren.

Door een twede voorbeeld verklaart.

Aanmerkt dan liever in de gesëyde Print-verbeelding, hoedanig de stralen van het voorwerp G. 1. 2. 3. elkander in 't punt van de Oog-appel doorsnyden, en 't voorwerp verkeerdelyk in de Oogen B. B. doen invallen; en let op wat wyze zy daar yder in een Punt 1. 2. 3. het uyterste van een der kleyne Draadjes der Gezigt-Zenuwen C. C. raken, welke Gezigt-Zenuwe wy gezeid hebben, met haar Eynde-Vezelen de gantsche vlakte van het Oog overspreid te liggen; hun oorsprong nemende van de innerlyke vlakte der Herssenen D. Nu zoo maakt het ligt, met het voorwerp G. te verligten, dat het op dezelve wyze in den grond van de Oogen gevormd word, even als de van buyten verligte lichaamen in een donkere Kamer door de opening van een klein gaatje tegens een Doek of Papier geschilderd worden. Deze beweging des Ligts veroorzaakt onder het Vormen der Beelden, zoodanigen beweeging aan des Gezigt-Senuws Vezelen die in het Oog gespreid liggen, als by Voor-beeld het Punt 1. van 't voorwerp A in de Oogen B. B. dat de geheele Draad der Gezigt-Senuwe tot in de Herssenen, als in D. 1. bewogen word, en zulks geschied ook in de andere Punten 2. 3. of zoo veel als men der zig zouw willen inbeelden. Rakende altyd zoo veel plaats of ruymte der Veselen, als de opening

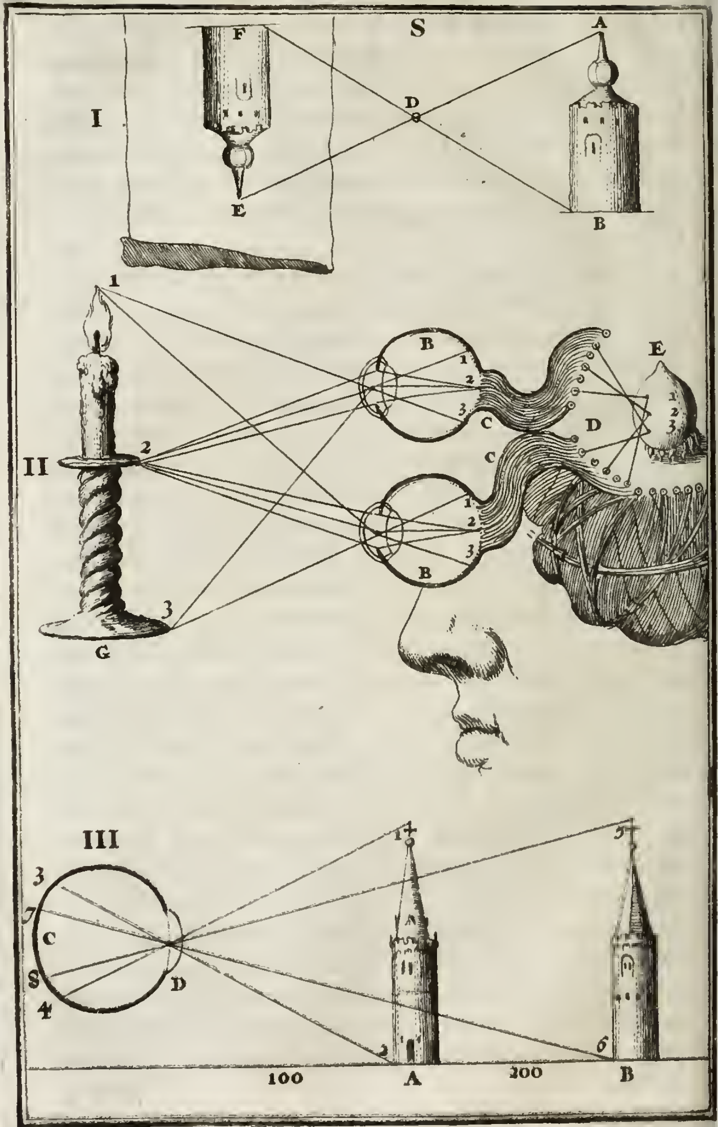
S
F
A
D
I
E
B
1
B
E
1
2
3
C
D
1
2
3
II
2
C
1
2
3
B
3
G
III
3
7
C
S
4
D
1
5
100
A
200
B
6

penning der straal na Proportie der groote des voorwerps, en de distantie uyt welk dat gezien word, groot of kleyn is. Om nu de regtstandige Sieninge der tegenstrydige gevormde voorwerpen te verklaren, zoo aanmerkt verder, dat hoewel de voorwerpen verkeerdelyk tegen de Draadjes van de Gezigt-Zenuwe worden aangedrongen, (alswe alreede in G. B. B. 1.2.3. hebben gezien) dat de stand van deze Draadjes. C. C. 1.2.3. van zekere andere stand van 't Deel der Herssenen D. gevolgt word, dewelke daar maken dat wederom eene andere Schilderie (zoo men het zoo noemen mag) in de innerlyke vlakte der Herssenen, die op hun Holligheden onder de Pyn-Appel-Klier E. ziet, gevormd word; zonder nochtans dat ymand moet meenen, dat de Beelden daar iets van hun gelykheid behouden, schoon de Vorming daar van tot in de Herssens gaat; maar dat het alleen de beweging is, waar door deze Schilderie, volgens de breette en sterkte der beweging gemaakt word; welke Beweeg-Schilderie onmiddelyk tegens het levendig gevoel werkende, haar zoodanigen gevoel en gedagten doed hebben, alsser door de form en de Verwe der geziene voorwerpen aan haar word overgebragt. Invoegen men de Natuur van de gevoelige Ziel zodanig gesteld moet aanmerke, dat de kragt van de beweging die in de deelen der Herssenen gevonden word, van daar de draadjes der Gezigt-Senuwe kome, haar 't Gevoel, van 't ligt verschaft, en de maniere van beweging, het Gevoel der Verwen, en de verheid of nabyheid doet hebben. Even gelyk de beweging der Senuwen, die met de Ooren over een komen, haar de Klanken en byzondere Toonen doen hooren. En de Senuwen van de Tong haaren Smaken doet smaken,

ken en zoo voorts met de andere zinnen, zonder datter eenige over een koming tusschen de denkbeelden die zy ontfangt en de beweging die deze denkbeelden maken, behoeft te wezen; want men bemerkt dat onze zinnen van een en de zelfde kragt van beweging met verscheyde gevoelingen in verscheyde werk-tuygen van onze zinnen bestraald worden. Gelyk zulks af te nemen is, wanneer iemand by voorbeeld een Vuystslag in de oogen krygende, hem dunkt vonken vuur en blixem-stralen uyt zyn gezigt te ontspringen: en zoo by aldien die slag voor de ooren komt zoo maakze een geluyd: de reden is om dat de draadjes van de Gezigt-senuwen zoodanig bewogen worden als een sterk ligt of vuur doen zou: en die van de ooren; als de beweging van eenige klank of geluyd veroorzaakt, zoude te weeg brengen. En gelyk dusdanige doeninge, aan 't gevoelig verstand zoodanig vals alsse zyn, worden overgebragt, zoo en kander geen dwalinge gezeyd worden in het verstand te zyn dieze alleen lydig ontfangt, alswe boven hebben gezeid. Doch daar word ligtelyk gedwaald, wanneer men iets van het ontfangene oordeeld, het zelve toestemmende of loochenende, eer men klaar en onderscheidentlyk heeft onderzogt, hoe en waar door de gehoorde klanken, en geziene vuursprankеn gemaakt, en tot ons verstand overgebragt worden.

Hoe de Ziel verstaat na wat zy de dingen die men ziet, gewend zyn.

Nu isser noch overig datwe ook bezien, op wat wyze dat men bekennen kan, na wat zyde of oord een voor-werp dat in onze oogen gewormd, en van ons gezien word, gekeerd is, of in welke stand-plaats het zig bevind. Men moet voorwaar niet meenen dat dit geschied door een daad of beeldnis die uyt het geziene voorwerp komt, maar alleen door de

stand

ſtand der deeltjes van de herſſenen uyt welke de ſenuwen haar oorſprong nemen. Want zoo wanneer de ſtand van de ledematen onzer lichamen veranderd, daar deze ſenuwen in geplant zyn, zoo verandere ook telkens de ſtanden der deeltjes in de herſſenen; waar door het gevoel niet alleen kundſchap krygt, in wat plaats ieder deel des voorwerps is; maar 't leven kan ook de voeling van daar over voeren, tot alle plaatzen, die in zoo een regte lyn vallen. Het geenwe aldus meenen te verklaren: by voorbeeld, wanneer wy blindelings onze hand, links of regts, om hoog of om laag uytſtrekken, de ſenuwen die in de hand zyn, brengen een zeker gevoelige verandering in onze herſſenen te weeg, die aan de menſch de middel verſchaft, om te kennen na wat zyde zyn hand gekeerd is. Ja de voeling kan door de lengte van een ſtok buyten de leden uytgaande beſtraald worden, gelyk een blinde man zyn ſtand door dat middel gevoeld, zonder op zyn handen te denken. En op deze wyze word ook de menſch door de beweging der ſenuwen ontwaar, na wat zyde, en hoe hy zyn hoofd en oogen na eenigen Oord der voorwerpen gekeerdt heeft.

Zoo ſtaat 'er ook aan te merken dat de bewegingen die het ligt aan de draadjes van de gezigtſenuwen maken, niet altyd gelyk zyn, met het ligt daar de voorwerpen mede verligt zyn, maar nu minder dan meerder elkander gelyk zyn; navolgens de hoegrootheid der diſtantie of tuſſchen-ruymte, die daar is tuſſchen de oog-appel en het voor-werp. Gelyk dan ook de verkleyning der voorwerpen, en de afwiſſeling der zyden, en de hoedanigheid van ſterk en flauw in de koleuren, (dat men in het algemeen

Hoe en waarom de voorwerpen op een groote diſtantie verkleynen.

meen doorzigtkundige Beschouwing kan noemen,) al de zelve oorzaak hebben. Om dit wel te verstaan, moet men weten dat de Gezigtstralen altyd een zoodanige schikking in haar Linien en eynde-punten in de grond van 't Oog maken als met de even-redigheyd van de stand van Beschouwing over een stemd. Voegt 'er by dat ook de Kleuren, na Proportie dat de Lugt Dun en Helder, of Dik en Dampig is, de Verheyd en Nabyheyd, de Teykenkundige Trek noodzakelyk volgen. Het welk wy met het derde voorstel van gemelde Vertoog-Schets meenen te betoogen. Laat by Voorbeeld A. en B. twee Toorens zyn van gelyke hoogte, staande den eersten honderd, den tweeden, twee honderd Voeten van de Oog-Appel-Punt T. Aanmerkt hoedanig de Gezigt-Straalen 1. 2. van den Tooren A. door de Oog-Appel ingaande, in den grond C. komen, en wat plaats zy aldaar omtrent 3. 4. beslaan. Beziet van gelyke hoedanig de Straalen 5. 6. van 't voorwerp B. op dezelve wyze ingaande, de grond van 't Oog in 7. 8. beslaan; 't is zeeker dat gy bevinden zult dat de spatie van de laatste, net de helft minder zal zyn dan die van den eersten: en dat de hoegrootheyd des verschils in de raaking van het Oog, even-redig is, met de distantie die de voorwerpen tot het Oog-Punt, en tot malkander hebben. Want om dat B. eens zoo ver van 't Oog-Punt staat als A. zoo word B. onder zoo veel nauwer bestralingen gezien, en komt derhalve zoo veel vermindert in het Oog te vallen. Alle welke dingen d'afbeelding zoo duydelyk aanwyst, dat de Woordelyke verklaring daar niet veel meer weet aan toe te brengen.

En alhoewel de Lichamen, in een verre distantie zeer

Hoe wy die egter niet klyn Oordeelen.

zeer verminderen, en kleinder als andere die waarlyk veel kleinder zyn, in het oog komen, egter en oordeelen wy daarom niet datze kleinder zyn, als andere haars gelyk, die deun by de hand mogten wezen. Want de maniere en hoebreedheid van beweging met welke de vormen der voorwerpen aan de gezigt-ſenuwen gebragt worden, en de kragt der verwen, altyd geproportioneerd zynde na de diſtantie en hoeveelheid der Lugt dieze moeten doordringen, maken dat wy door de ervarentheid en de reden weten te oordeelen, of de voorwerpen verre of naby zyn, of datze groot of klein, of met dit of dat gelyk, of verſchillig zyn: even als een verſtandig menſch een ſtok in klaar water ſtaande, nooit krom en oordeeld, ſchoonze door de heffing van het water zoodanig gebogen ſchynd. En dat wy zulks meeſt door de leere, dat is de ervarentheid onderſcheiden, blykt daar uyt, dat de kinderen hier in een geheel ander oordeel hebben. Zoo oordeelen wy ook van de afgebeelde dingen namelyk in tafereelen of print-verbeeldingen: ja in een beeldeken dat naulyks de groote van een vlieg heeft, konnen wy door de kennis van de proportionelen ſchikking der leden, en groot en kloek menſchbeeld zien; gelykwe wederom in tegendeel in een beeld dat in groote een volwaſſen man te boven gaat; niet dan de trek en het lichaam van een jong kind konnen vertoond vinden, by aldien de deelen en leden daar aan zoodanig bepaald zyn.

Als men aanmerkt dat het ook eensdeels van de gezeide reden afhangt, dat wy de voorwerpen altyd zoo ver agter de ſpiegel dunken te zyn, alszy waarlyk voor de zelve geſteld zyn; zoo agtenwe dat het ons mede tot verklaring van de gezeide zaak

kan dienen. Want om dat de lichamen niet anders dan volgens de vaſt-geſtelde ſtandplaatze in welke datze zyn, en onder de houding en doening van 't ligt alſſe in dien oogenblik teſſens hebben, tot op de opper-vlakte van het ſpiegel-glas konnen vallen; (welkers natuur is, een ding aan den beſchouwers oog te geven, zoo alſſe dat ontfangen heeft) zoo konnen ons de voor-werpen niet anders als met zoo veel diſtantie, houding en ligt, alſſe daar op gevallen zyn; agter de boven-vlakte des glas ſchynen, alſſe daar op gebragt zyn. Eyndelyk diend noch tot de zieninge geweten, dat van alle zienelyke voorwerpen, aan alle zyden zoo veel ſtralen afvloeyen dat de gantſche ruymte der lugt, en vlakten van aard en water, zoo ver zy in een regte linie en onbelemmerd konnen uytvallen; daar van vervuld is. Dit bemerkt men klaar wanneer de lichamen in het water ſchynen dat men die in oneyndige punten en plaatzen beſchouwen kan, ja langs een water kant-gaande, ſchynenze door de verwiſſeling der ſtand-plaats ons te volgen. Invoegen dat wy de zelve nu in dees, dan in die plaats konnen zien, maar egter niet op veel of meer als een vlakke plaatze te gelyk; alhoewel het van een ander in 't zelve punt daar wy het afſchynzel verlooren hebben, als te vooren noch kan gezien worden. Het welk bewyſt dat de afvloeyende ſtralen der voorwerpen over al gevonden worden. Laat aan den oever van een ſtil water tien of meer perzoonen de maan in het water ſchynende, beſchouwen, het is zeker dat ieder haar volgens zyn ſtand-plaats, niet alleen in een ander punt zal zien, maar ook zoo dat den eerſte, niet die van den tweeden, noch den tweeden niet van den derden, noch geen van malkanderen en zal konnen

Waar door de dingen in een Spiegel zoo veel agter als voor de zelve ſchynen te zyn.

De lugt is vol ſtralen die van de voorwerpen afvloeien

nen zien. En dus volgt het datter zoo veel ſtralen van de maan op de vlakte van 't water en elders vallen, als mender zich on-eyndige punten kan verbeelden te zyn. En derhalven verſchaffen die de middel dat menze in ieder punt geheel en ook niet meer dan enkel zien kan; het en ware de opwelling des waters nieuwe vlaktens maakte; en dan kan het geſchieden dat men der meer als een zou zien, even als de glazen die met veel vlakten geſlepen zynde, ons een enkel voorwerpen, menigwerf teffens doen zien. En dit is zoo kortjes de werking en de maniere der ziening, om die van de reſt der vyf zinnen eenigzints verſtaanbaarder te maken, dewyl wy ons tot alle byzondere dingen niet mogen inlaten. Wy gaan dan liever tot noch een andere bedenking over, die voornamelyk tot der menſch-kunde behoord en gevoel en leeven raken.

Het is waarlyk een wigtig ſtuk, en daar alle ſchrandere verſtanden zig in verlegen vinden; klaar te betoogen hoedanig een ſtoffelyk lichaam met een on-lichamelyk denkende geeſt, op elkander werken, of van malkander konnen aangedaan worden, wy weten wel dat men gemeenlyk zegt dat de ziel, ongemiddeld kundſchap van de vyf zinnen bekomt; doch dat en neemd niet een ziertje van de zwarigheid weg; nadien het onbegrypelyk is, op wat wyze ongemiddeld op iets te werken, of malkander aan te doen toe gaat. Al de geſchillige gevoelens ontrent deze ſtoffe willenwe met de vinger niet eens aanraken; alhoewel wy niet beſchaamd zyn hier te zeggen hoe wy de zaak allerlieſt bevatten. Die 't nader weet, mag ons leeren, en wy zullen 't hem dank wyten. Sommige om vele niet ligt-betoogbare dingen in de ziel te ontvlieden, hebben de rede-

 ly-

lyke Ziel mede een lichaam toegeschreven, maar een zoodanigen lichaam dat uyt zeer fyne en geestige stof, de edelder dan de rest des lichaams is, zoude bestaan. Daar op wy antwoorden: dat alhoewel het moeyelyk valt geheel klaar te begrypen, dat de Ziel een geheel on-lichamelyk ding zynde, zy nochtans met ons lichaam en vyf zinnen een onderlingen gemeenschap heeft, en van malkander konnen aangedaan worden; egter meenen wy dat het niet geheel zwaar valt te verstaan, dat het denken en het mede-weten van dat denken, geen werk-daad van eenig bloot lichaam kan zyn, om dat het tegen het denk-beeld dat wy van de Eygenschappen eenes lichaams hebben schynd aan te loopen. Ook en kan de blooten zamenloop en schikking der deelen onzes lichaams zulks niet voortbrengen: noch het en word niet waarschynelyk gemaakt, met die in een fynder of dunder lichaam te stellen, want minder en meerder, fynder en grover en kan het geslagt eenes dings niet geheel van natuur veranderen. En daarom meenen wy dat het gedenk-beeld dat wy van een lichaam hebben, (het zy dan fyn of grof, dat en geeft tot zyn natuur niet) nooit eenig vermoogen zal insluyten, dat bequaam is uyt zig zelven te denken, veel min zulken denken in en by zig zelven bewust zyn. Invoegen de denkingen niet zoo te eenemaal van de mensch als wel van een ding dat men lichaamen noemd onderscheiden blyven. Wy bevinden in ons zelven, dat wanneer wy de voeling onzer denking schynen van ons lichaam af te trekken, en ontslaan van de bloote belemmering des lichaams, datwe als dan de zuyverste en onbevlektste bestraling van gedagten gevoelen; zonder op eenige werk-tuygen, of deelen onzes

Lichamenen konnen niet denken uyt haar zelven.

onzes lighaams te denken; het welk in andere werkingen daar het lichaam meeſt toebehoord, zoo niet en geſchied; want daar moet gelet worden, hoedanig wy de handen, en de vingeren of andere leden in het behandelen der dingen moeten beſtuuren. En zoo gevoelen wy klaar, dat onze geeſt te gelyk met ons lichaam, (dat is de menſch,) met verſcheide zyner leden om dit of dat verſtandelyk te doen, bezig is; het welk wy in het bloot denken of beſtraal-gevoeling niet en bevinden; en nochtans in die werk-daad ook moek vernomen worden, zoo de Ziel in iets buyten den menſch geen werk-tuygen tot denken noodig had. En dewyl 'er geen on-eyndig verſchil tuſſchen zyne lichamen en grove lichamen kan begrepen worden; en de eene werking niet min zyn werktuygen als de andere noodig heeft, om 'er een gevoelige kundſchap van te hebben; alhoewel het de meeſten anders verſtaan: en zeggen dat dewyl wy twee onderſcheide denk-beelden in ons namelyk een van een denkende geeſt, en een van een uytgebreid lighaam begrypen, dat van die geeſt geregeerd word, en dat daar uyt volgt dat al wat klaar en onderſcheiden van den anderen begreepen word, ook waarlyk in zig zelven onderſcheiden moet zyn, en beſtaan. Hier tegen brengen zommige in, datwe verſcheide bewegingen konnen doen, zonder op onze ledematen te denken, gelykwe in het gaan niet altyd op onze voeten denken, en egter blyven gaan; en by gevoeg alle bewegingen, grootdeels afhangen van de gemeenen loop der dierlyke geeſten, ongemocid zomtyds onze gedagten niet wel met de meeſte van onze doeningen zamen geſpannen zyn, of elders van onze bezigheid afgeleid worden, en

De Geeſt denkt eenvoudig in haar zelven.

alzoo menigen misslag begaan. Dus spreeken en schryven wy dikwils het een woord voor het ander; wy roepen Pieter voor Paulus, ja om datwe dikwils om onze voeten niet en denken, loopenwe ons eigen woonhuys op den klaren dag voor-by. En de bruyd was met haar liefste zoo diep in de praat verzeild, datze het borst-gat van haar eygen hemd, tot onder aan den boord toe open sneed. Ziet zoo werkenwe wel zomtyds zonder op de werktuygen, en de stof diewe behandelen verstandelyk te denken. Maar te denken datwe denken konnen zonder gevoel van denken, dat is zonder kennis of ontwaar-wording aan de werk-tuygen waar door wy in het denken gevoelig werken (want dat zou moeten volgen zoo de ziel een lichaam was) zulks is te eenemaal onzeker.

De dinge die men verstaat, zyn ook zeeker, schoon men de maniere niet en begrypt.

Dat nu de gevoelige denking, op de werktuygen van ons lichaam werkt, en datwe ons daar na verstandelyk met een bewustheid van ons doen, bewegen en bepaalen daarwe willen, dat ondervinden wy ieder oogenblik in onszelven. Maar om dat wy de wyze en maniere noch niet en verstaan hoe zulks toegaat, daarom wil men dat zulks onmiddelyk van God geschied. En lochenen styf en stout dat de mogentheid des denkens, willen en verstaan, het vrywillig werken, en 't mede weten der Conscientie, afhangen van de konstige zamen-stel onzer lichamen vol van dierlyke geesten, ingewanden, aderen, slag-aderen en omloop des bloeds en warmte, en diergelyke dingen die een konstige zamenloop met en tot malkander hebben, maar die alle te zamen aangemerkt, ons hoe langm'er ook op denkt, de zuyvere gedagte of denk-beeld van een mensch konnen geven ende

mo-

mogentheid der vrywillige denking en mede gevoeligheid des zelfs werking. 't Is waar dat 'er veel dingen zyn, die wy klaar meenen te verstaan; en die wy ook om datze uyt een waaragtig beginzel schynen voort te koomen, by goed gevolg toestaan en gelooven datze zyn, alhoewel wy de wyze en maniere hoeze zyn en zamen bestaan niet klaar en begrypen, maar daarom niet laaten ons te konnen bedriegen. 't Geen men meend te verstaan tast men en voeld men alleen met het verstand en 't oordeel dat het is: maar het geen men meend te begrypen omhelst men zoodanig in zyn gedenkbeelden dat men het zelve geheel van voor tot agter bevat; en de maniere hoe zulks in alles watter toe behoord, ten klaarsten door ziet. Zoo verstaat men alleen, wat een oneindige linie zegge wil, en wat eeuwig is: maar wy konnen geen klaar denkbeeld in ons vinden, waar door wy een on-eindige linie of de duuring van de eeuwigheid bevatten zouden, om dat ons verstand en begryp eindig en bepaald is; en het een groote tegenstrydigheid is, te wille dat het eindige of bepaalde, het oneindige begrypt, of het onbepaalde zou omschryven. Wy begrypen klaar hoe en wat een drie-hoek voor een ding is, en wy konnen een waaragtig denkbeeld van desselfs figuur in ons vinden; doch wy en konnen geen klaar en onderscheiden denkbeeld van een figuur of lichaam in ons maken of krygen, dat honderd duyzend hoeken heeft; alhoewel wy uyt de klaar begrepen drie-hoek, door verdubbeling der getallen voortgaande, zeker verstaan, datter een ding kan wezen dat honderd duyzend hoeken heeft. En nadien 't gemeen gevoelen wil, dat de Ziel of denkende geest, te eenemaal is

 af-

afgescheiden van s' lichaams zelfsstandigheid, zoo meend men klaar te begrypen, dat de Ziel het lichaam niet tot beweeging kan aandoen. Dog zy die alzoo schryven en praaten, dunken ons geen goed begrip van den mensch, het meesterstuk der Goddelyke scheppinge te hebben. Alhoewel het ons zeker schynd, dat het de sterffelykheid in dit leeven alleen vergunt is maar ten deele te kennen, en slegts een klein stukje van de zaake te verstaan, op dat des menschen geest zou onderwezen worden van het mindere tot het meerdere, dat is van het schepzel tot den Schepper op te klimmen, en met geheel zyn wetens-lust daar in te eindigen. Welk heilzaam gevoelen wy veel liever omhelzen, dan dat wy met zommige voor vast zouden gelooven, dat al onze bewegingen, willen en denken, maar byzondere toe-eigeningen zyn, die afhangen van den algemeen Chaos of Bayaart, dat is, van het heel-al; zulks dát niemand grooter of kleinder, geringer nog heerlyker denking, Beweeging, daden noch werking kan voortbrengen, als het ontfangen klein gedeelte is dat hy van de heele klomp der natuure uyt maakt; welke natuure door haar wezentheid, hy begrypt een oorzaak van haar zelfs te zyn.

HET

Been-Koppeling der Mensbeelden

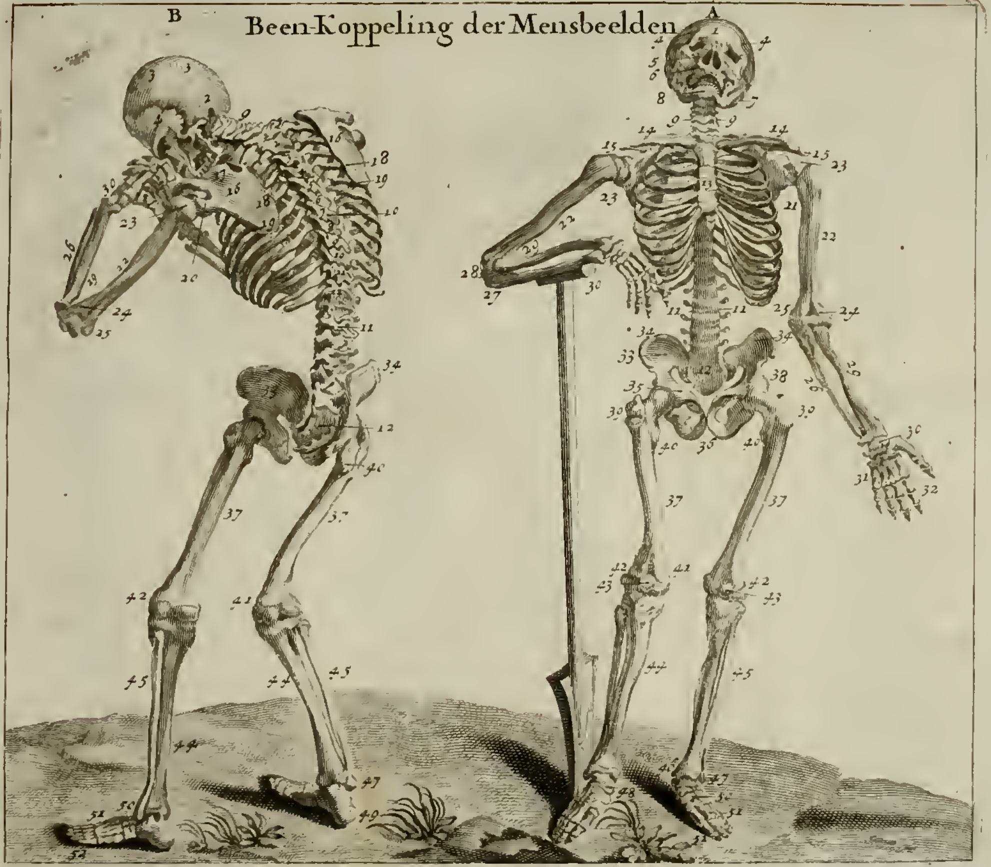

HET X. HOOFD-STUK.

Van de inwendige Leeſt of Schets des Menſchen-beelds, *namelyk, het Maakzel en Koppeling der* Beenen.

De Beenen zyn als de Leeſt of Schets van het Menſch-Beeld.

LAat ons nu handelen van de gebeenten, of om ſchilderagtig te ſpreken, van de ſchets en inwendige leeſt des Menſchen-beelds; op dat men daar van grondige kennis hebbende, niet alleen te beter zoude konnen verſtaan alle het gene wy in dit gevolg van de muskelen zullen aanmerken, maar op dat daar door ook mogt gezien worden, dat alles watwe tot hier van de beroerlykheid en beweging der beelden gezeid hebben, met het inwendig geraamte, en Koppeling der ledebeenen, ten uyterſten over een ſtemd; datter geen actie of daad aan het lichaam, dat is het zienelyk en uyterlyk vlees mogelyk is toegeſchreven, die het inwendig geſtel der beenen, (diewe als de gebinten in een Huysgebouw, of liever alle de raders van een uur-werk aanmerken) geheel niet en konnen lyden. En nadien wy in de verhandeling der muskelen, dikwils zullen genoodzaakt zyn aan te wyzen, door welke muskel, dit of dat been bewoogen word, en waar en omtrent welke uytſcheut ende koppelingh zy ingeplandt is, en zoo voorts, zoo hebben wy ook daar toe twee Geraamtens verzorght, die op verſcheyde ſtand gezien wordende, door de by-geſtelde Tal-Letteren ligtelyk in de vertoog-ſchets en in de volgende ver-

Waarom deze modellen buyten 't Boek opslaan.

verklaring zullen konnen gevonden worden. Gelyk we dan ook daarom willen dat de afbeelding der gebeenten na de slinker, en de vertoog-schetzen der muskelen ter regter plaats na de regter-hand buyten het boek opgeslagen zal worden, op dat men die, geduurende de geheele beschryving derzelve, tegens den anderen zoude konnen bezien, vergelyken en groot nut daar van hebben. Want wanneer wy de beenen na malkander in haar naam plaats en dienst zullen verklaard hebben, zullen wy ook de muskelen aanwyzen; en van de meeste rekenschap geven aan welk been zy haar begin nemen, hoeze haar inplanten, en welken dienst van beweging zy ontrent zoodanigen been of lid hebben; het welk dan uyt die der muskelen in de afbeelding der beenen zal konnen nagezien worden.

Order die wy in 't verklaren van de Beenen en Muskelen zullen houden.

Wat nut de Beenen aan 's Menschen Lichaam doen.

Voor af moet men aanmerken dat de beenen tot het gestel van 's menschen lichaam verscheide noodzakelykheden hebben, waar van de voornaamste konnen gezeid worden deze te zyn: eerstelyk dienen zy tot des lichaams stevigheid en vastigheid: ten tweeden om eenige binnen gelegen deelen te beschermen; gelyk het bekkeneel de herssenen, en de zenuwen der zinnen en meer andere edele deelen; als mede de ribben en schouderbladen, de inwendigen deelen van de borst. Ten derden zyn de beenen dienstig tot de gang, en het net en zeker bestuuren der leden in allerhande beweging: waarom het dan ook ten hoogsten noodzakelyk is dat de beenen veel in getal, en verscheide van fatzoen ingeledet, en op menigerhande wyze geboogen konnen worden. En 't en ware dit zoo gesteld was, zoo zouden de menschen moeten kruypen als de wormen en slangen, die zulks alleen by

by gebrek der veelderhande leden en beenen moeten doen. De beenen zyn voorts wat diep binnen en in 't middden van 't vlees gelegen op datze als fondament-palen en ſtylen het lichaam zouden ophouden. En op datze lang zouden ſtand houden en niet vergaan, wordenze van het vleeſch bewaard.

Die hun bemoeid hebben met de beenen te tellen, brengen die op een getal van 249. ook wel op 304. andere op zoo veel alſſer dagen in 't Jaar komen, namelyk 365. De Joden zeggen datter even zoo veel beenen of leden aan des menſchen lichaam gemaakt zyn, als haar geboden te onderhouden zyn; die ook met die van de dagen des Jaars overeen ſtemmen; op datze die daar by zouden konnen leeren onthouden en volbrengen. Andere tellen maar 206. beenen. Hoe veel Beenen een Menſchen lichaam heeft.

De beenderen zyn op verſcheide wyzen zamen gevoegt: eenige zyn met geleerden, andere door zamen groei-inge vaſt. Die met geleden zyn, hebben beweging, en zyn zoodanig geſteld datter een been is dat ontfangt, en een ander dat ontfangen word, als men aan de dye en het heupe-been ziet: ook iſſer een onderlinge ontfanging die in malkander gaat; gelyk als aan het ſchouder-been en den elleboog geſchied: alwaar het een been van het andere ontfangen word, en zelfs wederom ontfangt; en deze maken dat de leden langer zyn gebogen, dan wanneer die regt uyt geſteken zyn, om datze namelyk in malkander ſchieten; alswe vooren alreede over den erm hebben gezeid. Hoe de Beenen zyn zamen gevoegd.

De beenen door zamen-groejing vaſt, zyn door ſpyker-wyzen invoeging, door kraak-beenen en banden vaſt gezet: en hebben geen beweging op haar zelven. De hoofden der beenen zyn met een

hard

hard en glad kraak-beenig ſmeerzel bekleed, op datze door het tegens elkander vryven niet zouden quetzen noch pyn verwekken; daarom dat het noodig was dat het zelve hoorn-agtig en ongevoelig geſteld wierd; als mede om de holligheden te vullen; gelyk ook de grootſte beenen tot een merkelyke verligting in de beweging meeſt hol, en niet Maſſief dat is Louter of hegt gemaakt zyn: met vogtich merg van binnen voorzien, dat als een zagte olie geduurig door de ſponsagtige bulten en knoopen in de pannen der geleden inzypeld, om de gewrigten tot allerhande doening gangvaardig te houden. Deze vogtigheid in de oude luyden opdroogende, en de knoopen hard werdende, veroorzaakt, datze als verroeſt yzer-werk, ſtram, kreupel en ſtyf ter gang worden. En daarom zegt men, ſtok-oud, als iemand dor en dróog van ouderdom is uytgeteerd. Maar laat ons de beenen nader in haar koppeling en zamen-ſtel gaan bezien; de gebreken en ontwrigtingen daar van den heel-meeſters bevolen latende: die daarom de leeringe der beenkunde ten uyterſten van nooden hebben, als den grooten *Hippocrates* in zekeren brief aan zynen zoone *Theſſalus*, ernſtig belaſte.

Verklaring over de Print-verbeelding van de Gebeenten des Menſchen-Beeld.

Ziet de Vertoog Schets hier na de Linkerhand buyten 't Boek uytſtaande.

1. Het voor-hoofds-been, anders alleen het voorhoofd genoemd. Is dat groote en voorſte been van het bekkeneel, welken het gantſche voor-hoofdt maakt. Ziet het beeld A.

2. Het agter-hoofd beziet het beeld B.

3. Beide de zyde-ſchotels die de kruyn van

't hoofd

't hooft formeren; dat ook het opper-hoofds-been genoemd word; is niet uyt een Been maar uyt twee gemaakt, en met Naden aan den anderen gevoegt, die door middel van Zaag-Tanden in malkander sluiten; welke Naden onderscheidelyk van trek worden gevonden; als ons de ontleders getuygen: ziet tot kennis van deze gezeide, de Beeldnis. B. Daar zynder die meenen dat het Bekkeneel met dusdanige Naden is aan den anderen gezet, om te verhoeden dat het zoo ligt in het vallen en stooten niet breken zou; want dus ziet men dat een gescheurde Pot in het aanstooten minder noot van breken heeft dan een geheelen, om dat namelyk de deelen konnen toegeven; het welk in een geheele niet konnende geschieden (want daar staan al de deelen even strak tot malkander uytgespannen, zonder voor malkander te konnen wyken) zoo barstenze ligt aan stukken door een kleen geweld.

4. Slaap-Beenderen, anders ook beyde Slapen des Hoofds genoemd: zynde als schubben te wederzyds des Hoofds aan de opper-hoofds Beenen (3) samen gevoegd; ziet de Beeldnis A. en B.

5. 't Opperste kaak-been, is dat deel van het gebeente des hoofds dat zyn plaats heeft boven onder het Voorhoofds-been (1) hebbende twaalf beenen, die zamen de Oogkuilen, tanden, Neuse en gehemelte van de Mond uyt maken. Beziet de Beeldnis. A.

6. Het Juk-been. Beziet de Beeldnis. A.

7. De Tepelagtige uytscheut. Beziet de Beeldnis. A.

8. Het onderste kaak-been dat als met een halven Cirkel het onderste gedeelte volmaakt; vervattende de Kasse der Tanden. Beziet de Beeldnis A.

9.

9. De Nek, hebbende ſeven Wervelbeenderen; de eerſte van boven af te tellen noemd men Atlas of Weereld-Drager, om dat zy het Hoofd draagt. De tweede den Omdrayer, van wegen zyn bediening dien hy in het omwenden van het Hoofd heeft. Den derden word gemeenlyk den As genoemd. De Andere hebben geen byzondere namen. Beſiet de geſeyde in het Beeld A. van voren, en in B. van achter. Over het maakſel en gebruik der Menſchelyke Ledematen, hebbenwe vooren iets wegen de voorteekenen der Halſen aangemerkt, als mede van den Nek of agterzyde des Hals: men moet 'er niet vergeten by te voegen, 't geen ons hier te binne ſchiet, namelyk dat een Hals of Nek die digt met Hayr beſet is, Mildheid, Sterkte en grootsheid te kennen geeft. In onze Jonkheid hebbenwe wel hoore zeggen, dat wanneer het Hayr in de Nekput van de Meysjes boven gewoonte Krulde, datze dan op het Tipje of Zayſoen van haar jeugdige tyt, dat is, Man-Ziek waren. Die de Knobbelen van de Nekwerwels veel na buyten uytſteken, hebben dikwils noot van een Spytigen Bek. Een dikken Nek, hout men voor een teeken van onwetenheid. Dog deze waarnemingen behooren tot een voegzaamer plaats.

10. Den Rugge, hebbende twaalf Wervel-Beenderen, makende met den Nek (9) ende Lendewervels (10) den ganſchen Rugge-graat, door 24 Beenen, by eenige *Pater-Noſter* genoemd: te weten 7. voor den Nek als gezeid is; 12 hier voor den rugg, beginnende onder de laatſte Nekwervel, en eindigt aan het begin van de Lendenen die vyf Wervels heeft. Door deze word 't lichaam op verſcheide wyze gedraayd: zyn alle niet eeven groot noch

noch dik, maar de onderste zyn de breetste, en loopen na boven kleinder toe, zyn alle zaam gebonden door Ligamenten; het eene omvat het ander en wort wederom van een ander omvat. Beziet de Beeldnis B en de getallen, 1. 2. 3. en andere daar op aangeteekent.

11. De Lendenen, hebbende vyf wervelbeenders; beginnende onder de twaalfde Wervel van den Rugge, en eindigt aan het Steert-been. Beziet de Beeldnis A. en B.

12. Het heylig-been, oneigentlyk so genoemd ten aanzien van de plaats, hebbende vyf of zes beentjes aan den anderen verknogt; is een in het geheel driekantig Been, dat als het Fondament en Basis van het opperlyf, alle de Wervels van den Rugge-graat draagt. Beziet voor en achter de Beeldnis. A. en B. Men moet vastelyk gelooven dat de menschen, die een zoort van een Steert achter aan den aars hebben, gelyker waarlyk zoodanige gevonde worden, het zelve niet anders is, als een uitwas van een verlengd Steert-been, dat uyt drie of vier Beentjes gemeenlyk bestaat, aan welk de natuur by toeval haar pligt vergetende, daar twee, drie of meer Beentjes aan Koppeld, en zoo een Steert maakt. Men heeft ons wys gemaakt dat dit meer in Engeland dan elders gebeurd. En omtrent 20 Jaar geleden was binnen Amsterdam een Schotse Jongen die een Steert van 4 vingeren breet had; als ons de oog-getuyge hebben verhaald, die hem hier binnen Amsterdam op Cingel, niet wyd van de Jan Roonpoorts Tooren meer dan eens hebben zien zwemmen. Dat de Engelanders Steerten worden bygenaamd, word van een zeldzame Historie afgeleid: namelyk dat in zeker tyd van vervolging eens vromen Bisschop, van zommige bal-

dadige Engelse Vissers, door een onophoudelyk werpen van Roch-Steerten, mishandelt en uytgedreven wierd: die tot wrake van zyn leet aan dese Natie uyt riep: *God straft u met Steerten.*

13. De kreeft of borst-been; is gantsch kraakbeenig, ligt tot bescherming van de inwendige partyen op de borst en ribben; diend ook om het Middelrif op te houden, en om de vaste ribben t' zaam te vergaderen; word van vele breeder verbeeld, dan men in het leven zomtyts vint. Beziet de Beeldnis A.

Hoedanig voorts de ribben daar in eindigen kan men aan de eerste Beeldnis vlak van vooren zien. De ribben zyn twaalf in getal te wederzyts, of 24 te zamen, aan yder zyde zeven egte en vyf onegte; welke laatste, om datze met vast Been niet geheel tot in het borst-been doorgaan, valsche ribben in de wandeling genoemd worden. En gelyk de namen en benamingen der dingen alleen uytgevonde zyn, om de dinge te onderscheyde, en zomtyds ook eenige eigenschap uyt te drukken; zoo dunkt het ons wonder dat den vermaarden Heer Bontekoe in zyn Heel-Meesters Roskam (daar in hy ook al de namen der Beenderen tot de Bespiegeling der Heelkonst wil uytwissen) onder allen van de gezeyde Ribben vraagt; wat *Valsheid* datze bedreven hebben, dat menze zo noemd? voorwaar een mannelyke vraag, maar die een kind beantwoorden zou.

De zeve egte ribbe beginne bove onder het Sleutel-been; na de getallen in de vertoogschets: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. die alle in het borst-been, (13) vereenigt worden. De vyf onegte of bastert-ribben, zyn korter en worden niet tot aan het borst-been gebragt; gelyk te zien is in de getallen. 8. 9. 10. 11. 12.

Haar

Haar plaats is in de zyden. Hun gedaante, boogswys rond als een hoepelstok; waar van ook het spreekwoord schynd afkomstig te zyn, als men een mageren hond of paard ziet, die de ribben door de huyd puylen, dat men van hem zegt, *dat hy by de* Kuyper *is te gast geweest.* Het gebruyk der zeven egte ribben is tot bescherming des borsts en wat daar binnen schuyld, als namelyk het herte, de maag, long en andere; als mede ook eenigzints tot het ademen. Onder de gemeene man is een gevoelen geweest en het gaat by zommige noch in zwang, dat de man een ribbe minder zoude hebben dan de vrouw; zulks de vrouwe twaalf, de mannen slegts elf ribben zoude hebben; en meenen wel degelyk dat zulks uyt de historie van de Schepping volgd; om datter gezeid word dat God een ribbe uyt Adams zyde nam en maakte daar een Wyf uyt, en sloot de plaats met vlees toe. Men kander op antwoorden dat by aldien het zeker waar dat Adam een ribb minder aan 't lyf heeft gehad dan wy (alhoewel den Schepper wel een overige ribbe in hem had konnen maken om namaals het Wyf van een vlees en been te formeren) het geheel niet nootzakelyk en volgd in de nakomelingen van het mannelyk geslagt; om dat het stryd tegen de gemeene Wyze en orden der voort-teeling: want de kreepele en verlamde leden der ouders en gaan niet natuurlyk of nootzakelyk over in de kinderen. Dus teelen blinde ouders; ziende kinderen die met een oog, kinderen met twee; ja zonder handen met twee handen; gelykwe dan ook dagelyks zien dat de enkele, dubbele Schepzelen voortbrengen; en datter op eene reis, twee en drie kinderen te gelyk gebooren worden. De Joden zeggen dat

Adam en Eva met de Ruggen aan malkanderen geschapen zyn ; en datse naderhand midden doorgekloven zyn: Invoegen dat het geen Adam eerst een last van agteren was, daar na een hulpe van vooren, voor hem wierd. Doch die gedagten en komen zo heel net met Moses niet over een. De Ontleeders merken in de lichamen der Vrouwen aan, dat de Kraak-Beenen van de bovenste ribben vaster van stof dan de onderste zyn, om dat de borsten der Vrouwen een groote zwaarte by brengen. Sterke Mannen zyn gemeenlyk wel Geribd ; maar men bevind datze dikwils wat haastig van hooft zyn. Die effene en kleyne zwakke ribben hebben, zyn Wysagtig en teeder.

14. De Sleutel-beenen, komen wederzyts als men ziet, Een: en zy worden zoo genoemd, om datze de borst besluyten, en de Form hebben van Oude Sleutelen die men eertyds gebruykte. Voor aan de krop zynze een weynig krom en hol, om datze de doorgaande vaten niet en zouden benauwen: in de vrouwen schynenze wat minder geboogen, om de schoonheid van den boezem te vermeerderen: gelyk men ook ontwaar word dat wanneer die aan schreepige halsen, mager en dor uytsteken, het gans onbevallig staat; en wy zouden de Vrysters die zoo gesteld zyn, raden die liever te dekken, dan veer te ontblooten, want het en brengd haren boesem heel geen schoonheid aan. En gelyk de Vrouwen de Sleutel-beenen eenigzints regter dan de Manne hebben, zoo meend men dat haar zulks ook belet de Ermen zoo zwak en gezwind te beweegen als de mannen: ook konnense niet wel een steen werpen, zonder een beentje te ligten.

15. Een been dat de ontleders *Acromium* noemen, zynde

zynde dat gene door welk het Sleutelbeen met het Schouderblad vereenigt is.

16. De schouder-bladen, of schouder-blads-beenen; die te wederzyts een zyn, is breed en dun in 't midden, maar in de uytsteekzels is het dik: liggen agter op de ribben, gelyk als een schild. Haar form is driekant en byna als een kuypers dryf-hout. Het diend tot sterkte van de ribben ook tot bewaringe van het hert en inplanting der spieren, van binnen zynze holachtig en met vleesch gevuld; misschien om datze niet te hart op de ribben zouden drukken. En worden noch in vier onderscheyden gedeelten, aangemerkt. Beziet van het gezeyde alleen de beeldnis B.

17. De ribb, rug of doorn van 't schouderblad. beziet de beeldnis B.

18. De Voet van 't schouderblad. Siet de beeldnis B.

19. Het onderste ribbeken van 't schouder-blad. Siet de zelfde.

25. Den hals van 't schouder-blad. Siet de voorgaande beeldnis.

21. De ravensbek. Siet de Verbeelding A.

22. Het Erm-been, zynde groot en sterk; heeft boven een rond aanwas, daar mede het met een losse geleding in het schouder-blad zamen koppeld, en het hooft des erm-beens genoemd word. Siet de beeldnis A, omtrent de talletteren 23. Onder is het aan de groote en kleyne Ellepyp met twee uytscheuten zamen gevoegd. Siet het Erm-been in de beeldnis. A. en B. op de gezeyde talletteren.

23. 't Hooft des Ermbeens, daar mede het aan het schouderblad zamen koppeld en indraayd. beziet de beeldnis A. en B.

24. De buytenste uytscheut des Erm-beens, daar het Erm-been neffens de binnenste uytscheut mede aan de Ellepyp vereenigt of zamengevoegt is. Ziet de verbeelding A. en B.

25. De binnenste uytscheut des Erms-beens, daar het Arm-been neffens de buytenste uytscheut mede aan de Elle-pyp vervoegd is. Ziet de eerste en tweede beeldnis. Dit been en de bult van 't Elle-been gaan in 't uytsteeken van den erm in malkander, en in 't toevouwen of buygen van den erm gaanze wederom uyt malkander, en maken dat een gebogen erm langer dan een rechten erm is; alswe vooren hebben aangewezen.

26. De Ell of Ellebeen, dat men ten opzigt van het kleine, het groot Elle-been mag noemen: om datze twee zyn. Zy wyken in 't midden een weinig van malkander. De kleine noemt men de speek, of kleine Elle-pyp: de *Cubitus* of Elle wierd by de Antyken voor een maat gehouden daar men gebouwen en andere groote dingen mede plagt te meten, alswe in de bouwkunde hebben aangeteekend. Beziet de plaats en gedaante van het Ellebeen, in de beeldnis A. en B.

27. De bult van 't Ellebeen. Ziet de beeldnis. A.

28. Een uytscheut onder aan de Ell by d'Ontleders *Styloides* genaamd. Ziet de beeldnis A.

29. De speek, of klein Ellebeen zynde de tweede van de Elle-pyp als boven gezeid is. Ziet de verbeelding A. en B.

30. De werff of gewrigte des hands of voorhands. Hebbende in alles agt beentjes; word de voorhand genoemd tot onderscheid van de middel-werf des hands die hier aan volgd; Ziet de gezeide in de beeldnis A. en B.

31. De

31. De middelwerf des hands of de palm, hebbende vier beendjes. Zeit de beeldnis. A.

32. De vingeren, zynde vyf in het getal, hebbende ieder drie beendjes en vyftien te zaamen. Ziet de beeldnis A.

33. Het been zonder-naam, dat ook het heupbeen genaamd word. Maar gevoegzaam in drie deelen onderscheiden; namelyk in de heup, ziet de tallctteren 34. in het ys-been, ziet de beeldnis A, 35. en in den manbaren stoel; anders het been der schamelheid genoemd. Ziet de afbeelding A, 36.

34. De heup of darm-been, zoo genoemd om dat de darmen daar in als in een schotel komen te rusten. Zynde in de vrouwen wat breeder dan in de mannen; misschien om het kinder-dragen. Ziet de afbeelding A. Dit been in de baring zomtyts wat verkragt zynde, brengd te weeg dat de vrouwen zomtyds een kraam-been over houden.

35. Het ys-been. Beziet de beeldnis A.

36. De manbare Stoel, of been der schamelheid: men zegt dat het in de vrouwen wat ruymer is dan de mannen, om het kinderbaren te hulp te komen. Beziet de beeldnis. A.

37. Het dye, of Dye-been; zynde groot en wel het langste van het gantsche lichaam. Onder zwaayd het een weinig innewaarts na de knye toe. Het bovendeel heeft drie uytsteekzels. Eerst het hoofd als het grootste, is met een ronden knobbel in het hol van het heup-been geplant; ziet de beeldnis A. 38. Het tweede is uytwendig, den grooten omdrayer (*Trochanter Major* 39) genoemd. Het derden is inwendig, en word den kleinen omdrayer (*Trochanter Minor*) geheeten. Ziet de beeld-

nis A. 40. 't Onderfte gedeelte word met een dubbel hoofd en de knyefchyf door onderlinge infchieting aan het been vereenigt. Beziet het voornoemde dye-been, in de Beeldnis A. en B.

38. Het hoofd van het dye-been. Siet de Beeldnis. A.

39. De uytwendigen of grooten Omdrayer van het dye-been: beziet de beeldnis. A.

40. De inwendigen of kleynen Omdrayer van het dye-been: beziet de verbeelding A.

41. De binnenfte onder-uytfcheut van het dye-been: ziet de beeldnis A. en B.

42. Buytenfte onder-uytfcheut van het dye-been. Siet de beeldnis A. en B.

43. De knye-fchyf, zynde een rond en breed Been dat beweeglyk is. Syn gebruik is het lid vaftigheid te geven in het buygen: ziet de afbeelding A.

44. Het fcheenbeen, komende tuffchen de knie en de enkel, beftaande in zyn geheel uyt twee beenen, even als den onder-erm of elle-been. Het grootfte noemt men eygentlyk het fcheen-been; en het ander de fpeek of kuyt-been. Het Groot fcheen-been heeft boven een uytfteekzel, dat van de dye ontfangen word. Van voren is het langsheen fcherp; waarom wy in het ftooten der fchenen ook ligt een fcherpe pyn gewaar worden. 't Is meede met weynig vleefch overkleed; om de fchoonheyd en cieraat der beenen. En gelyk de oogen vooren in het hoofd gefteld zyn tot wagters, ook voor de fcheenen, zoo ziet men dat de beenen van agter met meerder vleefch verzorgd zyn, om haar zelven te bewaren. Siet de afbeeldingen A en B.

45. De fpeek of kuytbeen zynde vry kleyn-

der

der en dunder dan het scheen-been. Aan welk dat 't onder en booven vast gehegt is, maar in het midden van den andaren wat afgeweken: beziet de afbeelding A. en B.

46. De binnenste enkel: ziet de beeldnis A.

47. De buytenste enkel: beziet de beeldnis A. en B.

48. 't Schuytwyze-been. Siet de voorige beeldnis.

49. De hiel: beziet de beeldnis. B.

50. De voet, of agtervoet, hebbende zeeven beendjes, te weten, *Os Calcis*, 't hiel-been. *Astragalis*, 't koot-been. *Os Naviculare*, het schip-wyse-been. *Os Cubi-forme*, 't Teerlingwyze-been; en de drie laatste worden in 't algemeen, *Os Cunei-forme*, dat is, wigge-beenderen by de Ontleders genoemd. ziet de beeldnis. A.

51. De middel-voet of plant van de voet bestaande uyt vyf beendjes: ziet de beeldnis, A.

52. De teenen of toonen, zyn even als de vingeren vyf in 't getal. Hebbende yder drie leden; behalven den grooten toon; en over zulks 14 t' samen. Beziet de beeldnis A. en B. En dit is zoo, wat aangaat de verklaring der beenderen. Nu zullen wy in het volgende Hooftstuk de Muskelen of Spieren beschouwen; tot welken eynde wy drie beelden, een van vooren, een op Syde, en een van Agteren hebben verzorgt, die ons tot de volgende verhandeling zullen konnen dienen: byzonderlyk wanneermenze na de regterhand, buyten 't boek uytslaande, geduurig tegens de Vertoogschets der Beenen, op onze aanwyzing zal willen vergelyken.

HET XI. HOOFDSTUK.

Van de Muskelen *haar plaats en bediening in de beweging der* Menschen Ledematen.

EVen alswe voren hebben gezeid dat de schoonheid en welstand der beelden voornamelyk afhangd van de goede proportie, zoo moet men vaststellen dat de beste en meeste werkelykheid der actien in de beelden bevorderd word door de goede en waaragtige kennis der muskelen. Wy agten dat men zonder nog eenig ligt tot verstand van dien opgesteken te hebben, zeer makkelyk kan begrypen, dat zoo wanneer de spieren of muskelen in de naakte beelden, na den eisch van haar actien of doeningen niet wel zyn waargenomen; dat als dan zulke beelden veel te kort schieten in 't vertoonen van haren schuldigen pligt: ja het dunkt ons onmogelyk dat een beeld kan werken, zonder die waarheid: of zoo het eenigzints werkt, dat het niet en kan werken volgens 't gebied van die gedagten en actien, die in het beeld ondersteld worden te zyn. Want by voorbeeld, neemt, datter een kloek en sterk man, met een brave actie zig bereid heeft tot eenig werk; zoo zal men terstont bemerken, dat alle de muskelen die daar toe hulpe konnen doen, haar zeer gevoegzaam schikken, en zich aan ieder lid, volgens de werking, die het eygen heeft, als in Postuur stellen; zulks, dat men zonder noch 't voornemen van dien mensch te weten, uyt de gedaante der muskelen zal affien,

Wat de Kennis der Muskelen tot de Uytdrukking der werking doet.

of

of hy een groote forze of maar een gemeene daad zal doen. Daar en boven zulje ook konnen zien met welk lit of leden hy zyn meeste geweld zal doen. By aldien nu zoodanigen mensch, zoo lang in die actie blyft, tot de muskelen vermoeid beginnen te worden, zoo komt 'er eenigzints verandering ontrent; en roepen als het waar noch eenige bystaanders te hulp; zulks dat wanneer de eigen muskelen in haar eerste kragt beginnen te verslappen en op te houden, terstont daar een verval en lammigheidt in de actie zal gezien worden. Hier uyt kan dan klaar geleerd worden dat het vertoonen van lamme en traag of verkeerd-werkende actien, daar uyt voort komt; dat men niet en verstaat, ofwel waarneemd, wat daad of vermogen de muskelen in haar uyterste of in haar gemeene verrigting hebben. En zeker die niet en weet wat muskelen meest of minst of niet met allen tot dees en gene actie doen; die isset onmogelyk dezelve na de vereiste kragt met oordeel evenredig tot de begeerende actie in een beeld te vertoonen. Men moet ook aanmerken dat als de muskelen in haar werking verkeerdelyk zyn vertoond; ofte eenige van haar hoedanigheid missen, de actien als dan geen ware oorzaak van de muskelen konnen vertoonen te hebben: alhoewel zy nochtans alleen de werktuigen van de geheele beweginge en actie zyn.

Hoedaning de Muskelen in haar werking zyn.

Wanneer de Muskelen een verkeerde werking schynen te doen.

Op dat men dan door een algemeene kennis der muskelen te beter alle gezeide waarnemingen zoude konnen in agt nemen, zullenwe in dit hooftstuk verklaren, wat de muskelen zyn: wat fatzoen, plaats en werking zy hebben, dat ook groot deel uyt haar benamingen kan afgeleid worden.

Men gelooft dat de muskelen of spieren die

Maakzel der Muskelen.

eigentlyk het vleesch zyn, en met de beenen, vogten, vaten en ingewanden het geheel lichaan uytmaken, gemaakt zyn van vel-achtige en ligament hebbende Fibren, draden of vezelingen, die zommige lang, andere noersch en eenige meest rond zyn, tusschen welk het vlees besloten zit, dat daar van het doorvloeyende bloed op de wyze van kaasstremming in geformeerd word. In het geheel bestaat een muskel uyt een Vleesagtig, en ten tweeden uyt een peesagtig deel. Ten derden uyt aderen. Ten vierden uyt slag-aderen. Ten vyfden uyt senuen. Ten zesden uyt vliezen: en ten laatsten uyt bevogtigend vet. Men plagt de muskelen van outs in drie deelen te onderscheiden; namelyk in het begin, midden en einden, of in het hooft; buyk en steert. Het hoofd is pees-agtig gelyk de steert, doch niet even zoo in form en lengte. Den buyk of midden is vleesagtig en verheven, de steert of einde is gantsch peesagtig, of als een snaar en zenuagtige koorde, gelyk zamenwassingen van Fibren of draaden, zonder eenig vlees: aan zommige lang, aan zommige breed, aan andere smal; eindigende zommige met een, andere met vele pezen, alswe in het maakzel en dienst van ieder muskel zullen aanteekenen.

Onderscheid in plaats en Form; &c.

Het vleesagtige en pees-agtige deel der muskelen, diend voornamelyk tot de roeringe van die leden die geroerd moete worden. En hebben zoo wel als de andere werktuygen van de zinnen, de hulp van de zenuwen nodig: gemerkt die de dierlyke kragten of geesten van de hersfenen, het geheel lichaam moeten doorvoeren. Ook moet men aantekenen dat de muskelen alle malkander niet gelyk zyn, maar wel op zesderlei wyze te onderscheiden

zyn:

zyn: namelyk in ſtoffen, en fatzoen of figuur: in groote, in getal, in plaas en in het begin of uyt-komſt en in inplanting: daar en boven noch in vermogen.

De muskelen moet men verder aanmerken als de werktuygen van de vrywillige beweegingen; want zy ontfangen alleen de invloeyingen, of mogelyk wel de voortſtootingen van de bewegende dierlyke geeſten, die meeſt altyd onzen wille gehoorzamen: en hierom konnen wy die verwakkeren of vertragen, of geheel doen ophouden na dat wy willen. Doch is ook in zommige der zelve een natuurlyke beweging, die eenige deelen tegen onzen wille bewegen, namelyk de borſt, de oogſcheelen; en ook eenige die wy met de beeſten gemeen hebben; waar van wy in het vervolg zullen ſpreken.

Dienſt der Muskelen.

De middelen waar door de leden konnen bewogen worden, moet men vierzintsaanmerken; eerſt de denkens kragt als den gebieder. Ten tweeden de dierlyke geeſten, als de helpers en dienſtboden, ten derden de muskelen, zenuwen en pezen, als de arbeiders en werktuygen; en ten vierden de daad zelve door dat lid of leden die beſtuurd worden; hoedanig de daad dan is. Waar van de manier en orden der beweging volgens 't gemeen gevoelen aldus toegaat: de dierlyke geeſten op de wil in de muskelen tuſſchen de draden door de zenuwen invloeyende (dat andere meenen door verſtooting te geſchieden) doen die verwyderen en korter worden, dat is opkrimpen; waar door het lid dat met zyn been aan deſſelfs pezen vaſt is, nootzakelyk word opgetrokken, en een andere muskel van een tegenſtrydige werking, word uytgeſteken en vlakker

Hoe de Leden bewogen worden.

ker dan te vooren. En deeze die uytgestrekt was word namaals met de invloeyende geesten in tegendeel opgespannen en een ander uytgesteken, die te vooren was opgekrompen: zulks men de beweging der muskelen driezints moet aanmerken; eerst als een muskel innewaarts na zyn hoofd getrokken word; en dan rust zyn tegenwerker: ten tweeden als hy ingetrokken een langen tyd zoo blyft: en dan is hy in die daad dikker opgezwollen. Ten derden als hy wederom los gelaten, en van zyn tegenwerker in zyn vorige rust en plaats word gebragt; als wanneer hy wederom dunder is. Waar uyt wel af te nemen staat dat het uytkomen van den eenen het inkrimpen van den anderen is; en datze derhalven by beurte werken en gezien worden, en in geenderhande actie of stand, alle gelyk konnen gezien; noch mogen vertoond worden.

Muskelen werken by beurte.

Mogen ot konnen in geen actie alle gelyk vertoond worden.

Door deze wederzydze verwisseling dan worden de leden bewogen, en de menschen volvoeren door de zelve alzoo haren wille, die zy te voren met reden eerst hebben overlegt en besloten dus of zoo te bepalen. Den grooten Wysgeer *Descartes* van deze dingen spreekende, heeft de zaak door deze redeneering pogen te verklaren: men weet (zeid hy) dat alle beweging der leden afhangd van de spieren, en dat dezelve zoodanig teegens malkander gesteld zyn, dat als den eenen inkrimpt, hy dat deel van 't lichaam aan welk hy gehegt is, naar zich trekt, en zoo het in een ander tyd gebeurd, dat de leste inkrimpt, zoo maakt hy dat de eerste zich uytstrekke, en hy trekt dat lid aan welk hy gehegt is na hem. Ook moet men verder weten, dat alle de beweging der spieren van de zenuwen afhangen, die als kleide draadjes (die men kleine pypjes zou konnen noemen)

De beweging der Leden door de werking der Muskelen van des Cartes verklaard.

noemen) en alle uyt de herſſenen kome, en zoo wel als de herſſenen een dunne wind of zekere lugt bevatten die men levende geeſten noemd.

Om nu verder te weten hoe de beweeging door middel van de zenuwen geſchied; zoo meend men datter drie dingen in de zenuwen moeten aangemerkt worden; te weten haar merg, of innerlykſte ſubſtantie, dat zich als kleine draden van de herſſenen af, daar het zyn oorſprong heeft: tot aan het uyterſte der andere leden uytſtrekt, daar deze draden aangehegt zyn. Daar na de velletjes die hen omringen, en die aan de gene vaſt zyn de welke de herſſenen omringen, kleine pypjes maaken in welk deze kleine draden beſloten zyn. En eindeling de levende geeſten, die deur deze zelve pypjes van de herſſenen tot in de muskelen of ſpieren deurgevoerd, oorzaak zyn dat deze draadjes daar geheel vry blyven, en zoodanig uytgeſtrekt zyn, dat het minſte ding, het welk dat deel van het lichaam beweegt daar aan het uyterſte van eenige lid gelegt is, door gelykke middel het deel van de herſſenen, daar het afkomt, doet bewegen; even als men aan het een eind van een touw trekkende, ook het andere doet bewegen.

Hoe de Beweging der Muskelen door middel van de zenuwen geſchied.

Dit geſchiet ook in eenige bewegingen die wy zonder hulp van de denking konnen doen, en die wy met alle dieren gemeen hebben: als daar is het ademen, wandelen en diergelyke, welke alleen van de zamen geſteldheid onzer leden en van den gemeenen loop afhangen, die de geeſten door de hitte van 't herte bewogen, natuurlyk in de herſſenen, in de zenuwen en in de ſpieren volgen, even als de beweging van een uurwyzer uyt kragt van zyn veren of gewigt voorkomt; tot welke

Beweginge die na de gemeene Loop der Geeſten geſchied.

welke zoorte van beweging onzen willen niet behoeft te helpen; (alhoewel zy het in veel gelegentheden doet) want het gebouw van 's menschen lichaam is zoodanig gesteld, dat de verandering der geesten door de werking der zenuwen in de spieren geleid word, welke het lichaam dan op zulken wyze komen te bewegen, als het uyt oorzaak van zoodanigen werking is gewoon bewogen te worden.

Hoe wy ons in de slaap konnen bewege, buyten onze redelyke kennis.

En dus geschiet het dat wy in onzen slaap, of anderzints buyten ons weten en nadenken, verscheide bewegingen komen te doen, en met onze handen, vatten, krabben, ons omkeeren, spreeken, ja opstaan en wandelen. Want door dien de levende geesten door de warmte van het hert, uyt de zuyverste deelen van 't bloed geteeld van de hersfenen in de senuwen, en van daar in de muskelen vloeyen, zoo maken zy in die leden zoodanigen beweging als de natuure van zoodanigen muskel is, om bewogen te konnen worden. Welke bewegingen dan ook verscheiden zyn na dat den loop van de geesten, verscheiden zyn. Maar de doeningen die met het toestemmen en goet overleg van den wille na onze voorgaande pogingen worden in het werk gesteld; en als doeningen van de denking in het lichaam bepaald worden; die geschieden aldus: wanneer wy iets willen, het zy wandelen, loopen,

Hoe de redelyke doeninge volgens de Bepaling van de wille geschiede.

heffen, tillen, slaan, &c. Zoo wordender van de pooging zoodanige bequaamheid-hebbende geesten bepaald, en van de hersfenen na de muskelen gezonden, als van nooden zyn tot de voorgenome doening of beweging: en na dat dan de poging groot of kleen is (de werktuygen alle gezond zynde) zoo is de bepaling der geesten, meer of min, en de uytwerking navolgens de sterk bewogen leden, kragtig, geweldig

dig, zwak of gemeen. Welke dingen buyten deze over een ſtemming dikwils een geheel andere uytſlag zoude hebben, want men zouw vaak ontwaar worden, dat als men iemand zagjes met de hand zou meenen te ſtreelen, dat men hem een gezonde kinnebak-ſlag zou toebrengen.

Onzes agtens, wy meenen dat de beweging der muskelen, van de genezers en wys-geern alleen door de gezeide redeneeringen verklaard word, om datze meenen dat indienze een menſch na hun onderſtelling uyt zoodanige lappen en vellen, zenuwen en beenen hadden te gaar geſteld, datze geen andere middel zouden weten om 't zelve te bewegen, dan door de gezeide maniere; maar niet datze zulks uyt een klare en waaragtige ervarenis, voor oogen hebben gezien dat het zoo geſchiet. Den ſchranderen *Steno* die veel naukeurige onderzoekingen ontrent deze ſtoffe heeft gedaan; meend dat men tot op heden de wonderlyke maniere van beweging der muskelen niet en weet. Hy heeft het maakzel en de form daar van op een wiskundige wyze pogen te verklaren: welke maniere uyt hem beknoptelyk aldus word voorgeſteldt: hy bevat eerſtelyk de muskel onder een heel andere gedaante; dan de gemeene leere: want hy zegt dat het vleeſig gedeelte, gemeenlyk den buyk genoemd, een ſcheef-hoekige even-wyd-grond verbeeld, dat is, een figuur welke zes platte vierhoekige zyden heeft, waar van de twee die tegen malkander overſtaan, evenwydig zyn; zoo nogtans dat al de zyden met malkander regte hoeken maken. Uytgezondert de twee uyterſte; want deze zouden met de onderſte en bovenſte zynde; ſchuynze hoeken maken: invoegen dat de buyk des muskels eenigzints een teer-

Welke Verklaring alleen konſtig verdigt.

Daar zyn grote mannen in de Genees-Kunſt welke meenen, dat men de Werking van de Muskelen nog niet regt en weet.

't Maakzel der Muskelen door een Wiskonſtige Figuur beſchreven.

teerling verbeeld, die twee tegen malkander overſtaande zyden heeft, welke tegen de andere zyden ſchuyns liggen; maar egter met malkander evenwydig zyn: deze ſchuynze zyden zyn aan de einde van den buyk des muskels, te weten ter plaatze daar het hoofd en ſteert beginnen, die *Steno* beide voor pezen neemd; en ieder der zelve zoude een driekantige pyler verbeelden, dat is een figuur met drie platte vierhoekige zyden, namelyk; twee die tegen het bovenſte de muskel te gaar loopen, en de derde is beneden tuſſen de twee ſtraks-genaamde: deze driehoekige zyden ſteunen op twee evenwydige driekante grond-vlakten: en dit is zoo veel het fatzoen aangaat.

Maakzel der Spieren of Muskelen.

Vorders ſteld den zelven *Steno*, dat het vlees, of de buyk der ſpier niet anders is, als een vergadering van grove dikke draden, *Beweeg-Draden* genaamd; welke evenwydig op malkander liggen, en door middel van zeer fynen dwers-draadjes, welke aan de buytenſte rok der ſpier vaſt zyn, te gaar gehouden en gebonden worden. Ieder van deze groove beweeg-draden, beſtaat uyt ontelbare fynder draadjes, die overlangs op malkander liggende, de grove draden uytmaken. De groove draden zouden dezelve figuur ieder op haar zelven hebben, gelyk de geheele buyk der ſpier heeft, aan beide einden van ieder groove draad, zoude een dunder en fynder draadje vaſt zyn, dewelke digt op malkander gepakt, te gaar aan ieder eind een pees zouden maken. Invoegen dat de grove draden die den buyk maken, en de fynder draden, daar uyt de pezen gemaakt zyn, van malkander verſchillen in beſtendigheid, dikte en in kleur.

Belan-

Hoe de Muskele bewoogen worden volgens Steno.

Belangende de beweging der ſpieren, is den zelven *Steno* van gevoelen, datſe beweegd worden, wanneer haar buyk, dat is haar vleezig deel korter word en opſweld, waar door het Lid, daar die ſpier aan vaſt is, nootzaakelyk word uyt zyn plaats getrokken, namelyk als het Lid bewegelyk is. De meeſte ontleders en wysbegeerige onderſtellen, dat de ſpier in het bewegen opſweld, door dien tuſſchen deſſelfs vleezige draden een vloedige ſtoffe indringt, dieſe uytſet, even gelyk een blaas door d'ingeblaſe wind, opgeſpannen word. Deeze vloedige ſtoffen ſtellen de meeſte te weſen de Dierige Geeſt dewelke uit de herſſenen langs de zenuwen, tot de ſpier gebragt word: Andere willen dat die opſwelling geſchied door het bloed, het welk door de ſlag-aders in de ſpier vloeyd. Eyndelyk willen eenige dat het bloed en de dierige geeſten te gaar deze opzwelling ſouden veroorzaken: want ſy onderſtellen, dat het bloed zout, en de dierige geeſt of het zenuwzap eenigzints zuur is, welke twee verſcheyde ſtoffen in de ſpier te gaar komende, een opzieding zouden veroorzaken; even als men nu ziet gebeuren, wanneer de zuure Olie van Vitriool by 't wynſteen-zout gegoten word. Doch *Steno* verwerpt al deze gevoelens, en betoogt wiskundig, dat de ſpier kan opzwellen, zonder dat 'er meer vloedige ſtof in de zelve invloeyd, als daar in was voor die opzwelling: En derhalven zoo beſluyt hy, dat nog niet bekend is, de manier en oorzaak op en door welke de ſpieren beweegd worden. Zyn waarnemingen daar verder omtrent konnen kortelyk geſeyt worden deze te zyn: namelyk, dat wanneer de ſpier beweegt word, dat is inkrimpt, dat men dan yder vleezige draad ziet korter worden: ten anderen

zegt hy dat de pezige drade niet korter worde. Ten derden de vleezige draad korter wordende, word ook harder; en haar buytenſte vlakte, voor de inkrimping effen en glat zynde, word in het beweegen of inkrimpen oneffen en ruuw. Ten vierden worden na de inkrimpingen de vleezige draaden wederom tot haar voorgaande lengte gebragt. Ten vyfden dezelve veranderinge die de vleezige draden in het beweegen der ſpier overkoomen, verneemt men ook in yder gedeelte van de vleezige draden in ſtukken geſneeden. Ten ſesden het verkorten en inkrimpen der vleezige draaden gaat in de ſpier op de zelfde wyze toe, het zy de ſlag-aderen, aderen en ſenuwen ongeſchonden zyn; het zy dezelve zyn afgeſneeden. Het welk den voornoemden *Steno* zegt alles klaar gezien te hebben in het ſnyden en nauwkeurig ontleeden van leevende dieren.

Onderſcheyd der beweginge.

Maar alle deze geneeskundige gedagten varen latende; moeten wy uyt al het voorige gezeyde den Schilder leeren aanmerken, datter groot onderſcheyd komt te vallen tuſſen de beweegingen die zonder de wil, en die, die met de wil geſchieden. Want in het geene dat men wild, daar omtrent heeft men gemeenlyk meerder vaardigheyd, yveriger actie en furie, dan in de ſimpele doeningen, die veelſints maar alleen van de gemeene loop der geeſten buyten onze denking worden voortgebragt. Hierom moet een Konſtenaar in het vertoonen en uytdrukken van de actien en beweegingen verzorgen, dat hy zyne Beelden zoodaanige actien en beweegingen doet hebben, als met de wil, zin en voornemen, dien hy wil dat zyn Beelden zullen hebben, over een

komt

komt: Ten eynde hy door zyn konft, de gedagten van hem zelfs en die van zyn Beelden, den Befchouwer mag bekend maken. En dat elk alzo met zyn eygen overlegging en aandagt, die dingen by zig zelven mag voltoojen, die de konft onmoogelyk fchynen de doening der Beelden by te fetten.

En op datwe het gezeyde met een voorbeeld verklaren zoo ftaat 'er aan te merken, dat alhoewel de gemeene gang zoo wel van den wille en drift des menfchen afhangd als het fnel loopen; men egter moet weten, dat wanneerwe aan de gang zyn, wy zeer wel en lang konnen voortgaan zonder aan onze voeten en beenen te gedenken, of meer en geduurig te willen dat onze beenen ons zoude voortbrengen; alhoewel ook daarom de geeften die daar toe dienen moeten, niet en onderlaten in die deelen de muskelen die tot de gang voorderen in te vloejen, en het ontfangen gebod der poging te gehoorfamen: en over zulks moet in deze daad geen byzonderen yver nog arbeyd in een beeld vertoond worden, maar dezelve moet men duydelyker zien in een fnel loopend Beeld, daar zelfs de kommer en drift, in de tronie, en poging der ermen en handen moet befpeurd worden. Alle welke paffien, in een vlugteling, in een wedlooper of ftrydrenner zeer ligt en natuurlyk vallen konnen.

En gelyk het gemeen gevoelen wil dat de denking omtrent de actien en verftandelyke doeningen onder alle fchepfelen maar alleen aan den menfch gegeeven is, en de Beeften daar geheel of meeft van ontbloot fchynen; moet een verftandig Schilder hem ook naauwkeurig wagten, dat hy nooyt eenige daad, of actie of paffie zoodaanig in de Beeften

In de Beeften moet men noit eenige menfchelyke aandagt vertoonen.

Dat de Beeſten veel Avokaten hebben, die haar verſtand verdedigen.

ſten vertoond, die met de aandagtige denking of bezigheid des menſchen over een komt; zulks dat hy beeſten maakt die ſchynen te redeneeren, of malkander met een praatje op te houden. Gelyk men wel zeer belachelyk in ernſtige ſchilderien, en daar het niet en behoord om datter ook beelden ontrent geordineerd zyn, ofte dat de beeſten daar alleen als beeſten, dat is in haar eigen natuur ten dans komen, ingevoerd ziet: dewyl zulks alleen maar paſt in Knodderien, Spot-ſchilderyen, en ape-ſpellen. Het zou buyten den haak zyn van die ſtoffe veel op te halen; en wy zouden over onze menſch-kunde wel een heelen drom van Beeſte-Advokaten, dat zyn menſchen die voor de denking en redeneering der beeſten geern pleiten, op het lyf krygen; en onder die zoude ons ligtelyk wel, een Bybel-geleerden, een aantal niet te pas komende paſſagien na het hoofd werpen: en een oud Besje zou uit honderd Hiſtorikens van haar hondje en haar katje (daarze meer verſtand als in haar zelven meend in te vinden) het tegendeel pogen vaſt te maken. Wy houden het voor zeker, dat zouden de beeſten na hun aart zyn, zy ook eenige doeninge en actien moeten hebben, om het oogmerk van van den Schepper te beryken; dat is voor een tyd te beſtaan en in wezen te blyven, en door de voorteeling hun geſlagten te behouden. Doch om dat zy eenige dingen doen die hun uyt de gezeide oorzaken nootzakelyk zyn, en nootwendig met eenige onzer doeningen groote gemeenſchap hebben, daarom en is niet van nooden datze in die zelve doeninge of bewegingen dezelve denkings-kragt, en verſtandelyke mede wetenſchap van die doening in zulken trap hebben, die de menſchen in zoo een geval

ge-

gewoon zyn in haar te bevinden: en egter meenen wy niet mis te taſten, wanneerwe geloven, dat het hier van daan komt dat de meeſte menſchen zoo groote gedagten van de denking der beeſten hebben. Want ziende dagelyks de beeſten eenige actien en bewegingen doen, dieze uyt den uytſlag en door het uytgewerkte verſtaan; en dat het by toeval dingen zyn die diergelyke ook van hen gedaan worden, zoo beelden zy haar in dat de beeſten op die zelve tyd zoodanige gedagten in haar bevinden, als zy gewoon zyn te hebben in zoo een daad, of zouden hebben, zooze in zulk eene doening waren. Onder welkwe voornamelyk konnen tellen, het vliede van 't quaad, het kennen van hare kotten, ſtallen en logimenten, en meeſters, en vrouwen, het gezigt, de reuk, de droomen, de paſſien en wat dies meer in de beeſten als levende Schepzels word gezien. Die nu uyt eenige ſpreekwyzen der H. Schrift, de beeſten een redenkundige kennis willen aanplakken. (Gelyker elders gezegt word, een oſſe kend zyne Heere, en een ezel de kribbe van zyne Meeſter) ſtellen haar zeer belachelyk aan; want gelykker by de H. Schyvers ook gezeid word; de wind waayd waar hy wil. En op een ander de Zonne weet haren ondergang, zoo zou men volgens het zelve gevoelen de wind een wil en de Son een waaragtige kennis en denkinge moeten toeſchryven, dat te eenemaal zot is.

Waar het van daan komt, dat men meend dat de Beeſten ook redeneren.

Tot de ſchilderkonſt moet men weten dat de muskelen of ſpieren; van de grootſte tot de kleinſte niet alle op het nauwkeurigſt en moeten onderzogt worden, om die altyd in de naakten te vertoonen, want men valt 'er te ligt door in beriſping, en ſchynen zoodanige beelden (om dat het leven veel kleine en twyffelagtige muskelen heeft) ook meer

De Muskelen moeten in de Schilderkonſt niet altyt en alleen op het

naauste vertoond worden.

Anatomische of gevilde dan levende menschen of schoone naakten te zyn: ook vertoonen haar de muskelen in de eene mensch duydelyker dan in den anderen, ja in zommige zyn eenige kleine muskelen, heel verborgen, die wederom in andere sterk gezien worden. Dit moet den schilder in tafereelen van veel beelden wel in agt nemen, om de rykheid zyner gedagten en inventie te vertoonen. Ook en moeten de Mensch-beelden geen uytgedroogden stokvissen gelyken, noch door de gezwollentheid der muskelen zoo knobbelig zyn als een zak met knollen. Om dat Goltius hem hier in aan zynen grooten Herkules wat vergrepen had; is zyn print, zederd den tyd datze uytquam tot op heden, *den Appel-Zak van Goltzius* genoemd.

Den Appel Zak van Goltius.

Daar staat ook noch aan te merken, dat men in eenige actie alle uyterlyke muskelen nooit gelyklyk komt te zien. Daar 't eenigzints mogelyk zou schynen, zou wezen wanneer een beeld rust en zonder beweging of actie is: doch dan zyn vele muskels zoo twyffelagtig voor 't oog, datze niet als van den grootsten Mensch-kundiger konnen onderscheiden worden. En dit is ook noodzakelyk. Want hoe zoude anders het beeld zig zonder werking konnen vertoonen: men moet dan voor een algemeenen regel stellen, dat de zyde lid of leden, welke tot de werking van eenige actie of daad, meest doen; na het geweld of hoegrootheid der daad, meest moeten gemuskeld, en duydelyker moeten vertoond worden, want daar door kan men ontwaar worden, op wat deelen, het geweld aankomt, en door welke leden de doening verrigt word; en welke partyën werken, en welk minder of niet met allen doen En gelyk de doeningen gemeenlyk geschikt zyn

Hoe en waar de Muskelen moeten vertoond worden om de Beelden Werkelyk te maken.

na

na de wil, dat is groot of klein, geweldig of flegts flauwelyk, zoo moeten de muskelen in haar uytdrukking evenredich den zelven rang houden. En dus ziet men zoo wanneer iemand zyn vuyſt vaſt toeknypt, of iets met geweld houd, dat als dan de muskelen van den voor-erm dikker worden; om dieswil datze in het aanhaalen en toetrekken van de hand eenigzints ſchynen te rug te gaan, en by gevolg opzwellen; die in het openen van de hand wederom voorwaarts ſchieten en den erm rank als te vooren maken.

En deze verandering der muskelen moet voornamelyk waargenomen worden ontrent de borſt en den buyk, dyen, billen, rugge; en rugge-graat, ſchouderen en hals; om datter weinig actien gedaan worden of voorvallen konnen, zonder beweging in de muskelen van die partien te brengen; en dit kan men ligt verſtaan waar te zyn wanneer men aanmerkt dat de hoofden der meeſte muskelen daar ter plaats haar begin hebben, en met hun ſteerten of pezen in de andere minder en verder afgelegen deelen die geroerd moeten worden, zyn ingeplant en vaſt gehegt.

In wat partyen de meeſte verandering der Muskelen gezien word.

Daar zyn ook muskelen die haar zelven zonder hulp of verandering in eenige andere te maken, konnen bewegen, gelyk als de lippen, het voorhoofd, den aars en diergelyke, welke te gelyk met de huyd bewogen worden. En om dat deze muskelen geen leden moeten bewegen daar beenen in zyn, daarom zynze als zonder pezen gemaakt; en by gevolg heel anders dan de andere muskelen geſteld. En op datwe eenige naukeurige aanwyzinge tot de praktyk der ſchilderkonſt zouden doen; zoo zullen wy na het verklaren der muskelen, eenige gevallen van

Wat Muskelen haar zelven en geen beenen bewegen.

aƐtien en werkingen by brengen, waar in wy zullen aanwyzen, welke muskelen met naam en plaats, in zulk of zulk een daad byzonderlyk werken of stilstaan.

De Muskelen moeten tot de Hoedanigheid der Perzoonen wel in agt genomen zyn.

Men moet in het muskeleeren der beelden altyd wel in agt nemen de hoedanigheyd van perzoonen namelyk in geslagt, ouderdom en gestalte; op dat men ieder zoort van beelden, haar eigenschap na den gemeenen loop der natuure, welstandig en schoon mogte toepassen. Dus moet men weten dat de jonge menschen in het gemeen niet sterk noch verheve gemuskeld zyn. Want gelyk de muskelen de sterkte van een volmaakt kloek en beklonken vleezig mensch te kennen geven, en dat de jongelingen tot die volwassenheid noch vastigheid der spieren niet en zyn aangewassen; zoo kan men ligt verstaan dat die niet alleen zoo sterk niet moeten gemuskeld zyn, maar dat het zoodanige beelden schoon zal maken, wanneerze edelder en gaaver van trek en en zeediger van vlees zyn.

Jonge en Schoone Mensche niet sterk te Muskelen.

In vette Mensche ziet men de Muskelen twyffelagtig.

In vette menschen ziet men zelden sterk-verheve muskelen, daarze haar gemeenlyk flaauw en twyffelachtig opdoen. De reden schynd ons te zyn, dat deze onder de huyd en tussen de voegen en sneepingen der muskelen veel zagt en donzig vet hebben, waar door de huyd noodzakelyk glad om 't Vlees der muskelen gespannen zit. En van dusdanigen vet zyn sterk-gemuskelde menschen niet zeer voorzien: en gelyk het vet de muskelen te veel bezet, en in haar beweging belemmerd, daarom zyn de tamelyk magere menschen, die veelzints wel gemuskeld zyn, wanneerze gezont leven, ook veel gauwer en veerdiger in haar aƐtien dan die vette pafzakken.

Zoo

Sterke Muskelen neme de Felheid en Schoonheid eenigzints Weg.

Zoo moet men dan aan de beelden die een uytgeleeze schoonheid, en van een snoggere en edelen omtrek zullen schynen, en slegts een middelmatige lengte hebben, nooyt heel sterk gevleesde muskelen geven; want die niet veel noch sterk vlees om de beenen hebben, konnen zulks niet vertoonen. Want de natuur niet gewoon zynde een ey op een burri te dragen; geeft geen sterk vermoogende werktuygen aan een mensch die tanger en van een zagtvoerigen arbeid is. De sterke muskelen passen dan alleen als noodige gereedschappen aan robuste lichamen, aan slaven, arbeiders en worstelaars; ook aan wakkere krygshelden. De jonge lichamen zyn bevallig, glat en zappig van vlees en huyd; maar de oude daar en tegen wat oneffen, ruw en hobbelig: en de stok-oude gemeenlyk rimpelig.

Vrouwe naakte moeten weinig of geen Muskelen hebben.

In de vrouwe-beelden moeten de muskelen volgens het leven weinig uytwendige vertooning hebben; ten zy in eenige byzondere actie van geweld en verkrampingen der leden, daarze dan egter zagter en twyffelagtiger dan de mannen zyn. Die de muskelen in de vrouwbeelden te kennelyk of nadruklyk vertoonen, doen gemeenelyk de schoonheid der zachtvleezige poezelheid en bevallige ronding, veel te kort.

Muskelen hoe in de kinderen te behandelen.

Aan de kinder-beelden moet men de muskelen, verstandig behandelen; en men moeter geenen dan eenige van de grootste, twyffelachtig alleen in zommige gevallen laten zien: en altyd nog minder in de meyskens dan in de knegtjes. Want hoe de muskelen minder in de kinderen worden in agt genomen, hoe zy jonger en hun eigen gesteldheid best vertoonen zullen: daar en tegen zullenze veel te grooten ouderdom hebben, of te bejaarder schynen wanneer-

neerze meer gemuskeld zullen zyn als hun jaaren natuurlyk schynen toe te laten. De poezelagtigheid, de putten en kroken in dyen en billen en ermen, zynder nutter aan waargenomen dan de muskelen.

Hoe een Schilder zig in de Kennis der Muskelen zal oeffenen.

En op dat een schilder-geest in dat voorname deel der menschkunde zich op een bequame en voordeelige wyzen zou konnen oeffenen, zal het hem voordeelig zyn, hem een wyle tyd bezig te houden in het nateikenen van Anatomie-Beelden, het zy na pleister nageboetzeerde dingen of na printverbeeldingen by deze en geene alreede uytgeven. In welk doen hy de zelve met groote opmerking moet beschouwen; en zyn gedagten indrukken. Ja 't zal hem geen ondienst zyn dat hy dezelve met letteren teikend; om die niet alleen in naam en plaats maar ook in haar bediening, daar hy byzonder op moet toeleggen, te verstaan: op dat wanneer hy tot het leven komt, die muskelen in haar aart en werking verstaan mag. 't Welk hem een byzonderen Leidsman zal zyn, om zelfs de onzekere en twyffelachtige van het leven, zeker te konnen bepalen; en over zulks by hem zelven verzekerd zyn van het gene dat hy maakt. Want die zonder deze voorbereiding tot het leeven, en tot het teikenen van Akademie-Beelden gaat; die is zekerlyk al ziende blind, en is genoodzaakt by de gis, en by den tyd te werken. Wy hebben dan verzorgd dat onze vertoogschetzen der Anatomie-Mannen zoodanig afgerigt zyn, datze aangaande de gelegentheid der muskelen, den oeffenaar niet ligt en zullen verlegen laten; wy voegender by dat haast als men eenig ligt en grondige kennis van dezelve begind te krygen, dat men zonder de gezeide oeffening eenig-

zints

zints de zak te geeven, aanſtonts zal tot het leeven gaan, en zien dat geene dat men in de Anatomie-Beelden geleerd heeft aan de zelve over te brengen. En dan zult gy ligt ontwaar worden hoe noodig niet alleen de Voorkennis der Anatomie is, maar ook weten en gevoelen waarom gy uwen tijd om die te leeren verſtaan daar in verſleten hebt.

Laat ons dan nu den Dienſt en Plaats van alle de uytwendige Muskelen des Menſchen Lichaams volgens aanwijzing zommiger Talletteren, op de Vertoogſchets elk op zijn Plaats aangewezen, gaan verklaren: ontrent welke wy deze orden zullen houden; dat wy by elke Muskel zullen byvoegen, of men de genaamde en verklaarde Muskel in de eerſte, tweede of derde Beeldnis of aan alle drie te gelijk, zal konnen nazien. Ook zullen wy over zommige Muskelen, (daar haar begin en einde met welk zy aan de beenen vaſt zyn, en waar zy haar ontrent inplanten, noodig moet gezeyd worden (aanwijſen het getal of Nomber daar dat been in de vertoogſchets van de Gebeenten mede geteykend is. Waarom wy den Boekbinder ook hebben geordineerd de Geraamten na de Slinker en die van de Muskelen na de Regterhand buyten 't Boek te laten uyt gaan; omſe dus met meerder Nutt tot en met malkander te konnen gebruyken.

VER-

VERKLARING

Van de benaming, Dienst *en* Plaats *der Zienelyke*

MUSKELEN

Volgens de aanwyzing der vertoogschet A. B. C.

En eerst van de Muskelen des Hoofds *en des* Hals.

Ziet de Vertoog-schets agter buyten 't Boek na de Regterhand uytslaande.

1. TEmporalis of Slaap-spier: zoo genaamd om dat zy beyde de Slapen van het hoofd, ofte der slapen holligheden beslaat. Zy is dienstig tot het gebitt, alzooze de Mond toetrekt, daarom dat zy in het onderste kaak-been hegt. Deeze slaap-spier kan men in het eeten van verscheyde viervoetige dieren bequamelyk haar werk zien doen: en ook met de hand aan zig zelfs gevoelen wanneer men de mond hard toeklemd om te byten. Zy zyn boven aan yder zyde van het hoofd een, en trekt het onderste kaak-been opwaards; zyn wat breed en vleezig, booven half rond; en gaan onder het Juk-been (6) door, en planten zig in de Uytscheut *Coronaide.* Zy heeft ook nog een mede-hulper die by de ontleders, *in Ore Latitans* genoemd word, doch deze en word niet gezien. Beziet deze Slaap-spier in de Beelden B. en C.

2. Een Muskel die het opperste Oog-scheel sluyt. ziet de Beeldnis B.

3. De Muskel die van 't Juk-Been (6) Spruyt en eyndigt in den Trompetter of Bak-spier zynde aan de bovenste Lip. Siet het Beeld A. B.

4. *Buccinator*, den Trompetter of Bak-spier. Zyn

Zyn gedaante is rond, en begint aan 't opperfte kaak-been, en word in de onderfte plaats des tandvlees ingeplant: zy beweegd de bakken met de lippen, en is de tanden dienftig om de fpyze ginds en weer na de tanden te dwingen, om die te malen; zy dienen ook om in het blafen de lippen uyt te zetten, als men aan de Trompetters kan bemerken, Siet de Beeldnis. A en B.

5. Is de Muskel van de Onder-Lip. Siet de Beeldnis. B.

6. Defe Muskel begind ook van het Jukbeen, en eyndigt in den Tip van den Neus. Siet de Beeldnis A.

7. Is de Muskel die de Neusgaten opend. Siet de Beeldnis B.

8. *Manforus*, *Maffetur*, of Kauwer genaamd; om dat het Ampt van deze Muskel is de fpys te kauwen; zy roerd het kaak-been op verfcheyde manieren: te weten voorwaards, achterwaards, herwaards en derwaards; waarom de natuure hare hoofden kruyswys als een X gemaakt heeft, op datze zoodanigen beweging bequamer fouden konnen uytvoeren. Siet de Beeldnis B. C.

9. De Muskul die het been *Hyoides* eenigzints optrekt: Deze zynder twee, fpruyten van 't voorfte der Kinne en Enten haar tot in den Voet van 't been *Hyoides*. Siet de Beeldnis B. en C.

10. De Muskelen die het been *Hyoides* neertrekken: deze zyn ook twee als aan de eerfte figuur B. gezien word: zy fpruyten van het opperfte deel *Sterni* (13) of borftbeen en enten haar in de Voet van *Hyoides*. Siet de Beeldnis. A. en B.

11. *Maftoideus.* Deeze Muskel doet het hoofd voor over buygen. Zyn twee ter wederzyds een,

ziet

ziet figuur A. Zy ſtaan digt agter de Ooren. Spruiten van de Sleutel-beenen (14) Hier by zyn noch de tegenwerkers die het hoofd regten, aan wederzyds twee, doch ſtaan op malkander als ofze een waren, en worden by de ontleders *Speni* en *Complexi* genoemd: gy zietze eenigzints in de figuur C. naaſt *Maſtoideus* vertoond. ziet de Beeldnis A. B. C. op deze volgende talletteren.

12. *Splenius*; deze zyn twee ter wederzyde van 't hoofd, onder den anderen gelegen als ofze een waren; haar werking is door deze vier muskelen het hoofd te regten, en worden ook *Complexi* genoemd, zy beginnen van de uytſcheut der vyf opperſte wervelen van de Nek (9) en Enten haar in het Achterhooft. (2) Hier by zyn noch andere Muskelen die het hoofd tot een halven Cirkel toe omdrayen maar deze zyn voor het ooge verborgen. Ziet van de gezeyde de Beeldnis C.

13. *Trapezii*, deeze zyn ter wederzyden een, is met verſcheyde vezelen gemaakt, en trekken deſwegen de ſchouderbladen om hoog, om laag en agterwaarts: ſpruyt byna van 't geheel achterhoofd (2) van alle de wervels der Nek, en mede de achterwervels van den geheelen romp (9). (10.) en Enten haar in den Doorn van 't ſchouderblad (17) tot zeer na in het midden van haar voet 18. Zy word ook de Tafel of Monninks-Kap-wyze-ſpier genoemd. Daar zyn ook twee *Levatores* of opheffers, die het ſchouderblad met de ſchouder optrekken, en worden de Muskelen van Geduldigheyd geheeten, om dat die gene welk haar zaaken niet na wenſch gaan, veeltyds de ſchouderen ophaalen, en zeggen, *Patientie!* deze legge voor 't ooge wat verborge, en daarom wordenze door de huyd niet waarlyk gezien.

Ziet

Ziet de gezeyde *Trapezii*, aan het Beeld met C. geteekend.

Dienst en Plaats van de Zienelyke Muskelen des Erms *en die tot haar beweging dienen.*

14. DEltoides, of driehoekige schouder-spier, is den Muskel welke den Erm op verscheyden wyzen optrekt. Zy begind in het midden van de Sleutelbeenen (14) en den Doorn van het Schouderblad (17) en eyndigt zig met een sterke Pees in het midden van het Ermbeen (22) haar Medemaat is *Supra-Spinatus* of Oppergraat-spier. Spruyt van de Holligheyd die boven de Rug of Doorn van het Schouderblad staat en Ent zig in het gezeyde Ermbeen (22) maar deze ziet men uytwendig niet. Siet de Muskel *Deltoides* aan de Beeldis B. C.

15. *Infra-Spinatus* of Ondergraat-spier. Deze Muskel trekt beneffens *Rotundus Major* (26) en *Latissimus* (17) den Erm achterwaards op verscheyde manieren. Zy spruyt digt onder den Doorn van het schouderblad (17) is breed uytgespreid en vleesagtig; want zy vervult de geheele holligheyd die der onder de voornoemden Doorn is, en Ent zig in den hals en hoofd van het Erm-Been (22) (23) met een dikke en breede koorde. Ziet de Beeldnis B. C.

16. *Rotundus Major.* Deeze Muskel trekt neffens de voornoemden *Infra-Spinatus* (15) en de volgende *Latissimus* (17) den Erm achterwaards neder, op verscheiden manieren: zy spruyt van het onderste ribbeken van het schouderblad (19) en Ent zig in den

den hals van het erm-been ontrent (23) deze werkt in tegendeel van de driehoekige ſchouder-ſpier (14) ziet de *Rotundus Major* in de beeldnis B. en C.

17. *Latiſſimus* of den Grooten Doorzaal. Deze muskel is wel den breedſten van alle, zy heeft verſcheiden draden, daar mede zy den erm op verſcheiden manieren agterwaarts trekt, doch altyd nourſch; zy heeft drie ongelyke hoeken; twee lange en een korte: ſpruyt met een breed zenuagtig beginzel uyt de doorn van het heiligbeen en de lendenen, (12) ook van het opperſte deel *Ilii* of darmbeen (34) &c. Van daar klimd zy weder opwaards gants vleesagtig, en kleefd een weinig aan de onderſte hoeken van het ſchouderblad, ontrent (19) en ent zig met een gevlogte koorde onder aan 't hoofd van het ermbeen (23) ziet deze *Latiſſimus* in de beeldnis. B. en C.

18. *Sacro-Lumbus* of heilige lende-ſpier. Leid eensdeels onder de voornoemde *Latiſſimus* (17) zy ſpruyt met een zenuagtig vel van 't heiligbeen (12) de werwels der lendenen aanklevende en ſchiet zoo veel koorden uyt datze haar kan binden aan alle de ribben. Haar werking is, datze de ribben by den anderen kan halen, de romp enger maken en de wind uytdryven. Ziet de beeldnis C.

19. *Pectoralis* of borſtſpier, deze is een groote en vleezige muskel; zy trekt den erm na vooren op verſcheide wyzen: heeft een vyfhoekig wezen, en daarom by de oude *Pentagonus* geheeten. Spruyt van over de helft van de ſleutel-beenen (14) en by na het geheele borſt-been (13) van de 5de 6de en 7de ribb, met een breed vleezig beginzel en plant zig met een dubbelde pees, tuſſen de muskel *Deltoides* (14) en de volgende muskel *Biceps* (20) in

het

het erm-been (22) latende daar de holligheid van de oxzelen. Zy heeft drie zoorten van draden; en vyf zoorten van franien, waar door zy den erm, om hoog, om laag en regt toe, doch altyd voorwaards kan trekken. Ziet de beeldnis A.

20. *Biceps* of tweehoofdige elle-boog-ſpier: zoo genaamd om datze twee hoofden of beginzelen heeft; het eene beginnende uyt de holligheid daar het hooft van het erm-been inſluyt. Het ander uyt de uytſcheut van het ſchouderblad. Welke twee beginzelen haar met een ſterke pees verzamen, en enten haar in het voorſte deel van de ſpeek of kleine ellepyp (29): haar werking is met de volgende *Brachieus* of de erm-ſpier (21) den erm te buygen. Ziet de beeldnis A.

21. *Brachieus* of ermſpier. Deze ſpruyt van het bovenſte en grootſte deel des erm-beens (22) met een vleezig beginzel, omhelzende het zelve ermbeen, ent zig eendeels met haar voorgaande mede-maat *Biceps* (20) in *Radius* (29) en dan voort in het elle-been (26), haar werking is den erm met *Biceps* (20) te buygen. Ziet de beeldnis A. B.

22. *Longior Supinator*, by eenige den achteromwender genoemd, om dat zy de hand doet over de Rugge wenden, te weten met de kneukelen benedenwaard. Zy ſpruyt van het buytenſte en onderſte deel of uytſcheut des ermbeens (24) en ent zig nourſch om laag daalende, in het onderſte deel van het kleine elle-been (29) zy heeft noch een mede-maat *Nervoſus* genaamd; en deze doet ook een noeurſche beroerlykheid, maar deze wort uytwendig niet gezien. Ziet de gezeide *Longior Supinator*, in de beeldniſſen A. B. C.

23. *Longus* de eerſte lange, of langen uytſtrek-

ker. Deze muskel regt nevens haar mede-makker *Brevis* (24) den elleboog. Zy spruyt digt onder den hals van het schouderblad (20) en is aan *Brevis* zoo vast verbonden datze geenzints daar mag afgeschieden worden; want zy enten zamen met een gemeente pees in de bult van de elle-boog (27.) Ziet de beeldnis B. C.

24. *Brevis* den korten of tweeden uytstrekker. Deze regt neffens *Longus* als gezeid is, den elleboog, aan welk zy zeer vast is, en loopt met een gelyke pees in de bult van den elleboog om die te rechten. Ziet de beeldnis B. en C.

25. *Flexores* of buygers van de werff der hand. deze zynder twee: spruyten beide binnens-erms, de eerste begind van de binnenste uytscheut des ermbeens (25) klevende aan het ellebeen (26) ent zig in 't 4de. Beenstuk van de hand-werff (30) haar mede-maat beginnende op de zelve plaats, komt boven de ander noursch nederdalen, en ent zig in het eerste been-stuk van de middel-werf der hand (31) zynde geplant onder den wys-vinger. Ziet de afbeelding A. B.

26. De *Bulte Cubiti* of Elleboog: deze heeft vier muskelen, twee die haar buygen: twee die haar regten. De buygers zyn de genoemde *Biceps* (20) en *Brachieus* (21) Ziet de afbeelding B. C.

27. Is den regter van de drie voorste vingeren. Ziet de beelden B. C.

28. Is den regter van de kleine vinger: klievende zig onder in twee pezen. Ziet de beeldnis C.

29 Is den regter van de twee eerste geleden des duyms. Ziet de beeld en B C.

30 Is den regter van 't uyterste gelit des duyms. Ziet de beeldnis C.

31. Den

31. Den aanhaalder van den Duym na de Vingeren. Siet de beeldnis C.

32. *Extensores* of regters van de Hand-Werf. Siet de Been-koppeling *(30)* dese zyn twee aan de buytenste zyde van den Erm geplant: haar werkking is in het tegendeel van de bovengenoemde *Flexores* of buygers *(25)*; de Werff des hands uyt te strekke. De bovenste spruyt boven de buytenste uytscheut des Ermbeens (24) en rust langs heenen op de Erm-Speek, (29) Klieft zig in twee Pesen; Entende d' een in d'eerste, d'andere in het tweede Been van de Middel-werf of Palm des Hands *(31)* De onderste of tweede *Extensor*, Spruyt onder van de voorschreve uytscheut, en Ent zig met een Pees noursch nederwaard dalende in het 3de Been der geseyde Middel-Werf: alwaar de kleine Vinger op steund. Siet de beeldnis B. C.

33. *Palmaris*, is een kleyne Muskel: Spruyt van de onderste uytscheut des Erm-beens *(25)* en gaat met een Lange Smalle Koorde en passeerd over het Dwersbindzel der Handwerff *(35)* en spreyd haar breed uyt over de geheele Palm van de hand, en Ent zig in het eerste gelid der vingeren. Doch sy word in alle Lichamen niet zienlyk gevonden. Siet de beeldnis A.

34. *Rotundus Pronator*, doet zyn werking in tegendeel van den voornoemden *Longior Supinator*, (22) Want zy leyd de hand op haar plat, te weten met de Kneukelen om hoog; zy is de eerste wender van de Hand, spruyt van de binnenste uytscheut des Ermbeens *(25)* en Ent zig met een Pees, midden in 't kleyn Ellebeen (29) haar Mede-wender word niet gezien, die haar ook in de gezeyde Speek Ent. Siet de beeldnis A en B.

35. * Den dwerssen Werff-band des Hands, *Carpus* genaamd. Deze word gebogen, geregt, en noursch ter zyden getogen, door de twee buygers (25) en de twee regters, (32). Andersints wert dezen band de Voorhand genoemd: Siet de beeldenis A. B. en onderscheyd die wel van de volgende 35 op de borst, want dit getal isser by toeval dubbeld.

Dienst *en* Plaats *van de Muskelen des* Hands *en die haar bewegen.*

OM dat de Hand voornamentlyk tot de aanvatting diend, en haar deswegen zeer gezwind moet bewegen, zoo heeftze om dat te doen, nootzaakelyk verscheyde Muskelen van nooden; Die wy om de kleynheyd van onze vertoogschetzen niet wel konnen aanwyzen, daarom zullenwe alleen een korte Beschryvinge van deselve doen.

De beroeringen des hands geschiet door alle vyf de vingers die gebogen, uytgestrekt, tot malkander en van malkander gebracht worden. De Muskelen die de vier vingeren bewegen, als den Wysvinger of voorste; de middelste-vinger, de Rinkvinger of agterste ende de Pink, zyn van eenderley beroerlykheyd en van Muskelen: Doch de vyfde Vinger oft den Duym, heeft zyn eygen en byzondere Muskelen van nooden.

De vingeren alle vier worden gebogen, door drie Muskelen, te weten *Palmaris*, *Sublimis*, en *Profundus*.

Palmaris begind van de binnenste uytscheut *Humeri* (25) spreydt zig breed uyt over de geheelen Palm, en Ent zig in 't eerste Beenstuk der vingeren; en dese dienen zoo om die te beroeren, als om

tot

tot de bevattinge bequaam te maken. *Sublimis*, komt ook uyt de voorſchreven plaats, en ſchiet met vier pezen, welk omtrent de Werff met een dwersband worden gebonden, en gaat een yder van die vier, in het tweede Beenſtuk der vingeren enten; gaande over het eerſte Beenſtuk heen; doch om datſe die met het tweede zoude konnen zamen bewegen, zoo zijnſe mede aan het eerſte vaſt gehegt. De *Profundus* leyd onder de *Sublimis*, ſpruyt van de zelve uytſcheut en verdeyld zig ook in 4 Peeſen, die mede aan het Eerſte en Tweede beenſtuk vaſt kleeven, en haar tot in het derde Beenſtuk Enten om dat te beroeren.

De Regters der vingere konne ook bequamelijk in vier Deelen of Peſen aangemerkt worden. Sy ſpruyten van de buytenſte uytſcheut des Ermbeens [24] of een weynig daar onder: de eerſte Ent zig in de kleyne vinger, en is gekloven in twee Peſen. De tweede wat breeder ook in twee peſen gekloven, de eene daar van is tweevoudig, en Ent zich in de achterſte of Ringvinger en den middelſten: de tweede is eenvoudig, en Ent zig in den middelſten vinger, den Derden is in't begin een weynig verward, ſchiet met twee Peſen, een in den middelſten, en de ander na de voorſte Vinger. Den vierden loopt alleen naar den Wijſvinger, met een en twee Peſen; en om dat het been van de buytenſte zyde der vingeren rondachtig is, zoo moet men aanmerken dat deſe Peſen wat plat agtiger zijn dan die van binnen &c.

Den Duym heeft byſondere Muskelen die hem buygen en regten, en afen aan konnen trekken, een iſſer die hem buygt, beginnende van het bovenſte deel der Speek, en Ent zich in 't uyterſte Lidt des

 Duyms.

duyms. Twee zijnder die hem regten, beginnende in het Ellebeen [26] d'een Ent zich in 't derde Lid, d' andere met verscheyde deelen van een gesplete Pees in onderscheide deelen van den duym. Drie muskelen zijnder die hem aanhalen, en dese maken samen de Muys van de hand, beginnen zamen van 't midden van de Voor-hand-werf [30] en Enten ontrent het tweede Lid van den duym. Dese halen een voor een, den duym naar de vingeren toe: maar alle gelijk buygen zy den Duym met groot gewelt. De Muskelen die den Duym van de vingeren afwenden, zijn gelijk van getal, maar worden niet, of zeer weynig gezien welke eenigzins uyt de aanwijzinge van onse vertoogschetsen kan nagespeurd worden. Siet de Beeldnis A. daar een Hand van binnen, en in het Beeld C. een Hand van buyten vertoond word. Alhoewel de kleyne proportie het niet toe-laat alle de deeldjes en Muskelen zoo duydelijk als die der groote deelen, aan te wijsen. De muskelen die aan de Hand van het Beeld A. met a. b. geteekend zijn: geven te kennen welke de kleyne vinger afleyden, en welk den Duym buygen.

Dienst *en* Plaats *van de Muskelen der* Borst en Buyk.

35. HEt *Sternum* of Kreeft van de Borst, waar van in de verklaringe van de Beenen onder het getal [3] gesproken is. Die watheet van natuur, sterk en moedig van Geest zijn, is de Borst op en onder het *Sternum* gants ruyg en met kort kroezig hayr bewassen. Dit in de Beelden waargenomen daar het wel voegsaam kan zijn, als namelijk aan Slaven, sterke Arbeyders, en afgesloofde

Oude

Oude Mannen, geeft een goeden welstand. Men meent dat den Rug zoo ligt niet met hayr bewast om dat de huyd daar dikker en meer gesloten is.

36. *Serratus Major* den Grooten getanden, is die gene welke met de *Obliquus Externus* (37) den Adem helpen intrekken, de Ribben openen ofte ophalen, en den Romp wyder maaken. De andere Muskelen die hier toe dienen zyn wel veele in getal, maar dese twee zyn alleen zienlyk: anderzints zynder driederhande geslagten van Muskelen die de Ademhaling uytwerken, namelyk die van den Onderbuyk, van de Borst en inwendig het Middelschot. Alswe den Adem inhalen, sweld de Buyk een weynig, de Borst word wat wyder uytgeset, en de Long van binnen word grooter. Doch wanneer wy Uyt-Ademen, geschiet alles in tegendeel. En of schoon een Hond die de Buyk-spieren open gesneeden zyn, noch in en uyt-Ademen kan, en egter hebben wy gezien dat zulks veel beswaarder als te vooren geschied. Die de nootsakelykheid en de maniere van Uyt en In-ademing nader wil verklaard en betoogt zien; kan uyt het maaksel ende Werkdaad van een Blaas-balg, volkomen onderrigt worden, De geseyde *Serratus Major* spruyt uyt de voet van 't Schouderblad, (18) en daald alsoo van de Oxel neerwaards en plant zig in de 3de, 4de, 5de, 6de, 7de, en 8ste Ribb. op de wyze van een grove zaag, daarom zy ook de groote getande genoemd word. Siet de Beeldnis A. en B.

37. *Obliquus Externus* is de tweede die den Adem In-trekken, en de Ribben ligten, even als den voorgaanden *Serratus Major:* Zy begind uyt het operste deel van het Schaam-been (36) en Darmbeen (34) en voorts van de dwersse uytscheut der

Wervel-beenen van de Lendenen, van waar ſy haar Nourſch opwaarts uytſpreydende, zich met haar Vleezig gedeelte inplant in alle de baſterd ribben; den *Serratus Major* (36) zaagswys aanklevende, en met haar ander gedeelte welke maar een Senuagtig vel is, plant ſy haar in de witte linie. Welk midden over den buyk gaat; en van het Schaam-been (36) begind en eyndigd digt aan het Sternum ofte Kreeft van de borſt (14) Siet de *Obliquus Externus* in de beeldnis A. B.

31. *Rectus* is de regte buyk-muskel, heeft drie of vier zenuwagtige banden tot zyn verſterking: helpt den romp enger maken, en wind uytdryven. Sy volgt den *Obliquus Externus*, en ſpruyt van het bovenſte des Schaams-beens (36) aanklevende meeſt aan haar mede-maats; daar na zich allengskens afſcheydende, en meer in het vleeſch toenemende, plantze zig in het Kraak-been van de borſt (13) zy heeft haar draden regt, maar zyn doorſneden met drie ofte vier zenuwachtige Riemen, tot verſterking van den muskel om de rondheid des buyks te onderhouden. Siet de beeldnis A.

32. *Triangularis*, is een kleyn driekantig musketjen word aan den *Rectus* gehegt: ſpruyt van het bovenſte Deel van het Schaambeen (36) en Ent zig in de onderſte banden ofte Riemen *Recti*: welke banden in het leven uitwendig niet gezien worden, dan alleen de plaats die gy by wyze van afſcheyding in den buyk-muskel *Rectus* genoeg kont nazien, alhoewel onze Modellen te kleyn van beſtek zyn die te vertoonen. Siet de gezeyde *Triangularis* in de beeldnis A. 39.

Dienſt

Dienſt *en* Plaats *van de* Muskelen *der* Dye, Been *ende* Voet.

DAar zyn tot de beroerlykheyd van het Dy-been eenige Muskelen, die men niet uytwendig en ziet. Als namelyk de *Pſoas*, zynde meeſt inwendig: en helpt het Dye-been (37) optrekken. Sy is een van de twee Muskelen die de Dye buygen en ruſt binnen in *Abdomine*; ſpruyt van de bovenſte Wervels der Lendenen, en plant zich met een ſterke Pees van vooren in den kleynen *Trochanter* (39) haar medebuyger is *Iliacus:* en zo is mede *Ilium* de tweede Muskel door welke de Dye gebogen word, waar van een gedeelte aan de beeldnis A. omtrent *Longus* en *Membranoſus* 40 en 41. gezien word. Sy vervult de gantſe inwendige holligheyd van 't ganſche Darmbeen (34) en plant zig in den kleynen *Trochanter* (39) en wort *Iliacus* genaamd. Siet de plaats in de beeldnis A. maar om de Kleynheyd der vertoogſchets onzigtbaar.

40. *Membranoſus*; deze Muskel bekleed met haar Membrane de gantſche Dye tot aan den Voet, en draayd het been uytwaarts: zy ſpruyt met een vleezig beginſel van de overkorſt *Ilii* en nourſch buytewaards afdrayende plantze zich in de geheele buytenſte zyde van het Scheen-been (44) met een breede en vleezige Pees. Siet de beeldniſſen A. B.

41. *Longus.* Van wegen hare lengte alſoo genaamt. Deze haald het been innewaarts na het ander been: zy ſpruyt van het bovenſte en voorſte deel der heup of darmbeen (33) en daald nourſch om laag en plant zich in de binnenſte uytſcheut des Scheenbeens (44) is de alderlangſte en dunſte. Siet de beeldnis A.

42. *Triceps* of driehoofdige, is een dikke en grote muskel, die ook van ſommige voor verſcheyde Muskelen gehouden word. Sy draayd het been binnewaarts om. Siet de afbeelding. A. B.

43. *Remus.* Deſe regt neffens noch drie volgende Muskelen te weten *Vaſtus Internus*, *Vaſtus Externus* en *Crureus*, het Scheen-been, en omvat de Knieſchyf volgens de af-beelding A.

44. *Vaſtus Externus*; is buytewaards, en helpt met den *Vaſtus Internus* het been regten, en omvat neffens de voornoemde *Rectus*, de Knieſchyf. Siet de beeldniſſen. A. B.

45. *Vaſtus Internus.* Deſe is binnewaards, zyn werking is als de voorgaande. Siet de afbeelding. A. B. *Crureus* hier vooren genoemd, word uytwendig niet gezien.

46. *Rotula* de Knieſchyff. Daar van in de verklaring van de beenen geſproken is. ziet 't getal 43.

47. *Major.* Deſe is de grootſte Muskel welke neffens de volgende *Medius* en *Minimus* te zaamen de billen maken. Sy regten alle het been *Femur* (37) ofte doen dat regt ſtaan. *Major* als de grootſte, ſtaat voor aan het oog, en ſpruyt van het opperſte Darm-been (34) en 't Ys-been (35) en Ent zich Nourſch om laag dalende, een Palm breed onder de *Trochanter Major* (39) half Cirkel-wys. Siet de beeldniſſen B. en C.

48. *Medius*, is den tweeden die de billen maakt, en het Dye-been *Femur* (37) doet regt ſtaan, zy word *Medius* genaamd, om zyn plaats, en middelbare groote, ten opzigt van de andere. Sy ſpruyt van de voorſte zyde des Darmbeens (34) en Ent zig aan de boven vlakte van den *Trochanter Major* (39) Siet de beeldniſſen B. en C.

49. *Mini-*

49. *Minimus.* Is de derde die de billen maakt en de dye regt doet ſtaan. Zy is geplant onder *Medius*, daarom zy het meeſtendeel onzigtbaar is. Ziet de afbeelding B.

50. *Trochanter Major*, of de groote uytſcheut van het dye-been (39) word ook den Omwender genoemd. &c. *Trochanter Minor* word niet gezien De *Major* in de beeldnis B. C.

51. *Externus*, is een van de viere die *Poſtici* of achterſte genoemd worden, gelyk die volgen zullen: zy trekken alle het ſcheenbeen (44) opwaarts, en doen het been buygen of neygen. Staat buytenwaards de dye. Ziet de beeldnis B. C.

51. *Seminervoſus*, ſtaat met *Gracilis* binnen de dye: haar werk is als de voorgaande het ſcheenbeen (44) opwaards te trekken. En word by ons half-zenuagtige genoemd. Ziet de beeldnis B.

53. *Gracilis.* Deze ſtaat met *Seminervoſus* binnen de dye, en trekt het gezeide ſcheen-been opwaards, in het aanhaalen binnewaards; anderzints werdze ook den dunnen genoemd. Ziet de beeldniſſen B. en C.

54. *Semimembranoſus*, of halfvliezige. Trekt als de drie voorgaande het ſcheen-been opwaards, deeze heeft twee hoofden, het eene ſpruyt uyt het ſchaambeen (36) en het ander van de buytenſte zyde *Femur* (42) en beide deze hoofden verzamen in een pees, en enten haar in het agterſte deel van het ſcheen-been. Ziet de beeldnis C.

55. *Tibiaus Anticus*, of de voor-ſcheen-ſpier, deze buygd beneffens den volgenden *Peroneus* (57) de voet, en trekze opwaards na de knie. Zy ſpruyt van het bovenſte van het ſcheen-been (44) en plant zig

met

met een gesplete koorde in het been, welke geplant ſtaat voor den grooten teen. Ziet de beeldnis A.

56. *Tibia* of ſcheen-ſpier ziet mede na de verklaringe van de beenen op No. 44. en hier over de muskelen in de beeldnis A.

57. *Peroneus* of tweehoofdige kuyt-been-ſpier. Deze buygd beneffens *Tibeus Anticus* den voet en trekze opwaards na de knie. Zy is tweehoofdig ſpruytende met het eene van den bovenſten overwas van het been *Perones*, of de ſpeek, of kuyt-been (45) dat ook wel de bray genoemd word; en het ander van het midden der ſpeek 45. en hegt zig met twee koorden, waar van haar de grootſte onder de voet verbergd, en de ander ent zig in het eerſte gelid van de kleinen teen: waarom zommige ontleders deze muskel voor twee houden. Ziet de beeldnis. A. B.

58 Is den regter van de vier voorſte teenen; van deze muskel zynder twee; maar de een ruſt onder de ander. De bovenſte die gezien word, ſpruyt van de bovenſte zyde van het ſcheen-been (44) en ſplyt haar in 4 peezen. De onderſte van gelyken de Teenen Nourſch nederwaards buygende, ſplyt ook in 4 pezen maar gaat niet in den kleinen teen. De muskelen die de teenen af en aanleiden, zyn meeſtendeel onzigbaar. Ziet den voornoemden in de beeldnis. A.

59. Is den muskel door welke het uyterſte lit van de vier teenen gebogen word. Ziet de beeldnis. B.

60. De muskel die den grooten teen van de andere teenen afleid; Ziet de beeldnis B

61. Die den kleinen teen uytwaards leid. Ziet de beeldnis B.

62. *Ge-*

62. *Gemelli*, deze zynder twee, daarom zy ook tweelingen of de Gebroeders genoemd worden. de een ſpruyt van de binnenſte uytſcheut van het dyebeen, (40) de andere ſpruyt van de buytenſte uytſcheut deſſelfs (39.) Zy regten neffens *Soleus* die volgd, den voet, en lichten de hiel, of trekkenze innewaards: en deze twee *Gemelli* maken zamen de kuyt van het been; als aan de beeldnis. B. C. te zien is.

63. *Soleus* of platvis-ſpier, deze ſtaat onder de voornoemde *Gemelli* en maken met die zamen een ſterke pees, en planten haar in de hielen, om die op te konnen trekken, gelyk van de *Gemelli* gezeit is. Zy ſpruyt van de zamenhegting van het ſcheenbeen (44) en de ſpeek of Kuyt-been (45.) Ziet de beeldnis B. en C.

64. Het dwersbindzel ofte band der voet., Ziet de beeldnis A. B.

En dit zyn zoo de voornaamſte ſigtbare muskelen die wy hebben noodig geagt den ſchilder en konſtoeffenaar voor te ſtellen, overeenſtemmende met de meeſte die men in het leven komt te zien: de andere inwendige muskelen ofte die onder de bovenſte verborgen liggen, achten wy hier niet noodig te onderzoeken, alzoo die tot ons voornemen niet en dienen. Die de zelve wil nauwkeurig onderzoeken, bezie de boeken van *Spiegelius*, *Bartholinus*, *van der Gragt*, eenige bootzeerzels en andere; die by de geneeskundigers en Heel-Meeſters genoeg bekend zyn: maar voor al het leven.

En op dat wy nu ook met eenige ſtaaltjes zouden aanwyzen hoedanig de gezeide kennis der muskelen den Schilder kan te bate komen int uytdrukken der actien en werkingen der beelden, zoo hebben

hebben wy tot hier toe uytgestelt zulks te doen op datwe niet eer tot de practyk-oeffening zouden schynen over te gaan, voor dat den leerzamen oeffenaar door een goede kennis van de benaming, plaats en gebruyk der muskelen, te vooren mogte afgeregt en bequaam gemaakt zyn, daar van te hooren spreeken.

Wanneer men dan by voorbeeld, een beeld maakt dat met het hoofd eenige byzonder geweld doet, zoo moeten de hals-muskelen die wy onder de naam van *Mastoideus* (11) beschreven hebben, en weerzyden een komen, in 't voor over-buygen des hoofds, oogschynelyk opkrimpen: gelyk mede de *Splenii* (12) beide moeten gezwollen zyn, in het achteroverbuygen des hoofds. In naakte die met de armen vegten of forzig slaan, moet de driehoehoekige schouder-spier *Deltoides* (14) sterk gezien worden, om des haar dienst is, den arm op te trekken. Als men in onze gemskelde voorbeelden kan nazien. In deze daad heeft de groote vleezige borstspier *Pectoralis* (19) haar oeffening in den erm voorwaarts te halen. Tegen welke de onder-graatspier of *Infraspinatus* (15,) en *Rotundus*, (16) beneffens den groote doorzaal *Latissimus* (17) den erm op menigte wyzen achterwaard trekken: en derhalve haar in zulken bediening, meer als andere laten zien. Wild gy dat u beelden levendig schynen te adem-haalen, laat de regter buyk-spier *Rectus* geheeten (38) en de heilige lende-spier of Sacro Lumbus, (18) de wind des adems uytjagen, en de romp schynen te vernauwen: of zoo u beelden in eenige daad, den adem sterk moeten schynen in te trekken; laat den grooten getanden *Serratus Major* (36) en *Obliquus Externus* (37) zulks doen, en de

romp

romp met de ribben te ontdekken, ſchynen wy 'er te maaken: gelyk buyten twyffel, dien gepreezen ſchilder *Antonius Pallaivola*, in zyn ſterk ſpannenden boogſchutter zeer wel had waargenomen als vooren elders in aangemerkt.

Moet gy een beeld vertoonen dat eenig zwaar drinkvat aan de mond moet tillen, zoo moeten de erm-ſpier *Brachieus* (21) en de tweehoofdige elleboog ſpier *Biceps* (20) om datze den erm buygen, uytdrukkelyk opgeſpannen gezien worden. In een forzig uytgeſtrekten erm, die bereid is om te ſlaan, of dreigd; moet *Longus* (23) en *Brevis* (24.) D'een als den eerſten langen, den anderen als den tweeden korten uytſtrekker des erm, verheven ſchynen; en het zal een erm vertoonen die zyn vereiſte dienſt waarlyk vertoonen zal. Gelyk ook een wringende hand, de *Longior Supinator* (22) of agter-omwender van de hand, men de twee *Extenſores* of regters (32) van de werf (35) moeten zwellen, om de hand agterwaards met de knokkels om laag te wringen. maar *Rotundus Pronator* (34) die de hand binnewaards en met de knokkels om laag trekt; moet in het tegendeel werken. En nadien de drie muskelen *Majus* (47) *Medius*, (48) *Minimus* (49) of den kleinſten niet alleen de billen uytmaaken, maar ook de werktuygen zyn die de dyebeenen oprigte en doen regt ſtaan; daarom moetenze in vaſt-ſtaande beelden, of die haar met de beenen ergens pal tegen aanzetten, uytdrukkelyk hart en beklonken van vlees gezien worden. In de beweging van het dyebeen moet de driehoofdige ſpier *Triceps* (42) het zelve na binnen wenden. Als het ſcheen-been regt uyt geſtrekt ſtaat, dan ziet men de muskel *Rectus* (43) en die, die wy *Vaſtus Externus* (44) en *Internus* (45) ge-

(35) geheeten hebben, zeer kenlyk opgezwollen. Daar zyn vier muskelen, die *postici* of agterste genoemd worden; namelyk *Externus* (51) *Seminervosus* (52) *Gracilis* (53) en *Semimembronosus* of halfvliezige; (54) welke muskelen alle dienen om het been met den voet in den aars te halen. Dan de muskel *Gracilis* (53) die met de halfvliezige (54) binnen de dye staat, helpt in 't aanhaalen het scheenbeen binnewaards trekken. Moet het been buyten waards en van het ander been afgewend zyn; de groote muskel *Membranosus* (40) moet werkende gezien worden. Tegens welke *Longus* (41) zoo genaamd van wegen zyn zeer groote lengte, het been innewaards en tot het ander been aanvoerd. Als een beeld met de een of de ander voet of met beide op de teenen staat, dan moeten de gebroeders of *Gemelli* (62) by ons de kuyten genoemd; beneffens de platvis-spier *Soleus* (63) voornamelyk opzwellen, om dat haar werk is, de hiel te ligten, de voet te regten; of die binnewaards te halen. Dan als de voet voorwaards na de knie moet opgeligt of gebogen worden, dan werken de muskelen *Tibiæus* of voor-scheen-spier (55) en de tweehoofdige kuytbeen-spier *Peroneus* (57) die ook de teenen eenigzints int optrekken helpen welk alles naukeurig in onze Anatomie-man-beelden kan nagespreurd worden. En wilt gy het noch beter zien, weten, en onthouden, onderzoekt het aan u zelven volgens de gezeide voorbeelden, of huyrd daar toe een welgemaakt mensch, en gy zult met weinig omslag, vast en zeker in de menskunde worden: en op dat we niets en verbergen van 't geen over deze stoffe by ons ten besten is, zoo zeggenwe dit noch; dat gy in het naspeuren van 't leven, zeer veel dienst zult genieten,

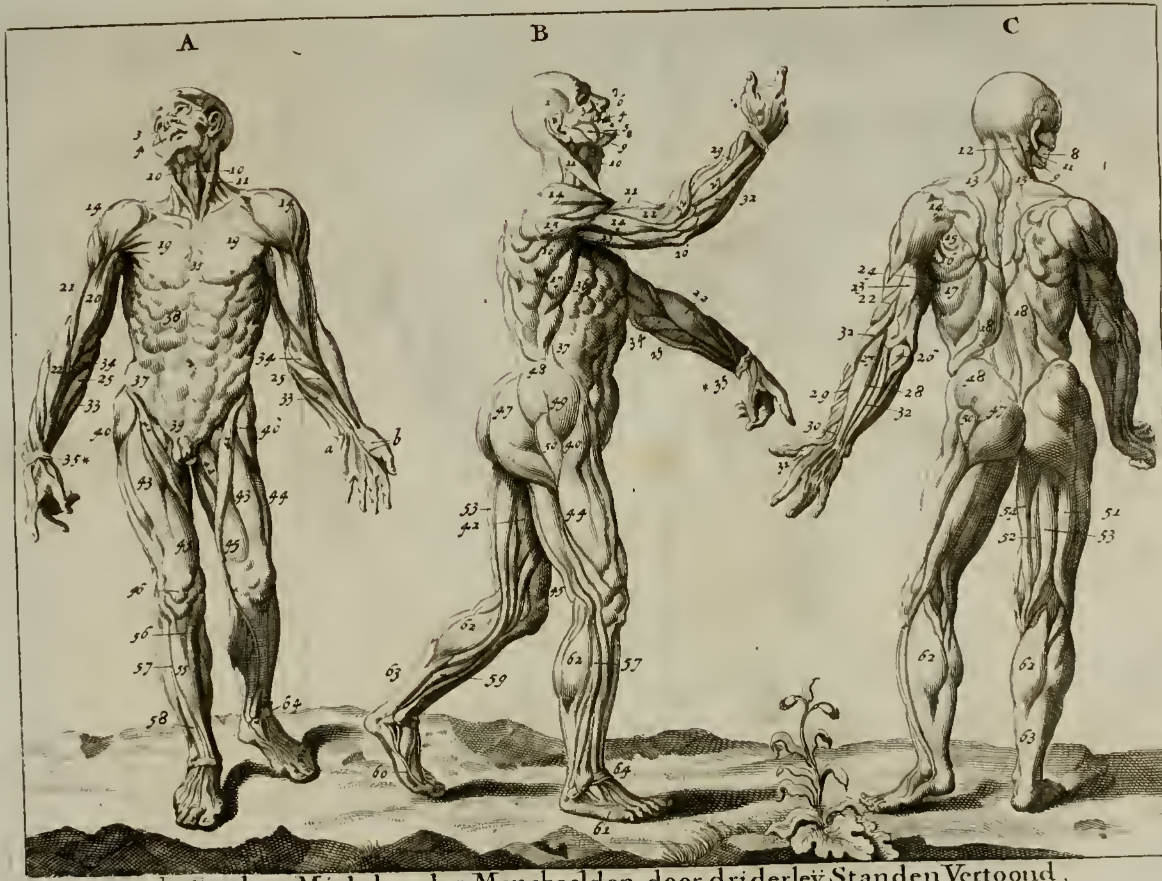

de Sigtbare Múskelen der Mensbeelden door driderleÿ Standen Vertoond.

nieten, wanneerje in het onderzoeken van de werking der muskelen, eenige ſnoerkens gebruikt, om die om de gewrigten en plaatzen te binden die gy onderzoekt. Want u model, hoe onwetende hy is, zal u in veel gevallen konnen zeggen, hoe en wanneer de gebondene ſnoeren, min of meer ſpannen; indien veele voor u niet zienlyk en waren. En wy bekennen geern datwe ons tot dit ontwerp, daar van dikmaal bediend hebben.

En wanneer iemant alle het gene wy tot hier toe gezeit hebben, zal willen beſtaan met het leve te onderzoeken, en van ieder geval en doening een proef te nemen, en waarnemen hoe het hem in die en in andere actien gedraagd, wy achten dat zulk-een zyn tyd noch moeite niet en zal beklagen. Maar ontwaar worden dat hy de ware middel gevonden heeft om in zyn voornemen, en in het geen hem aan de kennis van het leven mogt ontbreken, geholpen te worden. Indien het moogelyk waar zoodanige ledemannen toe te ſtellen in welk men niet alleen de muskelen zag, maar daar ook de veranderlyke ſtand en werking van ieder actie en voorval in gezien wierd, wy hadden een groote zaak in de ſchilder-konſt gevonden: maar nadien zulks niet doenelyk is, en dat den Schepper zulks voor hem alleen behoud, zoo moetenwe ons met de gezeide, of met diergelyke middelen en met de beſchouwing van het leve behelpen.

Daar zyn ook nog verſcheide gevallen die ontrent de muskelen in het algemeen moeten waargenomen worden. Onder deze kan men aanmerken, dat het opheffen of nederbrengen van den erm, de meeſte verandering in de muskelen, van de borſt maken. 't Zy dan dat zy zulks doen in haar te verſpreiden, of datze te gaar getrokken, en haar meer gezwollen vertoonen.

En zoo isset ook met de dyen gelegen, wanneer de beelden of geboogen, of regt opstaan, of uytgestrekt, of gezeten zyn. En men ziet voorts in allerhande actien meer verandering aan en ontrent de schouder-bladen, in de zyde-lanken, en aan den hals, als aan eenige andere zamenvoegzelen van het gantsche lichaam: om dat de beroerlykheid van de zelve, de meeste verscheidenheid onderdanig is.

En gelykwe tot hier toe de menschkunde met zoodanigen breedweydendheid meenen verhandeld te hebben; als tot het welstellen der beelden in de teiken-en schilder-konst behoord; egter weeten wy dat onzen arbeid aan zommigen nog zal te bekrompen aangeleid schynen, en dat wel voornamelyk om dat meest alle onze lessen alleen schynen toepasselyk te zyn, tot het stellen van enkelde beelden, zonder eenige koppeling: zulks datze niet doorgaans aangeleid zyn om die wel tot de troeping, of zamenschikking van actien en voorvallen, daar veel beelden te gelyk zyn, en die tot en met malkanderen alle te zamen, of in verscheiden koppeling en zamenhooping te doen werken. Gelyk dan ook in dezen; zommige meesters haar van verscheide hulpmiddelen hebben weten te bedienen, zeer wel ziende dat de beelden veelzints geheel andere actien in een koppeling of troeping, dan in de enkele stellinge van nooden hadden. Waar op wy antwoorden; dat alhoewel die begeerde dingen, zeer wezentlyke deelen van de schilderkonst zyn; wy nochtans om vele reden hebben geoordeeld dat zulks veel eigentlyker tot de ordinering en zamentroeping der historien dan tot de menschkunde behoord; en dewyl wy voornemens zyn, ook dat deel ter gelegener tyd te laten volgen, zoo

zal

zal onzen beſcheiden leezer de goedheid believen te hebben, om het geen wy aangaande de actien der gekoppelde beelden, hier en daar, daar het pas gaf, hebben aangewezen, op rekening te ontfangen; en met het reſteerende ons zoo lang te borgen, alſſer zal van nooden zyn, om de betalinge onzer beloſte, op een voegzame wyze op te brengen.

E Y N D E.

BLADWYSER.

A.

Aandagtig hooren wat actien daar toe noodig zyn. 315
Aangesigt des menschen hoe in sijn breedte wel te verdeelen. 84
Aangesigt des menschen waarom meest ongehayrd. 100
Aangesigt des menschen in zyn verscheyde gedaante tot de tronie-schouwing, bezien. 101
Aangesigten die plat zyn; beteekenen gemelyke menschen. 101
Aangesigten worden door Sproeten en vlekken, ligtelyk onicierd. 104
Aangesigt des menschen heeft als een waardig deel, veel spreekwysen daar van doen ontleenen. 109
Aangesigt volgt in kleur en verwe, de gesteldheyd des geheelen lighaams. 186
Aangesigt hoe het metter tijt door de passien vervormd word. 196
Aangesigt des menschen van hoedanigen verscheyde betrekking en teykening. 206
Aangesigts deelen wat die in de passien doen. 298
Aangesigt hoedanig sich na de passien veranderd. 301
Aanhooren van een algemeene aanspraak. 315
Aanspraak met hoedanige actie dat gedaan moet worde. 312
Aanspraak tot een groote vergaderinge. 313
Aarswysen waarom smadelyk en schandelyk. 183
Aanwysing. Ziet Wysen.
Actie moet een bepaald oogenblik hebben. 286
Actie van een ogenblik. 305
Actie van een algemeene welstand. 309
Actie van een die wyst. 311
Actie van aanspraak. 312
Actie van een vermengde aandagt. 316
Actie van onderwijsing. 319
Actie omtrent de beschaamd-wording. 320
Actie van vrees en schrik. 323
Actie van verwondering. 323
Actie van springen hoedanig toegaat. 324
Actie van gramschap en toorn. 326. 328
Actien en passien van wat onderscheyd. 295. 296
Actien en passien sijn verschillig ten aansien van geslagt en ouderdom. 297
Actien van voorbereyding tot een geweldige daad. 274

Actien

Actien van werpen en ſlaan hoedanig van bereyding en uytwerking. 275. 279
Actien moete met de proportie wel vereenigt zyn. 282
Actien en paſſien wel uyt te drukken, is de ziel van de de ſchilderkonſt. 282
Actien ſijn gemiddeld of ongemiddeld. 284
Actien moeten niet boven nog beneden het oogmerk des werkers noch de waarheid gaan. 283
Actien moeten met de gedagten en tronie-paſſien over een ſtemmen. 283
Actien die gemaakt of die natuurlyk zijn van wat onderſcheyd. 294
Actien moeten wel tot de perſoonen geſchikt zijn. 306
Actien van kinderen. 306
Actien van oude luyden hoedanig in 't algemeen. 307
Actien van jonge mannen. 308
Actien van maagden en vrouwen. 309
Actien van ſtaande hoorders. 316
Actien hoedanig kenbaar te maken. 318
Actien in 't gaan watter in waar te nemen is. 324
Actien hoe die by toeval wonderlijk konnen vallen. 330
Adam en Eva offe waarſchijnelijk met een navel geſchapen zyn. 171
Adam en Eva ofze aan malkandere vaſt geſchape zyn. 386
Adem-haling door welke muskele geholpe word. 423. 430
Af-beeldingen van menſchen te maken die men noyt of maar eens gezien heeft. 203. 205
Agterdeelen van den Menſch beſchreven. 182
Agter-hoofts been hoedanig van maakzel. 380
Albertus Durer hoe en wat hy van de ledenſtemming der menſchbeelden geſchreven heeft. 89
Algemene ſpraak des werelds in wat actien die beſtaat. 303
Antijke konſtenaars hebben met de menſchkunde veel opgehadt. 4
Antijke ſtatuebeelden hoedanige ſchoone voorbeelden in de algemeene ſchilderkonſt. 38
Antyke konſtenare verſtonde zich wel op de proportie. 43
Apebakhuis wat 't in een menſche-tronie kan beduide. 198
Ape-billen watſe aan de menſchen te kennen geven. 184.
Appelzak van Goltzius waarom zoo genoemd. 406
Arbeyder hoedanig ſich verſtandelijk dragen zal. 267
Arents-neuſen hoedanig eertijds by de Perſen in agting. 124

Ariſtoteles antwoorde op de vraag; wat is ſchoonheid? 18
Armen ſiet Ermen
Aſſchen op 't hooft te ſtroyen wat dat te kennen gaf. 95

B.

Baard der mannen van wat dienſt en gebruik. 103
Beeld op een been ruſtende hoe in zyn gewigt gedeeld. 241
Beeld in een gelykſijdige ſtand kan niet werkelyk vertoonen. 243. 245
Beeld in zijn algemeene welſtand. 243
Beeld in een gemeene en bevallige ſtand aangemerkt. 247
Beeld in een dragende ſtand vertoond. 252
Beeld in zyn uyterſte helling aangemerkt. 293
Beelden wanneer die ſomtijds met haar actien ſchynen te ſpotten. 47
Beelden van de hedensdaagſe in 15 Deelen gedeeld. 71
Beelden hoe te ſtellen in allerhande ſtand van doening. 235
Beelden in een vermoeide ſtand. 245
Beelden in wat ſtands gelegentheid men de meeſte verandering in de leden ziet. 251
Beelden waaromſe altyt een toevallige ſtand nodig hebben. 289
Beelden, wat haar merkelyk maakt. 304
Beeldeſtand die niet werkelyk is. 242
Beenen van 't menſchbeeld moete ook gekend worde. 1
Beenen en krimpen niet eygentlyk. 88
Beenen die kort zyn watze aan een groot lichaam voor een quaat voorteeken zyn. 175
Beenen zyn 't inwendig opſtelſel van 't mensbeeld. 377
Beenen hoedanig ze zyn ſamengevoegd. 379
Beeren hoedanig zy haar hoolen verbergen. 177
Beeſten waaromſe in yder geſlagt zo verſchillige zweming niet en hebben als de menſchen. 188
Beeſte-menſchen wat die zyn. 190
Beeſten-ſwemingen van hoe grooten nut in de ſchilderkonſt. 198
Beeſten leeren ook haar natuur onder de konſtregels buygen. 270
Beeſten denken noch redeneeren niet eigentlyk. 404
Beloſte met hoedanigen actie men dat doen moet. 310
Beſchaamdwordinge, hoe dit toegaat. 329

Be-

Bevalligheid hoedanigen cieraad aan de ſchoonheid. 24
Bevende oogen door wat gebrek ontſtaat. 113
Beweging der lippen is verſcheiden na de taal die geſproken word. 136
Beweging der menſchen is zeer ligtvoerig. 239. 241
Beweging des menſchen hoe door middel van de dierige geeſten geſchied. 342
Beweging der menſchen in ſeven geſlagten onderſcheyden. 282
Beweging die enkel en die gemengd is. 304
Beweging der menſchbeelden door middel van de geeſten, en andere tuygen. 397
Bewegingen die op de bepaling van de wille geſchied. 398
Beweging hoe wy die in de ſlaap doen. 398
Bier waarom van de Tabak-rookers meer dan de wyn geſogt. 139
Billen van wat dienſt aan den menſch. 182
Billen uyt hoedanige muskelen die gemaakt zyn. 426
Blankheid hoe van ſommige vrouwen met geweld geſogt word. 105
Bloote borſten te dragen, of het voor den maagden onbetamelyk is. 29
Bok of Ram wat zyn ſweming in een menſch trome kan te kennen geven. 198
Borsjes der maagde, hoe en wanneerſe meeſt uytſette. 166
Borſte bloot gedrage, offe de ſchoonheid vermeerdere. 29
Borſte te ontblooten, een oude dragt. 30
Borſten of mammen in 't algemeen beſchreven. 163
Borſten der mannen van wat nut. 164
Borſt der mannen wat haar verſcheyde forme, te kenne geven. 167
Borſt-been, hoedanig van maakſel. 384
Borſt-ſpieren hoedanig van plaats en dienſt. 422
Broek waarom de gevangens in 't opbrengen dikmaals los gemaakt word. 324
Buyk-muskelen van hoevelerly dienſt. 108
Buyk waarom ſonder beenen gemaakt. 166. 170
Buyk, watter de merskundigers van voorſeggen. 170
Buyk die wel geformeerd is geeft aan de vrouwbeelden een groote ſchoonheid. 172
Buyk-muskelen van hoedanigen maakſel en dienſt. 424

C.

Cierade konne de ſchoonheid vermeerdere of verminderen. 28
Cierade even eens verkooſen en zyn tot de vermeerdering der ſchoonheid aan yder niet even dienſtig. 29
Conſcientie wat die in den menſch is. 352
Nota. Wat hier niet gevonden word ſoekt letter K.

D.

Darmbeen van hoedanigen maakſel. 389
Dekſel der maagden en der vrouwen, hoedanig te onderſcheyden. 96
Denking is geen daad die tot het weſen van een lighaam behoord. 372
Denking kan niet af-hangen van de ſamenloop der dierige geeſten. 375
Deugden en ondeugden in eenige voorbeelden van tronien aangeweſen. 209
Dienſt der menſchelyke lede te kenne, van wat nut. 89
Dierlyke ziele des menſchen wat die is. 339
Dierige geeſten hoe dun die zyn. 341
Dierige geeſte konne door haar ſamenloop geen denkinge voortbrenge. 375
Diere hebbe een ſweming van haar eygen aart in haar opſigt. 192
Dier-ſweming wat die in de menſche is. 190
Dyen en beenen in haar maakſel en dienſt beſchreve. 174
Dyen der menſche watſe in de menskunde leere voorzegge. 175
Dye-been van hoedanige maakſel. 389
Dye hoedanig haar muskele zyn. 425
Dieve by de ſlange vergeleke en quade uitſlag van des duyvels argument. 59
Dolligheid hoe door fenynige bete bekome word. 145
Doove wete uyt de beweging der lippen, te verſtaan watter geſeyt word. 134
Duym van wat vermogen aan de Hand. 153
Duym-muskelen hoedanig. 421
Duytſer in zyn landaard en aangebooren natuur beſchreven. 52

Dwa-

Dwalingen der ouden, hoe en waar doorſe konne voortgekomen zyn. 6
Dwaling wanneer die in de menſch vald. 350
Dwalinge van wat voorname oorſprong. 351

E.

Eenkennige kinderen zyn dikwils goet van verſtand. 97
Eerbiedigheyd paſt de publieke ſpraak ſeer wel. 314
Ellepyp hoedanig van maakſel. 388
Elleboog-muskelen van hoedanigen maakſel en dienſt. 417
Elleboog-ſpiere beſchreve. 418
Engelanders waarom mogelyk ſteerte genoemd. 383
Engelsman in zyn naturel en perſoon beſchreve. 52
Enkel of Enklauwe van hoedanigen maakſel. 391
Ermen met de neuſe gemete. 85
Erm des menſchen is langer geboge dan regt. 85
Ermen haar maakſel en dienſt beſchreven. 150
Ermen en handen van wat gebruyk in 't ſpreeken. 151
Ermen zyn als de hand-ſpeeken daar het lichaam mede werkt. 163
Ermen en handen welk haar uiterſte vermogen is. 289
Ermen en handen wat vermogen die in de actien en paſſien hebben. 302
Ermen en handen hoe in de vrouwelyke actien beſtuurd. 309
Ermen en handen wat die in 't loopen doen. 324
Ermen en beenen zyn aan het menſchbeeld niet laſtig te dragen. 50
Ermbeen hoedanig van maakſel. 387
Erm-ſpieren van hoedanigen maakſel en dienſt. 417
Ervarentheyd wat die in het arbeyden vermag. 268
Eva offe waarſchynelyk na den val de borſte gedekt heeft. 29
Europiſche natien in haar algemeene lichaams geſtalte gedoodverft. 34
Ezel wat zyn ſweming aan de menſchbeelden kan byzetten. 199
Ezel die geern zou geſprooken hebben. 200

F.

Fakulteyten van de ziel hoe ver zy bedorven zyn. 355
Fenynigheyd der tanden en dolle beten. 144
Fenynigheid der nagelen in het krabben. 154
Fnieſen. ziet Niezen.
Fransman in zyn naturel en perſoon beſchreven. 53

G.

Gank des menſchen hoedanig verſchillig ; en van wat beteekenis. 180
Gang der viervoetige dieren hoe nootſaakelyk overhoeks geſchied. 271
Gebeenten van 't menſchbeeld in twee vertoogſchetſen verklaard. 380
Gebreken hoedanig in de konſten ligt voortſetten en beſchermd blyve. 7
Gebreken hoeſe van de ſchoonheyd konnen onderſcheyden worden. 20
Gebreken der menſchen hoedanig na den aart der beeſten genoemd. 192
Gehoor hoe dat door 't maakſel van de oor ligt verſtanelyk is. 126
Geleerde hebbe van ouds groote getuygenis over de nuttigheyd der menſchkunde gegeven. 2
Gelykwigtigheyd der beelden door het koordedanſſen verklaard. 260
Geeſt des menſchen hoeſe in haar zelven denkt. 373
Geluidgeving of ſpraak der menſche watmer van voorzeggen kan. 142
Gemeene volk waarom het meend dat de beeſten ook denken. 405
Gezigtkunde moet ook in de ſtand der ployen waargenomen worden. 335
Gezigt-zenuwen hoedanig geſteld zyn. 362
Geveinſde vreeſe hoe uyt te beelden. 329
Geveynſtheyd waarom van de ſaligmaker zoo byzonder beſtraft. 109
Gewigt linie wat die in de ſtand der beelden is. 237. 239
Gewigt des lichaams nuttig in 't arbeyden. 260
Gewoonte ſchynd ons ſterker te make in 't arbeyde. 269

Godt

Godt waarom handen en ermen toegeschreven worden. 151
Godtgeleerde twiste ook over de hayrdragt der manne. 92
Gramschap hoedanig natuurlyk te verbeelden. 326
Grynige tronien, wanneer men die veel in 't leve ziet. 318
Groote en kloeke mensche, waarom van de oude waardig geagt over andere te heersche. 66

H.

Hand hoedanig met de neuse gemete kan worde. 85
Hand hoedanig wysselyk tot de gryping geformeerd. 153
Hand in zyn maten en proportien overgeslagen. 154. 156
Hand-beenderen hoedanig van maaksel. 386
Hand-buigers, in haar plaats en dienst beschreve. 418. 419
Handen die schoon zyn van hoedanigen vermogen op de inbeelding. 154
Handen en ermen van wat gebruyk in het spreken. 151
Handen en vingeren hoedanige kunsjes men daar meede door hulp van het keersligt kan doen. 159
Handen hoe die in allerhande aanspraak moeten geschikt zyn. 320
Handen houden zich in de actien veelzints omtrent het herte. 110
Handkykers hoedanige bedriegers. 157
Handmuskelen hoedanig die gesteld zyn. 420
Handpalm hoedanig gemaakt. 419
Handen watse somtyds in het Algemeen van des menschen aard te kennen geven. 158
Hayr des hoofts van wat dienst. 91
Hayr-scheeren waarom in treurige dagen geoeffend. 95
Hayrdragt is der vrouwen voornaamste cieraad. 96
Hayr des hoofts is verscheyden van aard. 98
Hayr aan de oogscheelen van wat dienst. 112
Hayr op de borst der mannen wat het beteekend. 422
Halsbuiging hoedanig tot de voorsegging in agt te neme. 150
Hals heeft veel waarschynelyke teekenen in de menschkunde tot de schilderkonst. 149
Hals, haar maaksel en dienst. 148
Heilig-been van hoedanigen maaksel. 383
Helling en stand der hoofden door eenige ovaalse kringe verklaard. 216. 217

Hemelstreek en landaard, geeft veel tot de verschilligheyd der menschen lichamen. 54
Hemelstreek doet veel omtrent het hair des hoofts. 99
Heup van de vrouwen is breeder dan die der mannen. 69
Heup-been van hoedanigen maaksel. 389
Hiel en hiel-ligting in 't Gaan.
Hielen watse door haar verscheide form konne te kenne geven. 184
Hond wat zyn sweming in een mensch-tronie uytdrukke kan. 201
Hoofden der menschen zyn verscheyden van form. 90
Hoofden verscheyden van generale omtrek. 207
Hooft des menschen is de *Modulus* of maatzet, van het heele lichaam. 58
Hooft te groot of te kleyn wat deugd dat omtrent een beeld kan doen. 61
Hooft des menschen deeld zig zeer wel in 4 deelen. 83
Hooft des menschen van wat maaksel en dienst. 90
Hooft van een mensch op hoe veel wyzen kan bewogen worden. 210
Hooft hoe maatredig vlak van agter te stellen. 226
Hooft kan veel tot de welstand van een actie en passie toebrengen. 297
Hooft en hals-muskels van hoedanigen maaksel en dienst. 412
Hoogduitser in zyn geheele persoon beschreven. 52
Hoorende beelden, met wat aandagt die moeten zyn. 315
Huid des menschen hoedanig van maaksel en gebruik. 185
Hulssels en bekaperingen, vervormen de aangezigten der menschen seer veel. 96
Humeuren en gezindheden der menschen, hoedanig en verscheiden. 55

I.

Joden waaromse haar krooft en sweming langer dan andere volken behouden. 34
Jonge mannen hoedanig van actien. 308
Jongens hoe gemeenlyk wild-aardiger dan de meysjes zyn. 77
Italiaan in zyn naturel en persoon beschreven. 53
Jukbeen hoedanig van maaksel. 381

K.

K.

Kaakbeenderen hoedanig van maakſel. 381
Kattebakhuys wat het in den menſch verbeeld. 198
Kind van drie jaar heeft gemeenlyk de helft van zyn geheele wasdom. 80
Kind, ouder werdende ſchikt ſyn proportie al meer en meer na die der mannelyke. 81
Kind by manneborſten geſoogd en opgevoed. 167
Kind op hoe veel wyze by de moeder gevoed word. 171
Kinderen en volwaſſe menſchen hebbe groot verſchil in haar proportie. 56
Kindere en vrouwe lichame waarom gemeenlyk poeſelagtig en donzig van vlees zyn. 28
Kinderen in vier en in vyf en in ſes hoofden geproportioneerd. 79
Kinderen waaromſe dikwils afkeerig zyn van een nieuw modiſch of ongewoon kapſel. 96
Kinderen die eenkennig zyn, hoe gemeenlyk goed van verſtand. 97
Kinderen hebbe een afkeer om manne met baarde te kuſſe. 103
Kinderen hebbe natuurlyk geen onderſcheyd van regts of ſlinks. 161
Kinderen hoedanige actien die hebben. 306
Kinderen hoeſe door ſchudde en wiege in ſlaap rake. 345
Kinne des menſchen aangezigt in haar maakſel beſchreve. 146
Kinne heeft in de troniekykery ook haar waarneming. 147
Kinne van een ſchoone vrouw beſchreve. 147
Kleedinge in hare ployen te kenne behoord ook tot de menſchkunde. 331
Kleen aangeſigt beduyd dikwils een futſelaar. 101
Kleermakers hebbe de menſchkunde noodig. 86
Kleyne hoofde en grote hoofde wat die aan de beelden doen. 61
Knyen wat men uyt haar fatſoen voorſegge kan. 176
Knie-ſchyf van hoedanige maakſel. 389. 426
Konſt-tyde, hebbe haar op en ondergang. 4
Konſt waar in die zig anders dan 't leve moet drage. 296
Koorde-danſſers waar doorſe vaſt op het touw gaan. 260
Korinters zyn niet over langk, maar over vrouwen-hayr van de Apoſtel beſchrobd. 94

Korinthers hebbe kort, en veelſints opgekrult hayr gedrage. 93
Kray of Rave watter door zyn ſweming in de menſchbeelden kan overgebragt worde. 202
Kruys der tronien hoedanigen verwiſſeling onderworpe. 220
Krooſt en ſweming hoe in de landaard lange ſtand houde kan. 34
Krooſtkunde in 't algemeen beſchreve. 187
Kuyt-ſpiere hoe van maakſel en dienſt. 428

L.

Lachen hoe en wanneer heftig aangaat. 169
Lachen en ſchreyen van wat onderſcheyd ten aanſien van de teykenkundige trek. 298
Lachende tronie hoedanig geſteld. 299
Landaard verſchaft eenige byſondere en eyge ſchoonheid aan de inboorlingen. 33
Landaard en ſweming der natien hoe die afwiſſeld. 34
Landſtreek geeft eenige verſchillige lyfslengte. 52
Lang en ſchoon hayr dat vercierd, kan niet ſchandelyk ſtaan. 94
Lang hayr misſtaat een naakt menſch. 100
Lang hayr of het eigentlyk ſchandelyk en de manne verboden is. 92
Lange hairdragt by ſommige een teyken van nedrigheid. 93
Lange Kinne. ziet Kinne.
Langſaame gang waarom meer vermoeid dan een veerdige. 260
Laſtdragend beeld, hoedanig bequamelyk te ſtelle. 253
Laſtdrager waarom hy zig dikwils kromd. 256
Leden van ongelyk gedagt of ouderdom worden aan geen welgemaakte menſchen gezien. 43
Leden volgen in geſtalte gemeenlyk de grootſte klomp des lichaams. 62
Leden hoe die door de muskele bewoge worde. 395
Ledemate moete in alle actien haar eyge bediening en geen andere uytvoere. 285
Ledenſtemming kan alleen de ſchoonheyd bevorderen. 23

Ledig-

Ledig-gangers moete niet in de tafreelen gezien worden. 306
Leelyk kan niet beminnelyk zyn. 18
Leelyk hoe het voor schoon kan aangezien worde. 19
Leelykheid waarom ligter dan schoonheid na te volgen. 23
Leeuwen-aangezigt, wat in een mensch-tronie kan verbeelde. 198
Ledewervels hoedanig van maaksel. 383
Lengte des lyfs is verschillig in man en vrouw. 50
Lengte van een regtschape mensch hoe te bepalen. 58
Leven met hoedanige voorbereyding men daar toe behoorde te komen. 14
Lichamen hoedanig seer ligt in de beweging. 240
Lichamen der mensche waarom niet van eenerley vermogen. 46
Lichamen der menschen konnen verscheidentlyk wel geproportioneerd zyn. 49
Lichamen waarom soo ver agter de spiegel vertoonen alsse daar voor staan. 370
Lichamen oordeeld men niet kleen, schoonse door het verschiet zoo verkleend in 't oog komen. 369
Lichamen konnen niet denken. 372
Lichaams swaarte hoedanig voordeelig in 't Arbeyden. 261
Lichaams vermogen van de meeste menschen niet verstandig bezeten. 268
Liggen hoedanig gemakkelyk kan geschien. 182
Lyfslengte is verscheyden in geslacht en land-aard. 51
Lippen van hoedanigen fatsoen en dienst. 133
Lippen komen in de beweging van de spreekers altyts met de taal die 'er gesprooke word, over een. 136
Lippen watmer met eenige sekerheid in de troni-kykery uyt voorseggen kan. 137
Lob-oor waar van die benaming afkomstig schynd. 127
Logt hoedanig vol stralen die van de lichaamen afvloejen. 370
Logt wat die omtrent de dierige geesten doet. 342
Lomazzo, schilder van milanen hoedanig wel van de proportie heeft gehandeld. 71
Loopende wanneerse ligt vallen konnen. 259
Loopende beelden, wat actie die hebben. 324

Loopen wat nut het een laſtdrager ſomtyds doet. 256
Lucifers val op de Europiſche Natien aardig toegepaſt. 54

M.

Maagde-beelden mag men met goet toeverzigt een ranker proportie dan vrouwebeelden geve. 74
Maagde-borſten hoe wel te doen aangroeyen. 166
Maatredige proportien, van hoedanige vryheid. 45
Maatredige troni-ſtelling in allerhande geval. 223
Maakſel en proportie geeft veel in de doeninge der menſche. 46
Mane in het water ſchynende hoe op veel plaatſe gezien word. 372
Mannebeeld van agt hoofden in zyn verdeeling beſchreven. 62
Mannebeeld volgens Lomazzo in zeeven en een half hoofden geproportioneerd. 72
Manneborſten van wat nut en fatſoen. 164. 166
Manne waarom die ſterker van natuur en actien zyn dan de vrouwe. 76
Manne met vrouwelyke hayr-kapſels, waarom ſchandelyk. 94
Manne die het kraambed houde als het wyf gekinderd heeft. 167
Manne die ſterk zyn moete welgemuskelde dye hebben. 174
Manne en vrouwe hebbe evenveel ribbe. 385
Mannelyke ſchoonheyd des lichaams beſchreve. 31
Mans-ſchouder is breeder dan die der vrouwe. 69
Manſaccio verbeterd in zyn tyt de lamme ſtelling der beelden van de vervalle eeuw. 246
Maten en proportien hoedanig meeſt van 't menſchbeeld ontleend zyn. 42
Medebewuſtheid of conſcientie wat die is. 352
Mede-weten kan niet dwalen. 353
Meyd, of Meyſſen waar van ſoo genoemd. 165
Mem of Memme waar van onder de kinderen in gebruik geraakt. 165
Menſchbeeld in 15 deelen bequamelyk gedeeld. 71
Menſchbeeld in zyn lengte met vier elleboogen bepaald. 85

Menfch vademd zyn eigen lyfslengte. 65
Menfch kan in een circel en in een vierkant betrokken worde. 65
Menfch fchiet van jongs aan meer in de lengte dan in zyn dikte op. 82
Menfch hoedanig hy zyn wigt en tegewigt natuurlyk weet te vinde. 238
Menfch in wat ftand hy ons kloek en gefond kan fchyne. 243
Menfch tege de wind loopende neemd de wigt-lynie ten nauwfte niet in agt. 258
Menfch hoe in zyn tegewigt foekt. 261
Menfch of hy met de hande en erme, fterker in het na zig trekke dan in het van hem ftoote is. 263
Menfch waar door hy fterft. 339
Menfche waar doorfe op gelyke ontmoetinge zoo verfchillige uytvalle en paffien hebbe. 55
Menfche algemeene lyfslengte hoe te bepale. 58
Menfche waarom de een grooter van lichaam dan de ander word. 81
Menfche van fes harer eyge voete, leere genoeg dat men geen beelden van 10 hoofde moet make. 86
Menfche in haar gebreke na den aard der beefte afgemete. 192. 194
Menfche hebbe veel hulpmiddele en voorbereydinge in 't bewege. 274
Menfche lichaam hoe veel beene dat heeft. 379
Menfchkunde is de fchilders ten hoogfte nut. 1
Menfchkunde maakte de oude fchilders alleen vermaard. 3
Menfchkunde van wien verworpen. 3
Menfchkunde grondig verftaan geeft geen nadeel in de fchilderkonft. 5
Menfchkunde vervalle zynde hoe van zommige opgeholpe. 7
Mode in de fchilderkonft fomtyts opgekome, hoe met regt verlate. 7
Mode in de kleeding moet men niet algemeen naavollege. 29
Mond haar maakfel en dienft. 131
Mond zoo wydt bevonden als de bril van het fekreet. 131

Mond die kleyn is paſt de vrouwen en niet de mannen. 132
Mond en lippen hoedanig tot de actien in het ſpreke geaart zyn. 330
Mond heeft na zyn geſteldheyd, een groote beteekenis van des menſchen naturel. 132
Muskelen hoedanig ſy moeten verſtaan worden. 6. 11
Muskele verpligte den ſchilder om haar veranderlykheit dat hyſe wel en grondig verſtaat. 10
Muskele hoe verſchillig in haar werking. 11
Muskele zonder haar eyge doeninge te vertoone, laten maar de opperhuid van de beelde zien. 14
Muskele konne nooyt al te gelyk werke. 396
Muskelen hoedanig die in en buyten haar werking zyn. 393
Muskele in haar plaats en bedieninge beſchreve. 392
Muskele hodanig van maakſel. 304. 400
Muskelen in haar maakſel en beweging wiskundig beſchreve. 400
Muskele hoe en waar die moete vertoond worde om de beelde werkelyk te maake. 406
Muskele die geen beene bewege hoedanig. 407
Muskele hoedanig tot de verſcheyde ſchoonheeden der beelde moete toegepaſt worde. 408
Muskele der menſchbeelde in drie vertoogſchetſe verklaard. 412
Muskele van den Erm beſchreve in haar dienſt en plaats. 415
Muskele die in de grootſte doeninge der Erme gezien worde. 430
Muskele die in ſware dinge te tille byſonder dienſt doen. 431
Muskele die voornamelyk tot de werking des hoofts dienen. 430
Muskele die in verſcheide kennelyke doeninge merkelyk haar rol ſpeele. 431

N.

Naakte beelde waarom by de oude zoo veel gemaakt. 13
Nagele aan de vingere en teene van wat nut en dienſt. 154

Nage-

Nagele der teene, watmer met eenige zekerheyt van voorſpelle kan. 179
Nagt-merry wat die is. 169
Natuurlyke en toevalligen ſtand der hoofden verklaard. 211
Navel des buyks hoedanige middelpunt van een uytgeſtrekt menſch. 65
Navel van de buyk, van wat dienſt. 171
Navel hoe en wanneer qualyk door al de kledinge heen verbeeld. 173
Nekbeendere hoedanig van maakſel. 382
Neus een fraye maat om 't lichaam in veel deele wel te proportioneere. 85
Neus des menſche aangezigt, beſchreve. 119
Neus afgeſnede of elders door verlooren, of men een nieuwe aanſette kan. 120
Neus hoedanig die met de wingbrauwe gekoppeld is. 123
Neus en Neusgate geeve de regte toon aan de ſpraak. 122
Neusgate van wat dienſt en gebruyk. 122. 125
Neuſen zyn zeer verſcheide van fatſoen. 120
Neuſen die ſchoon zyn hoedanig. 121
Neuſen hebbe in de vrouwe meer kennelyke voorteekene dan aan de manne. 121
Neuſen die kwalyk geſteld zyn, hoe te helpe. 123
Neuſen geeve de tronie-kykers veel ſtof tot de voorzegging. 124
Neuſen watze van het naturel der menſche te kenne geve. 124
Neuſen in haar verſcheyde geſlagte en forme onderſcheyde. 204
Niezen hoe dat toegaat. 169
Nydigheyd hoe te verbeelde. 329
Nyn-nagels aan de vingere hoeze voorkoome en verdreve worde. 155

O.

Onderbuyk heel groot, een teyken van ziekte en kort leeve. 65
Onderſte kaakbeen, hoedanig van maakſel. 381

Onderwyzing met wat actien men die doen moet. 319
Onkunde in de menschkunde, watze te weeg brengd. 10
Ontleding van doode mensche van hoedanige nut in de schilderkonst. 8
Ooge in haar dienst beschreve. 111
Ooge zyn een byzonder optooysel der schoonheyd, en de voornaame woonplaats der bevalligheyd. 114
Ooge hoedanig van verscheyde fatzoen en agting by de volke. 115
Ooge hebbe verscheyde beteekenisse in de tronie-schouwing. 118
Ooge in haar zoorte en benaminge beschreve. 119
Ooge in de tronie-schouwing hoe te verdeele. 224
Ooge doen veel in het uytdrukke der passien. 301
Ooge wanneer die de hande in 't werke gezelschap houde. 304
Ooge ontfange de voorwerpe verkeerdelyk. 363
Oogscheele waarom die hayrig zyn. 112
Oogscheele waarom kraakbeenig van maaksel. 113
Oogzienelyke ontleding van doode mensche, van hoedanig nut in de schilderkonst. 8
Oore zyn ook van verscheyde maakzel en figuur. 126
Oore van wat maaksel en gebruyk. 126
Oore van wat stof die gemaakt zyn. 127
Oore geve veel teekene voor de tronie-kykers, die niet altyt te belagche zyn. 128
Oore hoe die zomtyds in de beschaamdwording rood worde. 129
Opperste kaakbeen hoedanig van maaksel. 381
Opttyging of moer-spul, waar het uyt ontstaat. 169
Orden om de menschkunde ordentelyk te verhandelen. 16
Orizontale en niet orizontale-tronien, hoe aan te merke. 220
Os of Koe, wat zyn zweming in de mensch-tronien beduyd. 198
Ovaal des hoofts, hoe in zyn trek en helling te verstaan. 216
Oude manne en vrouwe, hoedaanige actien die hebbe. 307
Oude mensche ofse krimpe en korter worde. 87

Ouden-agtentwintig waar van tot een ſpreekwoord geworde. 57
Ouderdom des menſche in nege trappe bepaald. 57
Oxelen haar maakſel en dienſt. 163

P.

Paard ſtoot zyn laſt voort. 265
Paart op 't Kapitool te Roomen hoedanig miſteld. 271
Paſſer moet altyd in 't oog en ſelden in de hand van de beeldſchilder zyn. 87
Paſſien en doeninge der menſche, waar door die in gelyke ontmoeting zoo verſchillig zyn. 55
Paſſien waarom die noodſakelyk in het aangezigte gezien worde. 100
Paſſien der menſche, door die der beeſte verklaard. 195
Paſſien worden kennelyk in de ooge gezien. 301
Pharizeen waarom van de Zaligmaker by wolve met ſchaapskleedere vergeleke. 193
Philoſtratus heeft de menſchkunde in weynig woorde afgeſchetſt. 4
Ploy-ingen der kleedinge hoe die de lede volge. 332
Ployen in haar oorſprong in agt genome. 334
Proefſtukke der konſte, konne niet geheel onberiſpelyk zyn. 6
Pronkbeelde der beſte antyke, hoedanig tot beſte voorbeelde in de ſchilder en bootzeerkunde te houde. 38
Proportie is een voornaame werkdaad tot de ſchoonheyd. 41
Proportie is van de oude konſtenaars wonder wel verſtaan. 43
Proportie der menſch-beelde moet maar in weynig regels gezogt worde. 44
Proportie-mate moete in het verſtand van de Schilder ingeprent ſtaan. 45
Proportie hoe en waarin men voornamelyk moet waarneme. 48
Proportie der menſche lighame hoe die verſchillig en egter goed kan zyn. 49
Proportie is zeer verſchillig in kindere en volwaſſene. 56
Proportie-regels waarom die gevonde zyn. 59. 61

Proportie der mensch-beelde kan verscheide en egter goed zyn. 60
Proportie-regels moete ligt en met geen oneindig mete verzeld zyn. 60
Proportie hoe by het oog waar te neme. 61
Proportie die men de buytesporige mag noeme. 72
Proportie kan driederley in de schilderkonst in agt genome worde. 78
Proportie in de Kindere, hoe waar te neme. 79. 80

R.

Redelyke Ziel hoedanige zelfstandigheyd. 347
Regels der beeldmeeters moete met omzigtigheyd in agt genome worde. 87
Regt en flinx, of het natuurlyk, of alleen aangenome en zedig is. 160
Reuk is een nutte vermakelyke zin in de mensche. 121
Reusen of 'er ook zoude konne zyn, zoo groot als men wel beschreve vind. 49
Ribben hoedanig in het borstbeen heften. 384
Ribben zyn in vrouw en man van gelyk getal. 385
Roodworde, waar dat eygentlyk geschied. 129
Roomse beeldsteene, van gewaande misslage vrygepleyt. 67
Roomse soldate zyn meest gedronge en welgesette manne geweest. 67
Roomse Soldate wierde op het goed gelaat des aangezigts aangenome. 101
Rosso een Italiaansch schilder, stal de doode lighame, om te ontlede. 8
Rugge of wervelbeendere hoedanig gemaakt. 382
Rugge in haar fatsoen en beduidenis beschreeve. 185

S.

Schaamte en beschaamdwording, hoedanig. 320
Schaam-been van hoedanige maaksel. 389
Schaamelheyd is de helft van des menschen lyfs-lengte. 65
Scheen-been van hoedanige maaksel. 389
Scheen-spiere hoedanig van maaksel en dienst. 427

Schil-

Schilders konne onder alle wetenſchappe de menſchkunde niet derve. 1
Schilders waarom zommige de menſchkunde zoo wynig agte. 3
Schilders en teykenaars waaromze haar dikmaal vergeefs op haar werk vergramme. 12
Schilder moet niet tege de regele van de natuur of 't leve twiſtrede. 15
Schilder hoe hy zig in de waare kennis der muskele oeffene zal. 410
Schilderkonſt beoogt altyd de ſchoonheyd. 17
Schilderkonſt kan zig zeer veel van de dier-ſweming bediene. 191
Schoon als een beeld waar van die ſpreuk ontleend 's. 37
Schoone beelde of ſtatuë, hoe zoo menigvuldig by de Oude gemaakt. 37
Schoone beelde, en deftige tafereele, waarom die het gemoed van een konſtbeminner verheuge. 40
Schoone ooge in haar kragt van Beza beſchreve. 117
Schoonheyd is het oogmerk van de ſchilderkonſt. 17
Schoonheyd is ſwaar om te beſchryve. 18
Schoonheyd offe in weſe, of in keur beſtaat. 19
Schoonheyd of die in het voorwerp of in het gevrogte in onze ooge ſchuild? 20
Schoonheyd door gelykzydige proportie en dienſt, ſtaat niet onder de keur des oordeelders. 21
Schoonheyd waar in van Cicero beſchreve. 23
Schoonheyd in man en vrouw waar die in beſtaat. 23
Schoonheyd waarom ſwaarder dan de leelykheyd te volge. 23
Schoonheyd door natuurlyke zaamenſtel en door opſmukking van wat onderſcheyd. 25
Schoonheyd hoe die zomtyts door een ongeagtheid verbeterd word. 25
Schoonheyd van een vrouw beſchreve. 26
Schoonheyd die vals is, hoe zig ontdekt naderhand 27
Schoonheyd die gemaakt of natuurlyk is hoe te onderkenne. 28
Schoonheyd kan ook door een verſtandig vercierzel geholpe worde. 28
Schoonheyd van een vrouw by zommige alleen in de tronie geſteld. 30

Schoonheyd van een mans lighaam beſchreeve. 31
Schoonheyd hoe die in de gedagte van den ſchilder moet ingedrukt zyn. 35
Schoonheyd word ſelde of nooyt in de uyterſte trap aan een menſch alleen gevonde. 36
Schoonheyd hangt grootdeels van de proportie af. 41
Schoonheyd des aangeſigts en brave lyfslengte hoedanig van ouds in agting. 66
Schoonheyd der ogen van hoedanige betooverende kragt. 116
Schoonheyd der hande. 154
Schoonheyd der huyd helpt veel tot de leeſt van een welgemaakt menſch. 185
Schoot, van wat onderſcheyd in vrouw en maagd. 309
Schotſe Jongen hoedanig te Amſterdam met een ſteert gezien. 383
Schouder der manne breeder dan die der vrouwe. 69
Schouders hoedanig haar goed maakſel moet zyn. 182
Schouderblade van hoedanige maakſel. 387
Schreye en lagche van wat onderſcheyd in de teykenkundige trek. 298
Schreye geſchied op veelerley wyze. 299
Sekerheyd zommiger dinge die men niet geheel en kan begrypen. 374
Siekte en ongevalle beſchadige de proportie. 56
Slaan in hoe veel geſlagte het kan onderſcheyde worde. 279
Slaande actie in verſcheyde voorbeelde verklaard. 279
Slaande actie hoedanig wel gemaakt. 326
Slaape waarom zo makkelyk al zittende niet dan liggend geſchied. 344
Slapend menſch hoe hy wederom ontwaakt. 344
Slaapbeendere des hoofts hoedanig van maakſel. 381
Slaap-ſpiere hoedanig van maakſel en dienſt. 412
Sleutel-beene van hoedanige maakſel. 386
Smaak der ſpyſe hoe die toegaat. 139
Spanjaard in zyn naturel en perzoon beſchreve. 53
Spinozaas gevoele over ziel en lighaam. 359
Spyze hoeze opgeheve en ſmaakelyk gemaakt word. 139
Spraak word door de lippe zeer volmaakt. 134
Spraak die beſwaard en onbeſwaard is. 141
Sprangers-greepjes hoedanige vuyle aanwendzels. 240

Spel

Spel en vrywillige oeffening, maakt de jonge lighaame grooter en ſterker 76
Spreekende hoemenze van verre kan verſtaan. 134
Spreker die zittende zyn woord doet. 314
Sproete in het aangezigte waar van herkomſtig. 104
Sprong, vereyſt een voorbereyding. 275
Sprong hoe toegaat in opzigt der lede. . 325
Stamere in het ſpreke, hoe te geneſe. 141
Stand en ſtaat van een beeld tege de wind loopende. 258
Statue-beelde verſchille veel van het leve. 10
Satue en oude pronkbeelde bewyſe dat de oude de menskunde verſtaan hebbe. 3
Statuen of pronkbeelde hoedanige menſchkunde die leere. 9
Stelling der beelde volgens de natuurlyke en toevallige ſtand der beweging. 235
Stemme word alderſterkſt van lang-gehalſde diere gemaakt. 148
Soldate hoe onder de Romeyne by de maatſtok aangenome. 67
Soldate konne met ſlinkſe en regtſe niet wel te gelyk met het geweer ſpeele. 361
Stomme, zyn goede leermeeſters voor een opmerkend ſchilder. 29
Stoote en trekke van wat onderſcheyd in vermoge. 26
Stoutheyd des aangezigts waarom aan het voorhooft toe geſchreve. 10
Steertbeen en ſteert hoedanig zomtyds aan de menſch uytwaſt. 38
Steno's gevoele over de beweging der Muskele. 39
Swaarte van een laſtdrager gaat altyt over in de neergeplante voet. 254
Swanshauſe, aan de moordenaars op Golgotha, kwalyk toegepaſt. 173
Sweming der tronien wat die is. 187
Sweming der tronien is ſeer verſchillig. 188
Sweming der Bloedverwandſchap of krooſt. 18
Sweming der land-aard, wat die is. 18
Sweming by toeval. 19
Sweming hoe die zomtyds bedriegt. 19
Sweming der land-aard in eenige modelle aangeweze. 20

T.

Tabak-rookers waaromze geeren bier drinke. 139
Tandeloofe monde. 144
Tanden of men over des menfchen zeden daar iets van voorzegge kan. 146
Tanden haar getal en dienft befchreve. 142
Tangerheyd magh zelde fchoonheyd heete. 26
Teenen der voete hoedanige voorteekene daar in fchuyle. 179
Teenen moete in een vaftftaande beeld niet geboge zyn noch bewege. 148
Teenen door hoedaanige muskele zy bewooge worde. 428
Teykenkundige tronie-fchouwinge. 210
Tepels der vrouwe borfte hoe verfcheide van kleur. 166
Tien aangezigte aan een lighaams-lengte toegepaft is een tamelyke proportie. 70
Toevallige tronien welke die zyn. 265
Tong haar maakfel en dienft befchreve. 138
Torffende beeld in zyn wigt en tegewigt verklaard. 265
Traan-klier hoedanig in het oog. 114
Trap des ouderdoms hoedanige gemeene afbeelding. 58
Trekkende, in wat geval zy ligt valle konne. 261
Trekke of ftoote welk de grootfte werkdaad zal hebbe. 262
Trekke is in der daad niet anders dan ftoote. 264
Tronie die fchoon is, bedekt veel andere gebreke aan het menfch-beeld. 32
Tronie die fchoon zal zyn, hoedanig die moet zyn. 33
Tronie in zyn breette hoe te verdeele. 84
Tronie-kykers hebbe veel op met het voorhooft. 106
Tronie-kykerie van wat nut en geloofbaarheyd. 195
Tronien der menfchen hoedaanig verfcheidentlyk verdeeld. 295
Tronien in vier ftande of geflagte verklaard. 212
Tronie-ftande die men natuurlyke en toevallige noemd. 211. 214
Tronie-ftande waar die verfcheydentlyk van afhange. 218
Tronien wanneerze verandering en geen verandering onderworpe zyn. 219

Tronie-ftelling in een hooft vlak van voore. 223
Tronie-ftelling van een hooft op zye. 225
Tronie-ftelling in de ftand des hoofts die men geweeke noemd. 127
Tronie-ftelling van een hooft toevallig vlak van voore voorwaarts overgeboge. 228
Tronie-ftelling in een hooft dat toevallig gewend en agter of voorover geweke is. 231
Tronien in verfcheyde toevallige ftande van hellinge. 234
Tronie vlak op zye waarom in een ordinantie van meer beelde niet pryflelyk is. 287
Tronien watter tot uytdrukking der paffien in waargenome diend. 295
Tronie die lagt of fchreyd hoedanig gefteld. 299
Tronien die vies en vremd getrokke zyn, in wat voorval dikwils gezien worde. 317

V.

Val van lucifer op de Europifche Natien aardig toegepaft. 54
Vercieringen die de fchoonheid vermeerdere ofze geoorloft zyn. 98
Verdeeling der tronien hoedanig verfcheyde door de natuur. 205
Verken wat zyn fweming in de menfch-tronien zal uytdrukke. 198
Verlamde of Verminkte lede erve niet natuurlyk over in de kindere. 385
Vermogen der beelde moet wel onderzogt worde. 287
Vermoeyde beelde, met hoedaanige ftand te verbeelde. 245
Verftand of dat eygentlyk dwaald. 349
Verftand en wille van hoedanige onderfcheyd. 348
Verfchiete waarom de dinge daar in zoo verkleynd tot het gezigt kome. 367
Verwondering met wat actie die verzeld is. 323
Vette menfche waaromze haar trager bewege. 241
Vette menfche vertoone de muskele minft. 408
Vingere haar maakfel en dienft. 152
Vingere hoeze tot malkandere geproportioneerd ftaan. 156

Vingere in haar benaming befchreve. 159
Vingere hoedanig van verfcheyde beendere gemaakt. 189
Vingere hoe en door welke muskele zy geboge en geregt worde. 418. 420
Viervoetige beefte hoeze haar in hun gang bewege. 270
Uiterfte vermoge der menfchbeelde moet wel verftaan worde. 287. 289
Uiterfte vermoge van erme en hande. 289
Voet-beendere en teene hoedanig van maakfel. 391
Voet des menfche met de neus gemete. 86
Voet hoe en door wat muskele zy bewoge word. 425
Voete hebbe de menfchkundigers verfcheide waarneminge omtrent des menfchen naturel gegeve. 178
Voete waarom datter twee aan de menfch noodig zyn. 177
Voete van wat dienft en maakfel. 176
Vogele hoeze haar in tegewigt houde. 272
Voorbereydinge hoe tot geweldige doeninge nodig zyn. 274
Voorhoofde der menfche geve veel byzondere gebreke te kenne. 106
Voorhoofde in verfcheyde forme en geflagte onderfcheide. 106
Voorhoofd hoedanige cieraad, en voornaam deel van 's menfchen aangezigt. 105
Voorhooft word dikmaal de daat van het heel aangezigt en menfch toegefchreve. 108
Voorhooft hoe en waarom aan zommige by den hemel vergeleke. 108
Voorhoofts-been hoedanig van maakfel. 380
Voorwerpe worde verkeerdelyk in onze ooge gevormd. 362
Voorwerpe waaromze in een groote diftantie zo verkieyne. 367
Voorwerpe, ziet Lichame.
Vreeze die inwendig is, waarom weynig actie maakt. 322
Vrouwe fchoonheid befchreve. 26
Vrouwe fchoonheyd hoe by zommige alleen in de tronie geftelt. 30
Vrouwebeeld in agt hoofde geproportioneerd. 69
Vrouwe lighaam waarom in 't algemeen minder lengte dan

dan dat van de manne moet hebbe. 69
Vrouwe heupe breeder dan die der manne. 69
Vrouwe hoofde waarom natuurlyk kleynder dan die der manne. 70
Vrouwe-beeld van zeeve en een half hoofden volgens Lomazzo hoe te proportioneere. 74
Vrouwe hebbe van nature groote bekwaamheid tot zinge. 83
Vrouwe Kinne hoedanig die ſchoon kan zyn. 147
Vrouwe-Vlees waarom vermakelyk in 't aanrake. 83
Vrouwe droege in Griekenland geen lang nederhangend hayr. 93
Vrouwe-dekſel des hoofts nader onderzogt. 95
Vrouwe worde meer door de hayrvlegting, dan door eenige andere teuyering vercierd. 96
Vrouwe hebbe de ſchoonheyd des voorhoofts nodiger dan de manne. 105
Vrouwe Borſte van wat fatzoen en dienſt. 164
Vrouwe-Beeld word door een ſchoone Buyk zeer vermeerderd. 172
Vrouwe ofze boozer paſſien dan de manne hebbe. 308
Vrouwe-naakten moete ſober of niet gemuskeld zyn. 409

W.

Wangen of Kaken, haar maakſel en dienſt. 129
Wangen leeren de tronieky-kers, ook het een het andere voorſpelle. 131
Wanhopende te verbeelde. 327
Wapperkake waar van ymand zoo genoemd word. 130
Werf van de hand beſchreve. 418
Werking der Beelden waar door die vals of onregt geſchied. 47
Werpen, hoedanigen voorbereyding vereyſt. 275
Wetten van de Natuur moete nooyt betwiſt of anders gewenſt worde. 15
Wiege en ſchudde hoe het de Kindere in ſlaap ſuſt. 345
Wigt en teegewigt hoe die in een laſtdrager gevonde word. 254
Wykende tronie van hoedanige breeden geval en ſtand. 213

Wyſen-

Wyſende Actie. 311
Wysvinger hoe te gebruyke. 311
Wille des menſche hoedanig Vry. 349
Windhond wat zyn ſweming omtrent de menſch-tronien verbeelde kan. 201
Wingbrauwe wat hulp die in een ſtout opzigt doen. 108
Wingbrauwe van wat dienſt in de opzigte en actien die de paſſien verzelle. 110
Wingbrauwe zyn ook merkteekene daar men veel dinge uyt kan voorzegge. 111
Wingbrauwe wat die in de mine en paſſien des aangeſigts vermoge. 302
Wiskundige tronie-ſtelling. 229
Worſtelaars vinde veel Keur in de aankwekelinge van haar Kunſt. 46

Z.

Zede der Oude in het Bade en Waſſe. 30
Zenuwe haar dienſt in de beweging der muskele. 397
Ziele moet ook tot de menſchkunde verhandeld worde. 337
Ziel waarze in de menſch haar Zetel ſchynd te hebben. 356
Ziel hoe die Kundſchap krygt van de dingen die in de Sinnen vallen. 361
Ziel hoeſe verſtaat na wat zyde de voorwerpe gekeerd zyn. 366
Ziel en lighaam hoeſe op malkander werken. 371
Zieninge hoedanig die geſchied. 362
Zyde-ſchotels van het hooft-Been. 380

BERIGT

aan den

BOEKBINDER

Om de loſſe Vertoog-ſchetzen ter regter Plaatze in te Laſſen.

DRiederlei Kinderlyke Proportien. 80
De vier Natuurlyke Standen der Tronien. 212
Stand der Hoofden in allerlei Trap van toevallige Helling. 216
Maatredige Tronie-ſtelling. (*Met het Aangezigt ziende na*) pagina. 223
Toevallige Tronie-ſtelling vlak van voren Agter of Voorwaarts overgebogen. 230
Toevallige Tronie-ſtelling in Geweken en Hellend Voorval. (*met het Aangezigt ziende na*) pag. 233
Toevallige Standen der Tronien. 234
Enkelde en gemengde Stand der Beelden (*met het Aangezigt na*) pagina. 247
De Kragt van een Stekend en een Trekkend Beeld met malkander vergeleken. 262
Beelden in Tweederlei Voorbereiding tot een geweldige Daad van Werpen. 241
Been-koppeling der Menſch-beelden. 376. Let wel, datze met een Boordje op de Zy-ſpacie van pagina 376 zoodanig moet opgeplakt zyn, datze na de linkerhand geheel buyten het Boek uytſlaan kan.
De Sigtbare Muskelen der Menſchbeelden door driederlei Standen vertoond. Pagina 433 moet als de voorgaaade aan de Zy-ſpacie opgeplakt zyn, datze na de Regterhand buyten het Boek geheel uytſlaat.

SPECIAL 86-B
NC 21664
765
.75?
1953

GETTY CENTER LIBRARY